
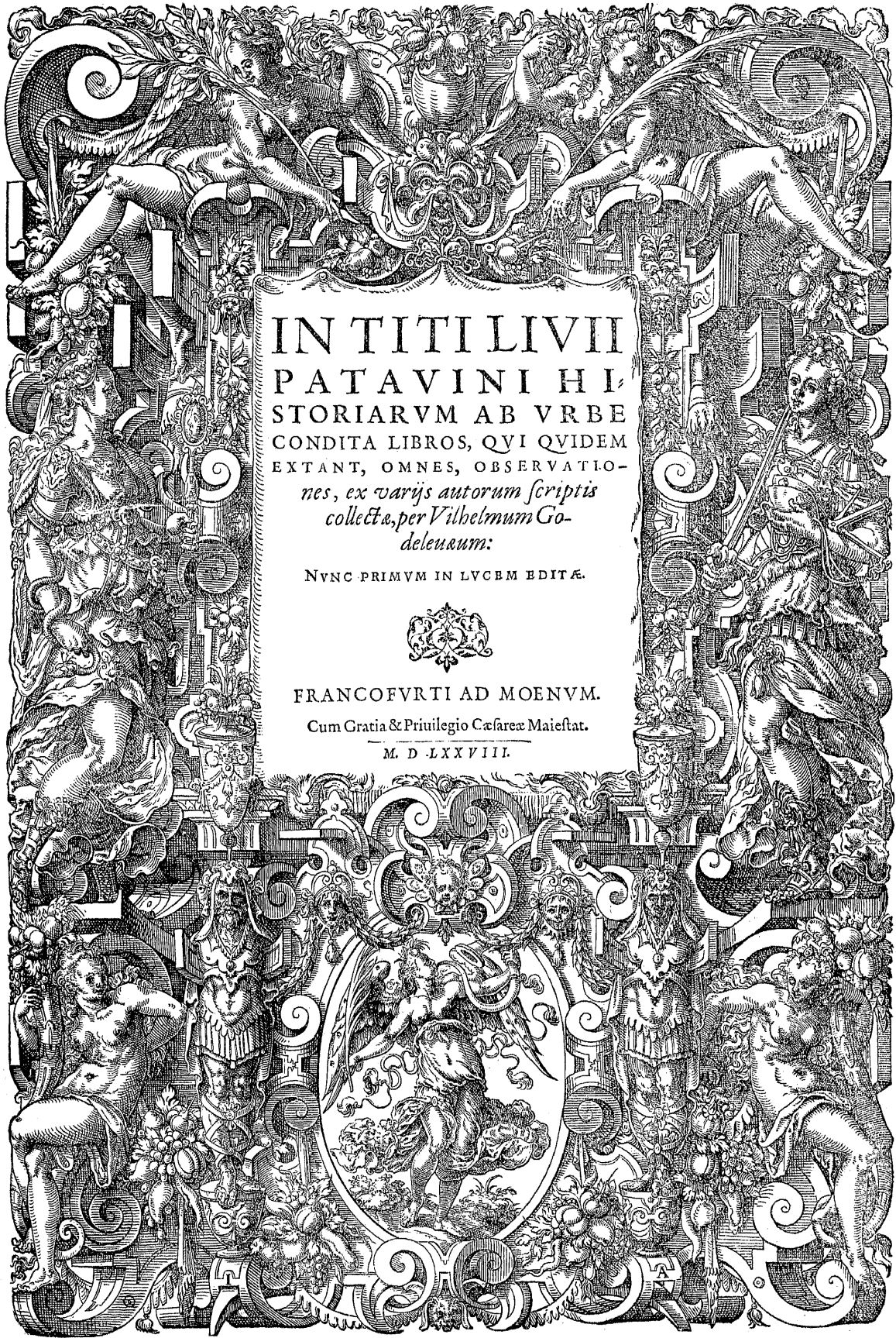

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23 24 25 26 27 28 29 30 31 32 33 34 35 36 37

2 400 40 MADE IN SPAIN

IN TITILIVII
PATAVINI HISTORIARVM AB VRBE
CONDITA LIBROS, QUI QUIDEM
EXTANT, OMNES, OBSERVATIO-
*nes, ex varijs autorum scriptis
collecta, per Vilhelmum Go-
delesum:*

NUNC PRIMVM IN LUCEM EDITÆ.

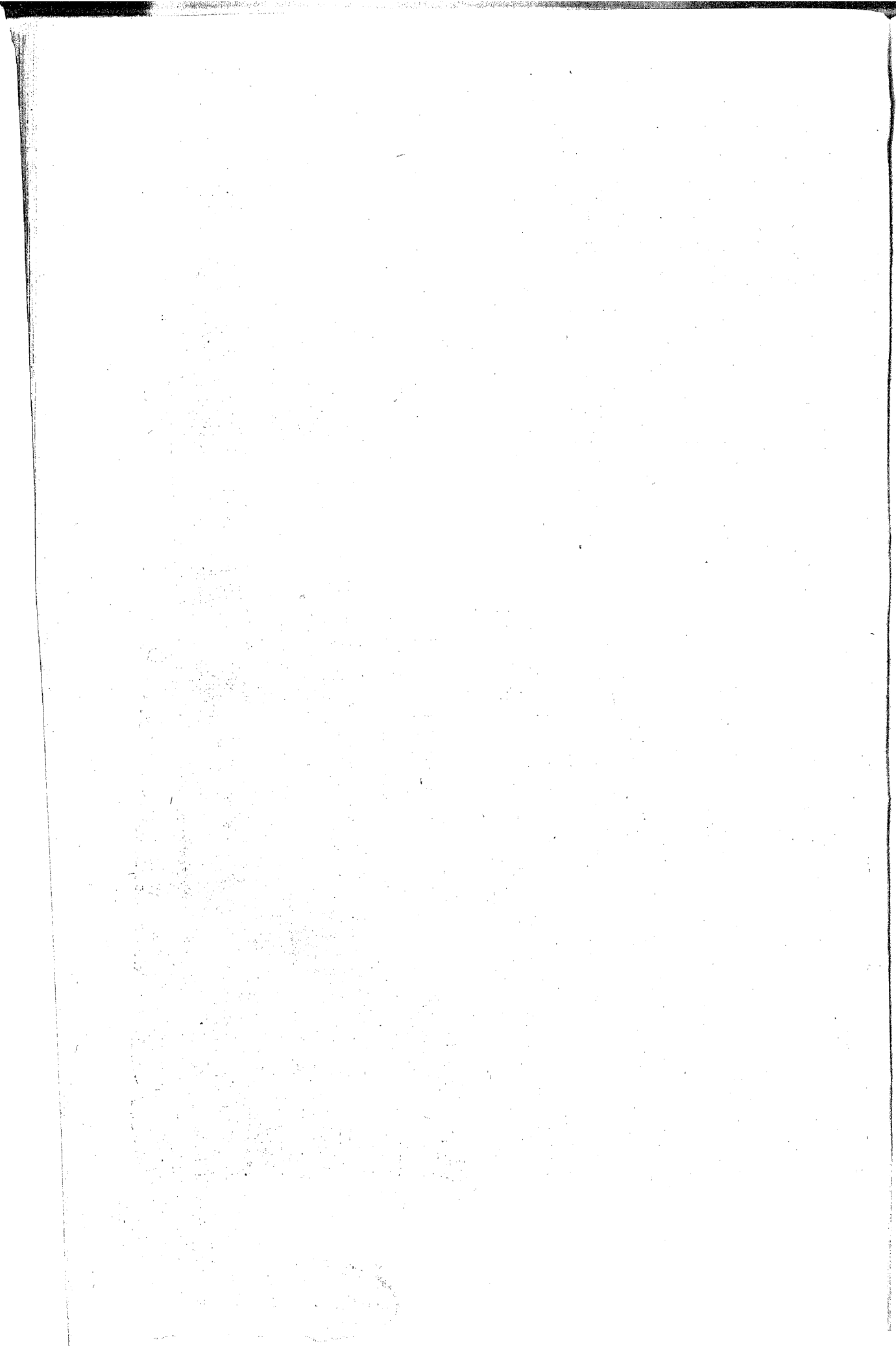

FRANCOVRTI AD MOENVM.

Cum Gratia & Priuilegio Cæsareæ Maiestæt.

M. D. LXXXVIII.

3

ORNATISSIMO VIRO, AC
DE RE LITERARIA OPTIME MERENTI,
D. EVSEBIO EPISCOPIO, TYPOGRAPHO
AC CIVI BASILIENSI, DOMINO ET AMICO, VVIL-
HELMVS GODELEVAEIVS S. P. D.

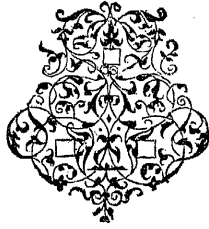

NAE ego, opera in Liuij historia explicāda sumpta, quasi Iliada post Homerū scripsisse, multis videbor, Episcopi optime: Tot etenim doctissimorum virorum lucubrationes in eam extant, vt omnis commentandi materia alijs praecisa atq; adempta videri possit. Nam vt praeceteris duos commemorem, quid vir eruditissimus Henricus Glareanus, vt Liuius pristino nitore restitueretur, non est molitus? & quid Carolus Sigonius antiquitatis indagator diligentissimus post eum intactum vel indiscussum reliquit? Veruntamen, etsi ijs plurimum deberi fatear, eorumque labori tantum, quantum meretur, deferam, nō tamen propterea me deterreri passus sum, quin quibus bonos iuuenes in lectione Liuiana iuuari, quasiq; in salebra morantes extricari posse existimarem, ea malo atramento chartis meis illita alijs communicanda censerem: Nam praeterquam quod in medio omnibus palma est posita, qui artem tractant Musicam, vt Comicus ait, saepius etiam doctissimos viros, aliorum industriæ in rerum tractatione nonnulla relinquere scimus. Nemo siquidem, Varrone autore, reprehensus, qui à segete ad spicilegium reliquit stipulam, & ligna: Itaque peruoluendo variorum autorum scripta, ab ijs in Liuiana historia vel animaduersa, vel explicata, vel notata consignare, quasi que operam decerpentem in excursu vago & errabundo nauare non dubitavi. In qua, si qui subductioris supercilij nonnulla ramento, subere, plumis, pappisque carduorum leuiora, vel aliunde emendicata esse duxerint, hi norint, cupio, grauius non constare pondus suum, nisi leuium comparatione cresceret, & me in parabili & corrogato pane acquiescere, alijs locupletioribus mūdā anno, nam, & filigineam suis conuiuis apposituris. Nec ex hoc mustaceo tam laureā quaerere, quam aliorum laborem, ne ista quaerent, leuare studui: Ideo, vt pueri in ludo solent, dictata fideliter reddidi, neque in furto deprehendi, quam ingenua verecundia profiteri malui, cuius magisterio profecerim, & cuius deposita seruanda acceperim, hac spe concepta, quod etsi magna non sint, aut recōdita, tamen vt humiles myricę interdum, reptantesque per humum lasciuī hederarum pampini, & in tabernarum fronte promptæ merces, non in interioribus penetralibus & hypothecis latentes, homines delectant, sic studiosi Liuianae lectionis, nec obtrectandi malignitate suffusi, ista fauore amplexuri, & si forte hisce centonibus ex varijs panniculis confutis, purpurati offendatur, fatigati & malè vestiti eos recepturi sint. Qualemcunque verò opellam hisce centonibus colligendis impensam, tibi Episcopi optime imprimendam transmittere animus erat, quod ex auunculo, & studiorum meorum fautore singulari D. Simone Schardio Camerae imperialis Assessore intellexissem, tibi, vt aliorum multorum, sic quoque Liuij impressionem ex Heruagiana hereditate comparata delatam esse. Cæterū cum Francofortenses Typographos, viros optimos, studio rei literariae iuuandę te in ea anteuertisse cognouissem, quidquid huius opellę fuit, ipsis tradidi, bona spe, non minus meam erga te voluntatē, tibi dedicatione, quam communicatione ipsius opellę probatum iri, cum hac usus eius tibi saltem concessus fuisset, illa, vnā cum usufructu proprietatis eius in te

transferatur. Ita mihi virtus atque humanitas tua clarissimi viri Simonis Schar-
dij oratione prædicata est, vt non dubitem, quin hoc meum factum in te com-
pellando, meamque erga te propensionem, cum inductione animi quadam
propria, tum virorum optimè de te sentientium prædicatione susceptam, sis
approbaturus. Idque cum tam certò mihi persuadeam, vt id abs te minimè ro-
gandum existimem, hoc vicissim de me tibi polliceberis, si quæ grata officia ti-
bi à me præstari queant, nulli nec fidei, nec diligentia, nec operæ, vt ea de-
clarentur, parciturum me esse. Vale feliciter, Datum Mi-
denæ, xv. Ianuarij. Anno 1568.

IN PRI-

5

IN PRIMVM LIBRVM HISTORIARVM

T. LIVII PATAVINI ANNOTATIONES, EX VA-

RIIS DOCTORVM LVCVBRATIONI-

BVS COLLECTAE.

Nova veteribus gratiora.

Nestinantibus ad hæc noua] Respexisse videtur ad illud Homericum *Odyssæa* 1. *Τὴν δ' ἀοιδὸν μῦθον ἀπαλλέουσι ἀδρῶσσι* ἢ *ἡπὶς ἀκούοντες νεοτέρη ἀμφιπέληται*, quos sic *Erasmus* Latine reddidit:

Cantio enim hæc hominum longè est celeberrima vulgo, & gratissima, que nunc perrima venit ad aures. Accinit huic *Pindarus Olymp. Hymno 9. Νίκεϊ δ' ἀοιδὸν μὲν δίνον, αἰθέρα δ' ὕμνων νεοτέρων*, sentiens gratiores esse hymnos, qui res nuper gestas celebrat, quam qui præterita tractant.

Quæ ante conditam] *Magne magnorum virorum super hoc loco contentiones fuerunt, idè non sine causa, ut Petrus Nannius lib. 5. συμμικλῶν* siue *Miscellaneorum* refert. Nam cum duo tempora *Livius* significet, in vna tamen vicè ambo incidere videntur, siue enim dicas ante conditam, siue ante condendâ, vtrōq; modo tempus, quod natale vrbis antecessit, innuitur. Verum *Nannius* aliorū opinionibus commemoratis censet, conditam esse præteriti temporis, condendam præsentis, vt primum in crualium temporis ea habeat, que antequàm vrbis existeret, secundum, que in ipsa constituenda vrbis dum conditur, obtingunt, atq; ita in vicibus nulla erit perturbatio, nec exiguum sine distincta erunt. Participia autem in diuis esse præsentis temporis, ac passiuæ indolis, docetur à *Thoma Linacro* ex isto *Vergilij*:

Turne quod optanti diuinam promittere nemo Auderet, Voluenda dies en attulit vltro. Vbi non diem que voluerat, et adhuc in futurum imminet, sed præsentem diem que iam volueretur inducauit.

Historie vtilitas.

Hoc illud est præceptum in cognitione] *Historie vtilitas præcipua, periculis aliorum sine suo periculo cautum sapientemq; fieri, exempla inde capere omnigena qua ad vsum tuum qualibet in re traducas.* *Translatum autem hic locus videtur à Polybio, qui in principio libri primi ait esse ἀλιθινὰ τὴν παλαιάν καὶ γυναικίαν αἰεὶ τὰς πολ. πικρὰς ἀπαρξίς τὴν ἐκ τῆς ἰσοείας μὲθυσιν.* *Ἐπιφανὲς δὲ μόνον διδασκαλόν, τὸ δὲ αἰεὶ τὰς τῆς τύχης μεταβολὰς ἔχοντα ἀποφύγειν τὴν ἴδιαν ἀλλοτριῶν ἀπειρεσιῶν ἀπομνησιν,* id est, historiam veram disciplinam exercitationemq; ad res ciuiles esse, eamq; solum ob exempla alienorum incommodorum effectricem & magistram, vt quis possit fortune varietatem æquo animo ferre.

Dij in exordio ciuitatis rei inuocandi.

Nobis quoque mos esset] *Innuat nō itidem historicis, vt poetis, in more esse, vt in initio operis Deos inuocent. Aut alios auctores in alia sententia fuisse, ex eorum monumentis apparet.* Nam *Charondas Cathaneus* in principio legum suarum statuit, τὸς βουλομένους ἢ ἀποφύγειν τὴν τύχην ἀφ' ἧσδε καὶ τὸ δὲ ἀπίστον ὄσπερ ἀπὸ ποικιλίας φασὶ τὸν θεὸν ἡμεῖν ἀπὸ πάντων τούτων. Consultantes agentesq; ali quid à dijs auspicari debent. Optimum enim est, vt paræmia fert, deum causam et auctorem esse illorum omnium prout *Stobæus* refert de legibus & consuetudinibus, sermone 42. Huic subscribens *Xenophon lib. 1. de pædia Cyri* ait, πολλὰ δὲ μοι σωόντες θεῶν ἀδυναστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ τὰ μικρὰ πειρόμενον ἐπὶ θεῶν ὀρεμάδων ἀεί. Illud minime ignoratis me non solum in magnis rebus, sed etiam in paruis semper à dijs immortalibus initium facere. Et rursus in *Oeconomico*:

Καλῶς μοι δοκεῖς λέγειν, καλεῖσθαι πρὸς τοὺς θεοὺς ἀρχαῖα πάντα τὰ ἔργα, ὡς ἔφη θεῶν κρείων ὄντων, ἃ δὲν ἦσαν ἔφη εἰρημίων, ἢ ἔφη πολεμικῶν ἔργων. Id est, rectè tu quidem mones omnem à Dijs actionem potissimum auspicari oportere, tanquam pacis ac belli studijs imperantibus. Et *Veteres* omnibus rebus agendis deos præfari solitos *Plato* quoq; testatur, ἃ δὲν εἰς αἰετὸς τὴν πόλεως κατακλιῶν ἐπιχειροῦμεθα, ἢ ἀκούσειν τῆς ἀκούσας, ἢ αὐτὸς διμνήσκει ἡμῖν εἰθεῖσιν ἀποκαρτισθῶν τὴν τε πόλιν ἢ τὸν νόμον. Id est, deum ad ciuitatis constitutionem inuocemus, ille verò nos audiatur, exoratusq; propitijs ac beneuolus adsit, vna nobiscum ciuitatem ac leges constituraturus. Et *Aratus* in *Phænomenis*: εἰ δὲ δὲ ἀρχαῖα μὲν τὸν οὐδὲ ποτ' ἀφ' ἑσέων ἀπρίον. Quem *Cicero* lib. 2. de legibus imitatus, *Aloue Musarum* primordia sumenda tradit.

Ius belli abstiniuit] *Aeneam* hic nulla prodite patrie nota à *Livio* aspergi contra *Seruium Grammaticum* *Christophorus Landi*

nus & post eum *Glareanus* hæc in annotationibus ostenderunt, at nō prætereundum id quod *Cælius* tradit, *Aeneam* pietate in Deos ac parentem insita clementer humaniterq; à victoribus *Græcis* tractatū, ac liberum abire cum domesticis permissum bonis. De quo *plura Cælius* lib. 19. cap. 23.

Latinus rex Aborigenesq;] *Aborigenes* appellati sunt, quod errantes conuenerint in agrum, qui nunc est *populi Romani*. Fuit enim gens antiquissima *Italiae*: *Athenis* quosdam profectos *Sicyonem* *Thespiasq;*, ex quibus porro ciuitatibus ob inopiam domiciliorū complures profectos in extremas regiones, delatos in *Italiam*, eosq; multo errore nominatos *Aborigines*, author est *Festus Pompeius*. Obtinentibus autem regionem *Aboriginibus*, primi eorum cohabitatores sunt *Pelagii* errandi, profugiq; ex ea que tunc *Aemonia* dicebatur, nunc *Thessalia*, in qua tempus quoddam habitauerūt. Hæc ex *Dionysio* in principio. *Diodorus Siculus* in 5. dicit eo tempore quo *Hercules* ad eam locum venit, vbi nunc *Roma* est, *Aborigines* tenuisse, quod nunc palatium appellant, vrbem penitus paruulam incolentes. *Porro* & id existimat *Dionysius* lib. 1. *Aborigines* dictos sicut τὸ εἶπεσθαι, id est à monte, quod montes ipsi incoluerunt.

Aborigenes.

Qui Care] *Hanc urbem alio nomine Agillam vocatam Cato & alij tradunt.* Cur verò *Care* sit dicta refert *Seruius* lib. 8. *Aeneidos*: *Agilla* (inquit) ciuitas est *Thuscie* à conditore appellata, cui ex inscicia *Romana* aliud est inditum nomen. Nam cum *Romani* euntes per *Thusciam* interrogarent *Agellinos* qua diceretur ciuitas? & illi vtpote *Græci*, quid audiret ignorantes, & optimum ducentes si prius eos salutarent, dixerunt χαῖρε, quam salutationem *Romani* ciuitatis nomen esse arbitrati sunt, & de tracta aspiratione eam *Care* vocauerunt. Citat *Iginium* auctorem in vrbibus *Italiae*.

Care vrbis, Agilla.

Aborigines Troianis] *Dionysius* lib. 1. longè aliter hanc historiam refert. *Latinus* (inquit) *Aboriginum* rex honorum aduenarum commotus aduentu, bellum *Troianis* inferre decreuit. Sed per somnium à loci genio cōmonitus est, vt eos aduenas in patria regione suscipiat. *Eduerfo* dii patrij *Aeneam* monent, vt amicè à *Latino* se in ea regione suscipi postulet. Longo vltro circūq; sermone habito inter *Aborigines* atq; *Troianos*, huiusmodi sunt ista fœdera, &c.

Aeneas à Latino in somnijs suscipi iubetur.

Situs est quemcunq;] *Non temere est illa* *Livij* *lib. 2. de sacra*, vt *Nannius* lib. 5. *symmicklav* existimat, exhorrentis nomen *Aeneas* in diuos recepti eulgarè. *Sunima* autè proprietate de sepulchro situm dicit. *Hinc* etenim *Siticines* dicti, quod apud *stros*, hoc est, sepulchris canere solebat, idè ex antiquitate *Capitonis* *Attæ*, vt in noctibus *Atticis* ab *Aulo Gellio* memoratum inuenitur lib. 20. cap. 2. *Nefas* verò olim fuit, indignitati & inter *dinos* recepti nomen edere, quod illis à consecratione nouum indi solet, neq; fas erat mortali diuinis nominibus vti, quod *Iudei* seruant in suo tetragrammate, quod ab ipsis ἀσφάδων dictum, id enim mysterijs latere debet. Quamobrem olim taciti templa *Heroum* præterire solent, iram offensæ *Heroum* metuentes nisi id facerent.

Situs est Siticines.

Iouem indigetem appellant] *Indigetes* *Dei* antiqui vocati, *Iupiter Indiges* *Indigetes*. *Seruius* in 12. *Aeneidos* duplici ratione *Indigetes* dici asseuerat, vel secundum *Lucretium* quod nullius rei egeat, vel certè (ait) *Indigetes*, *dei* sunt ex hominibus facti et dicti *Indigetes*. *Alij*, quasi in *deis* agētes, qui ex hominibus ad diuinitatem peruenissent. *Fuere* qui *Indigetes* putarent eos, quos *Indigitari* hoc est vocari et nuncupari nefas esset, atque hos eos *Deos* fuisse, in quorum custodia essent vrbes gentesq;. *Alij* dicunt, si *Indigitare* inuocare est, *deos* illos *Indigetes* esse potius, se, qui inuocati faciles sint, & præsto adsint. *Alij* sunt qui putant *Indigetes* appellari, quasi in loco vel genitri vel degentes, & magis proprij patriæ, loco, et ciuibus. *Gyraldus* de historia deorū, syntagmate 1.

Iupiter Indiges Indigetes.

Albula quem nunc Tyberim vocant] *Albula* ab aquarum colore. Deinde à *Tybrī* *Tuscorum* rege ibi occiso *Tyberis*, vide *Plinium* lib. 3. cap. 5. & lib. 36. cap. 9. *Cornelium Tacitum* lib. 1. *Annalium*. *Virgilium* lib. 8. *Quidam* lib. 2. *Fasorum*: *Albula* quem *Tyberis*.

Albula, Tyberis.

Rhex Syluix cum Vestalem eam legisset] *Syluia* cognomen ab *Afcany* filio, qui in *Syluis* natus erat, accepisse constat, a quo omnes qui *Albanorum* regnum obrinuerunt, *Syluij* dicti sunt. *Quamquam* *Vergilius* in 6. regibus *Albanis* à *Syluio* *Posthumo* hoc cognomen daturum putet. *Cæterum* ad *Vestā* quod attinet, ea *Saturni* ex *Ope* filia

Syluia Vestalis. Vestia.

filia fuit, dea virginitatis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lavinio eadem sacravit. Postea Aescanius condita Alba, templum quoque in montis Albani vertice dicavit. De qua re Plinius lib. 16. ca. 2. lib. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero lib. 2. de natura deor. Gellius lib. 1. cap. 12. Alexander ab Alexandro lib. 5. ca. 12. Calus Rhodiginus lib. 15. cap. 16. 17. & 18. Flavius Blondus lib. 1. Rome triumphantis. Servius li. ii. Aeneidos. Ovidius lib. 6. Fastrorum. Lucrerius lib. 2.

Auentinus. Auentino fulmine ictus] Vnde mons Auentinus dictus sit, nonnulli inter auctores constat. Nacius ab auibus dictum scripsit, quae à Tyberi in hunc montem cubitum volarunt. Itidè Vergilius scribit, quod id nomen ante Enandri & Herculi in Italiam aduentum habuerit, alij vt refert Varro, in libris de gente populi Romani, ab Auentis Sabimorum fluuio vocatum volunt, quibus in urbem susceptis, Romulus Auentinum habitandum concessit. Varro ab aduectu dictum asserit, hic enim mons ab alijs montibus & ciuitate olim paludibus & Tyberi exclusus fuit, vnde qui hunc montem adire volebant, rati bus aduehebatur. Sunt qui ab aduentu quog, dictum putarunt, quod Diana templum in eo sacrum Latini frequentarent. Sextus Pompeius huic montem aliquando Murcium vocatum sic scribit. Murcia dea sacellum erat sub monte Auentino, qui antea Murcius vocabatur. In eius summo locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de urbe condenda fuerat aspiciatus. Quem montem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse voluit vsq, ad Hylernam. Appellatus quog, est à Diane templo collis Dianae, Marialis lib. 12.

Murcius mons. Murcium vocatum sic scribit. Murcia dea sacellum erat sub monte Auentino, qui antea Murcius vocabatur. In eius summo locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de urbe condenda fuerat aspiciatus. Quem montem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse voluit vsq, ad Hylernam. Appellatus quog, est à Diane templo collis Dianae, Marialis lib. 12.

Remoria. In eius summo locus erat, qui Remoria dicebatur, vbi Remus de urbe condenda fuerat aspiciatus. Quem montem Romulus neminem passus est habitare, sed sacrum fratri esse voluit vsq, ad Hylernam. Appellatus quog, est à Diane templo collis Dianae, Marialis lib. 12.

Collis Dianae. Appellatus quog, est à Diane templo collis Dianae, Marialis lib. 12.

Cum tu forsitan inquietus erras
Clamosa Iuuenalis in Suburra,
Aut collem dominæ teris Diana.

Romuli patet. Vi compressa Vestalis] Dionysius ita ait, cū Itha Vestalis (sic enim alij appellant eam que Lino dicitur Rheba Syluis) ad Martis lucum iuisset aqua pura haurienda causa, in templo compressa est. Sicut qui putent ab aliquo ex prociis, nec desunt qui dicant ab Amulo ipso patrio armato, qui cum amore eius captus esset, Marti specie armatus, & incognitus cum ea rem habuit. Alj à genio loci, alj verò à sacerdotè aliquo seu pontifice compressam asserunt. Onuphrius Paninius Romulum militis cuiusdam filium fuisse credit, & quia milites sub Marte esse existimantur, idcirco Romuli patrem Martem dicit: Nec dubium à Marte compressam virginem ideo sinxisse veteres, vt minor turpitudinis nota esset, & humanus quoque animus diuina stirpis fiducia res magnas audacius aggrederetur. Martis congressum graphice depingit Nafò lib. 3. Fastrorum. Cicero verò lib. 1. De natura Deor. vt fabulosam deridet.

Vestaliū delinquentiū poena. Sacerdos vincita] Quidam virgini prius castam, & deinde secundum legem delinquentium Vestalium viuo corpore sepultam esse pro dixerunt. De qua lege & consuetudine Plutarchus par. 96. Problematum. Alexander ab Alex. lib. 5. ca. 12. Calus lib. 17. cap. 19.

Defungi imperio. Aquam mitti iubet] Fabius Picior & Dionysius famulis exportandos dedisse scribunt more veterum gentium, qui infantes de quorum vita, moribus, rebus deniq, gestis sinistra habuerunt praesagia, clam exposterunt, quo futurum cuius areret malum, quorum Catalogum lege apud Higium fabula 252. Sabellium li. 1. cap. 1. exemplorum.

Defuncti regis imperio.] Defunctus regis imperio dixit eos, qui imperio regis satisfecissent, de qua loquendi forma Budens eleganter in prioribus annotat. ad pandectas.

Ficus Ruminalis. Ficus Ruminalis] Ficus Ruminalis ideo sic dicta, vel quod astra re sub ea pecora frigora captantia, herbasq, vellentia ruminabant, vel à rumine, id est, mamma, quam antiqui rumen dixerunt, quod sub ea pueri Romulus & Remus Lupa rumina suserunt. Vnde Ouidius 2. Fastrorum:

Arbor erat, remanent vestigia, quae vocatur
Romula nunc ficus, Rumina ficus erat.

De hac Plinius li. 15. ca. 18. Plutarchus in Romulo. Tacitus li. 4. animalium. Publius Victor de regionibus urbis reg. 8. Marrianus lib. 2. ca. 13. Annotatum autem est hanc arborem ruminalem que in Comitio annis octingentis ac quadraginta & amplius virens perseuerarat. Nerone imperante, ramalibus emortuis visam exaruisse. Quod & in prodigium abiit, donec in nouos reuiresceret factus. Calus lib. 11. cap. 12. lectionum antiquarum.

Fluitantem alueum.] Alueum hic pro nauigio rudè & quocumque modo confectio capi tradidit Gualdus in lib. de nauigijs, & quem alueum hoc loco Linius, Plutarchus Scapham vocat, sic Propertius:

Aut quidnam fractis gaudes Neptune carinas
Portabat sanctos alueus ille viros.

Lupam inter pastores] Lupam voracissimum animal insentibus vera praebuisse scribunt Fabius Picior, Lucius Cincius, Portius Caro, Calpurnius Piso, Dionysius Halicarnasens, Plutarchus, Florus, Higius Fab. 252. Vergil. li. 8. circa finem. Propertius li. 2. Eleg. 6. Ouidius lib. 2. Fastrorum & lib. 3. à principio: testatur quog, lupa huius statua in templo Romuli de quo Pomponius Letus par. 99. Marlinus lib. 2. cap. 7. & lib. 2. ca. 12. Sed praeter Liniuum, haec quog, fabulose videntur. Eusebio in Chronicis, Lactantio lib. 1. ca. 20. diuinarum institutionum, Eutropio & alijs asserentibus Laurentiam pastoris vxorem, ob corporis quastum Lupam, hoc est, meretricem fuisse. Vnde & hodie meretricum cellula lupanaria dicuntur, picum etiam auem Marti sacratam infantiibus cibum dedisse legimus apud Plutarchum, & Ouidium lib. 3. Fastrorum.

* Magister regij pecoris] Itidem Dionysius scribit, Plutarchus Faustulus verò Amulij seruum fuisse putat. Caterum quisquis fuerit, statuatam Roma meruit teste Marliano lib. 3. cap. 17.

Laurentie vxori] Ab hac eadem deinde post aliquot annos Roma Laurentia mulis spicea coronatus est, vt apud Plinium lib. 15. ca. 18. legimus. Eius sepulchrum in Velabro Valerius Antias & Marlianus li. 4. ca. 4. fuisse ferunt. Plura de ea vide apud Gellium lib. 6. cap. 7. Verum que Romanorum Historie de immoderata huius mulieris libidine scribunt, ad Floram insignem Romanorum meretricem referre videtur Boccatius de claris mulieribus, cap. 62.

In Palatino monte] Varia de Palatini montis denominatione sententiae sunt. Varro li. 4. de lingua Latina dictum putat, quod Palatium cum Euandro isihuc venerint, aut quod Palatini, qui & Aborigines ex agro Reatino, quod appellatur palatium, ibi confederint. Sed hoc alij à Palatia vxore Latini putarunt. Eundem hunc locum à pecore dictum putant quidam, inter quos Sextus Pompeius, quod ibi pecus pasceus balere consueuerit, vel quod palare, id est, errare ibi pecudes solerent, quod Propertius & Ouidius asserunt. Alj quod Hyperborei filia in Palatio habitauerit, quae ex Hercule Latini peperit. Alj eundem quod Pallas ibi sepultus sit, existimant appellari. Dionysius verò libro primo eum à Palantio, vel vt Linius & Vergilius, à Palantio Arcadium metropoli ab Euandro vocatum scribunt, post corruptè Palatium dictum. Solinus autè: Palatium verò nemo dubitauit, quum Arcades habeat auctores, à quibus primum Palanteum oppidum conditum, quod aliquandiu Aborigines habitauerunt: Sunt qui velint eum dictum à balatib, ouium mutata litera, vel à Pale Pastoralis dea, aut vt Silenus probat, à Palante Hyperborei filia, quam Hercules ibidem compressit, nomen monti datum. Polybius eum à Pallante Euandri filio dictum fuisse scribit. Nunc Palatium maius dicitur. Huius montis pars Germali nomen habuit, alia verò Velia, in qua vbi postea deimpenatium ades facta est, habitauit Tullus Hostilius rex. In hoc monte fuit sedes imperij Romani, domusq, Augustiana.

Lupercaludicrum] Intelligit locum sub Palatino monte factum ab Euandro Pani Deo, qui Lyceus vocatur. Luperci autem qui & Fauiani & Quiritiani appellabantur, auctore Sexto Pompeio, à Fauiò & Quiritio prepositis suis, sacerdotes omnium vetustissimi fuerunt, solenni ex Arcadia translato in Palatino monte instituti. De quibus Dionysius lib. 2. Iustinus lib. 43. Varro lib. 4. de lingua Latina. Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. Lupercalia itaque erant Festa quibus ad expiandos manes Pani Lyceo iuuenes Romani nudi canem & capram immolabant. Deinde facie sanguine foedata, se his pellibus cingebant, loriq, è pella factis currebant nudi, circa Palatium obuios quosq, corijs illis verberantes, & praesertim mulieres grauidas, quae vitro obuiam occurrebant, facilem partum percussione sperantes. De qua re Ouidius Fastrorum 2. Meminit Lupercalium etiam Plutarchus in Romulo. Complura de hysce habet Gyraldus historiae Deorum Syntag. 17. sub capite de celebrarijs & Festis.

Romani vocant Inuum] Idem quod hic Linius, scribit quog, Inuus. Probus in commentarijs Georgicorum: Pana Latinis Inuum dictum, eiusq, ex Arcadia religionem ab Euandro illatam. Gyraldus syntagma re 15. Inuum dictum putat ab ineundo passim cum omnibus animalibus. Omnium verò vetustissimi ante urbem conditam ab Euandro Arcadium rege solenni ex Arcadia translato. Inui sacerdotes, nouissimi omnium Anastasio Imperatore, & Theodorico Amalo Gothorum rege in Italia regnante, aboliti circiter annu Christi CDXCV. Horum meminit Varro libro 3. de lingua Latina. Dionysius libro 1. Ouidius libro 2. Fastrorum. Valerius Maximus libro 2. cap. 1. Iustinus libro 43.

Solen-

Solenne votum esset] Sic legendum esse, Robortellus libro 2. emendationum cap. 56. annotavit, & hic solenne substantivum esse, vt & tertio ante versu: de quo vide eundem.

Tempus vt bis cõditæ.

Vrbis condendæ] Et de authore & tempore vrbis cõditæ, tam varia multiplicisq; historicorum sententia extant, vt quam quis amplecti debeat, merito dubitare possit. Quas qui videre voluerit, adeat cõmentaria Onuphrij Panuinij ad Fastos consulum Romanorum & Commentaria eiusdem de republ. Romana. Non contemnenda quoque tradit de primordijs vrbis Solinus, cap. 2. Cuius tamẽ opinionem de motu sideru in natalitio vrbis die, refellit Ioachimus Vadianus in Pomponij Mele lib. 2. cap. 1. Commentarijs.

Templa in augurijs qd.

Templa capiunt] Templa regiones sunt aut agri, certo carmine ab augure litto sumiti & notati, vnde in omnes coeli partes ad augurium captandum liber erat aspectus, in rãtum, vt interdum augures ea, quorum altitudo auspicijs obesset, demoliri iuberent. Ideoq; summum forem alijs eadem honoris C. Marius fecit, ne si forte officeret publicis auspicijs, augures eam demoliri cogerent.

Vultur aus augurijs ac comoda.

Sex vultures] In augurijs vulture plurimum vsi veteres, cum auium serẽ omnium innocentissimus, cum non ex his que feruntur aut plantantur, sed ex cadaueribus tantum sibi victum querat, & hinc Herculem quoq; latari solitum, apud Herodotum legimus, si in re gerenda vultures sese ostendissent. De quorum augurio Cælius lib. 2. cap. 8. Plinius lib. 10. cap. 6. & lib. 20. cap. 7. Alexander ab Alexandro lib. 5. cap. 13. Volaterranus lib. 2. cap. 10. Veltij vaticiniũ autem de Romani imperij perseverantia ex vulturum duodecim vaticinatione ex Varronis antiquitatibus refert Cælius lib. 27. cap. 8.

In turba iactus Remus cecidit] Idq;, vt Dionysius ait, Fabio Celere murorum præside, aut vt Plutarchus Romuli duce. Alij Remũ in contentione auguriorum interfectum, alijs ab ipso Romulo confossum esse, memorie prodiderunt. Plinius de viris illustribus à Fabio Celere interfectum scribit, cui aspitulantur Plutarchus, Eutropius, Messala Corvinus & Ovidius lib. 4. Fastorum. Sed quocumq; demum casu interierit, noue vrbis munitionem authore Romulo sanguine suo consecrauit, vt canit Lucanus libro Pharsalia primo: Fraterno primi maduerunt sanguine muri.

Transiliet mentia mea] Hanc legem ex honestatis fonte nequaquam fluxisse, Cicero lib. 3. officiorum ostendit copiosissimẽ, cum magis vtilitatis, quam honestatis causa lata esse videatur.

Roms nomen vnder.

Vrbis conditoris nomine appellata] Recte quidẽ hec omnia, Romam autem, & non Romulam, idcirco vrbem Romulus vocauit, vt ampliore vocabuli significatu prosperiora patrie sue ominare tur. Alterum quoque vrbis nomen proprium habuit, vt Plinius & Solinus scripserunt, quod publicari vetitum est: quandoquidem quominus id enunciaretur, ceremoniarum arcana sanxerant, vt hoc pacto notitiam eius aboleret fides placite taciturnitatis. Valerij quoque Soranum, quod optima atq; salutari fide abolitum, atq; contra interdictum euulgare id ausus foret, ob meritum profana vocis pœnas luisse. Onuphrius.

Cacus.

Nomine Cacus] Caci huius historiam siue maus fabulam scribitur Dionysius lib. 1. Strabo libro 5. Virgilius 8. Aeneidos, Ovidius primo Fastorum. Propertius lib. 4. Eam Diodorus libro 5. Lacinium furem appellat. Columella autem malum vicinum, vide Seruium octauo Aeneidos.

Carmenta.

Carmentæ matris] Hec ab oraculis Æramõs Græcè dicta refert Dionysio, Latine verò Carmentis, vnde Ovidius in Fastis: Ipsa mone que nomen habes de carmine ductum. De hac Dionysius Hælicarnassus in primo historiariũ ait, Euandro & Carmenti quotannis sacra facta fuisse, Carmentis quidem sub Capitolio ad Carpentalem portam, Euandro verò in Auentino à porta Trigemina noui procul. Hec eadem & Nicostrata & Themis dicta fuit.

Potitij & Pinarij.

Ijsque exta apponerentur] Petrus Nannius lib. 5. οὐμνίσιον ex Byssidiam & Atrebacensis exemplarium autoritate legendum putat, ysq; exta potirentur, Pinarij ad ceteram dapem venirent. Eamq; lectionem omnino castigatorem arbitrat. Per tropũ enim ἐτυμολογικὸν originationem eorum vocabulorum doceri existimat. Nimirum quod alteri à potiendo Potitij sint dicti, alteri δὲ τῶν πεινῶν. Nec remorari nos debere putat, quod alterum sit Græcum, alterum Latinum. Versimile enim esse aduenas & sua, & indigenarum lingua locutos esse vt serè semper fieri solet. Alij potitios à potando, id est, τῶν πεινῶν dictos tradunt, sicut Pinarios δὲ τῶν πεινῶν. Pinariorum enim familia tantum ministra erat, epulantibus Potitij & complentibus sacra. Porro autem quado omne genus Potitiorum interierit, docet Linus lib. 9. & Valerius lib. 1. cap. 2.

Tertæ filij.

Natam est terra sibi prolem] Terra filios ignobiles, & quorum

genus ignoretur appellari Cæcilius, Minutianus, Apuleius in libro de Orthographia scribit. Florens Septimius in Apologetico terre filios diciari vulgò asserit, quoru sit incertum genus, sicuti ignotos iteni aut ex inopinato apparentes de celo superuenisse dicunt, de quo plura Cælius lib. 20. cap. 28. lect. antiq.

Asylum] Primum Cadmus dum Thebas conderet inter Græcos asylum aperuisse fertur, ad quod fugientes sine discrimine serui aut liberi ab omni pœna tuti erant. Nonnulli à prognatis Hercules Asylum Athenis primò institutum ferunt, ad quod à patribus oppressis confugere fas erat, de quo Herodotus lib. 2. Post quod in Rhetæo littore Aiæ fuit Asylum, & in Sigæo Achillis, quorum exemplo Romulus suum Asylum aperuit ad lucum opacum & vallem inter Capitolium & arcem: meminit eius præter Liuium Dionysius lib. 2. Lactantius lib. 2. cap. 7. Eutropius lib. 1. cap. 4. Alexander ab Alex. lib. 3. cap. 20. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Virgilius lib. 3. Fastorum. Iuuenalis Satyræ 8. Propertius lib. 4. eleg. 1. Horatius lib. 1. Od. 12. Hoc autem Romuli Asylum malefacientiã ansam ratus Tyberius postea irritum fecit.

Asylum

Præterquam legibus coalescere poterat] Nulla re magis societas hominũ conseruatur, & tranquilla est, quam iusticia, vt in Protogora dicitur: δὲδς δ' εἰσὺς αἰεὶ τῶν ἡμεῶν ἀνδρῶν πᾶν καὶ δαίμοντα πᾶσι, δ' ὠρῶν τῶν ἀνδρῶν τοῖς αἰδῶν τε καὶ δίκῃ, ἢ τ' εἰς τὸ δάσκαλον καὶ ποίηται ἢ δ' ἄρτοι φιλίας σωθῶν γὰρ. hoc est, Deus metuens, ne totum genus humanum interiret, donauit hominibus pudorem & iustitiam, vt essent ciuitatum ornamenta & vincula, & amicitia conciliatrices. Et in quinto de legibus iustitiam nominat, ἡμεῶν τῶν δ' αἰσῶν, hoc est, fulcrum seu ancoram, que sustentat ciuitatem.

Iusticia & legibus ciuitates coalescant.

Patres certè ab honore] Plutarchus in vita Romuli alias causas, cur senatores patres appellati sint, cõmemorat, nimirum quod vel liberorum legitimorum patres essent, vel quod ipsi suos patres ostendere possent, id quod non multi eorum, qui primi in ciuitatem confluxere potuerunt. Quidam à patronatu nomen dictum existimant. Sic enim tunc vocabant præfecturam, & nunc etiam vocant. Dionysius autem scribit illustriores genere, spectata virtutis, ditioresq; ac natu grandiores patres Romulum appellasse. Patres autem dictos ob ætatem, nam ex populo seniores erant, vel ob curæ similitudinem, vel quia agrorum partem tribuebant tenuioribus, perinde ac liberis proprijs, & eos sue curæ commendatos, atq; in clientelam susceptos tanquam patres tuebantur. Horum autem progenies patrij dicti, perinde ac plebeiurum patrij. Porro ex patribus hæc ratione centum legit Senatores, quorum consilio rempub. administraret.

Patres cur dicti senatores.

Primo tres ex singulis curijs que triginta erant, lecti, factiq; nonginta, deinde tres ex singulis tribubus, & vnus à Romulo, nominati, qui centum numerum explerunt. Centum autem ideo tantum creati, vel quia is numerus satis erat noue & partu ciuitati, siue quia soli centum erant qui creati Senatores possent. Senatores autem propter senectutem, cum vetustissimi patriurum essent, siue ab honore & virtute appellauit. De Romano senatu ex pastoribus, vel nouis hominibus collecto ita scribit Propertius:

Centum Senatores curia dicti.

Curia prætexto que nunc nitet alia Senatũ, Pellitros habuit rustica corda patres: Buccina cogebat præcos ad verba Quiritis, Centum illis in præto sæpè Senatus erat.

Patritiorum autem & Senatorum numerum Sabinis intra vrbem receptis, centum ex eislem additis Romulus duplicauit, ducentosq; Senatores fecit. Hic autem non est præter eũdem, que inter Dionysium & Liuium est controuersia. Dionysius enim ait Romulum patritios primò, deinde centum ex patritiorum primoribus, qui numero longè plures erant, Senatores fecisse, ita, vt verè dici possent, Senator est, ergò patritius non e contrà patritius, ergò Senator, quum ex Dionysio non omnes facti patritij Senatores lecti essent. Quorum postea numerum Sabinis intra vrbem receptis duplicasse idem scribit. Liuius verò centum tantum patritios à Romulo factos fuisse, prodit, quos etiam Senatores fuisse refert, Romulũq; secundam ex Sabinis lectionem omittit. Hos autem à Romulo prima lectione patritios creatos eos esse constat, qui maiorum gentium dicti sunt. Qui verò à reliquis regibus, Brutoq; primo consule minorũ gentium. De quo plura Onuphrius Panuinus in commentario lib. 1. Fastorum, de Patritijs & Senatoribus.

Patritioũ & senatorũ differentia.

Consualia vocat] Fuit Consus consilij Deus, cuius ara in Circo maximo vndiq; aggesta humo abditæ erat, quod arcanum esse consilium putarent, quam aram cum ludos celebrarent, omnibus adire fas erat, in qua Romani sacrificijs igneis alijsq; solemnibus festos dies agere consueverunt, que serie publicæ dictæ sunt. Erat autem in ludis, vt

Consualia.

Iu- di Roma ni magni. **du**, vt equi & muli iuncti & soluti in circo maximo, magno spectan-
 tium studio current. Indicta verò fuisse Cōfualia: fuitimū populis
 à Romulo anno imperij quarto Dionysius Halicarnasēus tradit, eōf-
 que etiam sua etate ludos fieri solitos dicit. Lucius Tarquinius an-
 nus eos fecit, qui ijdem & magni & Romani vocantur. De qua re
 Terentius Varro lib. 5. de lingua Latina. Alexander ab Alex. lib. 5. cap.
 2. 6. Blondus lib. 2. Roma triumph. Volaterranus lib. 29. cap. 11. Ouid.
 lib. 3. Faistorum. Notandum tamen, plerofq; esse, qui dum dijs Laribus
 Romani ludos celebrant, Romulum Sabinas rapuisse dicant.

Signoq; dato] Erat autem signum, aggredienda rei oportuni-
 tatem adesse, cum Romulus assurgens, purpuram in sinu cōtractam
 explicaret, vt apud Plutarchum legimus. Sextius verò Syllus Car-
 thaginensis Thalsijs nomen direptionis signum fuisse prodidit.

Raptus vir- ginum. **Rapiendas virgines**] Hinc à Romulo institutum videtur, vt
 postea non vero, sed simulato quodam rapto omnis legitimi connubi-
 rius perageretur. id quod innuissē videtur Festus, cum scribit: Rapi
 simulatur virgo ex gremio matris, aut si ea non est, ex proxima ne-
 cessitudine, cum ad virū trahitur, quod videlicet ea res feliciter Ro-
 mulo cēsit. Rapiunde autē vi simulata virginis, quānam olim ritus
 fuerit, eleganter ex libro 4. Apuleij de asino aureo exposuit Iacobus
 Renardus ad leges XII. tabularum, cap. 21. Porro qui fuerit raptar-
 um numerus inter auctores non conuenit. Quidam enim non vltra
 triginta fuisse tradunt, que curijs nomina dederunt. Nonnulli quin-
 gentas, pleriq; septem & viginti, vt Valerius Antias. Alij sexcentas
 & tres supra octuaginta, vt Iubas & Dionysius. De hoc autem facto
 præter citatos lege Orosum lib. 2. cap. 4. Plinium lib. 15. cap. 29. Au-
 gustinum lib. 2. cap. 17. & lib. 3. cap. 13. de ciuitate Dei. Virgil. lib. 8.
 Ouidium lib. 3. Faistorum. Alexandrum ab Alex. lib. 5. cap. 26. Strabo-
 nem lib. 5.

Thalasius. **Thalasijs**] Iuuenis, vt Plutarchus ait, probi & splendidi, Romu-
 liq; duci.

Nuptiale hanc vocem] Sicuti Greci ὄμιλον ἢ ὄμιλον ἢ ὄμιλον
 qui felices coniugio suere. De qua Romanorum consuetudine, vide
 Plutarchum quog; in Cneo Pompeio, & Problemate 30. Blondum lib.
 8. Rōine triumphantis. Alexand. ab Alex. lib. 2. cap. 5.

Acron rex. **Regem in prelio obtruncat**] Acronem nimirum hominem
 vehementem & rebus bellicis pariter audacem, qui magna militum
 copia in Romanum agrum impetum fecerat, de quo lege Plinium se-
 cundum, de viris illustribus. Valerium Maximum lib. 3. cap. 2. Vo-
 laterranum lib. 16. cap. 1. Anthropolog.

Iupiter Fe- retrius. **Iupiter Feretri**] Diuersas huius cognominis rationes adferunt.
 Alij enim à ferendo cognominatum putant, alij à feriendo, id quod
 Propertius in quarto ostendit. Plutarchus à feriendo hostem. Festus
 Feretrium dictum putat, quod pacem ferre putaretur, cum ex tem-
 plo eius sumerent sceptrum, per quod iurarent, & lapidem silicem,
 quo fœdus ferrent. Olierius Arziganensis in Valerij Maximi com-
 mentarijs, à feretro instrumento, quo spolia optima subdebantur,
 dictum putat. Alij quod per eius sceptrum & silicem iurantes, Ro-
 mani pacem referre soliti sint. De qua consuetudine Alexander ab
 Alexandro lib. 1. cap. 4.

Opima spo- lia. **Opimis spolijs**] Opima spolia, vel ab opibus, vt ait Varro, vel
 ab inuictio opere, cum victoribus tantum laudis accesserit, nomina
 sumptere, seu quod fidei propius est, opima ampla dici, sicut opimam
 prædam & opimum bouem dicimus. Quæ nisi duces regesq; quorum
 auspicio res geruntur, suismet corporibus dimicantes, hostium duci-
 bus detraxerint, necemq; exitium intulerint, haudquaquam opi-
 ma dici voluerit. Ter autem opima spolia delata sunt tantum. Primò
 à Romulo. Deinde à Cornelio Casso. Tertio à Claudio Marcello. Qua
 de re Plutarchus, & Alexander ab Alexandro, lib. 1. cap. 14.

Jouis Fere- trij templū. **Templi origo**] Fuit verò Feretrij Iouis templum in vertice
 Capitolini montis, exiguum sanè & angustum, sed religione sancti-
 simum, cuius testā multos post annos ob verustatē & Romanorum
 negligentiam collapsa restituit Augustus, ampliavit etiam post Ro-
 mulum Ancus Marcius. Vide Marliannm lib. 2. cap. 3.

Capitolij. **Capitolium ascendit**] Capitolium à capite hominis à Tar-
 quinio Prisco ibi inuenio dictum est. De cuius diuersis nominibus &
 structura Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. 7. cap. 28. & lib. 36. cap. 6. Pu-
 blius Victor de regionibus vrbis reg. 8. Alexander ab Alexandro lib.
 6. cap. 11. Calus lib. 23. cap. 6.

Sabini vn- de dicti. **Sabinis**] Sabini Italiæ populus à Deorum cultu nomen accipi-
 ens, quasi Sabini, Sabo ἢ Sabo, vel à Sabo duce, vt est apud Silium
 Italicum lib. 8. Vide Plinium lib. 3. cap. 12. & lib. 36. cap. 15. Volater-
 ranum lib. 6. cap. 2. Alexandrum ab Alexandro lib. 5. cap. 26. Calium
 lib. 7. cap. 9.

Filiam virginem] Vestalem, quam Dionysius Spurij Tarpeij
 Capitolini præfidis filiam, Antigonus verò & alij quidam, Sabinor-
 um regis filiam fuisse tradiderunt, cuius factum describunt Aristi-
 des Milesius, de rebus Italicis. Plutarchus cap. 31. Par. I. Valerius Ma-
 ximus lib. 9. cap. 6. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Virgil. lib. 8. Ouidius
 lib. 1. Faistorum. Propertius lib. 4. eleg. 4.

Aquam] Ad fontem videlicet Vestalibus sacrum, ex quo aquam
 haurientes sacrificia mundant, manus & pedes lauant, adytumq;
 aspergunt. Qua de re Plutarchus in vita Numæ Pompilij. Quæ ratio-
 ne autē, quibus sue ceremonijs aqua sacrificijs adhibita sit, docet A-
 lexander ab Alex. lib. 4. cap. 17.

Proditio exempli causa] Proditio ex genere earum que ma-
 la proouerbialiter appellantur. De qua vide Erasmus in proterbijs.
 Mala proditio. Tarpeia verò virginis factum alij in malam, alij in bo-
 nam partem interpretantur. Tabius Picior enim & Cincius auri cu-
 pidine motam, illud quod sinistris manibus habebant, petijisse ferunt.
 Lucius verò Piso Censorius, clypeos quos contra vim hostium sinistris
 manibus tenebant, efflagitasse existimat, vt nudatos iam hostes suis
 interficiendis traderet. Vtrum autem verius sit, ex eo colligimus,
 quod non tantum honestissimè à Romanis, vt Plutarchus scribit, se-
 pultra, verum etiam Tarpeius mons ab ea denominatus. Quæ de re
 Plutarchus, Dionysius & Marlianus lib. 2. cap. 1. Porro Petrus Nan-
 nius lib. 5. Miscellaneorum pro decreto, directo legit ex libro Busli-
 diano, eamq; lectionem veram arbitratur. Opponitur enim hæc di-
 ctio ambigiosa illi petitioni, qua vel arma, vel armillas poscere vide-
 batur, dum pacificus, vt id sibi traderent, quod in sinistris manibus
 habebant. Nunc autem planè explicitis verbis arma petijit, quamob-
 rem non auara, sed insidiosa est habita, tanquam qua illos nudos ho-
 sti obicere vellet.

Aureas armillas] Armilla ab armo dicta, suprema brachij par-
 te in humeros collumq; vergente, quam partem argenteis aureisq;
 regiminibus sabbæ factis milites ornabant, quod in statuis nunc mar-
 moreis & alijs veterum sculpturis apparet. Sic legimus infra lib. 10.
 Papyrium Cursorem consulem, Papyrium filium, item quatuor cen-
 turiones, manipulumq; hastatorū armillis, aureisq; coronis donasse.
 In sinistris manibus esset] Græcos olim annulos in digito, qui
 minimo proximus est sinistrae manus, habuisse legimus, quod in insectis
 humanis corporibus, olim neruum quandam tenuissimum ab eo di-
 gito ad cor hominis tendere animaduertent. Vnde quod quasi con-
 nexus esse cum principatu cordis videretur, hunc sinistrae manus di-
 gitiū tali honore decorandum veteres putarunt, cuius rei auctor est
 Appion in libris Aegyptiacis. Gellius libro 10. cap. 10. Plinius libro 33.
 capit. 1.

Armis necauere] Huc pertinent Octauiani Augusti, & An-
 tonij quoque apophthegmata, qui dicebant proditores quidem dum
 proderent amandos, post factum verò summo odio prosequendos esse.
 Significantes his qui prodicione profuerunt, nihil deberi gratiæ, li-
 cet officium quod præstant, pro tempore gratum sit. Similem autem
 de pena proditoris historiam ex Clitophonis libro rerum Gallica-
 rum primo leges apud Plutarchum cap. 30. Par. I.

Hostius Hostilius] Tullij Hostij tertij Romanorum regis auus
 & Hostiliae maritus. Hostius Ho- stilius.

Cecidit] Apud portam veterem Palatij quidam cecidisse scri-
 bunt. Plutarchus verò apud lacum Curtium, qui fuit in medio foro
 iuxta Domitiani postea equum, vide Marliannm lib. 3. cap. 18. Topo-
 graph. & Pub. Victorem in regione octaua vrbis.

Statori Ioui] Iouem statorem pleriq; à stando dictum volunt.
 hoc est, erigendo, conciderant enim in ea clade planè Romanorum
 animi. Diuus autem Hieronymus contra Iouinianū, quod nunquam
 ociosus sedeat, sed ad ferendam opem omnibus paratus sit. Seneca
 verò libro de beneficijs tertio, ideo quod eius beneficio stent omnia,
 statoris nomen sibi vendicare existimat. De qua re Laurentius Valla
 lib. 5. cap. 6. elegantiarum multa.

Templum] In Palatini montis radicibus è regione edis Con-
 cordiæ, olimq; Ciceronis domus, que iussu Clodij demolita, & in por-
 ticum libertatis translata fuit, cuius templi etiā hodie sponda mur-
 rorum altissima videntur. De quo Plinius lib. 34. cap. 6. Alexander
 ab Alexandro lib. 6. cap. 11. Ouid. lib. 6. Faistorum.

Sabine mulieres] Sabinarū virginum orationem vt doctam,
 ita commiseratione & affectibus plenam pere ex Plutarchi Romu-
 lo, Naſonis præterea lib. 3. Faistorū. Similem autem mulieribus forti-
 tudinis historiam legimus de Celticis mulieribus, que per media ho-
 stium agmina irruentes, precibus & lachrymis pacem conciliant
 suis apud Plutarchum cap. 6. de claris mulieribus.

Fœdus faciendum] In via sacra, Carinis & via subivra proxima, explicatio verò fœderis, quod erectis aris iuramento firmatur. Est apud Dionysium, Plutarchum, & Eutropium, lib. 1. cap. 4. à quibus in eo tantum dissentit Livius, quod Romulum & Tatium in ipso belli ardore congressos, & de pace collocutos arbitratur.

Quirites vnde:

Quirites à Curibus] Curibus metropoli Sabinorum olim, teste Volaterrano lib. 6. cap. 2. Geographia, patria quoque, Tatij & Numæ.

Curias nomina vnde:

Nomina eorum curijs imposuit] Hanc opinionem Livij, nimirum quod Curie à raptis mulieribus Sabinis nominatæ sint, auctore Varone, Dionysio, & post eum Plutarchus ita refutarunt, ut eas partim à locorum, partim à virorum nominibus appellatas esse appareat. Quare, qui ulterius quid cognoscere cupit, eos auctores adeat. Varro tamen de curiarum nominibus diuersa prodidit, eos fecit, qui prius hæc nomina indita fuisse putarunt.

Centuria equitum:

Centuria tres equitum] Quarum opera in omni Republica veteretur. Erat autem equestris ordo, et si Senatorio minor, magna tamen amplitudinis & vigoris, ut legimus apud Dionysium. Ser. lib. 9. Asconij, Padianum in secunda actione Verrina. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29.

Luceres vnde dicti.

Lucerum nominis] Auctor de viris illustribus à Lucumone Thufco, qui Romulo adversus Tatium Sabinorum regem pugnantem auxilium tulisse fertur, Luceres appellatos putat. Sed Festus ait quosdam fuisse, qui non tam à Lucumone quam à Luco, in quo verba Roma, aut prima eius pars asylum fuit conditum, dictos existimant. In qua sententia etiam est Padianus, qui Luceres à Luco asyli dictos scribit. Coniecti enim erant in hanc centuriam Thufco, Latini, & reliqui omnes qui ad Asylum confugerant, ut etiam præter Padianum, Plutarchus refertur. Sunt præterea qui à Luco Ardea rege Luceres dictos putent. Quod verò Livius Lucerum nominis & originis incertam esse causam putat, id Sigonius ita accipiendum arbitratur, non quod nullam ipse tenuerit, sed quod incertam eam diuersos fecisse auctores existimavit.

Quique cum eo equites erant] Petrus Nannius lib. 5. commentationum annotat in veteribus libris, legi, quiq; cum eo equis ierant, eaque lectio ei paulo venustior videtur.

Viribus nulla parte adiucis] Nannius loco præallegato nulla arte adiutis legedum arbitratur, ut intelligas Romulum aperta vi, sine villo fratre agemare hostem vicisse. Facili siquidem in tam affini-bus vocibus parte, & arte lapsus fuit.

Celeres.

Celeres appellavit] Celeres vocati plures scribunt ab exequendi ministerij celeritate. Prompti enim velocesq; ad opera erant, quos Romani Celeres vocant. Ut autem Valerius Antias memorie prodidit, dicti fuere Celeres à primo eorum duce Fabio Celere, præerat namque ipse dux etiam clarissimus, cui tres suberant centuriones, & sub eis alij inferiores magistratus, qui per verbum sequentes eum cum telis, ministri eorum que iubebantur erant. Fabio verò Celeris cognomen ideo datum volunt, quod Remo occiso celerrime in Hetruriam aufugit, non à Remi fautoribus quoque interficeretur: Hic enim ut Dionysius ait, murorum urbis Roma præses, aut, ut Plutarchus, Romuli dux Remum, contra edictum Romuli, muros orbis transfluentem in Hetruriam occidisse, vnde profugus factus, à celeritate Celeris nomen commenerit. Sic & à velocitate Metellus celer cognominatus est, ut legere est apud Plutarchum in Metello, & Cælium quoque lib. 2. cap. 6. Porro hocce Celeres à Numa, teste Plutarcho, sublatis alij reges restituisse videntur. Siquide L. Brutus L. Superbo regi præfectus Celerum fuisse traditur. Hos autem Flexumines postea, inde Trossulos, tum equites dictos ex Festo & Plinio apparet, verba Festi hæc sunt: Celeres antiqui dixerunt, quos nunc equites dicimus, à Celere interfectore Remi, qui in itinere à Romulo ijs præpositus fuit, qui primitus electi fuerunt ex singulis curijs deni, ideoq; omnino trecenti fuere, & alio loco, Trossuli equites dicti, quod oppidum Thufcorum Trossulum sine opere pedatum cepissent. Plinij verò lib. XXXIII. hæc. Equitum nomen sepe variatum est in ijs quoque, qui ad equitatum erabebantur. Celeres sub Romulo, regibusq; appellati sunt, deinde Flexumines, postea Trossuli, cum oppidum in Thufcis citra Volsinos passum novem millia sine villo pedatum adiumento cepissent eius vocabuli, id que duravit ultra C. Gracchum. Iunius certe qui ab amicitia eius Gracchanus appellatus est, scriptum reliquit his verbis: quod ad equestrum ordinem attinet, antea Trossulos vocabant, nunc equites vocant, ideo quia non intelligunt Throssulos nomen, quid valeat, multos puderet eo nomine appellari, & causam que supra indicata est, exponit, inuitosq; etiam nunc tamen Trossulos vocari. Hæc Plinius.

Fabius Celer.

Capra paludè] Quam in campo Marrio fuisse Marrianus ait lib. 6. cap. 9.

Capra paludè.

In terris Romulus fuit] Non vna est auctor de morte Romu-

li opinio, sunt enim qui victis Fidenatibus & Veientibus Romulum à primoribus interfectum, corporeq; in minutissimas partes dissecto, occulte sub vestibus per partes asportatum scribant. Aristobulus verò Italicarum rerum, lib. 2. Dionysius Halicarnasus, lib. 2. Val. Max. lib. 5. cap. 3. Augustinus lib. 3. cap. 15. eius parricidij novos cives auctores fuisse memorant, apud Capream autem paludem cum concionem haberet, à Marte patre nimbo ablatum cum Livio affirmant, Plinius secundus de viris illustribus, Plutarchus in Romulo & Numa Pompilio, Florus, Messala Corvinus, Sabellicus lib. 1. cap. 8. Etruscorum exemplorum, Onidius quoque, lib. 2. Fastorum.

Proculus Iulius] Plutarchus in Parallels Aetium Proculum ex Aristobuli sententia vocat, virum primarium, & à Romulo plurimum dilectum. Proculi autem dicuntur qui foris agente patre nati sunt, ut testatur Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Roma caput orbis] Romani imperij magnitudinem & excellentiam legere licet tum apud alios, tum apud Plinium lib. 3. cap. 4. Solinum in præfatione Polyhisti, Verg. 1. Aeneidos, Romanos rerum dominos, & lib. 6. Imperium terris. Ovid. 2. Fastorum. Hic vbi nunc Roma: Claudianus lib. 3. De laudibus Stilliconis. Cælius Rhodiginus lib. 18. cap. 25. qui ex Græco quodam auctore orbis Epitomen Romam vocat.

Interregnum appellatum] Est enim interregnum spatium temporis à rege defuncto vsq; ad creationem sequentis, & qui præest hoc temporis spatium, cum regia potestate & insignibus, interrex erat. De cuius officio & potestate Festus lib. 4. cap. 4. Blondus lib. 3. Rome triumphantis. Alexander ab Alex. lib. 5. cap. 6. omnium copiosissimè.

Patres auctores fierent] Quod sit auctorem fieri, tradit Paulus in L. Etiam si, ff. de auctoritate tut. Etiam si, inquit, non interrogatus tutor auctor fuerit, valet auctoritas eius, cum se id probare dicit quod agitur, hoc est enim auctorem fieri. Sic antiqui vocabant auctores mulierum sine quorum consensu, quæcumq; egissent mulieres rata non erant, ut scribit Livius lib. 37. Cicero pro Flacco & A. Cecina. Similitè quoque id in viris patres habebant, ut tum demum rata essent, quæ populus iusserat, si patres auctores fierent. Id est, cum rem factam probarent. Sic Livius lib. 6. Et ne is quidem finis certaminum fuit, quia Patrij se auctores fore negabunt. Et Victorinus ait, sine auctoritate & consensu Senatus nullam legem olim fieri potuisse, vbi auctoritas intelligenda, non opinio gravitatis, prudentie ac magnitudinis causam, quam in magnis ac claris viris esse credimus, sed consensus maioris vel prudentioris alicuius, sine quo res acta nihil valent.

Samium Pythagoram] Varia de Pythagore temporibus & Numa Pompilio doctrina ab antiquis tradita fuisse ostendit Franciscus Floridus Sabinus lib. 1. successuarum lectionum cap. 13. Librorum autem Numa Pompilio mentionem etiam facit Livius infra lib. 40. Vide & Gellium notitiam Atticarum lib. 17.

Capite eius velato] Ita legendum esse, ne Numa caput obtectum fuisse intelligatur, sed augurij, annotat Cælius, lib. 20. cap. 12. lectionum antiquarum.

Lituum appellauerunt] De lituo vide Macrobius lib. 6. Saturnalia cap. 8. Gellium lib. 5. cap. 8.

Prospetu in urbem agrumque capto] Sic Cicero lib. 2. de legibus: Augures urbemq; & agrum, & templa liberata & effata habent. Urbana siquidem auspicia desinebantur pomerio, & ex arce in urbe sepe augures augurium agebant. Videm quinq; agrorum genera ex auspicijs distinguebant, Romanum, Gabinum, Peregrinum, Hosticum, incertum.

Trossuli qui.

Dextras ad meridiem partes] Hanc distinctionem videt Arnobius libro adversus gentes quarto, scribitq; pro ratione situs corporis variare mundi partes, vel laevas vel dextras. Nam quidquid teres est, ex omni parte rotunditate solida conuexum, desinunt aliqua finis aut in ijs portione non potest. De quo vide notata ab Adriano Iunio lib. 3. animadversorum cap. 3. Cælio lectionum antiquarum lib. 1. cap. 10. Solinus verò dextra in mundo vocat septentrionalia, laeva meridionalia, cum de Taprobana incolis loquitur. Aristoteli dextra sunt exortina, laeva occidua. Plinio contra laeva exortina, dextra occidua. Antica ad meridiem, postica ad septentrionem. Varro quoque sinistra ab oriente sunt in templis effandis, dextra ab occasu, antica ad meridiem, postica ad septentrionem, prout Tornebus annotavit, lib. 18. cap. 35. adversariorum.

De templo descendit] Templo, id est, loco augurij. Templum enim, ut tradit Varro lib. 6. de lingua Latina, tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine, ab natura in celo, ab auspicio in terra, ab similitudine, sub terra. Templum ergo in augurali scientia regiones sunt, aut agri, certo carmine ab augure lituo finiti & notati, vnde in omnes cæli partes ad augurium captandam, liber

Templum quid?

erant

de virginum Vestalium institutione, auctores, ut & de alijs variat. Dionysius lib. 2. & Plutarchus in Romuli & Nume vitis eam Nume tribuunt. Alij vero (ut tradit Plutarchus) inter quas Virgilius est, vetustus id institutum putant. Easq; ex Troiana ad Launios primum, deinde Albanos, postremo ad Romanos commigrasse, Virgilius 2. Aeneidos:

Sic ait, & manibus virtas; Vestamq; potentem, Aeternamq; adytis effert penetralibus ignem.

Vesta qua?

Veste enim ignis perpetuus dicatus erat, a sacris virginibus custo ditus. Eam autem terram esse quidam credunt, alij vero Vestam nihil aliud esse, quam purum ignem arbitratur. Alij porro eandem, quae & Opis & Cybele omnium Deorum mater dicitur, esse opinati sunt. Cuius sacra, vigilem scilicet ignem, cum virginibus, Penatibus, & Palladio Aeneas ex Troia in Latium tulit, & condito Launio, Veste eadem sacrauit, in qua etiam haec sacra condidit. De quo vide plura apud Onuphrium in ciuitate Roma, sub cap. de virginib. Vestalib.

Salij qui vendet

Saliositem duodecim Marti Gradiuo legit Virgilius lib. 8. Aeneid. Salios Herculi tribuit, qui hic Linio sunt Martis Gradiui. Sic enim scribit:

Tum Salij ad cantus incensa altaria circum, Popaleis ibant cuncti tempora ramis.

Salij vero vocati sunt, ut Plutarchus in Numa tradit, non a viro Samo thrace seu Mantineo Salo nomine, sed ab ipso potius tripudiorum saltatorio, quod vehementius robustiusq; per urbem euntes, subsaltant, quum ad mensam Martium sacra scuta, quae ancilia dicebantur, suscipere, induti puniceis tunicis, aeneis balthetis latisq; succincti, aeneas in capite galeas portantes, & paruis gladijs arma pulsantes. Idem ferè scribit Dionysius lib. 2. Simul quoq; Varro a saltando dictos existimat cum Feslo Pompeio. Ceterum numerum duodenarium deinde Tullus Hostilius duplicasse fertur, & ita quidem, ut quatuor & viginti belli, pacisq; temporibus cooptarentur, & hinc quoq; Appius Claudius triumphalis, Scipio Africanus, & L. Bibaculus inter Salios esse, & haec sacra attricere gloria duxera. De hisce praeter alios vide Tornebum lib. 13. aduersariorum cap. 8.

Salij duodecim.

Ancilia appellatur De ancillis haec produnt Dionysius & Plutarchus: Annum iam octauum regnante Numa, morbus inuaserat ciuitatem, cunctis vero merentibus, traditur scutum aeneum de caelo delapsum in Numa manibus decidisse. Quod in vrbis salutem missum Egeriam sibi retulisse Numa tradidit, oportereq; id asseruari, alijs vnde decem ad illius figuram, magnitudinem, formamq; effictis, quod dubium ob similitudinem esset, coelestis illius adipiscendi. Aditq; Numa se a Musis cognouisse eam urbem, vbi id Ancile asseruaretur, omnium potentissimam futuram. Quo facto cum pestis cessasset, scutum autem ex eius imperio cum effingere artifices certassent, dissidentibus ac desperantibus ceteris, Mamurium Veterium praestantissimum artis eius opificem, vique adeo eius similitudinem effinxisse, scripsisseq; omnia similia, ut ne Numa quidem id cognosceret. Horum vero scutorum custodes Salios XXI. legit, quos fuerant fabrefacta scuta, a quibus sacris amuerarijs esserentur per urbem. Id autem scutum breue fuit, ideoque ancile appellatum, quod ex utroque latere esset recisum, & summum infimumq; eius latus medio pateret. Mamurium autem XXI. anciliorum a se factorum praemij loco poposcit, ut suum nomen inter carmina Salij cantarent. Ideo Mamurij Veterij nomen in cantibus Salij Romani maxime frequentabant.

Ancilia.

Mamurium Veterium.

Carmina cum tripudijs Carmina Saliorum initium Poeticos apud Romanos Varro dicit, quod obscurissimum erat. Eius meminir Flaccus, iam Saliare Numa carmen. Erat & axamenta carmina, quae a Salijs componebantur in honorem singulorum Deorum, ut Ianualij versus, Iunonij, Minerij ab axo, quod est nomino, appellata, Tornebum lib. 22. aduersariorum, cap. 24. Licet Paminius axamenta vocata existimet, quae essent in memoriam hominum composita, ut Mamurij & Volunnae. Nam in Deos singulos versus facti a nominibus eorum appellabantur. Salij autem non a populo, sed a magistris collegij legi solebant patritij adolescentes, quorum uterque parens viueret, nec in magistratu esset. Lege quoq; cautum erat, ut Salij liberi essent.

Saliorum carmen.

Axamenta carmina.

Pontifex Maximus.

Pontifex Maximus Vt qui maximarum rerum in cultu diuino dominus esset, sacra iudicaret, in rebus ad Deos spectantibus leges statueret, quibus aris, quibus Dijs, quibusq; hostijs, quibus diebus, & ad qua templa sacra fieri deberent, alijs indicaret. De quorum electione, officio & dignitate Dionysius, Plutarchus, Lilius, Blondus lib. 2. Romae triumphantis, Alexander ab Alexandro, lib. 2. cap. 8. & lib. 5. cap. 10. Fuit vero hic Martius Marci filius

Martius Numa gener.

liis & ipsius Numa gener, cui omnia publica & priuata subiecit sacra.

Ioui Elicio Is sic dictus est ab eliciendo vel extrahendo, ut Varro ait, cuius ara in Auentino fuit. Ouidius tertio Faestorum:

Elicunt caelo te Iupiter, vnde minores

Nunc quoq; te celebrant, Eliciumq; vocant.

Solemibus enim quibusdam verbis pronunciat, Iouem de caelo ad sua sacrificia educi posse putabant veteres, de qua re Calvus Rhodiginus lib. 16. cap. 14. Ex Pifone vetustissimo auctore. Arnobius in quinto ex secundo Historiarum Antiatib. libro. Plutarchus autem Elicium Iouem videtur a Graeca voce ἔλεος, id est, propitio, deducere, ipsam in vita Numa legitur. Legimus & apud Hesychium in Cypro eliamor, Iouem cultum.

Propulso legum ac poenarum metu Nannius lib. 5. Miscellaneorum sibi persuadet legendum, pro ipso non propulso, ut pro ipso corruptum sit in propulso. Nimirum religionem successisse in vicem metus legum ac poenarum. Ut autem suam diuinationem sequitur, non testimonia Codicis, sic ea diuinitio Fabij Pictoris simili sententia iuuatur cum libro primo sic ait: Nullo tunc vindice aut metu, sed sua sponte retinebant fidem & rectum.

Marcium Marci filium Mira hic est in scriptis libris discrepantia, ut Nannius loco praediegato aduonit. Alij enim habent Marcum Flauium, alij M. Fulvium, nonnulli M. Furium. Quid vero melius sit in medio disceptandum relinquit.

Et cum ipsi homines in regis veluti vnici exempli Praeclara prouident, cuius alia similes cum alibi, cum apud Claudianum ad Honorium extant, cum elegantissime scribit:

Componitur orbis

Regis ad exemplum, nec sic inlectere, sensus

Humanos edicta valent, quam vita regentis.

Nec contremenda est Nazianzeni sententia scribentis: Sicut per principem cum benefacit plurimorum vite & saluti consilium, ita & errorem principis ad multorum perniciem peruenit.

Quod earum sibi concilia Nannius lib. 5. Miscellaneorum, et si scripti codices cum vulgatis consentiant, pro sibi inibi legendum arbitratur, & ob id lucum illum Musis esse dicatum, quod ibi colligunt, quia vxori eius cum Deabus essent. Sub nomine autem Deorum Musas intelligit Lilius, quas Theocritus perpetuo Nymphas appellat. Habet enim id magnificentiam, cum genus pro specie subiicitur. Et ita dirimi posse videtur disputatio, quae est inter Dionysium libro 2. scribentis, Egeriam nympham fuisse, & alios docentes non nympham, sed Musarum vnam, prout refert Gyrardus Sicut ignate s. lib. 1. de Nymphis. Porro Luci syluae erant in conspectu villa fundiq; inceduae Dijs consecratae, quas ferro tenerare nefas erat, Iulius de arboribus. Haec fuere numinosa templa, priscoq; ritu simplicitate, etiamnum Deo praecellentem arborem dicant, nec magis auro fulgentia atq; ebore simulachra, quam lucos & in ijs silentia ipsa adorantur, erant enim in vrbe luci, non tantum in agris.

Lucas quid?

Argei quid?

Argeos pontifices vocant Ridiculum existimat Nannius loco praediegato interpretationem eorum, qui putant Argeos, Scyrcios, hic esse homines, qui cum sacibus de ponte deieciabantur, ex instituto Herculis. Nam ipsa sacra, & loca, vbi sacris operam dabant, Pontificibus Argei dicebantur. Sacra ob antiquitatem cum suis ritibus iam pridem abolita sunt. Loca multa Roma Argeorum nomen retinent, ut videre est apud Varronem lib. 4. de lingua Latina, vbi nunc quintum, nunc sextum, Argeorum sacrarium citatur. Fabius Pictor vniuersum campum septem collibus subdens, vsq; ad Tyberim duplici nomine Lybissum & Argeum vocat.

Albani Qui urbem Albam ab Ascario olim conditam inhabitabant, quae ab vrbe distabat, si Eutropio fides adhibenda est, duodecim miliaribus, & 300. iam annis caput regni fuerat, vel secundum alios quingentis minus tredecim. Hanc autem ciuitatem alij ab Albano monte vbi sita est, dictam putant. Marcus vero Varro propter colorem suis, cui astipulatur quoq; liber tertius Aeneidos, & liber octauus, vbi haec carmina repetuntur. Vide quoque Plinium lib. 3. cap. 5.

Albani.

Bellum indixit Disertè enim in Romuli cum Albanis foedere expressum fuit, ut neutra ciuitas bellum inchoaret, atq; vtra se lesam aliquando querebatur, ab iniuria auctoribus iusta reciperet, quod si non redderetur, tum demum necessario ruptis foederibus in diceretur bellum. Albani igitur cum agrum Romanum latrocinijs inuassent, nec petentibus iusta reddidissent, tunc bellum indixerunt. Cuius rei verba & ceremonias lege apud Alexandrum ab Alexandro lib. 1. cap. 14.

Pontifex Maximus.

Martius Numa gener.

Laui-

Launium. **Alba Iōga.** **Launium ab Troia]** Aeneas enim Launium Latini regis filia in uxorem ducta, Launium condidit, & de uxoris nomine dixit, Aeneas verò mortuo patri succedens, tricesimo post conditū Launium anno, maiorem urbem condidit sub Albano monte, eamq; a situ Albani longam vocavit, coloniamq; ad Launiorum, Deosq; penates ab Aenea delatos deduxit.

Mētium Sufficitium] Quem omnes ferè Romanorum historia virum, neque bello idoneum, neque pacis firmum custodem appellat.

Fœcialis. **Fœcialis regem]** Varro fœciales inquit dicit, quod fidei publice inter populos præerant. Nam per hos fiebat, ut iustum conciperetur bellum, & ut fœdere fides pacis constitueretur, & ex his mittebant, antequam conciperetur, qui res repeterent. Dionysius eos dicit

Eignodis. **Gracè putat eignodis, & à Numa institutos esse dicit, sumpto ab Equiculis exemplo, apud quos, ut Valerius scribit, primus Sertor Restus in Fœciali instituit. Meminit eorundem Varro libro 3. Sextus Pompeius Fœciales inquit à faciendo sunt dicit, apud hos enim belli, pacisq; faciende ius est. Munera eorum præcipua Dionysius describit, & Cicero lib. 1. de legib. Quot eorum fuerint, ambigit Tornebus in annotationibus suis ad dictum Ciceronis locum. Enisse autem eorum collegium ex Livio cognosci potest, qui in fr. à lib. 3. 6. scribit: Consul inde M. Acilius ex S. C. ad collegium Fœcialium retulit, ipsi ne virique regi Antiocho bellum indiceretur. Porro vnus horū Fœcialium pater patritius dicebatur, cuius munus erat, cum pax aut fœdus faciendum essent, verba facere.**

Sagmina. **Verbenaca.** **Sagmina, inquit, te rex posco]** De Sagminibus Plinius lib. 22. Hac etiam herba verbenaca vocatur Latine, à Grecis ἰσὸς κατὰ τὸν δίκτυα, hoc est, sacra herba, ut idem Plinius docet lib. 25. annotavit id Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas.

Capillosq; tangens] Buslidianus codex, ut Nannius libro 5. miscellaneorum annotat, non tangens, sed regens habet. In sacris Deorum caput operiri & regi solet, & apud Plutarchum in vita Nume, Numa capite operito sedet, cum de eo in regem creando auguria captantur, quod tamen rectius Nannius non audet definire. Id ad virtutem quidam hinc adijciendum. Fraudem appellari hic malitiosam fuderis interpretationem, cum sententia violata verbis factis facimus, ut ille qui cum certis dies inducitur astripserat, noctu hostilia fecit, quasi de noctibus nihil omnino cautum esset. Pulchre admodum hoc distinguit Paulus Iureconsultus ff. de legibus & Senatūconsultis. Contra legem facit, qui id facit, quod lex prohibet. In fraudem verò legis, qui salus verbis legis, sententiam eius circumuenit.

Sine fraude mea] Hoc est, salvo meo aliorumq; iure. Ita interpretatur Budæus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Haud displiceret Tullio] Boni dicitur exemplum est Hostilius, qui dum suis parci militibus, salutem quoque hostium querit, consultando, quo pacto bellum atrocissimum, paucorum cede dirimi possit. Non fortassis immemor Mitylenæ dicitur, qui probabat victorias sine sanguine parvas, magno autē civium cruore emptas, hoc est, Cadinæ, non victorias existimabat.

Vniuersis solus nequaquam par] Verisimile enim est illud Homeri lib. v. Odys. ἡ ἀλεπὸν δὲ ἐφοχάκεν ἕνα ποδάρι. Difficile ac durum est vnum compefcere multos. Qui etiā Iliados 4. & Aeneam alioqui strenuūm fœtisse fingit, cum aduersus duos dimicandum esset, quo docere voluit, neminem vsque aded excellere viribus, ut vnus pluribus par esse possit.

Capessit fugam] Astus in fallendo hoste. Huc autem illud Antigonæ Imperatoris pertinet, qui cum aliquando cederet hostibus imminentiibus, se nequaquam fugere, sed utilitatem à tergo sitam, persequi dicebat, sentiens non esse turpe fugere, quoties expedit hosti dare locum, ad suum vsq; tempus.

Victori obijciunt hosti] Militaris fortitudinis exemplum. Similem autem historiam ex Demarati secundo rerum Arcadicarum libro, apud Plutarchum 22. cap. Paral. legitimus.

Paludamento sponfi] Paludamentum vestem esse imperatorum, scribit Tranquillus in Cesare, Blondus libro 9. Romæ triumphantis. Alexander ab Alexandro libro 3. cap. 3. & lib. 5. cap. 18. Festus tamen omnia militaria ornamenta paludamenta dicit, in libris auguralibus affirmare videtur. Plutarchus in Philopemene tunicas equestres vocat, in Lictallo ἐπεσείδω, ut opinor pro paludamento posuit, in Chaffo verò ἐπιβύβδα pro paludamento purpureo dixit. Quo genere vestis etiam Greci equites, vrebantur, quam ἐπὶ ἀμίσθα Athenæus in quinto vocat. Paludamenti autem picturam ad vnum ex Romanorum marmoribus expressam inuenies apud Lazarum Baifum

in sine capitis primi in L. Vestis. ff. de auro & argento legato. **Flebiliter sponsum mortuum]** Vestesq; pro more animi omnes lacerans. Cuius orationem patheticam, qua in fratrem inuehitur, vide apud Dionysium. Est autem conugalis amoris notatu dignum exemplum.

Abi cum immaturo] Exemplum præclarum salutem patriæ longè saluti nostrorum præferendam esse. Historiam copiosius describunt Valerius Maximus, lib. 6. cap. 3. & lib. 8. cap. 1. Plutarchus, cap. 33. Paral. Augustinus lib. 3. cap. 14. Ciuitatis. Volaterranus lib. 17. cap. 3. Anthropol.

Duumuiros inquit] Hos primum in iudicio perduellionis à Duumuiro Tullio factos, ex hoc Livii loco apparet. Eorum verò etiam post meminit in iudicio M. Manlij de affectata tyrānide, sed hos cum raro creatos, tum postremò vetustate euauisse comperio, nisi quod in consultiu Ciceronis C. & L. Cesares creati sunt, idq; non à populo, sed vt tum mos erat, à pratore (sic enim narat Dio) vt C. Rabirio, qui Sarrurinum Tribunum plebis sua manu necarat, perduellionem iudicaret, à quibus damnatus, cum ad populum pronocasset, nobili, quo exrat, oratione à consule Cicerone defensus, est absolutus. De horum origine & officio lege Feneftellam cap. 5. Pomp. Latam cap. 6. de Rom. mag. Blondum lib. 4. Romæ triumphantis. Alexander ab Alexandro, lib. 3. cap. 16.

Soluit crines] Ad veterem morem hoc referendum est, quo in Solueret crinum tristitia crines soluebantur. Meminit eius moris & Ouidius lib. 3. Fastorum.

Si qua tamen grauida est, resoluta crine precetar, Ut soluat partus mulier illa suos. Et tristium lib. 1. Eleg. 3.

Illæ etiam ante lares sparsis prostrata capillis, Contigit extructos ore tremente focos.

Perduellionem iudicent] Quos nos hostes dicimus, eos Ve- teres perduelles appellarunt, teste Cato sub rit. de verb. significatio- ne, per eam adiectionem indicantes, cum quibus bellum esset. Idq; etiam Varro de lingua Latina lib. 4. & Festus lib. 8. de verborum significatione testati sunt. Multa verba, inquit Varro, aliud nunc ostendunt, aliud autē significabant, ut hostis. Nam rum eo verbo significabant peregrinum, qui suis legibus vteretur, nunc dicunt eum quem tum dicebant perduellem. Et Festus: Hostis, inquit, apud antiquos peregrinus dicebatur, & qui nunc hostis perduellis. Ex quibus quidem Varronis & Festi locis, rectè colligi potest, non vt olim, sic nunc hostes populi Romani perduelles vocari. Siquidem vt Vlpianus ait: is duntaxat perduellis nunc dicendus est, qui hostili animo aduersus rempub. vel principem suum animatus est, L. finali. ff. ad L. Iuliam maiestas. Igitur qui 30 nomine accusatur, is rectè perduellionis reus fieri non intelligitur, quemadmodum olim qui hostis iudicabatur, illi perduellio iudicari dicebatur. Proinde sic Livius intelligendus, vt contenderit, eis qui horrendum aliquod crimen commiserant, perduellionem eo tempore solere iudicari, quo moris fuisse apud Romanos videtur, vt cui Romano, de cuius capite iudiciū erat, autē perduellio iudicaretur, hoc est, ciuium exemptus numero patriæ hostis pronunciareretur, quam capitale sumi de ciue Romano supplicij posset, prout tradit Iacobus Renardus cap. 27. ad leges XII. tabularum. Et hac quidē interpretatio eò verisimilior videtur, quod filij suum Horatium populi fauore absolutum, pater quibusdam sacrificijs peculiarib. peractis, veluti sub iugum miserit. Quia igitur præter hostes nulli sub iugum mitti consueuerant, hinc rectè ratiocinabimur, ideo missum veluti sub iugum, quia Horatio duumuiro perduellionem iudicauerat, hoc est, quia inter perduelles populi Romæ. Horatiū referendum esse, deinde vt perduellem interimendum pronunciauerant. Paulus verò Manurii libro de legibus Romanis, ideo Horatiū factum, quod parricidium fuerit, lege perduellionis iudicatum existimat, vel quia Numa vir sanctissimus parricidium omne voluerit esse perduellionem, vel quia si non omne parricidium, saltem illud quod in cognatos affinesue committeretur. Sigonius lib. 2. cap. 18. de antiquo iure ciuium Romanorum minimè Livij sententiam probat, qui iudicium hoc perduellionis vocari, nisi fortè perduellionem appellemus, non quod ille sororem, id enim parricidium erat, sed quod hominem in conspectu vel regis, vel populi Romani interfecerat, in quo maiestatem ciuitatis dimiuerat. De perduellione autem inquisitum esse credit in Iunios, Vitellios & Aquilios, qui de pradenda regibus patriæ, nefaria & scelerata consilia habuerant, quos Brutus primus consul supremo supplicio affectit. Porro lege perduellionis primum duumuiro iudicabant, deinde ad populum pronocatio erat. Declarat hoc oratio pro Rabirio perduellionis reo.

Horren-

Horrendi carminis erat] Ita legendum esse, & non criminis, multis autoritatibus ostendit Cælius lectionis antiquarum lib. 10. cap. 7.

Infelix arbor. Infelici arborireste suspendito] Tornebus lib. 4. cap. 3. Infelicem arborem intelligit spiritem & furcam, de qua fontes suspenduntur. Neque enim vlla arbor, aut vllum lignum infelicitus est. Felices autem arbores Cato dixit, que fructum ferunt, infelices que non ferunt. Plinius autor est infelices existimari, damnatasque religione, que neque feruntur vquam neque fructum ferunt. At Verantius de verbis pontificibus, Felices (inquit) arbores putantur, quercus, asculus, ilex, fapinus, fagus, corylus, sorbus, ficus, alba, pyrus, malus, vitis, prunus. De quo Latius Cælius lib. 10. cap. 7. lect. antiq. Brodeus li. 4. Miscel. cap. 6.

Infelix arbor. Infelici arbor.

Patrio iure in filium] Indicat hic locus Numam ius necis & severioris in filios animadversionis non penitus admississe parentibus, licet omne ius vendendi filios connubio consensu iunctos, parentibus expressa lege ademerit, vt Dionysius scribit.

Imperatum patri] Dionysius id negotium pontificibus datum prodidit, qui duas esse extructas aras ait: Iunoni vnam, cui ius fororum cura esset, Iano alteram, ad quas Curiatorum & Horatie interfecta manes sint vocati.

Tigillum quid?

Transmisso per viam Tigillo] Cuius hac forma fuit, vt duo recta tigilla defixa starent, tertiumque superne duobus illis transuersum imponeretur. Dionysius vero ait, aduersis parietibus sustentum fuisse Hostilij tigillum. Quomodo autem sub iugum missi sint sepe milites, docet Lilius hoc eodem lib. & lib. 9. vbi Samnites sub iugum missi sint.

Pauoris & Palloris templum.

Pauori & Pallori] Id Augustinus his verbis luculentius explicat: Hostilium certe rex, Deos & ipse notos Pauorem atque Pallorem propiciandos non introduceret, si felicitatem deam nosceret & coleret, & c. Ita vero accidit, cum commisso inter Romanos & Veientes prelio, nunciatum esset Tullo Hostilio regi, Albanos desciscere, pallereque & pauere ob eam rem Romanos videret, ipse in re trepida templum vouit Pallori & Pauori.

Sacrificium lustrale.

Sacrificium lustrale] Varia lustrationum genera fuisse apud Romanos: Si vero exercitus lustrandus esset, in campo Martio exercitus instruebatur, & sue, aut birco, oue & tauro lustrabatur. Milites ipsi lauro coronati, rem diuinam faciebant, sub dabo, & hunc lustrandi morem Seruicium regem primum instituisse ferunt. Alij hanc exercitus lustrationem ita peragebant, suam ouem, taurum, qui puri essent, ter circum acies instructas precedente pompa ducebant, Martij, Deo immolabant.

Ducis perfrictus presentis venerationem.

Dimicatio maior ac periculiosior] Hinc itaque, dices, ducis improbitatem presentissimum exercitus venenum esse. Præbe igitur Pausanias percunctantur quo pacto de bellari Thraces possent, respondit: Si qui vir optimus est, eum belli ducem delegerimus: Admonens plurimum ad victoriam momenti in imperatore esse. Quemadmodum in omni negotio magni refert, quales sint, quibus rei gerenda creditur autoritas.

Populum omnem Albanum Romam traducere] Exemplum pietatis in hostes. Albanos enim ciues non tantum in urbem recepit Hostilius, sed eos quoque, qui genere & opibus illustres erant, in patres elegerit, vt ipse Iulios, Seruilios, Geganos, Curiatios, Cluulios, Quintilios. Item decem quoque, ex his equitum turmas fecit, veteresque legiones suppleuit, qua de re copiosè Dionysium leges.

Quadrigrarum supplicium.

Duabus ad motis quadrigris] De hac re lege Alexandrum lib. 3. rerum Italicarum: Plutarchum cap. 14. Paral. Gellium lib. 20. cap. 1. Virgilium lib. 8. Aeneidos: Claudianum in Gild. Hoc autem supplicij genus ab Hercule inuentum esse constat, qui florenti adhuc atate regem Eubæe Pyrechmen bellum Boeotys inferentem vicit, victumque pallis equinis ita alligauit, vt in duas dispartiret partes, vt refert Plutarchus cap. 13. Paral.

Denictos hostes gratulatur] Asseruationis & adulterationis exemplum. Verum Dionysius scribit Tullum Hostilium Veientibus astutias, leuitatem & proditorem luculentissima oratione aperuisse, & deinde militibus circumscriptum, coram omnibus lictoribus tradidisse.

Hostilia curia.

Curia Hostilia] Curia Hostilia duobus in locis Romæ fuit. Altera namque in foro ad pacis templum, vbi Hostilius rex prius habitauit, de qua Marrianus lib. 3. cap. 17. Altera in eo loco, vbi postea Diui Iohannis & Pauli templum est constitutum, de qua idem lib. 4. cap. 19. In rostris quoque Curiam Hostiliam conditam fuisse, Varro scribit, cuius Marrianus de antiquitatibus urbis non meminit.

Feronia.

Feronia fanum] Meminit huius Feronie Dionysius lib. 2. & rursus lib. 3. Virgilius lib. 8. Aeneidos, & rursus lib. 7. vbi inquit, Et

viridi gaudens Feronia luco. Vbi Seruius Commentator ait, Feroniam virginem existimant, veluti Iouem Anxurum, id est sine nauacula, & perinde nondum abrafum, qui coleretur Terracina, que etiam aliquando Anxur fuit. Vide de eadem & Strabonem lib. 5.

Patrio ritu Albani sacra facerent] Id sacrum Albanum vel Latinas ferias appellatum putat Peronius lib. 3. de magistr. Romanorum, quod omnes Latini ab Alba oriundi erant, vel cum Latinis ferijs esse coniunctam. De quibus infra lib. 4. 2.

Albanum sacrum.

Nonendiale sacrum publicè susceptum] Cælius lib. 17. cap. 21. tradit Nonendialium sacrorum consuetudinem inde natam, quod moris Ethnicorum fuerit diebus nouem mortuos flere. Dupliciter verò Nonendiale sacrum publicè susceptum est apud Romanos, vno modo cum defunctis parentabant, sequi lustrabant. Altera cum prodigium aliquod accidisset, quod nonendiali sacro expiare solebant. Ita verò perscribatur, vt doctus placet: Nouem dies astidit Deus sacrum faciebant, quod sacrum indici solebat, vel à Pontifice Maximo, vel à Præatore urbano ex Senatus decreto, prout tradit Giraldus historia deorum Syntagmate 17.

Nonendiale sacrum.

Ioui Elicio facta] Cui Numa Pompilius aram in Auentino erexerat. Vide sup.

Fulmine ipsum cum domo] Contempte religionis pœna. Scribit enim Plutarchus in vita Nume, Hostilium honesta Nume facinora, & potissimum pietatem in Deos, irrisionibus & contumelijs infectatum esse, vt res muliebres & inertes. Hoc igitur prodigium etiam extat apud Plinium, lib. 2. cap. 55. & lib. 28. cap. 2. Valer. Max. lib. 9. cap. 12. Cælius lib. 16. cap. 14. Sabellicum lib. 2. cap. 5. Multis verò persuasum est, Hostilium humana fraude perijisse, Anciæ Martij, qui post eum rex fuit, insidijs oppressum, vt cum procelloso die Rex domi sacra faceret, sit ille regiam ingressus, ibique Hostilio cum vxore & liberis interfecto domum incendit. Vide Dionysium lib. 3. ea de re copiosissime.

Hostilij mors.

Ancum Martium] Dicitur est Ancus Sædus, id est, à cubito, quem incurvatum habuit, teste Zonara, Tomo 2. annualium, Seruio in 6. Aeneidos.

Ancus.

Ex filia] Pompilia videlicet, que Martio pontifici nupsit. Hanc filiam non ex vxore Tarie, sed ex altera Lucretia natam esse Plutarchus in vita Pompilij scribit.

Pompilia, Nume filia.

Auitæ gloriæ memor] Liberi enim plerumque, vel Parentes, vel sui generis homines referri solet. Vnde Proverbum vulgè iactatur: τὸ πατρὸς εἶναι τὸ παιδίου, patris est filius. Et illud quoque, Horatij, Fortes creantur sortibus & bonis.

Quod nunc faciales habent] De hac re copiosè Plutarchus in vita Camilli, Dion. lib. 2. Gellius lib. 16. cap. 4. Seruius lib. 9. Aeneid. Principium pugne. Blondus lib. 4. Romæ triumph. Cælius Rhod. lib. 21. cap. 5.

Ius faciale.

Descriptis] Ius faciale quo tempore, vel à quo inuentum sit, inter auctores non constat. Faciale enim sacerdotij vsus omnium vetustissimum apud Romanos fuisse, Venebella docet, cum Tulli Hostilij tempore fuerit, cui tamen nequaquam ascribit, sed Alexander ab Alexandro à Tullo Hostilio, seu Anco Martio, vt verò alij, à Numa Pompilio, faciales institutos putant, qui ab Equiculis iura & verba solemnia, quibus res repetuntur, & bella indicuntur, acceperunt, Hæso auctore, de qua re & superius nonnulla à nobis annotata sunt.

Equiculis] Equiculi Vmbriae populos in quarta regione Italie, que hodie ducatus Spoletanus appellatur, & Maris finitimus inter Samnites & Pelignos: Volaterranus lib. 6. cap. 4. Geographia, hanc gentem, qua ad Marfos pertinebat, ait simul cum Clastidio interijfse, & ex horum ruinis noua & vicina oppida excita esse.

Equiculi.

Iusta picæ] legatus venio] Hinc iusta bella sunt (que & pia dicebantur) que indicantur rebus reperitis, non ex libidine sumpta. Cuius autem iusta bella suscepta sunt, sunt etiam iuste gerenda, non perfidosè, non fadifrage, non acerbe, non ad interuentionem.

Iusta bella.

Quirine] Romulum intelligit vel Martem, qui & ipse Quirinus dicitur fuit, vt supra amotatum est.

Quirinus.

Hastam in fines] Multis gentibus id solenne fuisse legitur, vt bellum indictura hastam mitterent. Sic de Rhodis id narrat Polybius lib. 4. Scimus præterea Cartaginenses, cum bellum vellent, Romanam hastam misisse, Cælius lib. 21. cap. 16. lect. antiq.

Hastæ emittio.

Concipiendi iurifurandi] Conceptis verbis iurare ad discrimen dicitur eius iurifurandi, quod sermone subinde nostro interxiimus & inferimus, vt cum mediisfidius, inchercule, ita Iupiter me amet, adepol: dicimus, aut vltro sponteque, Sacramentum fidei, aut adseruationis religiose addimus. Verbis enim conceptis iuratur, id est, verbis certa comprehensis formula. Nam concipere, comprehendere est.

Conceptis verbis iuratio.

deve est. Hoc vero insurrendi multo religiosius erit quam reliqua. Huius generis erat & praetor urio, cum quis ante conceptis verbis in- rabet, postquam alter in eadem verba iurans, tantummodo dicebat: idem in me. Hinc igitur praetor urio, quae species est iurisdictionis co- ceptis verbis, addebat ut excoertio, eam enim verbum, idem in me, continet. Tornebus lib. adversar. 3. cap. 10.

Murtia Ve- nus. Ad Murtia data [sodes] Venus primam Murtia postea Murtia vocata est. Plinius lib. 15. Quia & anaxerxes fuit Veneri Myrtice, quam nunc Murtiam vocant. Est & Arnobio Murtice segnicum dea. Murtice meminit Tertullianus in libro de spectaculis, quam esse dicit marmoris deam. Vbi murtice scribendum recte existimat Tornebus libro 22. cap. 16. adversariorum. Meminit & Murtice Augustinus lib. 4. de civitate Dei, Caelius lib. 18. cap. 12. antiq. lect. Sed Cyraldus historiæ deorum Synagmate 13. tradit Murticam deam sacordie, a- liam esse à Murtia Veneri.

Sanicalus. Sanicalus] Montem editum trans Tyberim positum: Dicitur vero esse sanicalus, ab Iano, qui in eo habitavit, & postea sub eo sepul- tus est. De hinc magnitudine, & diversis quoque nominibus, vide Martianum lib. 1. cap. 1. & c. 5. vbi non contemenda tradit de vrbis vario & saepe mutato ambitu.

Pons subli- cius. Pons sublicio] Sublicius pons dicitur est à sublicibus, id est, ma- gis trahibus, quibus consciebat. Primum enim ligneus ab Anco Martio, ab hys claudis, & sulturis, contignatione sola ita com- pactus est, ut bellis temporibus adimi posset. Eum deinde Aemilius Lepidus lapideum fecit, & ex suo nomine Aemilium denominavit. Post eundem vero Antonius Pius Imperator marmoreum fecit, cuius ve- stigia esse videntur, quae hinc ad primas Aventini radices, inde ad no- stram aratam usque cernuntur. Vide Plinium lib. 3. 4. cap. 5. & lib. 36. cap. 15. Martianum lib. 7. cap. 7. & Blondum libro 1. Romae in- flaurata.

Sylva Ma- cia. Sylva Macia] In qua nunquam glijres nisi in partu reperiri, Plinius lib. 8. cap. 18. scriptum reliquit.

Hestia vrbis. Hestia vrbis] XVI. miliaribus ab vrbe distans, de qua Plinius lib. 3. cap. 17. & lib. 36. cap. 15. Martianus lib. 7. cap. 12. Florus ait, quasi praesegm magnitudinis mori Martium, ut eo ipso loco fundaret vr- bem, quo totius mundi opes & commeatu recipereant hospitio, maximo vrbis senore.

Carcer ad- ficari co- ptus. Carcer ad terrorem] Ancum Martium Romae primum car- cerem adificasse ferè omnes scribunt, excepto Europio, qui lib. 1. ca- pit. 10. I. Tarquinium Superbū primò vincula, aureas, fustes, com- pedes, carbonas, exilis, carceresq. invenisse dicit. Vide Polydorum quoque in tribulim libro de eorum inuentoribus 2. cap. 3.

Inmensus foro] In radicibus Capitoli versus ortū brumalem. Adhuc deinde Tullius rex eam partem, quae sub terra est, & carceri Tullianum vocetur, nomen dedit. Vide Martianum libro tertio, cap. 15.

Tarquinijs ciuitas. Tarquinij] Tarquinij Hetruriae à Tarconte adificata ciuitas de qua Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Cuius vestigia à mari paulu- lum remota, etiam hodie videntur, nomē priscum adhuc retinentia, cuius rei testis est Volaterranus lib. 5. cap. 1. Geograph.

Demaratus. Demaratus Corinthij] Resse adicit Corinthij fuit enim & De- maratus Lacedaemoniorum dux, qui, dum exularet, in patriam im- pius fuit, de quo Herodotus lib. 5. & Orosius lib. 2. cap. 9. Hic verò Co- rinthibus ex Bachiadarum familia ortus, mercator fuit ditissimus. De quo Plinius lib. 35. cap. 3. & lib. 36. cap. 12. Plutarchus de fortuna Alexan. Val. Max. lib. 3. cap. 4.

Obfeditio] Auctor de viris illustribus eum Cypseli Corin- thij exannidens fugisse scribit. De quo Plinius lib. 35. cap. 3. Fulgofius Genuensis lib. 9. cap. 1. de dictis factisq. memorat.

Lucumonia. Duos filios] Itidem Dionysius scribit, Demaratum in vrbe Tar- quinij deos ex nobilissima vxore suscepisse filios, quibus Hetrusca nomina imposuerit, & Aruatem alterum seniore natu, alterum Lucumonium vocari. A quo postea Lucumedi, ut quidam volunt, ap- pellati, qui postea Lucrentis sunt dicti. Sed Lucumedorum nomen verisissimum esse satis constat.

Lucumedi. Tanaquil] De qua Plutarchus de virtutibus mulierum in pra- fatione, & de fortuna Romanorum in fine. Plinius lib. 36. cap. 27. Volaterranus lib. 19. cap. 2. Anthopol.

Sine se pro- sentia. Humiliora sineret] Integer hic locus prima specie videtur, & approbatur omnium consensu. Nannius tamen lib. 5. Miscellaneo- rum hic huc subesse putat. (Reddit enim illud sineret in sentiret) nisi andan, ut idem sit cum τὰς φωνάς, nimirum eam pares animos satis natalibus & opibus habere. Porro & id auctarj loco adicit, Lu- cumones dici solitos reges Hetruscorum, qui duodecim erant, secun-

dum duodecim populos, qui autem istis omnibus imperit abst, Iur- tem appellabant. Unde adhuc Angli satrapas suos Lordes vo- cant.

Perita ut vulgo Hetrusci] Augurandi enim ars antiquissima primum à Chaldaeis ad Graecos, apud quos Amphiarus, Mopsus, & Calchas summi augures habiti sunt, à Graecis deinde ad Hetruscos venit, penes quos ea disciplina praecipua ac longè peculiaris fuit. Vnde Naso libro secundo Faistorum scribit, Virum quendam exalem Hetruria Romam venisse, cuius opera Romulum & Remum vfos ex- istimant, cum de imponendo vrbi nomine contenderet. Et sic demum augurandi disciplinam ad Romanos peruenisse constat, de qua re multa Pomponius Letus capite quinto, Feneftella capite quarto, de sacerdotijs Romanis.

Aquila suspensis] Aquila cum rex omnium auium merito sit, quas altissime volando, alijsq. virtutibus longè superat, primum Trojanorum insigne erat, ut testis est Maphus Laudensis, de factis post cladem Turni. Et hinc apud Romanos in auspicijs imperium portendere visum est. Sic enim & Roma Claudio in forum eunti aquila dextro humero insedit, imperium ostendens. Romani igitur etiam hodie aquila insignia habent, teste Plinio lib. 10. cap. 4. & A- lex. ab Alex. lib. 4. cap. 2.

Reponit] Hoc est, restituit, veluti sui ministerij conscia, quod cum feliciter Tarquinio cessisset, sumptis imperatorijs ornamentis, semper in eburnei scepri vertice, aquila figuram habuisse dicitur, cuius rei testis est Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 28.

Notitiamq. eam] Amplissimas enim ex hereditate paterna diuitias cum haberet, in commune deponere voluit: Deinde Anco Marcio regi amplissimas pro necessitate pecunias dono dedit, in v- sus bellicos quantiscumque indigeret pecunijs, exhibuit, patriorum multos beneficij deninxit, popularem quoque multitudinem ar- gento sibi conciliavit. Verè igitur in Phanis Euripides: τὰ γὰρ παρὰ αὐτῶν ποσειν τιμῶν τὰ ἐξ ἀναμύτῃ αὐτῶν τὸν ἐξ ἀπῶ ποσειν ἐχῆν. Id est, Mortalibus nil charius pecunia, atq. inter homines vita plu- rimum valet.

Iam filij propè puberem aetatem] Duos tantum filios reli- quit Ancus Martius rex, alterum puerilis aetatis, alterum maiorem natu iam pubescentem.

Tarquinius instare] Discrepat hoc loco à Luito Dionysius, qui scribit, defuncto iam Anco. Senatam primum pro more inter- regem creasse, & deinde statim comitij habitis, multitudine regem Tarquinium Priscum elegisse, confirmantibus quoq. ea auspi- cijs, quae populus indicauerat. Est autem libidinis regnandi notatu dignum exemplum.

Domus militiaq.] Secretioribus namq. consilij domi mili- tiaq. adhibitus, equitum deinde praefecturam adeptus est.

Centum in patres legit] Senatores à Romulo centum crea- tos fuisse, qui ob honorem patres, ob aetatem senatores dicti sunt, di- ctum est superius. Deinde communicata vrbe cum Sabinis & Tatio, idem Romulus alios centum legit, ut est apud Lium, explens nu- merum ducentorum. Nunc Tarquinius Priscus in orbitate Senatuz legisse centum alios, scribitur minorum gentium appellatos, tamet- si à Bruto familias minorum gentium inuentas nonnulli credant, Onuphrus Panuinius in sua ciuitate Romana, Sabinis in vrbem aequo iure susceptis, ex illustrioribus familijs viros centum curia- rum suffragijs, veteribus senatoribus ascriptos, & Senatorum ordi- nem auctum existimat. Et hinc potius patriorum minorum gentium, & patrum conscriptorum originem manasse credit, quam quod Lium, Plutarchus & Tacitus tradunt, sub L. Bruto primo consule, & sub Tarquinio Prisco, patritios minorum gentium pri- mum appellatos. Nam eos tantum patritios, qui à Romulo pri- mum lecti sunt, maiorum gentium fuisse, vel sequentis lectionis pa- tritiorum testimonio confirmari posset, qui eorum ratione ha- bita, non nisi minorum gentium se ipsos esse profiterentur. Fue- runt equidem, & hi maiorum gentium, si hys, qui à sequentibus regibus lecti sunt, conferantur, ita ut à Romulo lecti ita sint ma- iorum gentium, ut minorum esse non possint. Nouissimi verò à Bruto creati, ita sint minorum, ut maiorum appellationem obtinere nequeant, medijs verò à regibus allekti, modo maio- rum, modo minorum dici possint, maiorum quidem inferiorum, minorum verò superiorum patriorum habita ratione. Sunt autem qui maiorum gentium appellatos putent, quos Romulus tantum prima lectione ex Albanis adlegit, reliquos inde, & quos ipse, & quos alij reges deinde ascriuerunt, minorum, ut tradit Sigonius libro 1. de antiquo iure Quiritium, capite septimo.

De patri-

Lartes qui

Augurandi ars v. g. Hetrusci Augures.

Aquila Troianorum insignis.

Patres minorum gentium.

Patres conscripti qui

De patribus vero conscriptis, eos primū conscriptos esse credendum, qui primo ordinem iam instituto inserti sunt, & reliqui omnes qui varijs temporibus in eum ordinem sunt collocati. Nam si conscriptum esse, idem est, quod alleclum, cur hi qui in ordinem iam institutum cooptati sunt, conscripti non sunt appellandi?

Dij maioriū & minorum gentium.

Deinde minorum gentium] Id deinde Pirtheus lib. 2. aduersus subsec. cap. 7. interpretatur, scilicet à L. Bruto auctoritate Taciti lib. 11. Ex hac vero differentia Senatorum, translatione quadam ex dijs Tullius eleganter quosdam maiorum, quosdam minorum gentium dixit lib. primo Tusculanarum: Maiorum gentium appellas eos qui caelestes habitus sunt semper, & ab antiquis selecti dicti sunt, ut eos Augustinus lib. 7. de ciuitate Dei eos praecipuos & selectos vocat: Minorum vero gentium Dij ab eodem appellantur ascriptiij quidam & allecli in Deorum numerum, qui ex hominibus diuinos honores meruerant, prout eleganter tradit Budaeus in prioribus annot. ad Pandectas.

Circus.

Circo qui nunc maximus dicitur] Circus apud Romanos dicebatur is locus, vbi ludicra fiebant certamina, & ob hoc quidem quod in circuitu spectaculis edificatis, vbi ludi fierent, & quod illic circus metas ferretur pompa, & equi currebant. Erat autem forma oblonga in hac arcus, in circuitu habens gradus, spectatorijs apta sedilia, ne alter alterius prospectum impediret, cuius descriptionem pere ex Marliani lib. 4. cap. 10. Topographia.

Circus maximus.

Qui nunc maximus dicitur] Inter Palatium montem & Auentinum non procul à templo Herculis, cuius pavimentum fecit ex Chrysololla, hoc est, ex omnium durissima materia, que nascitur postquam aurum effusum est, posuit autem fundamenta tantum huius circi Tarquinius, quem Caesar deinde, addens magnificentiam, ampliavit. Cum enim longus fuerit stadiorum trium cum dimidio, latus quatuor iugerum, Caesarem in eam amplitudinem extendisse, & non Tarquinium voluit: Id quod verisimile est, cum Tarquinij temporibus ciuitas adhuc tam populosa non esset, neque in tantum dedita spectaculis, ergo non tanto opus erat spacio, ut Caesaris etate. Reliqua vide apud Dionysium, Plinium lib. 36. cap. 15. Marliani lib. 4. cap. 11. Topographia. Volaterranum lib. 29. cap. 11. & lib. 6. cap. 1.

Ludi Romani magni.

Romani magni] Romani ergo & Magni ludi idem fuerunt, ij, annui ex Liuij sententia. Quod verumne sit, dubitat Perionius lib. 3. De magistratibus Romanis, adductus eo, quod interdum facti inueniantur prodigiorum causa, & interdum religione iniecta, ut Liuus lib. 22. tradit de Q. Fabio Maximo, & lib. 25. de Publ. Cornelio Scipione. Aedile ante legitimam etatem creato. Inter ludos vero, qui plurimi Romae fuerunt, spectatissimi fuerunt Romani, à regibus primū instituti, Ioui, Iunoni, & Minerae celebres. Nam singulis dijs singuli dicati ludi erant, quos ad placanda numina cum sacrificijs, cumq; cantu & tibia celebrabant, praetoris edicto id decernente. Tarquinius igitur Priscus cum ludos Magnus opulentius, instructiusq; instituisset, quam priores fuissent, Magni dicti sunt, in eos enim ducenta millia nummū impensa sunt. Vnde deinde quosq; post pugnam ad Thrahymentum celebrati sunt ludi Magni, eris 333. millibus, bobus albis 400. multuq; alijs hostijs & diuitijs, in quorū celebritate, praecipua per singula puluina mittebantur munera. Verum de Romanorum ludis & spectaculis Plinius lib. 7. cap. 56. lib. 36. cap. 15. Blondus lib. 2. Romae triumphantis. Alexander ab Alex. lib. 6. cap. 19. Volaterranus lib. 29. cap. 11. & alij.

Accius Nauis.

Muro lapideo] Marlianus Tarquinium Superbum ciuitatem prius ruderibus, viliusq; structis munitam, muro ex lapidibus primū in clausisse, lib. 1. cap. 5. scribit, vbi multa de ambitu & mœnibus vrbis saepe restauratis legere licet. Accius Nauis] Fuit Accius Nauis primū tenuis fortuna homo referēte Cicerone libro de Diuinatione primo. Quam enim olim ob pauperatē suae pasceret, vna ex his amissa, vniūse dicitur, si recuperasset, vnam se Deo daturum, quae maxima esset in vinea. Itaq; suae inuētā, ad meridiem spectans, in vinea media constituisse dicitur, cumq; in quatuor partes vineam diuisisset, tresq; partes aues obduxissent, quarte parte quae erat reliqua regione distributa, mirabili magnitudine vnam inuenit: quae celebrata cum vicini omnes ad eum de rebus suis referrent, tantum demum nomen tantamq; in augurando auctoritatem assecutus est.

Discidisse cotem ferunt] Cotem autem illam & nouaculam defossam in comitio, supraq; impostam puteal accepimus. Hanc Historiam leges apud Dionysium. Plinium lib. 34. cap. 5. Laetantium lib. 1. cap. 8. Val. Maximum lib. 1. cap. 4. Blondus lib. 1. Romae triumphantis. Volaterranum lib. 3. cap. 1. & lib. 14. cap. 3. Caetium Rhodiginum lib. 10. cap. 17.

Numerum tantum alterum adiecit] Vt Nannius lib. 5. Miscellaneorum annotat, Atrebatensis Codex habet numero tantū alteram adiecit. Buslidianus numerum tantum alterū adiecit, sed vulgata lectio probator est, indicat enim numerū in centurijs equitum duplicatum esse. Hac forma loquendi Cicero de oratore perfecto vsus est: Pes qui adhibetur ad numeros partitur in tria, ut necesse sit partem pedis aut aequalem esse alteri parti, aut altero tanto, aut seque maiorem esse, ita sit aequalis dactylus. Alterū tantum dicimus, cum tantundē adhuc semel est, quantum antea in numero aut magnitudine fuit. Sumpta autem est ea forma loquendi à Demosthene cōtra Midiam vbi inquit: ὁ μὲν δὲ ἄνδρῶν ἀθλοῦσι ἐπιλαροὶ δὲ ἐστὶ τὰς αὐτῶν ἐπιλαροῦσιν, ὅτι τῶν τοσούτων ἐπέρου. Ceterum de his centurijs praeter Liuium, vide Dionysium lib. 2. Fencstellam cap. 2. de magistratibus. Rom. Blondus lib. 3. Romae triumphantis. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29.

Deditio Collatinus] Deditiois forma. De qua Alciatus lib. 1. praep. 7. cap. 14. vbi docet qui deditiij in iure vocentur.

Seruo Tullo] Dionysius ait ideo Seruium appellatum, quod ab Ocrisia strua natus esset.

Puero dormienti] De Seruij Tullij parentibus & conceptū mirabili, Plinius lib. 26. cap. 17.

Arille ferunt] Et ita quidem, ut qui forte aderant, percussi a quam è proximo peterent, flammam extincturi. Duae autem sunt virtutes ignis ut Plato testatur: Altera edax & perceptor, ut supra de Tullo Hostilio, qui fulmine ictus cum regia flagra aut. Altera mulcebris & innoxio lumine, ac quasi lambens flamma. Sic ignis Acanium fatalis exilij cum patre discrimina subeuntem, de caelo quasi succenso capite illustrauit, ut apud Virgilium lib. 2. Ecce leuis. De praesenti verò prodigio Plinius lib. 2. cap. 10. & lib. 36. cap. 27. Valerius Maximus lib. 1. cap. 16. Cicero lib. 1. de diuinatione.

Column quondam rebus nostris dubijs] Ignis enim in prodigijs apud veteres, si vrendo non noceret, semper celebratis gloriam asserbat, cuius quosq; rei exemplum leges apud Claudianum de quarto consulatu Honorij, apparet quid signa.

Subito ictu] Accepto à percussoribus filiorum Anci Martij. Est autem mulcebris astutia memoratu dignum exemplum.

Interim Seruio Tullio] Quae ratione factum sit, ut Prisco successerit Seruio Tullius excluso Superbo, docet Alciatus lib. praep. 7. cap. 8. vbi Liuium cōtra Vallam defendit, & huius rationes aduersus Liuium inductas, diluit.

Censum enim instituit] Eadē que hic Liuus, Dionysius quoque tradidit, et si alijs verbis lib. 4. Vbi tamen à Liuio in censu summa non in paucis discrepat. Quare ille omnino ad huius loci verum intellectum adiungatur.

Ex ijs qui centum millium aeri] Ex hoc loco satis apparet multiplicem ciuium Romanorum inter se distinctionem fuisse. Nam censu, ordinibus, et aetate descriptos praeter Liuium, lib. 3. de legibus Cicero restatur, vbi de centuriatis comitijs loquitur. Censu, id est, per classes, quae censu inter se distinctae erant. Ordinibus, id est, per centurias equitum & peditum. Aetate, id est, per seniorum iuniorumq; centurias, quae postrema distinctio ut intelligenda sit, ex Tuberone explicat Gellius lib. 10. cap. 28. nimirū quod Seruio Tullius quos Rei pub. idoneos esse arbitrareretur, ab anno 17. vsque ad annum quadragimum sextum Iuniores, supraq; cum annum seniores appellari, de eo verò, quod de censu prima classis hic Liuus scribit, non bene inter scriptores veteres conuenisse videtur. Plinius enim lib. 33. cap. 3. dicit primae classis censum sub Seruio fuisse centum ac decē millium aeri, Gellius libro 7. cap. 13. dicit centum & viginti quinque millium aeri classis censum fuisse. Ita ut quid in hac re sequendum, non habeamus. Aes autem apud Romanos, quod verbum hic & à veteribus saepe vsurpatur eiusdem precij & ponderis fuisse, cuius minimam apud Athenienses tradit praeter alios Ioachimus Perionius lib. 2. de magistratibus Rom. Per dena autem millia aeri. Budaeus lib. 5. de asse inteligit centenos aureos.

Verutum datum] Verutum teli genus, simile veru, à quo nomen ei adhaesit, meminit eius Lucretius lib. 3. Vix etiam cursus quingentos saepe veruti, & Salustius lib. 3. Historiarum, Manebant in modum veruti militaris.

In his accensi] Marcellus scribit accensos genus militiae esse, ad ministrantibus proximis, diti quod ad necessarias res sapius accenserent velut accersiti. Sextus verò Pompeius, Accensi (inquit) dicebantur qui in locum mortuorum militum subrogabantur, & ad censum adhibebantur, Idem lib. 1. Ascriptiij velut quidā scripti dicebantur, qui suppleendis legionibus adscribebantur, hos & accensos dicebant. Sed V. erro rectius, qui docet, accensos administratores fuisse magistrat-

Alterū tantū quid significet.

Deditiois formula.

Seruius vnae dictus.

Ignis duae virtutes.

Ignis in prodigijs.

Liuus contra Vullant defensus ab Alciato.

Ciuium Romanorum distinctio varia.

Classes.

Iuniores qui?

Seniores qui.

Verutum.

Accensi.

magistratum ab acciendis dictos, id est, vocando, nam accensus in-

Proletarij; qui?

Hoc minor census reliquam] Linius quidem quinq. classes a Servio institutas minime obscure prodit. At sextam Proletario-

Capite cen- si qui?

rum & capite censoru fuisse auctores alij memorie prodiderunt, quan- quam huius non sit habitata ratio, id quod ostendit Tabero apud Gel-

lium loco preallegato, & Linius cum ait, Tribunos plebis decem creatos, binos ex singulis classibus, & Aconius qui in commentario Cornelia-

na quinq. primu Tribunos creatos prodit, binos ex singulis classibus. Ceterum non eosdem fuisse proletarios, & capite censos, quos sextam expleuisse classem auctores prodiderunt, restis huius rei est diligenti-
fimus Gel. lib. 16. ex Iulij Pauli sententia. Na, qui in plebe inquit, Ro- mana tenuissimi, pauperimiq. erant, neq. amplius, quam quingen-
tu eris in censum deferebant, proletarij appellati sunt. Qui vero nul- lo, aut perquam paruo ere censebantur, capite censi vocabantur, ex-
tremus autem census capite censorum eris fuit CCCLXXV.

Hec omnia in dites a pauperibus inclinata onera] Nam

si quando ei opus esset militum decem milibus, aut viginti, diuisa in

Populi po- teitas in quo.

centum nonaginta tres ceteras cinitate, prout Dionysius tradit, per centurias imperabatur quantu dare militu queng, oporteret. Tum

in ratione pecuniarum, qua exercitui ducendo opus esset, populus

Suffragioru ratio ius Seru o Tul- io.

in centu nonaginta tres centurias diuidebatur, & quid quamq. cen-
turia conferre oporteret imperabat. Quia ratione fiebat, vt qui maxi- mo censu erat, cum & pauciores essent, & in plures diuisi ceteras,
sepius ac ferè continenter ferrent onus militia, & de suis facultati- bus plus in commune conferret, atq. vt ait hic Linius a pauperib. in-
clinata onera, qui enim medio censu erant, quia plures erant, & in pauciores centurias distributi, nec ita sepe militabat, nec magno tri-
buto grauabatur, qui vero in summo censu erant, omni onere immunes fuerunt, vt hoc explicat Onuphrius in ciuitate Roma. sub titulo de censu.

Deinde est honos additus] Dominatio nimirum in comitijs,

quibus res maxime a populo sciscabantur. Nam ex veteri lege tria

erant, vt populi potestate, magistratus omnes creare, leges codere aut

abrogare, bellu iudicare aut pacem facere. Hac vero a populo ita per-

agifoliti erant, vt per curias diuisi suffragium ferret. Erantq. tunc

pauperes diuitibus suffragio ferendo pares. Quin etiam, quia multo

pauciores erant diuites pauperibus, ita fiebat vt vs suffragiorum ef-

ficer penes pauperes. Quo a Servio Tullio animaduerso in diuites tra-

nsfuit potestatem suffragiorum, quado enim volebat vel magistratus

creare, aut leges ferre, aut bellum iudicare, ceteriariati comitia pro cu-

riatis vocabat, ac primum quidem ad suffragium incedum vocabat

centurias maximi census, in quibus erant 18. centuria equitu, & pe-

ditum XXX. Ha octo & nonaginta cetera qua reliquam multitu-

dine trib. centurijs superabant, si conuenissent, reliquis vincebant,

omninoq. quod statuissent obtineri oportebat. At si omnes illa no co-

uenissent, tunc vocabat secunda classis 20. vel 22. centurias, quod si ha-

rum rursu diuerse sententia fuissent, vocabantur centuria viginti

tertia classis, mox quarta XX. idq. eo vsq. faciebat donec XXVII. ce-

nturia conuenirent, quod si vocata etiam quarta classe id nondu ita

accidisset, sed suffragiorum multitudine pares essent XXXI. centuria

rim sententia, tum vltimam centuria sexta classis vocabat, qua cui

parti se addidisset ea vincebat, id quod raro aut nunquam vsu venit,

ferè enim a prima classe omnia transigebantur, raro ad quartam

peruenitu. Quinta vero classis ac postrema nullius ferè mometi erat.

Atq. ille quidem ordine instituet, quo tatum auctoritatis dabatur

dirioribus, vt penè exacti Reipub. administratione pauperes videren-

tur, tantum adhibuit calliditatis vt plebi infima, frans non appare-

ret. Omnes enim se aequaliter Rempub. gerere censebant, quod vi-

ritim regebantur in suis singuli centurijs. At decipiebantur, partim

quod vniuersa centuria vnu esset suffragium, siue plurimos siue pau-

cos ciues complecteretur, partim, quod prima suffragium ferrent ee

Centuria, qua erant maximi census, qua & plures erant numero,

reliquis omnibus & pauciores, tamen homines singula continebant.

Suffragioru ferendoru triplex ratio.

Ibi si variaret] Ex his Linijs verbis triplicem fuisse ferendorum

suffragiorum ratione intelligimus, primam eam quam Romulus in-

stituit, de qua paulo ante dictum est, alteram eam cuius Seruius Tul-

lius auctor fuit & inuentor, vt gradus essent ij quos hic Linius expo-

suit, tertiam, quam suis aate ab superioribus diuersam esse affirmat. Cur autem instituta a Servio ratione, nisi variaretur sententis in-
ter equites & prima classis pedites infra non descenderetur, Linius non exponit, sed nos ex Dionysio iam ostendimus, nimirum hoc idcir-
co fieri solitum, quod illi vniuersi reliquas tribus centurijs supera-
rent. Id quod tamen Ioachimo Peronio lib. 3. de magistratibus Ro-
manis non longe a principio falsum videtur. Nam cum secunde clas-
sis viginti essent centurie, tertia 50. quarta 25. quinta 30. efficitur
perfecto maiorem harum numerum esse, quam equitum & prima
classis, qua ex ipsius Dionysij sententia decem & octo centurias ex-
plebant. Itaque magis adducitur vt credat, hunc honorem Equitib.
& prima classis pedibus tributum esse, vt si in ferendis suffragijs v-
num idemq. sentirent, eorum valeret sententia, no distretur tamen
Dionysij rationem sententia eius de numero centuriarum conueni-
re. Equites enim facit expletes decem & octo centurias primam
classis octoginta, secundam duas & viginti adiunctis fabris, tertiam
viginti, quartam duas & viginti, quantam 30.

Quadrifariam enim vrbe diuisa] Scilicet a Servio Tullio, Tribus sub
vr & auctor de viris illustribus in vita Seruij cap. 7. tradit : Eo enim
vque trium tantum tribuum fuerat: Et vnam quidem Palatinam,
aliam Suburanam, tertiam Collatinam, quartam Exquilinam vo-
cauit. De hisce autem vide Blondum lib. 2. Roma triumph. Alexan. ab
Alex. lib. 1. cap. 16.

Tribus vt ego arbitror a tributo] Non sine causa hoc Li-
nius adijcit (vt ego arbitror) Nam Varronis sententia verbum trib.
a tribus est nominatu, quod ager Romanus in tres partes diuisus ef-
set, Tatienses, Rhannenses, Lucerenses, quam etiam Plutarchus &
Dionysius secuti sunt, tribum a numero dictam putantes, sicuti ab
Atheniensib. τετρίς est appellata τὰ τῶν τετρῶν, id est a tribus, eam-
que veriore existimant Peronius lib. 2. De magistratibus Romano-
ru. Vt vero Linius in hoc a Varrone dissentit, sic nec quos Varro tri-
bus vocat, eodem nomine appellat Linius, sed centurias, easq. equi-
tium. Tribus vero a centurijs disferre hic Linijs locus luculenter testa-
tur, dum primum duplicatum fuisse numerum tribuum, quas tem-
pore suo XXXV. fuisse scribit. Quod si duplicata fuerit, vt ipse vult,
& curia eadem sunt, qua tribus certe cum dicat curias a Romulo
XXX. fuisse, non solum essent quinq. & triginta tribus, sed sexagim
ta duplicata. Deinde tribus a tributo appellatas confirmat, cuius
conferendi Seruius rationem inierit, quod si quatuor tantum erant
tribus a Servio instituta, Curia autem triginta, quas Romulus, vt
vult, instituerit, certe aliud tribuum, aliud curiarum nomine intel-
ligi conuenit. Linijs suffragatur Dionysius Halycarnass. lib. 2. antiq.
Roman. & Plutarchus in vita Romuli, qui melius accomodatiusq. i-
pso Linijs horum verborum dissimilitudinem exposuisse videtur. Eo-
rum etenim sententia vnaqueq. tribus curias decem continebat. Li-
nius autem noster ad hoc obscuram hanc questionem reddidit, dum so-
lus centurias vocat, quas tribus ceteri appellant, & curias XXX. a
Romulo institutas esse dicit, easq. a tribubus coniungit, & a curijs
triginta, quas Halycarnassus & Plutarchus ponunt, vt Peronius
loco preallegato fateatur se profus ignorare quid Linius curias ap-
pellarit. Itidem de obscuritate huius loci Nicolaus Gracchus li-
bro primo, de Comitijs Romanorum conqueritur, licet libro ter-
tio, capite primo, tandem cum Eudeo in posterioribus annotationi-
bus in Pandectas statuat Curias Roma fuisse populi tales quasdam
partes, quales sunt in vrribus nostris parocia. Vt etenim he habent
designatas quasdam domos, in certa quadam vrbis parte sitas, que
communis sacra, eadem sacram communem, sacrorum communem
administrum habent, ita curia erant incolarum vrbis partes non
modo loco, sed etiam sacris peculiaribus sibi distincta, sed & distri-
butionem tribuum secundum loca & regiones vrbis fuisse Dionysius
Halycarnassus testatur, qui eam vocat τριμνη, sicuti distributio-
nem in classes & centurias, τριμνη: prout & Gellius idem ferè do-
cet libro decimoquinto, capite vicesimo septimo. Porro aut Varro
curiam non eodem modo quo Dionysius atq. Plutarchus appellare vi-
detur. In libro enim de Latina lingua duo genera curiarum facit
his verbis: Curia duorum generum, nam & vbi curarent sacerdotes
res diuinas, vt curia veteres, & vbi Senatus humanas, vt curia Ho-
stilia, quam primus edificauit Hostilius. In eodem: Curia vbi Sena-
tus rempub. curat, illa etiam curia dicitur, vbi cura sacrorum publi-
ca, ab his curiones. Varro itaq. nomen curia ad loci appellationem
refert superioribus verbis, de qua significatione Dionysius loquitur
libro secundo. Iis autè qua ad Deorum cultores pertinent constitui-
tis tepla diuisit, curijsq. singulis binos deos quos colerent assignat ut
decre-

Tribus vn- de dicta.

Tribus an eadem cum Centurijs.

Tribus de- cem curias continet.

Curia qui fuerint.

Curia duo- rum gene- rum

vesta curia-
lis.

decreuit, ad sacra sumptus, qui publice preberentur, sacra autem una cum sacerdotibus curia faciebatur, festisq; diebus in curiali vesta omnes epulabantur. Erat enim suum cuiusq; curia triclinium, in quo sacra fiebant, ut apud Grecos in Prytaneis. Porro etsi hac ad intelligendum hunc Luy locum sufficere videri possent: tamen quia tribuum cognitio, res ut vilis & necessaria, ita difficilis & obscura habet, si fuerit, mihi ipsi constitui hoc loco, quo Ser. Tully gesta scribuntur, a viris doctissimis hinc inde tradita, maxime vero ab Onuphrio Panunio ascribere de istis, atq; quantum rei difficultas permittet, obscura queq; explanare, verumq; XXXV. tribuum numerum, & nomina, atq; quid de eis, qua superflua videtur, sentiendum sit, aperire. Cuius rei tractationem, quod distinctius intelligi possit, a Romulo paulo altius repetam. Nam is primus tres constituit tribus.

DE PRIMIS TRIBVVS ROMVLI TRIBVVS.

VRBEM Romam & agrum inter tres partes, quas etiam tribus appellavit, & XXX. curias, primus Romulus diuisit, ut M. Varro libro quarto, de lingua Latina, & alij veteres scriptores tradunt: Ager Romanus (inquit Varro) primum diuisus in partes tres, a quo tribus appellata, Tatiensium, Ramnesium, Lucerum: nominata (ut ait Ennius) Tatiensibus a Tatio, Ramnesibus a Romulo, Luceres (ut ait Iunius) a Lucumone, sed omnia haec vocabula Thufca, ut Volumentius, qui tragœdias Tuscas scripsit, dicebat. Dionysius libro secundo: Diuisa in tres partes omni multitudine singulis partibus praefectum constituit eum, quem illi aristissimum ac nobilissimum conserbat. Tum singulas trium partium rursus in decem partes distribuit, totidemque singulis praefectos dedit, qui essent fortissimi, ac maiores quidem partes, tribus, minores, curias appellavit, ut etiam ad nostram usque aetatem vocantur. Qui tribubus, tribuni, qui curijs praerant, curiones vocati: diuisi sunt rursus curiae in decurias, vocabaturq; singularum praefectus decurio. Postquam autem hoc modo omnes in tribus, & curias descripti sunt, agrum urbanum omnem in triginta aequales partes distribuit, ac singulis curijs suam partem attribuit. Livi libro decimo. Quum inter augures constet imparè numerum esse debere, ut tres antiqua tribus, Ramneses, Tatiensibus, Luceres, suum queq; augurum habebat. Padianus oratione vi. in Verrem. Tribus principio tres fuerunt, Tatiensis una à Tatio rege, Ramnesis altera à Romulo, Luceres altera à Lucumone, siue Lucretino, siue à luco, quem lucum aylum vocauerat Romulus. Obtinuerunt autem nomen, aut à tributo dando, aut quia primò tres fuerunt, unde etiam tribuni dicitur. Plutarchus in Romulo: Eodem tempore in tres tribus tota ciuitas diuisa. Ramneses à Romulo, à Tatio Tatiensibus appellatos, tertia tribus homines Luceres dicitur, à luco Aylum, in quem multi fuga delati, ciuitate donati sunt. Tribus autem tres ipsas fuisse numero, nomen ipsum indicat, quibus qui praerant, tribunos vocabant. Singula autem tribus decem coninebant curias. Pomponius III. Dicitur tribuni, quod olim in tres partes populus diuisus erat, & ex singulis singuli creabantur, vel quia tribuum suffragio creabantur. Et Propertius lib. 4. Eleg. 1.

Prima Galeritus posuit pratoria Lygmon,
Magnaq; pars Tatio rerum erat inter oues.
Hinc Titius, Ramnesq; viri, Luceresq; coloni,
Quatuor hinc albos Romulus egit equos.

Et Sex Pompeius: Titiensis tribus à prae nomine T. Tatiij regis appellata videtur. Padiani & Plutarchi sententiam de Lucerum appellatione, qui Luceres à luco Aylum dicitur fuisse scribunt, maxime probò, veram enim eam esse existimo. Nam hi, qui cum Romulo primò urbem condiderunt, ut pastores Albani, aliquot Graecanici generis, qui tum Palatium & Capitolium habitabant. Ramneses à Romulo nominati fuerunt, qui Palatium, & montem Caelium post cõditam urbem coluerunt. Tatiensibus autem fuerunt Sabini, & quotquot ab ea regione, vel cum T. Tatio, vel postea venerunt, hi Capitolium & Quirinalem coluerunt. Ceteri aduentitij, ut Etrusci & Latini, & per fugam omnes, qui ad Aylum confugerant. Luceres à luco Aylum nominati sunt. Hi loca inter Palatium & Capitolium plana, atque circum forum tenuerunt. Et quanquã auctores habeam, qui tertiam tribum Lucerum à Lucumone Etrusco, qui Romulo bello laboranti contra Sabinos praefectus fuit, dictam velint, quemadmodum Caelium montem ab altero Tuscorum duce Vibenna Celio appellatum fuisse scribunt: magis tamen Padiani & Plutarchi sententia adducor, ut probem, quod Lucerum à luco appellatio longè amplior sit, atq; plus comprehendat, quam à Lucumone derivata. Livi lib. 1. has tribus

centurias equitum vocat, quod ex singulis ijs tribus, centum equites scripti essent. Eodem (inquit) tempore & centuria tres equitum cõscriptae sunt, Ramneses à Romulo, ab T. Tatio Tatiensibus appellati, Lucerum nominis et originis causa incerta. Sex Pompeius: Turmam equitum dictam esse ait Curiatius, quasi terram, quod ter deni equites ex tribus tribubus, Tatiensium, Ramnesium, Lucerum fiebant. Itaq; primi singularum decuriarum decuriones dicitur, qui ex eo in singulis turmis sunt, etiam nunc terni. Etenim Varro libro quarto: Tribuni militum dicitur, quod terni tribus tribubus, Ramnesium, Lucerum, Tatiensium olim ad exercitum mittebantur. Porro autem haec tres tribus usque ad Tarquinij (ut opinor) Prisci tempora permanserunt: Nam cum sub Tullo Hostilio Albani in Ramnesium tribum adscripti, ceteriq; omnes populi, qui sub regibus Romani venerunt ad habitandum, praeter Sabinos, Lucerum tribui inclusi fuissent, vrbeq; multum aucta, haec tres tribus non sufficerent, L. Tarquinius Priscus sub istis, quibus inauguratae erant, nominibus eas duplicavit, primosq; & secundos Tatiensibus, Ramnesibus & Luceres constituit, quod idem etiam de equitum centurijs L. Tarquinius auctoribus fecit. Cuius rei ita meminit Sex Pompeius: Sex Vestae sacerdotes constituta erant, ut populus pro sua quisq; parte haberet ministrum sacrorum, quia ciuitas Romana in sex erat distributa partes, in primis secundosq; Tatiensibus, Ramnesibus & Luceres. Et Livi lib. 1. Neg. tum Tarquinius de equitum centurijs quicquam mutauit numero, tantum alterum adiecit, ut mille octingenti equites in tribus centurijs essent, posteriores modo sub istis nominibus, qui additi erant, appellati sunt, quas nunc quia geminatae sunt, sex vocant centurias. Ita autem haec tribus fuerunt usque ad Ser. Tullium.

DE TRIBVVS SERVII TVLLII RBGIS.

LVCERVM multitudine crescente, cum ea vna aduentitiorum tribus mirum in modum aucta esset, ita vt ea sola reliquis duas longè superaret aucta quoq; ciuitate, cum vrbis moenia septem moribus occupatis, ampliata fuissent, Ser. Tullius rex urbem denud in quatuor, agrum verò Romanum in quindecim, vel vt alijs placet XVII. partes, quas Romuli exemplo tribus appellavit, diuisit. Ex quibus quatuor, quae intra urbem erant, urbanas, reliquis verò, quae in agro, rusticas appellavit. Tribus autem urbanas quatuor, nõ vt Romulus ab auctore, vel gentis origine siue castibus, sed à locis, quos colebant, Seruius appellavit. In primam enim tribum vel regionem coniecit omnes, qui montem Caelium, & finitima loca plana habitarent, orientem versus, quam Suburanam nominavit, quod esset sub antiqua vrbe, vel à pago Sucufano, vt scribit Varro. Secunda tribum vel regio dicta est Esquilina, haec Esquilias continebat. Tertia regio duos colles comprehendebat, Quirinalem & Viminalem, à quibus Collina appellata. Quarta regio sola complectebatur serè totum id spatium quod antiqua tres sub Romulo continebat enim Palatium, forum & Capitolium, dicta q; Palatina à Palatio ipso, tanquam primo colle, in quo vrbs condita esset. Ab his igitur regionibus tribus quoq; quatuor urbanae appellatae sunt. M. Varro: Ab hoc quoq; (inquit) quatuor partes vrbis trib. dictae: & ab locis Suburana, Esquilina, Collina, Palatina. Sext. Pompeius: Urbanas tribus appellabat, in quas vrbs erat dispersita à Ser. Tullio rege, id est, Suburana, Palatina, Esquilina, Collina. Et Livi lib. 1. Quadrifariam vrbe diuisa ab Ser. Tullio, quae habitabantur partes, tribus eas appellavit. Et Dionysius lib. 3. Ser. igitur Tullius, vbi muro septem colles cõplexus est, in quatuor partes urbem diuisit, & cognomina cuiq; parti imposuit ex collibus. Vna quidem vocans Palatinam, alia Suburanam, tertia Collinam, & quarta Esquilinam, quatuorq; tribuum fecit urbem, quae eò usque fuerat triu, neq; amplius tres tribus generis siue originis, vt antea, sed quatuor à locis à se designatis dictas esse voluit, creauitq; partibus singulis principes tribuum siue vicorum praefectos, quos scire iussit vbi quisq; habitaret, statuirq; homines, qui in vnamquamq; partem abituri essent, tanquã eius loci incolae in nulla alia transferrere posse habitationem, nullog; alio loco vel tribu nomina in militia darent, vel tribum pendere quàm in ea, in qua coniecti & descripti fuerant, tribu. Haec autem sunt causae & origo quatuor primarum tribuum, quas, quod intravrbem essent, urbanas appellavit. Quo tempore alius factus est tribuum, alius verò curiarum ordo, nam tribus locis, curiae verò quibusdam sacris tantum conueniebant. Subsequenti tempore nobiles omnes, qui in tribus urbanas coniecti fuerant à Ser. Tullio rege, paulatim in rusticas sese transfulerunt, atq; urbanae tribus humiles admodum, & nõ nisi tenuiorum hominum esse coeperunt, sed haec latius

paulo post. Expeditis, que ad tribus vrbanas in vniuersum pertinent, nunc de his singillarim est modò disputandum.

Prima tribus Suburana.

Inter quatuor tribus vrbanas, in quas Ser. Tullius rex vrbem diuisit, & Varro prinæm enumerat Saburana à Subura appellatam: Sic relique vrbis loca olim diuiserunt, vt Argeorum sacraria, in septem & viginti partes vrbis sunt disposita, è quibus prima est scripta regio Suburana, secunda Esquilina, tertia Collina, quarta Palatina. Et paulo post: Eisdem regioni attributa Subura, quòd sub muro terreo Carinarum esset: vel vt Iunius scripsit, ab eo, quòd fuerit sub antiqua vrbe, cui testimonium potest esse, quòd subest ei loco, qui terreus murus vocatur: sed ego à pago potius Succusano dictam puto Succusam. Nunc scribitur tertia litera B. non C. pagus Succusanus, quòd succurrit carminis. Ita Varro lib. quarto de lingua Latina. Sextus Pompeius: Suburam, Verrius alio libro à pago Succusano dictam ait. Hoc verò maxime probat eorum auctoritatem, qui aiunt ita appellatam, & regionem vrbis & tribum à statuo presidio, quòd solitum sit succurrere Esquilis infestantibus eam partem vrbis Gabinis, indicioq; esse, quòd adhuc ea tribus per C. literam, non B. scribatur. Quintilianus quoque libro primo cap. 22. Subura cum tribus notatur C. tertiam ostendit. Hæc (vt dixi) Cœlium montem & circum adiacentia loca complectebatur.

Secunda tribus Esquilina. Tertia tribus Collina.

Inter vrbanas secunda tribus scribitur à Varrone Esquilina, quòd in Esquilino monte esset, appellata. De Esquilis vero satis supra à dixi. Tertia tribus Collina, vt tradit Varro, à collibus Quirinali et Viminali, in quibus sita erat, appellata est. De qua Iosephus lib. 14. cap. 17. sic meminit L. Coponius L. F. Collina.

Quarta tribus, Palatina.

Inter vrbanas quarta fuit tribus Palatina, aut hore Varrone, à Palatino monte denominata, quem cum foro & Capitolio obtinebat. De qua sic Cicero scribit oratione quarta in Verrem: C. Claudius C. F. Palatina. Et Aconius eo loco sic: Alibi ait L. Claudium Palatinam. Hæc itaq; sunt quatuor vrbane tribus, in quas quanquam ab initio nobiles omnes coniecti fuissent, paulatim tamen postea se subduxerunt, & in rusticas relati sunt, cum forensi turba, & tenuioris fortune hominibus vrbanas reliquissent. Vnde Plinius lib. 18. capite tertio ita scripsit: Rustica tribus laudatissima eorum, qui rura haberent, vrbane verò in quas transferri ignominie esset, de fidiã prorbio. Itaque quatuor solæ erant à partibus vrbis, in quibus habitabant: Suburana, Palatina, Collina, Esquilina. Linius libro 9. Quin. Fabius censor, ne humiliorum in manu comitia essent, omnem forenses turbam excretam, in quatuor tribus coniecit, vrbanasq; eas appellauit. Maximi cognomen adeptus est. Florus ex Lilio in epitoma lib. 20. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, cum ante à dispersi fuissent, Esquilinam, Palatinam, Suburanam & Collinam. Aconius in oratione pro Milone: Libertini (inquit) in vrbanis tribus suffragium ferbant. Quæ præcipua causa fuit, vt nobiles ex vrbanis sese subduxerint, & in rusticas, que horum hominum colluie carebant, transferrent.

De tribus rusticis.

De tribum rusticarum numero à Ser. Tullio instituto parum inter vetustissimos auctores conuenit. Fabius enim Picior tradidit, agrum Romanum in sex & viginti partes, quas tribus appellauit, Ser. Tullium diuisisse: quibus cum quatuor vrbanas addidisset, omnium numerum ad 30. auxit. Venonius verò agrum omnem in vnam & 30. tribus ab eodem rege diuisum scripsit, ita, vt quatuor vrbanas additis quinq; & triginta tribuum numerum, qui posterioribus temporibus fuit, ipse expleuerit. Cato autem longè omnium diligentissimus certum eandem numerum non edidit. Dionysius 17. rusticas et quatuor vrbanas ab ipso rege factas fuisse innuere videtur, qui vbi iudicium Coriolani describit, vnius & viginti tribuum numerum tantum tunc fuisse retulit. Linius verò haud longè post reges exactos, Ap. Claudio & P. Seruilio COSS. tribuum 21. numerum factum tradit, vt 15. rusticis à Ser. Tullio institutis, tum due fortè addite sint, atq; 17. factæ. Quibus si quatuor vrbanas addiderimus omnes erunt 21. Cato in primis, post Dionysij sententiam sequentium tribuum 14. adiunctio, que à T. Lilio accuratè refertur, confirmare videtur: præsertim cum Dionysius ad eorum Romanarum scriptor diligens nullam 21. tribuum explicationem mentionem faciat post reges exactos, eas tantum Coriolani iudicio 21. fuisse scribit. Hæc omnia, vt Dionysij, Catois, & fortè Lij sententias confirmant, ita Picioris & Venonij refellunt. Picior quidem multa præterea scripsisse traditur, a vero haud parum abhorrentia, & à Polybio sepe negligentie reprehenditur. Venonij verò opinionem omnino falsam fuisse, non est, quòd demonstrum: cum liquidò constet, quibus temporibus 14. tribus antiquis 21. singillarim addite fuerint. Quam ob rem ego in tanta auctororum diuersitate Dionysium in primis, & à quo parum

Linius abhorere videtur, sequar, atq; à Ser. Tullio 21. tribus fuisse credam. Nam quòd post reges exactos ad 21. acta fuerint, cum id à Dionysio præteratur, à Lilio autem ita concisè & obscurè traditur, vt ne eandem quidem, vt eius consuetudo est, nomina afferat, non suspicam. Hanc eandem sententiam accuratiorè alia ratione paulo infra confirmabo, cum de 14. que veteribus 21. addite fuerunt, verba faciam. Superest igitur, vt à Ser. Tullio septendecim rusticas tribus et quatuor vrbanas factas fuisse dicamus, atq; ab eo 21. numerum auctum. Suggestis lib. 4. Dionysius. Tullius igitur cum in rotidem partes agrum omnem Romanum diuisisset, qui eo tempore ab Oriente agris, Gabino & Tuburino, ab Occidente verò & Septentrione paulo ultra Tyberim & Anionem, à meridie autem mari terminabatur, neq; ab vlla parte plus quam 15. milia passuum se extendebat, prope montes, rupes, specus, & perfugia Collinis securitatem allatura preparauit, que pagos appellauit, quo se ex agris omnes recipiebant, cum hostium incurfiones fieret, atq; in eis sepe pernoctabant. Erant quoq; & pagorum magistri, quibus nomina Colororum scire cure erat, qui eidem pago attributi erant, atq; in eius iurisdictione prædia haberet, & cum opus esset rusticos ad arma vocari, aut vritum tributa redimi, hi & homines adducebant, & pecunias exigere soliti erant. Ac ne eorum multitudo difficilis inuentu esset, sed facile numerari & cognosci posset, aras eos erigere iussit, dys pagi in spectoribus & tutelariis, quos hostijs publicis magistris pagi cum omni paganorum multitudine singulis annis honorare constituit, & hoc solenne inter cetera admodum honorabile instituit, que Pagalia vocantur. Ac leges eorundem sacrificiorum edidit, quas adhuc Romani obseruant. Iussit autem omnes, qui conuentui & sacris Pagalibus interessent, vt per capita singula nummum soluerent, alium quidem viros, alium feminas, alium impuberes, ex quibus à Pagi magistris numeratis, cuiusvis sexus et ætatis numerus manifestus erat. Hæc autè sunt, que de tribubus rusticis viuere saliquam ratione inueni, nunc eas singulas describendas aggrediar.

Tribus omnes rusticæ, quem admodum & vrbane, in initio à locis, in quibus collocata fuerant, nomina acceperunt, nam quòd à familiaribus quedam caru nomina habeant, id non sub Ser. Tullio, sed postea factum est, vt ex Lilio demonstrabo. Quòd autem à locis rusticæ tribus in initio nomen habuerint, his verbis indicat M. Varro lib. 4. de lingua Latina: Ab hoc quoque quatuor partes vrbis tribus dictæ, & ab locis Suburana, Esquilina, Collina & Palatina. Quinta quòd sub Roma Romilia. Sic reliqua extra ab his rebus, de quibus in tribuum libris scripsit. Ex quibus verbis collegimus, & tribus à locis dictas fuisse, & tribum Romiliam, quam quintam appellat, quòd sub Roma esset, vocatam. Hanc autem eam agri Romani partem obtinuisse crediderim, que in Tuscia prope vrbis mania inchoans, secundum flumen vsque ad maris ostia trans Iberim extendebatur. Quod ex Sext. Pompeio intelligitur, qui de hac tribu sic meminit: Romilia tribus dicta, quòd ex agro consuebantur, quem Romulus ceperat ex Veientibus. Eum porro agrum, quem Romulus de Veientibus cepit trans Tyberim in Tuscia fuisse, atq; ea parte à Ianiculo, vel Vaticano vsque ad mare se extendisse, referunt Dionysius & Strabo. Cicero oratione secunda in Verrem: Fortem amicum ex eadem familia Q. Verrem Romilia. Aconius ibidem: Romilia nomen est ablatiui casus, vt sit ex Romilia. Cicero in Rullum: A Romilia tribu se initium facturum, populi pars amputetur, ordo tamen negligatur, antè rusticis detur ager, qui habent, quam vrbane.

Crustumina tribus, aliàs Crustumina (vtroq; enim modo in veteribus inscriptionibus extare animaduerti) à Tuscorum vrbe Clustumina dicta est. Ita Sext. Pompeius. Crustumiam autem in Sabina potius, quam in Tuscia fuisse crediderim, haud procul ab vrbe Anionem versus. De qua tribu sic Linius libro 42. scribit: Postquam consul, qua voluerat, dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero, qui tribunos plebis appellauerant, à consule, & à tribunis petijt, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. Sp. Ligustinus trib. Crustumina ex Sabina sum oriundus Quiritis. Huius tribus Cicero pro Planco, & pro Balbo sic meminit: In tribum Crustuminanam peruenit L. Cornelius Balbus legis de ambitu premio.

Sext. Pompeius: Lemonia (inquit) tribus à Pago Lemonio appellata est, qui est à porta Capena via Latina. Cicero in Antonium Ser. Sulpirij Q. F. Lemonia Rusi meminit. Idem pro Planco: Quid Planco cum Lemonia?

Tribum Pupinianam in vetustis epigrammatibus PVP. POP. Trib. o. d. PVPINIAM ET POPINIAM exaratam fuisse notauit: magna enim, teste Quintiliano, inter O & V. affinitas est. Sic Pupillia

Trib. quinta Romilia.

Tribus sexta, Clustumina.

Tribus septima, Lemonia.

Trib. o. d. Pupillia.

pillia & Pupilla, Poblilia & Publilia scribi animadverti. De hac ita scribit Sex. Pompeius: Pupinia tribus ab agro Pupino. Hic ager in Latio cis Tyberim ad mare vergens, haud longe ab vrbe erat. Quod Livius libro vigesimo sexto his verbis aperte docet: Hannibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frustratem, Ferentinatemque, & Anagninum agrum in Labicanum venit. Inde Algidum Tusculum petiit, nec receptus menibus infra Tusculum dextrorsus Gabios descendit. Inde in Pupiniam exercitu dimisso octo milia passuum à Roma posuit castra. Valerius Maximus libro quarto capite quarto: Illi etiam pradiuites, qui ab aratro accersiebantur, ut ocos fierent, voluptatis causa sterile, atque astuosissimum Pupinie solum versabant. Et paulo post: Atilius consulis scripsit villicum in agello, quem septem iugerum in Pupiniana habebat, mortuum esse. Cicero Epist. fam. 8. C. Lucrerij C. F. Pup. Iuri: & ad Q. fratrem libro primo, Cn. Nerij Pupiniam meminit. De tribu Veientina, Cicero pro Cn. Plancio meminit ita: Quid Plancio cum Lemonia? quid cum Veientina? Hec autem ab agri Veientis parte appellata fuit, qui trans Tyberim in Thusciam super urbem Veios versus erat, de Veientibus à Romulo captis, nam agrum à Vaticano mare versus tribus Romilia obtinebat.

Tribus nona, Veientina.

Tribus decima, Galestia.

Cum animadvertenter in vrbe & viginti tribus à Ser. Tullio additas, oēs aut à locis, aut nobilissimis familijs nominatas fuisse, in hanc demum sententiam: vt Galeria, Pollia & Voltinia, que in carum numero fuerunt, à locis quoque, appellationem obtinissent, quorum tamen apud nos memoria omnino intercederet, nam eas familias neque etiam plebeas, nec dum patritias fuisse hac potissimum ratione suspicatus sum, quod nullam earundem mentionem vquam fieri cognoui, quemadmodum aliarum familiarum, que postea tribus nominare reliquerunt, vt Aemilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia & Veturia. Nam illud dici non posse existimo, eas quidem familias fuisse, verum prius illis temporibus extinctas: quod non statim, vt tribus facte sunt, familiarum nomina, sed longo tempore post à nobilissimis familijs obtinuerunt. Quod si hec ignobiles, vel deperditae familiae fuissent, nulla ratione credendum est, eas tribus nomina sua indidisse. Tribus igitur Galeria, & duae sequentes à locis nomina sortite sunt, nobis modo incognita, nisi eam à Galesto flumine dictam velimus Galestiam, post Galestiam, cuius fluminis meminit Virgilius, qui in Thusciam erat: de qua Livius libro vigesimo septimo ita scribit: Galeria iniuriorum, que sorte prerogativa erat, Q. Fulvium, & Q. Fabium consules dixerat, eodemque iure vocata inclinasset, & c. Et Plinius lib. 7. cap. 48. M. Mutium, M. F. Galeria Felicem commemorat.

Tribus undecima, Pollia.

Tribus duodecima, Voltinia.

Tribus decima tertia, Claudia.

De tribu Pollia Livius lib. VIII. ita meminit: Tribus omnes, praeter Polliam, antiquarunt legem in Tusculanos latam. Memoriamque eius in Tusculanis in pene tam atrocis auctoribus mansisse ad patrum aetatem constat, nec quenquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum. Et libro 39. Cum ad tribum Polliam ventum est, in qua M. Livij nomen erat, & praeco cunctaretur citare ipsum censorem, cita inquit Nero M. Livium, & c. Vtriusque etiam rei meminit Valerius libro secundo capite quarto, & lib. 9. capite decimo.

De hac tribu Cicero pro Plancio saepe mentionem facit, ita enim ait: Quas tribus edidisti: Terentinam credo, aut Voltiniam? & paulo post: Voltinia tribus ab hoc corrupta, Terentinam habuerat venalem, quid diceret apud Voltinenses, aut tribulos suos iudices? & alibi: Plures te testes habere de Voltinia, quam quod in ea tribu punita tuleris.

Sequentes novem tribus, que familiarum nomina habent, à locis antea appellatas fuisse, praeter Varronis auctoritatem, testimonio etiam esse potest tribus Claudia, que cum vetus esset, aliudque nomen à loco procul dubio haberet, à gente Claudia in eam relata novum nomen assumpsit. Quod his verbis docet libro secundo Livius: Pub. Valerio IIII. T. Lucretio II. C. O. S. S. seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis aliquantulum inde virum transfudit ad Romanos. Namque Aetius Claudius, cui postea App. Claudio fuit Romae nomen, quem pacis ipse auctor, à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu Romanam transfugit: his civitas data, agerque, trans Anienem. Vetus Claudia tribus additis postea novis tribubus, qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter patres lectus, haud ita multo post in principum dignationem peruenit. Idem tradit Dionysius libro quinto his verbis: Claudius opibus & amicis assumptis ex Sabinis Romam migravit. Quem S. P. Q. R. in Patricios consecravit,

locumque in vrbe pro domo construenda concessit. Agrum quoque ei publicum tradidit, qui inter Fidenas & Piculiam erat, quem possit satis dividere, à quibus tribus facta est Claudia vocata, quae usque ad mea tempora manet, idemque nomen servat. Et Virgilius lib. septimo: Claudianum à quo distenditur & tribus & gens. Et Pedanius pro Scauro cuiusdam Seruilij Claudia Glaucia meminit.

Claudiae exemplum multa praeterea tribus sequuta sunt: hec antiquis nominibus, que à locis acceperant, dimisis, nobilissimarum gentium, que in singulas sese transfulerant, nomina acceperunt, vt Aemilia, Cornelia, Fabia, Horatia, Menenia, Papiria, Sergia & Veturia. He enim familiae, circa tempora parta libertatis, patritiae & celeberrime in vrbe erant. Nam eas primò in quatuor urbanas coniecit fuisse, aperte indicat Dionysius, quandoquidem omnes, qui urbem habitarent ex instituto Ser. Tullij, principio vnam ex his quatuor urbanis tribus obtinere necesse esset, sicut qui agros, rusticos. Verum cum ob forensium turbam in eas coniecit, viles haberi coepissent, factum est, vt illustres familiae in eas passim tribus nomina darent, sequè transferendas curaret, in quas agros suos habuissent, eisque noua nomina tribuerent. Ita igitur gens Aemilia, Cornelia, Fabia, & reliquae omnes, Claudis forte exemplo, vetera nomina tribus, in quas translatae erant, immutarunt, nouaque ab se tradiderunt. Quare factum fuisse opinor, vt multa tribus fuerint, quae plures haberent appellationes, quod ita fuisse etiam paulo post ostendam. Vna igitur ex antiquis Ser. Tullij rusticis tribus fuit, quae postea Aemilia appellata est ab Aemilia gente, quae Romae fuit nobilissima, de qua tribu Livius tricesimo octavo sic meminit: Rogatio perlata est, vt in Aemilia tribu Formiani ac Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent, atque in his tribus tum primò ex Valerio Plebiscito censi sunt. De eadem Cicero ad Atticum Epist. lib. 2. ita mentionem facit: Formianorum tribus Aemilianam.

Tribus decima quarta, Claudia.

Tribus decima quinta, Cornelia.

Tribus decima sexta, Fabia.

Tribus decima septima, Horatia.

De tribu Cornelia, que & ipsa à nobilissima gente Cornelia nomen obtinuit, Livius lib. 38. ubi de Aemilia.

Et haec tribus à Fabia gente, quae in eam relata fuit, nomen obtinuit, de qua Tranquillus in Augusto cap. 40. Fabianis & Scaptianis tribubus suis die comitorum singula millia nummum à se dedit. Et Horatius lib. primo Epistol. 6. Hic multum in Fabia valet, ille Velina.

Horatia tribus nullam apud veteres auctores mentionem adhiberi inueni, quanquam in marmorae inscriptiones frequenter eius meminerint. Quam autem aliquot tribuum nomina praeter 35. in antiquis monumentis extare manifestum sit, vt Oriculana, Cluentia, Cluua, Aelia, Papia, & aliarum quarundam, quas omnes paulo post enumerabo, haec potissimum multis ob causis praeter ceteris elegi, quae 35. numerum expleret. Primò quia nulla earum veterum scriptorum auctoritatem habet. Deinde quia: quanquam nec Horatia nemo veterum scriptorum meminerit, ipsa à nobilissima gente nomen obtinuit, vt plerique alii. Quae nisi prius his temporibus denominata sit, non video quam ratione posterioribus seculis tribus nomen obtinere potuerit, quum ea gens circa quadringentesimum ab vrbe condita annum memorari desinat. Ceterarum enim extra 35. numerum origo aliquis ratione conijci potest, quod de Horatia dici omnino nequit, quae omnia ex aliarum disputatione aperta sunt, postremo quod nullam inueni tribum, praeter Horatiam, quae si eam in 35. numerum constituamus, aliquid controuersiae non patitur. Haec autem ex ceterarum examinatione longe facilius demonstrari poterunt. Inter omnes enim tribus, quae 35. superfluit, auctores non habent, sed ex lapidibus accepta sunt, vna tantum Oriculana, quae & ipsa scriptorum testimonio caret, Horatia loco reponi posset. Sed eam inter 21. priores nulla ratione constitui posse, cum de ea verba faciam, ostendam.

Menenia tribus, quae ex hoc corrupto Iosephi loco antiquitatum libro 13. L. Manlius I. F. Mentina: in Mentinam se transformauerat, nunc demum vetustae inscriptionis auxilio, quae Feltria extat prope Ecclesiam cathedralem, pristino splendore restituta est, quamquam enim frequens de ea in antiquis epigrammatibus mentio esset, tamen quia nunquam, non nisi hac nota M E N. exarata fuerat, res dubia & anceps diu fuit, quum tam Mentina, quam Menenia interpretari posset, Mentinamque Iosephi testimonium confirmaret. Quod erratum esse, multis adducor rationibus, vt credam, primò, quia vox Mentina nullam habet significationem, deinde quia facilis lapsus fuit à M E N. vel etiam M E N E N I A in Mentinam, & praesertim in Graeco scriptore, si tamen id vitium, quod vix credo, admisit, librariusque erratum non fuerit: Ad haec tribus

Tribus decima octaua, Menenia.

MEN. quae frequens est, pro Menenia interpretari posse ex Feltria inscriptione didicimus, quod si Menenia tribus fuit, proculdubio ob easdem rationes, quas de Horati. attuli, ex antiquis 21. fuit, quo tempore gens Menenia, à qua tribus nomen accepit, maxime florebat, cuius postea memoria (incredibile dictu) quae cito defecit. Postremum est hic Ciceronis locus Epist. fa. lib. 13. sic scriptus. P. Rupilius P. F. Men. qui in vetustis codicibus modo Menenius, modo Menius legitur, nunquam Mentinus: ita ut facilis lapsus fuerit ex Menenia, Menenius.

Tribus decima nona, Papiria.

Et haec tribus à gente Papiria nomen accepit. De qua ita tradit Sex. Pompeius: Papiria tribus à Papiria vocata. Liuius lib. 8. Memoriam eius in a. Thibisculanis mansisse ad patrum aetatem constat, nec quenuquam ferme ex Pollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.

Tribus vigesima, Sergia.

De tribu Sergia, quae ipsa à gente eiusdem nominis appellatio- nem obtinuit, Peditanus in Cornelianam ita meminit: Sergia & Quiri- na damnauerunt. Et Frontinus li. 2. de aqueductibus. Verba legi: T. Quinctius Crispinus Cof. populum iure rogauit, populusq. iure sciuit in foro pro rostris adis Diui Iulij populi Romani, & Iulij, tribus Ser- giae principium fuit, pro tribus Sex. & c. A gente Veturia & haec tri- bus nomen, veteris relicto, mutata est, ut plerumq. alia, de qua Liuius lib. 36. ita scribit: Tullius Romam comitiorum causa accessit, cum comitia consulibus rogandis haberet, prerogativa Veturia Iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum, & T. Otacilium. Et paulo post: Et redire in suffragium Veturiam Iuniorum iuberet. Et item: Tum Veturia & auctoritate mora viri, & admirantium circa se femitu, petijt à consule, ut Veturiam seniorum citaret, velle sese cum maio- ribus natu colloqui, & ex auctoritate eorum consules dicere. Citatis Veturia, senioribus, datum secretum in oculi: cum his colloquendi tem- pus, seniores de tribus consulendum esse dixerunt. Haec porro sunt v- nius & viginti tribuum nomina, quas à Ser. Tullio factas fuisse exi- stimo. De quibus libro septimo, vbi de iudicio Coriolani agitur, ita scribit Dionysius: Vbi vero tulere omnes tribus suffragium, diume- ratis calculis, non magnum discrimen apparuit. Vna enim & vigin- ti cum essent tribus, quibus calculi dati sunt, nouem eum absolue- runt, ita ut v. stis duae aliae tribus accessissent ex suffragiorum aequa parte, ex lege absoluti posset. Quosdam vero, atq. etiam me ipsum mo- uent verba Liuij lib. 2. App. Claudio, P. Seruilio Cof. Romae tribus vna & vigintri factae. Quod si eo anno, non igitur à Ser. Tullio factae sunt. Si autem Liuij verborum rationem habere velimus (quanquam de ea re nihil apud Dionysium reperitur) decem & nouem tribus à Seruio factas dicemus, atque hoc anno duabus additis ad vnam & v- ginti auctas. In his autem alteram esse Clustumiam suspicari ex eo possumus, quod quadriennio ante T. Aebutio, & C. Veturio Cof. Cru- stumeria capta ab eodem Liuij referatur. Quae vero altera esse potue- rit, ne diuinando quidem consequi poterit. Ceterum ego vnus & v- ginti tribuum institutionem integram Seruio tribuere malim, quae has duas hoc tempore factas affirmare. Vt cuique res sit, illud satis constat, vnam & vigintri tribus hoc tempore Romae fuisse, quae omnes, aut à locis in quibus erant, aut à nobilissimis Romanis gentibus nomi- na adeptae sunt.

Tribus vigesima prima, Stellatina.

Quatuordecim deinceps tribuum, quae quinq. & triginta nume- rum supplerit, adiecto, & quae quoquo anno addita sit, aperte ex Li- uio deinceps intelligemus. Anno enim post urbem conditam 365. al- tro post eam à Gallis captam in ciuitatem accepti, qui Veientium, Ca- penatiumq. ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agerq. ijs nouis ciuibus assignatus. Ita Liuius lib. 6. Et biennio post lu- stro 19. tribus quatuor ex nouis ciuibus à Censoribus addita Stellati- na, Tromentina, Sabatina, Arniensis, eaq. viginti quinq. numerum expleuerit. Ha vero tribus non ita necessario (vt multi existimant) appellatae sunt, quod ipsarum ager ad campum Stellatam & Tromen- tum, vel lacum Sabatem, aut prope Arnun esset. Ea enim loca longe extra agrum Romanum erant, qui nunquam ad Arnun se excedit, sed quodq. qui ex illis regionibus Romam venerat, atque ciuitate & agris donati fuerant, illis agri Romani partibus quas sortiti essent, nomina ea tribuerint, ab ijs scilicet regionibus, vnde ipsi commigra- uerant. Quod ita esse, latius paulo post aperiam. Quum autem pro- pter nouos ciues Thufcos haec tribus additae sunt, vero simile est, eas om- nes in Tuscia fuisse. Ex quibus prima Stellatina non in Campania, vbi erat capus, qui Stellae appellabatur, sed in Etruria fuit. Hoc enim tempore Romanorum imperium Capuam vsq. non extendebatur, nec vllum inter Romanos, Campanosq. sedus adhuc intercesserat. In Etruria ergo fuit, quod ex Sex. Pompeij fragmento liquet sic: Stel- lat ..... eo, qui in Campania est, sed eo, qui ..... pena. Ex quo Tuscij profecti ..... in campum appellauerunt. Quae verba sic ego re-

stituerem: Stellatina tribus dicta non est à campo eo, qui in Campa- nia est, sed eo, qui in Etruria, regione Capena, ex quo Tuscij profecti eum Stellatam campum appellauerunt. Haec autem sic restitui, quod in Tuscia Capenates erant populi ad lucum Feroniae, et inter Tuscos populos Stellates quoq. enumerentur.

Tromentina tribus à campo Tromento dicta. Sex. Pompeius. Is campus in Tuscia fuit, ex quo cum aliquor Romam perfugissent, & ciuitate donati, in quatuorq. tribus coniecti, & agri pop. Rom. parte obtinissent, vni earum Tromentina nomen posuerunt. Tromentum autem campum in Tuscia esse incerti auctoris libro satis liquet. Haec tribus cum Stellatina addita est anno urbis 367.

Tribus vi- gesima ter- tia, Sabati- na.

Sabatina tribus à lacu Sabate dicta. Ita Sex. Pompeius. Sabatis autem lacus in Tuscia fuit, atq. nostra aetate appellatur Anguillarum. Haec cum duabus superioribus propter nouos ciues addita est.

Tribus vi- gesima qua- rta, Sabai- na.

Haec tribus in vetustis monumentis & Arniensis & Arniensis ap- pellatur: quae postem in Arniensem se transformauerat, cum Arni- ensis legendum sit. Dicta autem est ab Arno Tusciae amne, cum tri- bus superioribus, Liuij lib. 6. auctore, propter nouos ciues anno vr- bis 368. à censoribus addita. De hac tribu Cicero in Rullum ita me- minit: A Suburana vsque ad Arniensem, & Liuius libro 29. C. Clau- dius Nero censor ex tribu Arniense. Idem Valerius libro 2. cap. 4. tradit.

Tribus vi- gesima quin- ta, Ar- niensis.

Post superiores tribus additas, ipso loco sequitur Liuius. De agro Pomptino à L. Sicinio tribuno plebis auctum ad frequentiore iam populum, mobilioremq. ad cupiditatem agrum quam fuerat: cura ma- ioris belli, quod Etruria in armis erat, dilatata est, & c. Hic ager Au- xur, quae nunc Terracinae sunt anno 348. capta, Volscis ereptus fue- rat. Suggestit Liuius libro 6. Anno urbis 371. Hostes noui praeter Vol- scos, velut forte quadam propè in aeternum exercendo Romano mili- tari datos, Circeiosq. & Velitras colonias iam diu molientes defectio- nem, & suspectum Latium, Lanuuium etiã, quae fidelissima urbs fue- rat, subito exorti. Id patres rati contemptu accidere, quod Veliternis ciuibus suis tam diu impunita defectio esset, decreuerunt, vt primo quoque tempore ad populum ferretur, de bello eis indicendo, ad quã militiam, quod paratior plebs esset, quinq. viros Pomptino agro diui- dendo, & tres viros Neper colonia deducenda, creauerunt. Propter hanc causam annis aliquot post, C. Fabio Ambusto, & C. Plaurio Proculo Cof. anno urbis 396. à censoribus, M. Fabio, & ..... duae tribus additae sunt, Pomptina & Popilla, alia Popillia, in qua, tum qui agrum Pomptinum sortiti erant, tum noui alij ciues qui in dies ciuitate donabantur, coniecti sunt. Sex enim Pompeius: Pom- ptinam tribum à Pontia vrbe dictam scribit, à qua & ager Pom- ptinus appellatus est. Haec in Volscis erat prope Terracinas. De hac tribu Cicero Epistola 4. ad Atticum: Tribus habet Pomptinam, Velsi- nam & Maciam. Et 8. Epistol. familiarium libro. L. Tullius, L. F. Pom. Annalis.

Tribus vi- gesima sex- ta, Pom- ptina.

In Sex. Pompeij fragmento scriptum est: Popilla tribus ..... Tribus 17- Popilla, a- lias Popil- lia, aliis 20- bliia.

..... Tribu enim su ..... lici nomine a ..... Pinaria à foro- mine Paulus Pontifex eius abbreviator, Popilla tribus (in- quit) à progenitrice traxit vocabulum. His animaduersis in eam deueni sententiam, vt haec tribus non à gente Popillia nomen acce- perit, sed à loco, qui sortè in Volscis prope Pontinam erat. Neg enim vlla quatuordecim harum tribuum, quae à Liuij primis 21. additae referuntur, à familia nomen obtinuit, neque verisimile est, gentem Popilliam, quae & plebeia fuit, & tantum hoc tempore cognita, tri- bus nomen dedisse. Illud adde, quod praeter Papiriae nullius tribus Fe- stus mentionem facit, quae à gente deriuetur, tanquam quodd eorum nomina manifesta sint. Haec igitur tribus Popilla & Popillia primò appellatae sunt, non à gente Popillia, sed à loco nomen adeptae, cuius in antiquis marmoreis monumentis ita mentione fieri inueni POP. POPIL. PVP. PVPIL. Magna enim Quinctiliano auctore, in- ter O & V affinitas est, vt Publicus Publicus, Pullius & Pollius, Po- blicola & Publicola. De hac tribu ita scribit Valerius lib. 9. cap. 10. Quam ob causam Popillia tribus, in qua plurimum postea Tusculani in ciuitatem recepti, potuerunt, neminem ynquam candidatum Pol- lie tribus fecit magistratum. Hanc tribum Liuius Publiliam vocat libro 7. sic: Eodem anno duae tribus Pomptina & Publilia additae. Hanc proculdubio eandem cum Popillia esse existimo, nam processu temporis, cum iam illud obrepisset, vt gentes tribuum nomina da- rent, factum est propter literarum affinitatem, vt Popilla, vel Popil- lia tribus in Publiliam paulatim versa sit, nomine à familia Publilia accepto, quae posterioribus temporibus, quanquam plebeia, nobilis fuit. Haec tribus in vetustis monumentis omnium frequentissi- ma est.

Latinis

Tribus
XXVIII.
Mecia.

Latinis & Campanis, qui rebellauerant à Tito Manlio consule in deditionem anno vrbs CDXIII. redactis, res omnis ita à consule cō-
posita est, vt tradit libro 8. Liuius, Latini, Campaniq; agro multati
Latinus ager Priuernati addito agro, & Falerinus, qui populi Cam-
pani fuerat, vsq; ad Vulturnum flumen plebi Romana diuiditur. Ex-
tra panem sūre Latinorum Laurentes, Campanorumq; equites,
qui non descuerant. Cum Laurentibus renouari factus iussum, equi-
tibus Campanis ciuitas data. Et paulo post: Anno vrbs CDXVII. Fu-
rio, & C. Manio COSS. post Latinum bellum confectum: adiecit Li-
uius, Laruinis ciuitas data. Aricini, Nomentani, Pedani eodem iure,
quo Lanuini in ciuitatem accepti, Tusculanis ciuitas seruata, quam
habebant. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebel-
lare nolissent, Fundanis & Formianis ciuitas sine suffragio data.
Et haud multo post, suggerit Liuius: Anno CDXXII. A. Cornelio II. &
Cn. Domitio COSS. Eodem anno census actus, nouiq; ciues censi, tri-
bus propter eos addita Mecia & Scaptia, Censores addiderunt Q. Pu-
blius Philo, Sp. Postumius. Ita vt ex his Liuij locis hoc fitu dignum
animaduertere possimus. Dare ciuitatem ius populi Romani fuisse,
quorūcumque illi libuisset. Verū nouos ciues in tribum conijcere,
quod erat supremum ciuis Romani priuilegium, vt in illa, vel in illa
suffragium ferrent, hoc munus Censorum esse, censusq; & iustri rem-
pore ante quinque mēsi tempus creatos, vt in Commentarijs Faistorū
animaduerti. Caterum propter nouos (vt dixi) ciues, Lanuinos, Ari-
cinos, Nomentanos, & Pedanos, quibus suffragij ius diu antè datum
erat, hoc anno à Censoribus due tribus addite sunt, Mecia & Sca-
ptia. Ex quibus Mecia tribus, auctore Sex. Pompeio, à quodam castro
sic appellata est. Hoc autem Merium fuit, quod Latinorum erat. De
hac tribu ita scribit Cicero ad Atticum lib. 4. Tribus habet Pompti-
nam, Velinam & Meciam. Et pro Plancio: Quid Plancio cum Lemo-
nia? quid cum Veientina? quid cum Crustumina? Nam Meciam, que
non iudicaret, sed que reijceretur, esse voluisti. Et Liuius libro vige-
simo nono. Deinde M. Liuius in ararium venit, & prater Meciam tri-
bum, que se neque condemnasset, neq; condemnatum consulem aut
censorem fecisset, populum Romanum omnem, quatuor & triginta
tribus ararium reliquit, & c. Idem tradit Valerius lib. 2. cap. 4. de cen-
soria nota.

Tribus
XXIX.
Scaptia.

Tribus Scaptia eo anno, & eam ob causam, qua Mecia, teste Li-
uio, addita fuit. De qua Sex. Pompeius: Scaptia tribus nomine Sca-
ptia vrbs appellatur. Tranquillus in Augusto cap. 40. Fabianis
& Scapticis tribus suis die comitorum singula millium num-
mum à se diuidebat. Duas enim tribus Augustus, & plerique alij ali-
quando obtinebant, alteram, quam sibi nascendi fors dedisset, alte-
ram verò, vel iure adoptionis, aut in accusationis de repetundis pre-
mium, aut emptam, vt quis maiorem in distributionibus partem ha-
beret.

Tribus
XXX.
Oufentina.

Crecente ob nouos ciues, qui in dies addebantur, vrbs frequen-
tia, anno CDXXXV. Plautio, & M. Festo COSS. Dua Rome, Liniio
lib. 8. auctore, addite tribus Oufentina, & Falerina. Eas addiderunt
Censores L. Papius Crassus, & C. Manius, quod Liuius omisit. Hi e-
nim eo anno censores relati sunt à Verrio Flacco in tabulis Capitolini-
s. De Oufentina tribu sic scribit Sex. Pompeius: Oufentina tribus
initio causa fuit, flumen Oufens, qui est in agro Priuernate inter ma-
re & Terracinas. Lucretius: Priuerni Oufentina venit, flauoq; Ouf-
fente. Postea à censoribus alij quoq; diuersarum ciuitatum eidem tri-
bui sunt adscripti.

Tribus
XXXI.
Falerina.

Falerina tribus eo anno, quo Oufentina, Liniio auctore, addita est,
ab agro Falerno in Campania, vt existimo, dictam, nam ea parte &
Oufentina fuit. De hac tribu Iosephus lib. 13. cap. 16. antiquitatū me-
minit ita: C. Sempronius C. F. Falerina.

Tribus
XXXII.
Anienfis.

Ob eam, qua superiores, causam anno vrbs CD LV. M. Fulvio, &
T. Manlio COSS. Liniio lib. 10. auctore, condito lustro à censoribus P. Sem-
pronio Sopho, & P. Sulpitio Saerrione, tribus addite due Anienfis
ac Teretina, ex quibus Anienfis ab Aniene amne (vt puto) dicta est,
in Sabinis enim fuit. De hac tribu Cicero Epist. Fam. lib. 8. mentionē
facit sic: L. Atreius L. F. An. Capito, & pro Plancio eandem com-
memorat.

Tribus
XXXIII.
Terentina.

De tribu Teretina, qua cum Anienfis addita est, Cicero pro Plan-
cio meminit sic: Quas tribus edidisti Terentinā credo? Et paulo post:
Prioribus comitijs Aniensem à Plotio, Terentinam à Plancio tibi esse
concessam. Et post: Altinus prefectura, ex qua Cn. Plancius fuit ex
tribu Terentina, idem Epist. fam. libro 8. M. Oppius M. E. Terentina.
Hanc à Tarento (is locus in campo Martio erat) dictam puto.

Tribus
XXXIII.
Velina.

Tribus Velina à lacu Velino dicta, Floro ex Liniio in Epitoma lib.

19. auctore, addita fuit cum Quirina anno vrbs DXIII. A. Manlio II.
& Q. Lutatio COSS. Eas addiderunt censores C. Aurelius Cottus, & N.
Fabius Bureo, hęc 35. numerum expleuerunt. De hac Cicero Epistol.
lib. 4. ad Atticum sic scribit: Tribus habet Pomptinam, Velinam, &
Meciam. Idem in Bruto: T. Annius Velina. Et Horatius lib. 1. Epistola
6. Hic mulum in Fabia valet, ille Velina. Et Persius quoque Satyra
quinta.

Libertate opus est, non hac vt quisq; Velina
Publius emeruit scabiosum resserula far.

Hęc, vt dixi, à lacu Velino porius dicta est, quam à Velia. Est enim
is lacus in Sabinis, à quibus sequens quoq; tribus appellata est. Velia
verò vrbs Lucanie, longè ab vrbe distans.

Tribus Quirina (qua eo anno, quo Velina addita est) à Cursibus
Sabinis videtur appellationem traxisse, Sex. Pompeius. Cicero Epist.
fam. li. 8. C. Septimius T. F. Quirina. Et pro Quinctio: L. Albius Sex. F.
Quirina. A. Sconius in Cornelianam: Due sole tribus, Sergia, & Qui-
rina damnauerunt. Iosephus antiquit. lib. 14. cap. 17. Papius Quirini
meminit. Velina & Quirina tribus 35. numerū expleuere, post quas
is numerus amplius mutatus non est, vsque ad bellum Mariscum, in
quo cum Tuscis, Vmbrijs, Gallis, & reliquis Cispadanis populis lege
Iulia ciuitas data est, octo noue tribus, vt Paterculius, vel decem, vt
Appianus tradit, in quas noui ciues conijcerentur, à Censoribus P. Li-
cino Craffo, & L. Iulio Cesare addite sunt, anno vrbs DCLXV. Cn.
Pompeio Strabone, & M. Porcio Catone COSS. In eisdem, bello Marisci-
co confecto, reliqui Italici ciuitate donati sunt, prater Lucanos, &
Sannites relati. Quanquam & hi paulo post eandem sunt conseq-
uti. Atque 43. vel 45. tribuum numerus factus fuerat, qui cum annos
propè quatuor mansisset, postremò noui ciuibus in 35. tribus à Cen-
soribus L. Marcio Philippo, & M. Perperna, auctore L. Cinnæ consule
distributis, denudò 35. numerus restitutus est. Qui idem Ciceronis tem-
pore, vt ex eius orationibus in Rullum, in Verrem, in Antonium, &
alys locis liquet, fuit. Triginta quinq; tribuum etiam extat men-
tio in Traiani Imperatoris duabus inscriptionibus. He itaque sunt
35. tribus, in quas vniuersus populus Romanus distributus erat, qua-
rum aliquam, vt ait A. Sconius, necesse erat, vt cuiuscunq; esset ordi-
nis, ciuis Romanus obtineret. Qui enim pleno iure ciues Romani e-
rant, id est, cum iure suffragij, quod erat supremum ciuis Romani ius,
in vna harum 35. tribuum vt esset, necesse erat, quam si antiquus
ciuis hereditate, si nouus, à populo ciuitate donatus, à Censoribus ob-
tinebat, in qua suffragium ferret. Ex quibus quatuor, vt dixi, vrba-
ne, in quas transferrigignominia esset, relique omnes rustica lauda-
tissima, eorum, qui rura haberent, qua proprie ingeniorum erant,
cum vrbanis forensis turbe, vt proletariorum, capite censorum, & li-
bertinorum essent, vt auctores sunt Cicero primo de Oratore, Vale-
rius, A. Sconius, L. Iunius, & Florus.

Tribus
XXXV.
Quirina.

DE IIS QVAE SVPERFLVNT
TRIBVVM NOMINIBVS

M^harum tribuum nomina, que in vetustis epigrammatibus &
fortè apud antiquos auctores, prater 35. reperuntur, n. Altani
& magnam dubitandi occasionem atulerunt. Nam prater relatis
in antiquis inscriptionibus, Camilla, Cluentia, Cluuita, Dumia, Mi-
nucia, Ocriclana, Pappia, Vot... Castia, Taur... Iulia, Fla-
uia, Vlpia, Aelia, apud Liniium Sapinia, & Festum Pinaria mentio-
nem quoque fieri inueni. De quibus quid existimem probabiliter di-
sputaturus, nihil enim certi, quod asseram, habeo, primū rationem
reddam, cur nullam earum in 35. numerum collocarim, deinde qua-
nam ratione constituta esse potuerint. Etenim in 35. primis tribubus
digerendis, illud precipue obseruauit, vt eas tribus in earum nume-
rum collocarem, que tam veterum auctorum, quam Lepidum testi-
monia haberent. Quod etiam in omnibus, prater vnam tantum Ho-
ratiam presitit. Nam & auctores, & lapides, quibus earum nume-
rum confirmarem, citari. Horatiam autem porius, quæ vna ex his
est, que scriptorum testimonijs caret, quam vllam aliarum paulò an-
tè recitatarum tribuum interserui, tum ob eas, quas dixi, rationes,
cum de ea disputat, tum quod nulle etiam harum, testimonium vl-
lum antiquum habeant, prater vnam Ocriclanam, qua vna tan-
tū sine controuersia, quando Horatia delenda esset è numero 35. e-
ius locum obtinere posset, tum quod multos lapides etiam ipsa habe-
at, tum quod, quanquam mendosè, de ea Marcus Cicero oratione se-
cunda in Rullum mentionē faciat sic: ab Ocriclana ad Arniensem,
Nam in antiquis scriptis codicibus Vfurana legitur, vt sit Subura-
na: Deinde si Ocriclanam, & non Suburana legere voluerimus,
Ciceronis

Ciceronis sententiam labefactabimus, qui illarum duarum tribuum enumeratione vniuersas tribus comprehendere voluit, à prima ad nouissimam, à Suburana scilicet, quæ inter vrbanas prima est, ad nouissimam Arnicensem: quomodo nouissimam? non quidem ratione temporis, nam vigeesima quintæ fuit, sed loci, omnium enim remotissima ab vrbe erat. Quæ cum ita sint, relinquatur, vt Ciceronis locus corruptus sit, & pro Oriculana Suburana legendum. Est & alius Ciceronis locus in oratione pro Q. Roscio ita: Q. Iulius Ocrea Senator. In quo cognomen id Ocrea Oeric, id est, Oriculana, pro tribu interpretari potest, sed cum res & obscura & incerta sit, visum est potius Horatiam, quam Oriculanam tribum in 35. numerum referre, præsertim cum si Oriculana vna ex 35. tribubus esset (hoc autem maxime me argumentum mouit) vt ex 21. bis, quas Ser. Tullius fecit, fuisset, necesse est, præsertim cum 14. sequentium numerus manifestus sit. Ceterum nullaratione fieri potest, vt ex primis 21. tribubus sit, cum hæc omnes ab agri Romani locis à Seruio denominatæ fuerint. Oriculum autem, à quo hæc tribum dictam fuisse crediderim, longè ab agro Romano situm erat. Quod si quispiam eam non ab oppido Oriculo, sed ab Oriculis, id est, montibus appellatam assereret, vt Collina à collibus, vna quidem ex 21. esse posset. Verùm cum euidentiora argumenta non habeam, Horatiam excludere Oriculana causa nolui, quandoquidem si Horatia tribus fuit, vt omnino fuisse credo, nõ nisi 35. temporibus addita esse potuerit, cum 60. anno post vrbum conditam ea gens, quæ sub regibus, & post reges ex actis primis Reipub. temporibus, quantè maxime in vrbe floruit, vix amplius ab historicis nominetur.

Tribus extra numerum Oriculana

Quid ergo eam esse dicemus? Ego igitur eam quidem vnam ex 35. tribubus procul dubio fuisse existimo, sed quam supra relatus fuerit, incertum. Quandoquidem vnam tribum plura nomina habere potuisse, immò habuisse satis demonstrauerim. Vna enim ex antiquis Ser. Tullij tribubus, siue à gente, siue à loco appellata fuerit, esse potuit, in quam Oriculani in ciuitate recepti, à censoribus relati fuerint. A quibus ea tribus, vel antiquo nomine mutato, nouum Oriculana assumpserit, vel vtraque simul retinuerit. Nam eam tribum fuisse, in dubium venire non potest, cum pleræque saxa viderim, quæ eius mentionem faciebant.

Tribus extra numerum Pinaria

Hæc si tribus fuit (cuius enim tanquam tribus meminit Sex. Pompeius, sic Pupilla tr. . . . bium, tot enim sunt . . . . . licet nomine à . . . . . Pinaria à fori . . . . . mine) procul dubio vna ex 21. à Ser. Tullio factis fuit, puta Clustumina, Lemonia, Pupinia, aut Veientina. Cui gens Pinaria patricia maiorum gentium, & vrbe vetustior nomen suum nouum imposuit, vt de Aemilia, Tabia, Cornelia & Papiria factum fuisse scripsi. Sed hæc tribum meritis illud suspectum facit, quòd saxorum prorsus egerit testimonio.

Tribus extra numerum Sappinia

Hinc quoque tribus nullum vnquam Epigramma vidi, neque qui se viderit agnoui, quamobrem dubium esse potest, an Romana fuerit, quamquam de ea disertè bis, tæte Linius in libris de bello Macedonico mentionem faciat, vt libro tricesimo primo sic: Eodem tempore P. Aelius consul C. Oppium præfectum socium, hæc tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocant, agrum Botorum inuadere iussit. Et libro tricesimo tertio. Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furus Purpureo alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit, &c.

Reliquæ tribus incorrectæ

Reliquarum nouem vel decem tribuum nomina si modo vel tribus fuerint, vel error fabrilis non sit (omnium enim in vetustis marmorè inscriptionibus mentionem extrare didici, diu multumque me torserunt, vt Camilla, Cluentia, Cluua, Dumia, Minucia, Papiæ, Vot. . . . Cestia, & Taur. . . . Nam etsi facile concederem quasdam ex his errore fabrilis ortas esse potuisse, vt MIN. pro MIBN. VOT. pro VET. vel VOLT. & similes, id tamen de omnibus dici nulla ratione posse existimarem, & præsertim Papiæ, cuius duodecim inscriptiones extrare vidi, Cluentiam quoque, & Cluuiam ex Clustumina errore fabrilis ortas existimarem, nisi eas integras sic: Cluentia et Cluua, exaratas fuisse inspicerem. Cuius rei occasione C. A. M. Camillam, D. Y. M. Dumiam, M. I. N. Minuciam, C. E. S. Cestiam, quæ concise in lapidibus sculptæ erant interpretatus sum. VOT. enim & TAVR. si tribuum nomina fuere, interpretari nescire me fateor, nisi Votiuam & Tauriam dicamus. Quod si error fabrilis fuit, & Vot. pro Vet. vel Votiuam pro Veturiam interpretari voluerimus, quomodo Votiuos pro Veturios dictos apud Sospitruum legimus, non erit, quòd in eius alia interpretatione laboremus. Porro autem cum quasdam ex his tribubus omnino fuisse mihi persuasissimè, & in his Cluentiam, Cluuiam, & Papiam, suscipiat, hæc nomina aliquot earum octo,

vel decem tribuum fuisse, quæ bello Marfisco, cum Italici ciuitas data est, à Licinio & Tulio censoribus additæ sunt, quòd vt existimarem, duabus potissimum rationibus adductus sum: Primum quòd eas aliquas ex antiquis 35. tribubus esse non posse semper existimari. Non enim verisimile videtur, vt antiquis illarum nominibus mutatis, Cluua, Papiæ, & Cluentia, quæ familiarum, plebæiarum, & nouarum nomina sunt, assumpserint. Deinde quia animaduertim ab Appiano, libro primo de bello ciuili, inter præcipuos duces Italicos, qui contra populum Romanum bello Marfisco arma sumpsissent, Papium Mutillum, & L. Cluentium, nominari. Quæ familia postea in ciuitatem recepta, nobiles euaserunt, summorumque honores Roma adeptæ sunt, vt prætorum, & consulum. In Fastis enim consularibus Papij Mutili mentio est. Cluua quoque est oppidi in Samnio nomen, à quo, quando cum cæteris Italici populis Samnites ciuitate donati sunt, tribus Cluua facile appellari potuit. Quod de his tribus dixi, idem de Camilla aut Camillia, Dumia, Minucia, Cestia, Taur. . . . & Vot. . . . Si Veturiam interpretari voluerimus, & fortè Aelia suspicari poterit. Nam Iuliam, Flauiam, & Vlpianam in Augusti, Vespasiani, & Traiani memoriam additas, vel ex veteribus ita appellatas fuisse, ex Diome lib. 4.4. intelligi potest. Nec memouit, quòd nouis ciuibus ex illis octo, aut decem detractis in 35. postea tribus distributi sint, atque tempore M. Tullij tantum 35. nominentur. Nam posteaquam ciues ex ijs excepti sunt, Repub. stante, eas nihil fuisse existimo. Verùm post Augusti tempora, cum integræ prouinciæ extra Italiam etiam ciuitas alari cepisset, eas sub iisdem, quibus institutæ fuerant, nominibus, ab aliquo Imperatore restitutas fuisse puto, atque ad 43. vel 45. numerum iterum auctas. Quæ nihilominus ob antiqui numeri religionem semper 35. appellatæ fuerunt, quanquam 43. aut 45. essent, vt centurijs, & tribubus Romuli sub rege Tarquinio Prisco, centumuiris, qui centum quinque, Sex. Pompeio, & quindecim viris sacris faciundis, qui 60. Seruio auctoribus fuerunt, accidit. Nec vlla difficultas fuit, quæ nouas tribus addere sub Imperatoribus prohiberet, præsertim cum ciues Romani in eas non distribuereur amplius, vt suffragium ferrent, vel aliquid comitijs agerent, quæ omnia in principis vnius potestate erant, sed tantum in eas tribus ciuitate donati referreantur, vt id signum quoddam esset, eos esse ciues Romanos, omnibusque priuilegijs potiri posse, quæ libertate oppressa sub Cæsaris Imperio ciues Romanos patiri ex legibus consueuerat. De quibus alio loco disputabo.

Anno ab vrbe condita DCLXIII. Iulio Cæsare, & P. Rutilio Lupo coss. bello Marfisco maxime vigente (omnis enim Italia auctoribus Picentibus, Tuscis, Vmbrijs, & Gallis exceptis, arma contra Romanos ob non adeptum in ciuitate assumperat) quum iisdem Tuscis, Vmbrijs, ob eandem causam defectionem molirentur, veritus Senatus, ne hostibus omni ex parte orientibus, vrbum nimis tueri posset, mare omne à Cimis ad vrbum vsq. libertis communiuit, eis tunc primum ad militiam ad virorum inopiam accitis. Italos verò omnes ad huc in fide permanentes (lege ab altero consulum, quæ Italia appellata) quod maxime exoptabant, ciuitate donauit, inter quos Tusci, Vmbri, & Galli fuere. Hæc igitur libertate vsus Senatus, ex amicis longè amiores fecit, & qui dubij erant in fide confirmauit. Nouos verò hos ciues Romanos haud statim eorum tribubus, quæ 35. numero fuere, miscuerunt. Verùm decem alias tribus addidit, in quibus ipsi suffragium nouissimi ferrent, & plerumque suffragium eorum nullius ferere erat momenti, cum quinque & triginta in primis vocarentur, quæ supra dimidium reliquas excederent, quòd à principio efflagitantibus Italici latuit. Quum verò res cognita fuisset, alterius seditionis occasionem præbuit. Et pauld post. Et hæc quidem per Italiam sociali bello gesta sunt, quòd cum in maius auangeretur Italia omni ciuitate donata, Lucanis & Samnitibus eo tempore exceptis, quiet. Nam & hi eandem pauld post assequuti sunt, & inter tribus, quemadmodum superiores, separatim lecti, ne si antiquis ciuibus miscerentur, eos in comitijs superarent, cum essent numero longè plures. Hoc est, quòd ex Luitio scribit Florus in Epitoma lib. 80. Italici populis à Senatu ciuitas data, & lib. 94. Nouis ciuibus ex S. C. suffragium datum. Paterculus autem lib. 2. hæc rem aliter tradere videtur. Non enim nouas tribus additas fuisse scribit, sed octo ex veteribus acceptas, in quibus Italici suffragium ferrent. At enim: Non erat Mario & Sulpitio Cinna temperator. Itaque cum ita ciuitas Italia data esset, vt in octo tribus contribuereur noui ciues, ne potentia eorum, et multitudo veterum ciuicum dignitatem frangerent, plusquam possent recepti in beneficium, quam auctores beneficij, Cinna in omnibus tribubus se eos distribuendum pollicitus est, quo nomine ingenem totius Italiae frequentiam in vrbum accinerat, è qua pulsus collega,

lege, optinatumque viribus, cum in Campaniam tenderet, consulatus ei abrogatus est, successusque in eius locum L. Cornelius Merula flamen Dialis. It. V. C. Appiani autem sententiam magis ut approbem, deo faciunt. Primum est antiquorum exemplum, qui propter novos cives, novos etiam tribus addere solebant, nunc enim tota Italia civitate donata versimile etiam visum est, ut eas decem tribus adderet. Alterum est, ostio aut decem tribuum, que mox referam nomina, que procul dubio vera tribus aliquando, & non ex 35. numero, fuerunt: hoc quidem anno à censoribus Iulio & Licinio propter novos cives ad dita, & quadriennio post à Marcio & Perpenna censoribus, cum in 35. tribus Italici omnes distributi essent, dissolute, & postremò post Augusti tempora, cum integris extra Italiam provincijs civitas dari cepisset, & foris à Claudio Imperatore in censura, quam cum L. Vitellio anno urbis, DCCC. gessit, denovo addita.

Tribus Camilla, alijs Camilla.

Porro inter ipsas novas tribus has fuisse existimo, Tribus Camilla seu Camilla, cuius mentionem fieri in quing. antiquis inscriptionib. animadverti sic: CAM. CAMIL. Ceterum urbem CAMIL. pro Camilla, & Camilla interpretari potest. Causa autem cur neque huius, neque novem sequentium nemo meminit, est, quod paulo post, quam instituta sunt, facta fuerunt. post Claudij autem Imperatoris tempora haud multos integros historicos habeamus.

Tribus Cestia.

Tribus Cestiam in aliquor lapidibus servidisse vir fide dignus mihi retulit, pro Cestia ego interpretor, gente post legem Iuliam Romani nobili & consulari: C. Cestij enim consulis sub Tiberio Cesare cum Cn. Servilio mentio est apud Tacitum, & in Fastis consularibus, eius domus ut puto 7. viri epulonum in vestra pyramide prope portam Ostiensem.

Tribus Cluentia.

Tribus Cluentia bello Italico contra Romanos ducis, Appianus meminit. Gentem etiam Cluentiam Romae nobilem Augusti tempore fuisse, eamque à Troianis, & Cloantho comite Aeneae descendisse Vergilius li. 5. sic. . . . genus vnde tibi Romanæ Cluenti. Ab hac facile fieri potest, ut tribus Cluentia nomen obtinuerit.

Tribus Cluvia.

Hec tribus à Cluvia Samnitium urbe, de qua meminit Livius, nomen obtinere potuit, in qua Samnites, in civitatem recepti, coniecti fuerunt.

Tribus Dumia.

Tribus que in vetustis lapidibus DVN. notatur, ego Dumiam interpretor, de qua præterea nihil, quod asseram, habeo.

Tribus Minucia.

Minuciam gentem Romae nobilissimam & vetustissimam fuisse, satis constat. Hec cum primis temporibus à patribus ad plebem transisset, paulo ante bellum Mariscum adhuc florebat, quo tempore duos cōsules, & alterum ex his triumphalem, Minucius habuit. De hac tribu absurdum esset, tribum Minuciam derivatam esse dicere.

Tribus Papia.

Frequentissima mentio est huius tribus in vetustis marmoreis monumentis, ita ut hac vna reliquis fidem facere queat, plures, quam 35. tribus fuisse. Hec forte à gente Papia dicta est, Italorum nobilissima. Nam inter primos belli socialis duces, à Patriculo, et Appiano, Papius Mutilus refertur, cuius gens postea in civitatem accepta, consularis fuit. Paporum enim Mutili & Secundini consulum sub Augusto in Fastis mentio est. Item legis Papiæ & Poppeæ, quoque Annus Milo oratione Ciceronis celebratus è gente Papia fuit, à qua procul dubio hac tribus nomen accepit.

Tribus Taur.

Tribus Taur. . . neque ego unquam vidi, neque quæ ratione interpretari possit, nisi Tauria dicamus, scio. Vir tamen doctus, & fide plenus, se hanc in antiquis tabulis marmoreis vidisse pro certo affirmavit.

Tribus Vot.

Huius tribus in duabus omni ex parte absolutis, elegantissimisque inscriptionibus mentionem extare vidi. Hec autem (si error fabrilis est, quod minimè existimo) tam pro Veturia, quam pro Volturna interpretari potest. Quanquam apud Sospitram Voturios pro Veturios aliquando dictum legimus: ita ut Veturia dicendum sit. Quod si neg. error fabrilis sit, neg. Veturia legendum, quid planè dici possit ignoro, nisi Votiva, vel Votinia interpretemur, quorum neutrum tamen placet.

Tribus Aelia.

Postremam omnium Aeliam tribum, que decimū numerum explever, suggesti, quòd parum compertum habeam, an à gente antiqua Aelia nobili, quamquam plebeia, an ab Hadriano Imperatore, qui ex gente Aelia fuit, dicta sit, quemadmodum Italia, Fabia, & Vlpia: qua ab Augusto, Vespasiano, & Traiano nomē adepta sunt. Huius tribus lapidem nullum adhuc vidi, sed se vidisse vir quidam doctus, & cui facile credo, mihi retulit. Hec autem si omnium tribuum bello Marisco additarum esse poterunt. De quibus præterea, quid asseram, non habeo.

Trib. Italia.

Tribum Italiam scribit Dio lib. 44. in Augusti honorem à Senatu

appellatam fuisse, unam ex veteribus, non de novo, additam. Quæ autem ea fuerit, incertum. De hac tribu duas inscriptiones extare vidi.

Tribus Flavia.

Et hac tribus aut à Vespasiano, aut ab altero filiorum Tiro, vel Domitiano nominata fuit, quandoquidem hi ex gente Flavia fuerunt. De qua tribu unquam vidi inscriptionem Romæ.

Tribus Vlpia.

Hec in Troiani imperatoris memoriâ denominata est, de qua antiquum epigramma ego aliquando vidi, quod modo ad manus nō est. Atq. hec sunt omnium tribuum nomina, quæ ego unquam extare in antiquis tam librorum, quam lapidum monumentis, didici. Quas ego hac ratione digessi, atq. de his ita disputavi, ut probabiliter potius, et disputandi more disernerim, quam sic omnino fuisse mihi persuasum. Quæ ego attuli, harum rerum studiosi accuratè examinent, si quod mihi proposui, consequutum me esse existimabunt, non parum mihi in lucro tulisse videbor, sin autem liberum erit cuique, quæ de rebus adeo nostra atate, & foris antiquorum etiam obscuris tractata, ad suam ipsorum sententiam, dum meliora & certiora afferant, omnino revolvete, & ea distinctiora, & illustriora reddere, quod enim potui, præstiti, neque quicquam laboris, quo omnia clarissima facerem, reliqui.

A tribubus comitia sunt tributa, quemadmodum à curijs curiata, & centurijs centuriata. Ea erant, auctore Gellio, quin ex regionibus & locis, id est, per tribus suffragium ferebatur. Erant n. tribus populi Romani partes distincte locis in vrbe diversis, & regionibus undique circa urbem per Italiam dispersis. Atq. hæc de tribubus Romanis, & c. nunc ceterorum Ling. locorum explicationem obiter prosequamur.

Incenforia.

Meru legis de incensis lata] Dionysius penam incensis fuisse lege Servij Tullij tradit, ut publicatis bonis verberatus veniret. Zona, qui se aut bona sua in censum non detulissent, ipsos à consilibus, bona à censoribus vendidit scribit, & Vlpianus maximam capitis immutationem esse, per quam civitas & libertas amittitur, ait, ut cum incensus aliquis venerit.

Campus Martius.

In campo Martio] Campus Martium describit Livius lib. 2. Fuit autem ager Tarquiorum, qui inter urbem & Tyberim fuit, Marti consecratus, vnde liquet quicquid inter Capitolium & Tyberim interfuit, fuisse campum Martium. Nam vrbs prima ad Capitolium fiebat, quod idem Ovidius ostendit, Iuturna edem describens, quæ vult fuisse in ea parte, qua Carus Martius Virginea ambitur aqua. Verum de Campo Martio, Plinius lib. 3. cap. 10. Marthianus lib. 1. cap. 1. & lib. 6. cap. 12. Blondus lib. 1. Romæ triumph. & li. 2. de Roma instaurata.

Iuturna ædes.

Solitaurilia.

Sue, oue, tauro] Has hostias, cum eas prius ter circum exercitum circumduci iussisset immolans. Vnde & id genus sacrificij Solitaurilia, & Sueovitaurilia dixerunt. Hinc Festus, Solitaurilia hostiarum trium diversæ generis immolationem signant, Tauri, arietis, Verris, quod omnes integri solidiq. sint corporis, solum enim lingua Tuscorum significat rotum, & solidum, hæc Festus. Sed & Græci totū dixerunt integrum. Porro de Solitaurilibus præter Laviniam, Aconium, Quiritianum, aliq. meminere.

Solum quid lingua Tuscorum.

Lustrare quid.

Lustravit] Id est, expiavit à luendo, id est, soluendo & liberando ut apud Virgilium, & cum lustrabimus agros.

Lustrum quid.

Millia LXXX.] Dionysius 84. millia fuisse prodit, idque ex tabula censorijs se accepisse scribit, & cum eo sentit Eutropius. Quam verò institutum fuerit, ut quinto quoque anno exacto fieret census, lustrum conderetur, hinc lustrum pro quinquenniali spacio sumptum esse constat, ut à luendo dictum scribit Varro li. 5. de lingua Latina, quod quinto quoque anno vecligalia & alia tributa per censes persolverentur, tamen si ultra quinquennij tempus, vel bello, vel domesticis discordijs, vel alio casu sæpè productum in septem, decem, & aliquando septemdecim annos fuisse lustrum ex Fastis constat. Magistratus autem hinc muneri præfuit primum, qui summus in vrbe fuit, reges, eiectionibus, consules, deinde cum consules bellis impedirentur, censes, qui ab re nomen acceperunt. Censum autem in foro primum, deinde in villa publica, (locus is erat in Campo Martio) fieri institutum, lustrum verò semper in Campo Martio conditum. Hoc quoque animadvertendum, ut docet Robertellus lib. 1. emendationum ca. 15. Censum aliquando sine lustrum fieri solitum, cum præsertim annus esset funestus ob mortem consulis, ut declarat Livius lib. 3. ubi ait. Censum actus eo anno, lustrum propter Capitolium captum, consulem occisum, condidit religio sum erat. Censum itaq. sine lustrum fieri, nō autem vicissim è contrario lustrum sine censu condidit poterat. Hinc liquet legendum hic esse: Idque condidit lustrum appellatum, quia in censendo finis factus est.

Lustrum vnde.

Quiri-

Quirinalis mons.

Quirinalem] Qui ambitum ferè habet 3000. ferè passuum. Dicitur est autem Quirinalis vel à sano Quirini, vel à Quiribus, qui cū Tatio Curibus venientes in eo castra posuerunt. Vel ut Marcus Cato in libro Originum scriptum reliquit, à Iunone Sabinorum Dea, quā illi Caritum, id est, Hastatam Iunonem vocant. His enim simul & Heruscis nō erat litera Q. De ambitu verò & magnitudine huius collis vide Marlianum li. 5. cap. 21. Alexandrum ab Alexandro lib. 6. cap. 11.

Viminalis mons.

Viminalem] Collem Viminalem Varro inter Esquilias commemorat, & à Ioue Viminio, cuius ars in eodem monte erat, vel à vimum illic crescentium multitudine dictum putat. Respicit ab occasu Quirinalem, interiacente circa stadium Suburbana plana. à Septentrione vallem habet Quirinalem, inter eosdem colles quatuor ingerunt latitudo, stadium verò duorum cum dimidio longitudo. Vide Marlianum li. 1. cap. 1. & lib. 5. cap. 19. Terentium Varronem de lingua Latina, Alexandrum ab Alex. lib. 6. cap. 11.

Esquilie.

Auger Esquilias] Esquilias duos vrbes montes esse, ex Varrone docemur, celebrior tamè pars Esquilinus mons dictus est, vel ab antiq̃ excubijs vt apud Ouidium li. 1. Fastorum legimus. Vel ab aucupibus, quòd eo loco quisquilijs proiectis auibus illuderent, hic ex vrbis collibus solus duplici iugo & aggere munitur, cum reliqui singulis contenti sint, ex quibus alter Cespibus nuncupatur, alter Oppius. Qua de re vide Marlianum lib. 1. & lib. 5. cap. 9. Alexandrum ab Alexandro vbi supra. Nostra autem tempestate Esquilie incipiunt à templo S. Petri ad vincula, & protenduntur vsque ad Ecclesiam S. Crucis, inde ad Themas Diocletianas, includitq̃, Ecclesiam S. Marie Maioris & S. Praxedis.

Pomœrium quid?

Pomœrium profert] De hoc multa dici possent, sed breuitati confitendo, Pomœrium locus erat, tã intra quàm extra murum vrbs, quem antiqui in condendis vrribus auguratò consecrabant, neq̃ in eo vllum fieri ædificium patiebantur. Dictum aut̃ est Pomœrium, vt autor est Varro lib. 4. de lingua Latina, quasi post merium. Nam quem antiqui merum dicebant, nos murum dicimus, vnde ita nonnulli apud Vergilium legunt lib. 10. Atq̃, ipsi præhæmiscent. Aggeribus mœrorum, Iulius Pollux libro nono, intra muros solum Pomœrium locat, inquit, ex interprete: ingressus verò omne illud Pomœrium dicitur, intra muros, intra mœnia: Interius autem Platea. Plutarchus etiam in Romulo, quod intra lineam murum diffinitè relinguitur, Pomœrium esse dictum ait, detractis per Syncopam à medio literis, quæstione murum. Agennius Urbicus in commentarijs in Iulium Frontinum, in vniuersum Pomœrium extra muros vrbes habuisse dicit, aliquas verò intra. Pomœrium autem, inquit, vrbs est, quod ante muros spatium est, sub certa mensura dimissum. Sed et alii quibus vrribus, et intra muros simili modo est statum, propter custodiam fundamentorum, quod à priuatis operibus obtineri nō oportet. Hic locus est qui à publico nullo iure poterit amoveri. Linius hic & intra & extra vrbes Pomœrium agnoscat, Gellius autem li. 12. cap. 14. ex libro augurum, populi Romani Pomœrium esse dicit locū intra agrum essatum per totius vrbs circuitum ponè muros, regionibus certis determinatum, qui faciebant finem vrbs, nisi auspicij, antiqui aut̃ Pomœrium, quod à Romulo institutum fuit, Palatinis montis radices terminum habuisse, cui stipulatur Tacitus inquit, certis spacijs à Romulo interiectos fuisse lapides per ima montis Palatini, &c. scilicet ad significandos Pomœrij terminos, quos Varro cippos vocat, aras etiam quasdam his terminis addens. Terminorum intra muros nulla sit mentio, ea vt opinor, de causa, quòd non sit relictum intra muros Pomœrium. Quamquam apud eundem Gellium li. 15. ca. 27. ex verbis Lalij Facilis contrarium quis suspicari possit. Sed ea meminimè mouent, cum Pomœrium vrbs appellatione, tamet si extra vrbs sit, comprehendatur. Equidem libris Augurū, Varroni, & Tacito (vt de Vrbe Christi, no homine nec adeo antiquo autore nihil loquitur) imago quàm Linius, Plutarcho, & Polluci crediderim, ideòq̃, arbitror, vnum duntaxat apud priuos fuisse Pomœriū, idq̃ post muros, id est, extra muros, eamq̃, ob rem Plutarchum qui de antiquo Pomœrio loquitur, errare, item Pollucem, qui exterius Pomœrium non agnoscat. Postea verò & intra muros relinqui consueuisse. Quod spectat ad Pomœrij etymologiam: Varro quasi post murum dictum significare videtur, inquit, Quod erat post murum Pomœrium dictum, eiusq̃ (terminis) auspicijs vrba finiuntur. Cuius loci lacunam Hieronymus Magius explet, voce Terminis lib. 3. Miscellaneorum cap. 13. Atq̃, eodem autore, Linius Pomœrium quasi post mœnium quosdam interpretari scribit (Varronè haud dubie intelligens) quasi post mœnia, id est, post murum Pomœrium sit, sed male vt ipsi videtur, siquidem cum primum hæc vox exort̃a indit̃aq̃, loco est, vnum duntaxat, idq̃, extra muros erat in vsu Pomœrium. Verum nec Varronem pri-

Cippi qui.

Pomœriū vnum.

mi nominis in etymologiarum indagine autorem, Pomœrium quasi postmœnium dictum sensisse arbitrat̃, sed magis quasi postmœriū. Merianq̃, Muri enim antiqua voce Latina, qua Lucretius vsus est, meri dicebantur, ita namq̃, hic inquit lib. 7.

Frigus vt. i. fluuijs, calor à sole, estus ab vndis Aegroris exesor mœrorum litora propter.

Minime verò probanda videtur Etymologia que à Pompeio asseritur lib. 14. in his verbis, profumurium pontificale pomœrium vbi pœrifices auspiciabantur, dictum autem pomœrium quasi promurum, id est, proximum muro. Hæc ille. Primus autem qui Pomœria docuerit Ianus fuit, si Fabio Pictori libro 1. credimus. De Pomœrij productione Tacitus lib. 12. Gellius lib. 13. cap. 14. Alia item ad hanc cognitionem spectantia, vide apud Marlianum li. 1. ca. 3. & li. 1. ca. 7. Alex. ab Alex. lib. 6. ca. 14. Blondum lib. 1. Roma instaurata à principio: latissime autem Onuphrium Panuinium in commentario de vrbe Roma. Pomœrium verò proferre nihil aliud est, quàm ampliari mœnia vrbs.

Fanum Diane] Aedificatum est Diane templum in montis Auentini vertice Tyberim versus, in quo templo Idibus Augusti Roma ferus dies festus esse consuevit, cum eo ipso die Seruius noster è serua natus, hanc adem consecrasset, & diem sacrum ferus, & qui in eius tutela sint vouisset. Sed alij ab Anco hanc adem ædificatam existimant, ex pecunia quam ciues nuper ex Politorio traducti contulerant. Fuit aut̃ eo ipso in loco, vbi hodie D. Sabine templum est, teste Marliano lib. 5. cap. 2. & lib. 4. cap. 18. De Diana autem Ephesina templo multa lege apud Plinium lib. 36. cap. 14. lib. 14. cap. 1. lib. 2. cap. 87. lib. 16. cap. 42. lib. 36. cap. 5.

Cuidam patrifamilias] Andronium Coratium Plutarchus Andronicus Coratius problemate, ex Iuba & Varrone vocat.

Ibi fore imperium] A quadrupedibus animalibus diuersis auspicia sumebant Romani. Ex bonis autem aspectu plerumq̃, prospera pronuntiabant augures. Sic quoq̃, L. Aurelio & L. Octatio Cass. ad immolandum bos de montibus per hostium classem aduocant, sequè ad aras percutiendū obtulit, de quo prodigio Iulius Obseques ca. 59.

Antistes Romanus] Quem Cornelium Plutarchus vocat.

Viuo perfunderis flumine] Nefas enim erat illotis manibus tractare sacra, & hinc Hæstodius verat, ne quis manè Ioui liber vini χέρον ἀνίωσι, id est, illotis manibus, vnde etiam χέρον & apud Homerum crebra mentio, que vox perinde sonat, quasi dicas manuum lotionem, à qua rem diuinam antiquitus auspiciabantur, vt doceret deos immortales puri tantum sacrificijs delectari & placari.

Interea Romanus] Varro hanc fallaciã non Cornelio sacerdoti, sed edito ascribit. Refertur autem hæc historia inter vasa dicta & facta apud Valerium Maximum lib. 7. cap. 3.

Contrahit similitudo eos] Semper enim, vt Aristoteles li. 8. Ethicorū ait, ὁμοίον ὁμοίον ἐπιτετα, simile appetit simile, de simili matrimonio canit Martialis:

Vxor pessima, pessimus maritus, Miror non bene conuenire vobis.

Malum malo aptissimum] Refertur inter similitudinis pro uerbia, sicut & illud, malus cum malo colligescit voluptare, de quo Erasmus in prouerbis.

Non sibi defuisse] Luculentissima oratio extat apud Dionysium lib. 4. Est autem libidinis regnandi elegantissimum exemplum.

Muliebri dolo] Bustidianus codex, vt annotat Nannius lib. 5. Miscellaneorum, pro dolo, dono habet, vt id regnum, quod à Senatu & populo dari solet, mulier sui doni fecerit, quod ipse omnino genuinum arbitrat̃. Sermo enim ex contentione arribetis acior est, et de Tullia annula Tanaquilis pauld antè hæc verba fecit, nec conquiescere ipsa potest, &c.

Sceleratum vicum vocant] Ob perpetuam crudelissimi sceleris memoriam. Sic etiam Carmentalis porta, eò quod per eam trecenti Fabij cum clientum quinque millibus egressi aduersus Hetruscos, ad annem Cremeram interfecti sunt, etiam scelerata dicta est, item scelerata via quòd ibi Vestales ob incestum damnata sepeliretur, teste Marliano lib. 5. cap. 23.

Per patris corpus carpentum egisse] Hoc est, super cadauer currum vel vehiculum duxisse, scabello aurigam vel mulionem frenum inhibentem percussens. Est autem carpentum vehiculi genus, petorito propè simile, dictum quasi carmentum, mutatione vniuersiter à Carmenta Euidri matre, vnde Ouidius lib. 1. Fastorum:

Nam prius Ausonias matres carpenta vehabant, Hæc quoq̃, ab Euidri dicta parente reor.

Sic quoq̃, Cornelius Tacitus scribit, Agrippinam carpentum in Capitolium vehi voluisse, qui mos sacerdotibus & sacris antiquitus concef-

Diane templum Rom.

Bonis aspectus.

Manuum lotio.

Similitudo morum.

Sceleratum vicus.

Scelerata via.

Carpentum quid.

militar terra mater, mutato deinde paululum verbo dicitur est di-
cta, vt Orpheus testis est, qui terram omnium matrem dixit, diuitias
largientem, cui aspiulat quocumque Marcus Varro de re rustica lib. 7.
& Plinius lib. 2. cap. 25. Huc quoque pertinet Casaris somnium, qui
in somno matri stuprum intulisse visus est, quo adnuncabatur, futu-
rum esse, vt orbem terrarum subigeret, per matrem enim, terram quo-
que intelligebat, vt est apud Suetonium in eius vita. Verum Eruti hi-
storiam leges quocumque apud Plinium lib. 15. ca. 30. Valerium Maximum
lib. 7. cap. 3. Ouidium lib. 2. Fastorum.

Ardea ciui-
tas.

Ardeam Rutuli habebant] Dicitur est haec Latij ciuitas, vel ab
regionis seruo, vt aspiulat Martialis:
Ardea solstitio, Pestanaq; rura petantur,
Quisq; Cleoneo sidere seruet ager.
Vel ab augurio auis ardea, qua altissima quaeq; volando petit, qua
Graecis ἐπὶ δ' αἰ, vt Virg. lib. 7.

Ardeas obli-
dionis cau-
sa.

Quam dicitur urbem
Acrifoneis Danaë fundasse colonis,
Precipiti delata nota, locus Ardea quondam
Dicitur, auis, & nunc magnum manet Ardea nomen. De hac ci-
uitate lege Strabonem, & Plinium lib. 3. cap. 5. & lib. 35. cap. 3. Memi-
nit etiam eius Mela lib. 2. cap. 4.
Eaq; ipsa causa] Dionysius Tarquinium preterdississe scribit, id-
eod bellum ipsi motum quod Romanos exules suscepissent, & cum eis
de reditu conspessent.

Aulicorum
mos.

Suam quisque laudare] Notabis ex hoc loco aulicorum mo-
res & vitam, qui quam primum conueniunt, & liberius bibunt, &
bene poti liberrime quidquid animo reconditum est, effutunt. Vnde
probe Athenaeus de potatoribus differens, huiusmodi prouerbium ele-
ganter vulgo dici solere scribit, τὸν οἶνον ἐν ἔξειν πρὸς ἄλκιον, id est, Vi-
num non habere clauum. Propterea quod ebrietas nihil consulte, ne-
que moderata, vel dicat vel faciat. Obruuntur quippe ratio, qua clauis
vice sobrios moderatur atq; gubernat.

Vini nō ha-
bet clauū.

Collatiā ci-
uitas.

Pergunt inde Collatiā] Ciuitatem, qua non procul ab vrbe
in via Tiburtina erat, de qua Plinius lib. 3. cap. 5. Volaterranus lib. 6.
cap. 1. Urbanorum comment. cuius hodie ne murorum quidem vesti-
gia extant.

Lanificium
honestissi-
mum apud
Romanos
habitu.

Lanæ inter lubricantes ancillas] Honestæ matronæ & ma-
trifamilias notatu dignū exemplum. Quippe apud matronas quan-
dam lanificium magnæ laudi fuit, lanamq; fecisse mulierem, pudici-
tiæ & probitatis signum erat. Quo enim tempore inter Romanos &
Sabino factus istum est, cum Romulo et Tacito cōuenit, vt Sabina ab
omni opere, præterquam lanificio immunes forent, vt apud Plutarchū
in Problematibus legitur. Præterea Pagani, vt lanificiū veteribus cor-
di fuisse ostenderent, sponsam nuptiarum die, colum comptam, et fu-
sum cum stamine, ad virum adferre iusserunt. Quem morem etiam ho-
die apud multos, & præcipue apud Iberos colū, obseruarique legitur
apud Alexandrum ab Alex. li. 4. ca. 8. Meminit Plinius li. 29. ca. 2.

Mors spon-
tanea.

Cultrum quem sub veste] Apud Romanos namq; prius lau-
de dignum erat, in re honesta, & reipub. vt illi sibi ipsi inferre manus.
Apud Thebanos tamē, qui mortē sponte oppeteret, nulla omnino lau-
de dignus erat, quin potius crimini dabatur, eodq; facinore pudēdam
infamiam coarctasset suam, velut sui carnis ex immānisq; natura so-
ret. Athenienses verō cum necem sibi quisq; manu conscississet, defun-
cto cadaveri manum tanquam facinorosam abscondebant, illamq;
diuisam à corpore, inhumatam relinquebant. Quod Platonis docu-
mentum fuit, qui censuit, optimum quemq; infracto animo vim for-
tuna & calamitatum incursus potius ferre, & nisi cum dies promif-
sus aduenerit, neminem iniussu Dei mortem sibi consciscere oportere,
idq; magnificentiū præclarisq; multo videri.

Regis iugij
dies.

Exulesq; esse iuberet] Tarquinio enim clausa sunt vrbs por-
ta, atq; exitum publicè indicium. Eius filij è castris eiectioni, reliqui in
Hetruriam patrem secuti sunt. Sextus patris inam veritus, Gabios
veluti in peculiare regnum exul abiit. Hunc autem diē quo exactus
est, Tarquinus, regis iugium in posterum Romanis vocarunt. Quis au-
tem dies is fuerit variant aures, apud quos plura & diuersa regifu-
gia leguntur, prout annotatum est circa initium Chronologiae huic
editioni adiecta, & latè explicat Ouphrius Panuinius in Commen-
tarijs lib. 1. Fastorum.

Præfecti
vrbis.

A Præfecto vrbis] Dionysius ab interrege comitia habita scri-
bit, sed in eo controuersia nulla est. Nam & ab interrege & Præfecto
vrbis simul habita sunt ea comitia, quibus primi consules creati sunt,
cūm ijs præfuerit Lucretius Tricipitinus Lucretia pater, qui erat
idem interrex, idem vrbis præfectus. Interrex, quod eum senatus ha-
bendis comitijs Bruto referente creasset. Præfectus, quod ei Tarqui-

nus ad bellum profectus curam vrbis mandauerat. Præfectū vero
vrbis Romulum instituisse tradit Tacitus lib. 5. Sed præcipua ex Pijo-
ne gloria, quod præfectus vrbis recess, continuam potestatem, & in-
lenia parendi gratiorem, mirè temperauit. Namq; ante præfectis
domo regibus ac mox magistratibus, ne vrbis sine imperio foret, in tē-
pus deligebatur, qui ius redderet, ac subditis mederetur. Feruntq;
Romulo Dentre Romulum, post à Tullio Hostilio Numam Maritum,
ab Superbo Tarquinio Sp. Lucretiū impositos. Deinde consules man-
dabant. At post introductum Romæ Prætorum magistratum, desijt præ-
fectus vrbis fieri, nisi quod Latinarum causa præfectis vrbe consilib.
relinquendus erat præfectus vrbis, idq; religionis potius causa, quam
quod eo magistratu magnoperè opus esset, de quo Gellius li. 1. ca. 11.
rimo. Cæterum Augustus bellis ciuilib. Cibium meccanatem equestris
ordinis cunctis apud Romanos atq; Italian præposuit. Max rerum po-
ritus ob magnitudinem populū, ac tarda legum auxilia sumpsit de con-
sularibus, qui cōcreter seruitia, & c. De præfecto vrbis titulus extat
in Pandectis qui satis ostendit, quod munus præfecti vrbis sub impera-
toribus deinde fuerit.

Comitijs centuriatis] Quia crebro comitorum mentio cūm
apud Luinium, tum alios quoq; autores fit, idē sciendum est triplicia
potissimum apud Romanos comitia fuisse, Curiatā, Centuriatā, &
Tributatā. Ex his Curiatā antiquissima fuerūt, quippe quibus ipse Ro-
mulus sit, eodq; tempore totius reipub. cura per sententias Curiarum
expediebatur, autore Pomponio ff. de origine iuris. Hæc autem comi-
tia Curiatā in creandis magistratibus maioribus, cūm Centuriatā à
Sernio Tullio instituta fuissent, abolita sunt, in minoribus autem et-
iam post exactos reges ad annos sexaginta tres circiter permanse-
runt. Vnde Gellius lib. 12. ait, Minoribus magistratibus magistratum
tributus comitijs, sed iustius Curiatā lege dari, & Tacitus lib. 11. au-
tor est, quætores sub regibus lege Curiatā creatos, quā legem L. Bru-
tus reperit. In quibus etiam alijs rebus Curiatā comitia auspicio-
rum gratia in Repub. remanserunt, vt in re militari. Nā consuli abs-
que lege Curiatā rem militarem attingere non licebat, vt scribit Ci-
cero de lege Agraria contra Rullū, & Luinius infra lib. 6. Comitia Cu-
riatā, ait, rem militarem continere. Idemq; lib. 10. clarus ostendit his
verbis: Papius C. Luinium Rubulum magistrum equitū dixit, atq;
ei legem Curiatā de imperio ferenti, triste omen diissit. Ex
his constat neminem in re militari imperium habere potuisse, nisi cui
id in vrbe Curiatā lege datum fuisset, cuius rei etiam Cicero autor
est libro primo Epistoliarum ad Lentulum & ad Q. Fatrem. Nemini
autem Curiatā lege imperium dabatur, nisi cui antea veris comitijs
id est, Tributis vel centuriatis datus esset magistratus, vt tradit idē
Cicero contra Rullum. Arrogationes etiam lege Curiatā fiebant. Nā
hæc imperium constituebatur arrogatori in arrogatum, Gellius li-
bro 5. cap. 19. Meminit eius Cicero in oratione pro domo sua ad Ponti-
fices. Et Appianus libro secundo bellorum ciuiliū scribit C. Casarē
Octavianum in crum se parenti in adoptionem dedisse lege Curiatā.
Est autem id à populo in adoptionem confirmari. Hoc autē genus ado-
ptionis postea in principem translatum est, quod aliquo iure anti-
quo necessario per populum fiebat L. 1. c. de adopt. §. 1. Instit. Quib.
mod. testam. instrum. Omne enim ius populū lege Regia in Imperatorē
translatum est. Hæc autem Comitia auspicio-
rum gratia in Repub. remanserunt, vt in re militari. Nā consuli abs-
que lege Curiatā rem militarem attingere non licebat, vt scribit Ci-
cero de lege Agraria contra Rullum, & Gellio libro deci-
mo quinto, capite vigesimo septimo.

Comitia
triplicia.

Comitia cu-
riatā.

Imperij le-
ge curiatā
dabatur.

Adoptio-
nes lege cu-
riatā fieri
soliūt.

Comitia
centuriatā.

Prærogati-
ua centuri-
atæ.

ordinem iam instituit
di Perionius lib. 1. de
detur. Patres (in quibus
trij appellati sunt. A
exactis regibus ducent

Primo vocatur...

mitteretur. Deinde prima classis centuria vocabantur, & secunda, quas primo vocatas Centurias appellabant. Cicero Philippica secunda: Ecce Dolabella comitorum dies sortitio prerogativa, quae sit: renunciat, tacet. Prima classis vocatur, renunciat, deinde ut affolet suffragia, tum secunda classis vocatur, qua omnia citius sunt facta, quam dixi. Et Livi libro nono: Nemini dubium erat, quin Quintus Fabius omnium consensu destinaretur, eumque & prerogativa. & primo vocatae omnes Centuria Consulem cum L. Volunio, dicebat. Post haec autem vocabantur tribus, quas iure vocatas dicebant. Livius quarto, haud inuitis Patribus, P. Licinium Caluum prerogativa trib. militum non petentem creat, moderationis experta in priore magistratu virum, ceterum iam tum exacte etatis, omnesque deinde ex collegio eiusdem anni resciri apparebat, qui prius quam renunciarentur, iure vocatis tribubus permisso interregis. Pub. Licinius Caluus ita verba fecit. Et Cicero de lege agraria contra Rullum: Itaque me non extrema tribus suffragiorum, sed primi illi vestri concursus: neque, singulae voces praenotum, sed una voce uniuersus populus Romanus consulem declarauit. Ex his satis constat, hanc comitorum formam admixtis tribubus, quasi duplicem factam. Quod etiam Aconius in Verriam secundam testatur. Prerogativa inquit sunt tribus, quae primae suffragium ferunt ante iure vocatas. Mos enim fuerat, quod facilius in comitijs concordia seruaretur, bina de iisdem candidatis comitia fieri, quorum tribus prima prerogativa dicebantur, quos vellent consules fieri. Secunda iure vocata, quod in his sequente populo, prerogatiuarum voluntate omnia complerentur. Tribus autem hic in priore membro pro Centurijs accepisse videtur Aconius. Neque enim apud auctores tribus prerogativa, sed Centuria dicuntur. Prerogatiuam autem iustorum comitorum volebant esse Romani, auctore Cicero libro primo, de diuinatione: Quare etiam nomen illud varie usurpatur. Nam & praedictum suae auctoritatem quandam significat, ut apud Lium libro primo Decadis tertiae, in principio. Et Cicero actione in Verrem secunda, pulchra dialoga ludit in Metellum, qui cum magna pecunia a Verre, qui tum reus erat, accepta, atque in prerogatiuam Centuriam erogata, Praetorem nactus fuisse, vel emisse potius existimaretur, praedictio suo reum Verrem iuauat. Hic, inquit Cicero, Metellus, quam sit isti amicus attendere: dedit enim prerogatiuam suae voluntatis eiusmodi, ut isti pro prerogatiua reddidisse videretur. Priore loco prerogatiua hic pro praedictio accipitur, in posteriore vero pro Centuria. Sed & Iure consulti hac voce variè vtuntur, modo pro auctoritate & eminentia quadam, modo pro Iure quodam specialiter indulto, Vlpianus in l. Rescripto, & L. Numerum. ff. de muneribus & honoribus, l. obseruare. ff. de officio procos.

Tribus iure vocatae.

Prerogatiua quid?

l. Si quis C. de Episcop. & Clericis. Cum autem haec duo genera comitorum, ob auctoritatem rationem, patrumque auctoritatem optimatum potentia obnoxia viderentur, tulit legem P. Volero, ut plebei magistratus tribus comitijs fierent, in quibus nec auctoritas seruabatur, nec auctoritas patrum requirebatur, sed plebes per triginta quinque suffragia nullo, nec religioso aut sacro, nec civili vinculo astricta ferebat. Praepositis igitur tribus comitorum generibus, videamus quomodo singula discreta à se inuicem fuerint. Curia comitia à tribu ita differunt, quod Curia & antiquiora sunt auctoritateque fiebant, & patres ijs comitijs auctores erant. Quorum ante legem Aeliam Fufiam in tribus nihil obseruabatur. Praeterea tributa ex regionibus & locis (vt inquit Gellius) conficiebantur. Curia ex ratione sacrorum secundum quae à Romulo constituta erant, fiebant. Vtrisque tamen hoc commune fuit, quod mixtum suffragium ferebatur, in quo etiam à Centuriatis differunt. Nam ijs comitijs populus censu, ordinibus, et aetibusque descriptus, adhibebatur in suffragium, vt inquit Cicero li. 3. de legib. Centuriata comitia etiam saepe vna die confici non poterant. Tributa vero vna die perfici neceesse erat. Praeterea Curia & Tributa, cum in vrbe, tum in campo habere fas fuit. Centuriata vero in vrbe haberi non potuerunt, cuius rei auctores sunt: Dionysius libro nono, Livi libro tricesimo, Dion. Cassius libro tricesimo primo, & Gellius lib. decimo quinto, capite viceimo secundo. Vnde liquido apparet vehementer errare eos, qui ducem sententiae suae secuti Flauium Blondum libro Roma triumphantis tertio. Curia & tributa comitia eadem fuisse afferunt, & multo magis eos, qui Festum celebrem Grammaticum imitati ex Curia & Centuriatis idem comitorum genus faciunt. Haec quam breuissime de antiquis comitorum generibus, quibus Romani cum in magistratibus creandis, tum in legibus ferendis, siue re iudicando vtentur, ascribere placuit. Quod si quis plura haec de re cognoscere vult, legat Gracchij libros de comitijs Romanorum, quibus in hac materia nihil eruditius prodijt.

Comitia tributa.

Comitorum differentia.

Consules duo cur? Consulare imperium cur annuum.

Duo consules] Duo autem consules ideo creati sunt, vt si vnus improbus esse maluisset, alter eandem habens potestatem, collegam coereret. Placuit quoque ne imperium consulare longius quam annum esset, ne propter magistratus diuturnitatem insolentiores, superbioreque essent, sed ciuiles se semper redderent, qui se post annum scirent magistratu abituos. Vide Feneftellam cap. 7. de magistratibus Roman. Blondum lib. 3. Roma triumphantis. Pomponium tit. 2. l. digestorum. Augustinum lib. 3. cap. 16. Ouidium lib. 2. Fastorum. Cicero lib. 3. de legib.

IN T. LIVII HISTORIARVM LIBRVM SECVNDVM OBSERVATIONES, EX VARIIS DOCTORVM LVCVBRATIONIBVS EXCERPTAE: PER LIVIANAE LECTIONIS STUDIO SVM.

Consulium iura.

MNIA iura] Nimirum lictores cum fascibus, trabem praetextam, sellam curulem regiam, ceteraque regum insignia. Id tantum cautum est, vt alter consul fasces XII securibus alligatos, alter vero virgarum fasces tantum cum licitoribus haberet, idque alternatim singulis mensibus, donec annum eorum imperium exple-retur, faceret.

Conscripti vnde dicti.

Qui patres, quique conscripti essent] De Patrum nomine, scriptum est in vita Romuli, itidemque senatorum, cur vero conscripti dicti sint, auctores variant. Livi siquidem Plutarchus & Tacitus patrum conscriptorum originem Bruto tribuunt. At Onuphrius in ciuitate Romana, patrum conscriptorum originem inde mansisse credit, quod cum Romulus, Sabinos, Etruscos, & multos alios ad Asylum confugientes, equo iure in ciuitatem suscepisset, & in Lucerum, Tatiensiumque tribus coniecisset, pace cum Tatio facta, ex veteribus & illustrioribus familijs, senatorum numerum, vt & patritiorum ad ducentos auxerit & duplicarit. Et ab hac secunda Romuli & Tatijs senatorum lectione patrum conscriptorum nomen mansisse credendum est. Nam si conscripti esse, idem est quod allectum, cur hi, qui in ordinem iam institutum cooptati sunt, conscripti non sunt appellandi? Peronius lib. 1. de Graecorum magistratibus diuersum sentire videtur. Patres (inquit) Romulus centum creauit, quorum liberi patritijs appellati sunt. Ad hos autem centum, qui à Bruto additi sunt exactis regibus ducenti, vocati sunt conscripti, deinde factum est, vt

omnes conscripti vocarentur. Maior agius in suo de senatu Romano libello ca. 2. quatuor Senatorum genera statuit: Patricios, conscriptos, allectos & Pedarios. Patritij ex eius sententia vocabantur omnes, vel maiorum vel minorum gentium, qui post L. Bruti institutionem à senatoribus patritij generis oriebantur. Conscripti dicti sunt illi, qui consulium, Censorumque decretis in senatu essent scriptis notati, quae appellatio (Maior agij sententia) principum habuit ab ipso L. Bruto, qui cum senatorum numerum statuit augere, non solum patricios elegit, sed etiam ex equestri ordine, quos virtute ac nobilitate reliquis praestare intellexit, atque eos conscriptos patres, quasi vna cum patritijs in senatorum albo conscriptos nominauit, ex quo tempore patrum conscriptorum appellatio, locum habere cepit. Allecti dicebantur, inquit Festus, qui propter inopiam ex equestri ordine in senatum assumpti fuissent, fiebat enim interdum, vt, vel propter hominum penuriam, cum bellorum cedit, exinanita esset respublica, vel propter fauorem & gratiam, non tantum ex equestri ordine, quae Alexander Severus aiebat senatus esse seminarium, sed etiam ex Libertino genere, vel ex nouis ciuibus aliqui in senatum allegarentur, qui ideo vocabantur Allecti, & in conscriptorum numero ponebantur. Plutarchus enim in Problematis ita scribit: Cur senatores alios patres conscriptos, alios tantum patres appellabant? An eos, quos ab initio Romulus delegeret, Patres ac Patricios nominabant, quasi bonis parentibus natos, reliquos deinde ex plebe electos, & adscriptos in senatum, conscriptos vocitarunt. Pedarij dicti sunt, qui non habe-

Allecti.

Pedarij senatores.

bant sententia dictionem in senatu, sed in aliorum sententiam pedi-

Res sacrifi-

calus. Regem sacrificulum creant Idem tradit Dionysius initio li-

Collatinus

remouetur. Ciuitate cessit] Huius abdicationis Collatini, non eadem causa

Vitellij.

Vitellij] Quorum soror Brutorum iuuenum erat mater. Veru

Aquilij.

Aquilij] Quis nati erant ex sorore Collatini Tarquinij

Vitellij

ad cenam vocatos scribit, in qua conspirauerunt omnes, liberius viuendi de-

Legati in-

colant. Ius tamen gentium valuit] Erat enim veteribus ius legatoru

Legati in-

tecipi pos- sunt, maxi- me perfe- res hostiu mandata.

Regifugiu

quo menci- factum. Seges matura mēsi] Ex his Liniij verbis quidam euincere co-

Virgis Ro-

manum ce- di nefas. Virgis cedunt] securiq; feriunt] Fuit enim mos apud Roma-

Vitibus Ro-

mani mili- tes delin- quentes ce- debantur. Vitibus deinde Drusus & C. Gracchus tribuni plebis, ne lice-

Funebrum

orationum origo. Collega funus] Corpus eius in foro positum collaudans. Atque

Valerius Publicola, qui super remas Bruti laudes accurata oratione pro-

Matronæ annum] Tantum honorem Bruto, quantum mari- tis suis tribuentes. Mos enim erat Romanorum, vt defunctos maritos

Per toridem menses a fenere coniugis vxor

Sustinet in vidua tristia signa domo. Quibus autem modis & causis mirarentur lamentationes, cum

Summissis fascibus] Hinc elegans prorepsit adagiū, vt cum damus,

Collegam subrogauerat] Exactis enim regibus duos semper

Summa Velia] Tam montis Palatini partem, qua forum Ro-

Munito loco] Erat quippe is locus, Plutarcho referente, diffi-

Delata confellim materia] Iouianus scribit, nocturno tem-

Cognomen factum Publicola] Quasi plebem colentis, vel vt Plutar-

Deprouocatione aduersus magistratus] Plutarcho tres

Aduersus magistratus] Hac lege consulare imperium dissolu-

Sacrandog; cum capite bonis eius] Hac lex proprie ad cri-

Annus In-

stitus apud Romanos.

Sac- put- nis. Sac- nes

Vel-

Aug- liti- pet-

La

Summitte- re fasces.

Cut

Impe- precit

Velia.

Publicolæ cognomē.

Porto- guidi

Coeli

Inlic-

Prouocatio nis reme- dium.

Transitus Pons.

Transitum pontem bitem, vt in dictum pro in- Nautius libro quinto

Sacrare ca-
put cum bo-
nis. **lins, Pecunia autem, que ex bonis damnatorum redigebantur, sacra**
erant Cereii, auctore Dionysio lib. 10. Sacrare autem hoc loco, vt an-
notat Budeus in posterioribus annotationibus ad Pandectas, est devo-
uere & detestabile decernere, & ita morti addicere, vt impuni occi-
di & violari possit, Sic sacri homines detestandi & execrabiles di-
cuntur, quos Græci ἱεραῖς, ἱεραῖος, ἱεραία, ἱεραῖος, ἱεραῖος, ἱεραῖος,
ἱεραῖος appellant. Erant enim Catharmata, homines qui peste
expianda, alioue quo morbo immolabantur Dijs.

Sacri homi-
nes. **Veientes. Veientes Italiae populi, de quibus Plinius**
lib. 3. cap. 5. & lib. 2. cap. 98. & lib. 3. cap. 17. Vei autem nostra tempe-
state ea loca inhabitare putantur, vbi nobilia veteris oppidi vestigia
sub Vesinorum ditione apparent, que adhuc Veiana appellantur, re-
ste Volaterrano lib. 5. Geograph.

Auguria ob-
latiua & im-
petratiua. **Mortuum eius filium] Auguria duorum generum erat, que-**
dam oblatiua, quedam impetratiua. Impetratiua petebatur a Dijs,
nec in impetrantis potestate erat, ea vel accipere, vel non accipere,
vel agnoscere, vel non agnoscere: que vltro nobis non petentibus facta
& oblata erant, in potestate nostra erant. Nam non agnoscere vel a-
gnoscere licebat. Sic itaq; Horatius sumus non agnouit, nec ad se per-
tinere significauit, sed ad alios, cum dixit esse, quasi ipsorum cada-
uer esset. Alij enim respondisse dicunt, vt refert Seruius, cadauer sit,
Torneb. lib. 5. aduersar. cap. 7.

Lartes. **Lartem Porfennam] Lartes Hetrusco vocabulo monarcha, re-**
gum Lucumonum, qui duodecim erant, maximus, & sic Lartes di-
gnitatis non proprium est, vt annotauit Cuspinianus in Consulibus.
Fuit autem Porfenna Clusinarum rex, qui in Hetruria erant.

Cuma. **Rei inter Deos hominesq;] De hac sententia, quod regnum**
res sit inter deos hominesq; pulcherrima, vide notata per Cælium li.
4. cap. 25. lectionum antiquarum.

Impensum
precium. **Alij Cumas] Nobilissimam Campania civitatem, que à Chal-**
cidensibus ex Eubœa profectis edificata, & ab Hippoclis Cumani
cognomine dicta est. Quæ de re Strabo lib. 5. Plinius lib. 3. cap. 5. Vola-
terrano li. 6. c. 6. Vrb. an. Com. Meminit quoq; Plutarchus in Hanni-
bale, & Mela lib. 2. cap. 4. de situ orbis.

Portoria
quidi. **Quia impenso precio venibat] Hic impensum precium pro**
magno Liuius dixit, vnde & impensè aduerbium, quod est & valde,
& vehementer. Hoc verò in loco eruditissimi viri velut in luto hese-
runt, prout vir doctissimus Tornebus libro aduersariorum quarto, ca-
pit. secundo testatur, sententia nescio quid abesse suspicari, addito
supplemento, omni sumptu adempto concessum priuatis legerunt. At
ille, nec male, saluam & incolumem arbitratur esse sententiam, si a-
liler distinguatur. Inter punctio enim non posita loco à sensu aberra-
re facit, sic igitur distinguendum censet: Venibat, in publicum omni
sumptu, ademptum priuatis. Ad emerendam enim & eblandiendam
voluntatem plebis, dicit salis vendendi arbitrium & potestatem ad-
emptam priuatis, qui eum magno vendebant, & de publico darunt
plebi, sumptu illo, & onere in Rempub. recepto. Omni igitur sumptu
in publicum absolutè dicitur sine participio, quod apud veteres non
rarum nec infrequens est. Id autem valet, vt is omnis sumptus esset
Reip. & impensa. Nannius autem lib. 5. συμμίσθων legèdum arbitra-
tur. Salis quoq; arbitrium vendendi, quia impenso precio venibat in
publicum, sine omni sumptu ademptum priuatis. Vt hic sit sensus, Ar-
bitrium salis vendendi ademptum priuatis, quia impenso precio, hoc
est permagno venibat. Vt dicitur autem publicè fuisse sine omni sum-
ptu, detractis oneribus itinèrum & redigalium, vt præter precium
salis nihil sit solutum.

Coelites. **Portoria quoq;] Portoria pecunia erant, que portitorib. pen-**
debantur, id est, ijs, qui mercedes ex mercibus in portum deuehendis
exigebant. Vnde cum cuuactionis quoq; nomine portorium appella-
rum est. Hac autem portoria à regibus exacta fuisse indicat Plutar-
chus in Publicola & Dionysius.

Ianiculus. **Horatius Cocles] Coclites dicuntur, auctore Plinio libro vn-**
decimo, capite 34. qui altero lumine dempto nascuntur. Vnde Hora-
tium quoque, quòd oculum in clade amisisset, primum Cyclopem no-
minauere quidam, mox delapsa loquendi consuetudine, Coclem dici
cōtingit, quanquam Coclitem plures scripserint. Vide Alex. ab Alex.
lib. 1. cap. 9.

Transitus
pontis. **Ianiculum] Montem altissimum Translyberine regionis,**
quem Romani iam validioribus firmarant munitionibus, ac prest-
idij, prouidentes omnino, ne fieret hostibus aduersus urbem oppor-
turnus.

Transitus
pontis. **Transitum pontem] Nisi interpretaris transitum pro transi-**
bilem, vt inuictum pro inuincibilem, infractum qui frangi nō potest:
Nautius libro quinto συμμίσθων non videt quis sensus emergere pos-

fit. Atq; reiecta lectio Codicis Bafilidani legendum esse putat, Si
transitum ponem à tergo reliquissent: Transitum, hoc est, ad transitum
dum, prout ipse arbitrat.

Impetum iustitiam] Dionysius vltra flumen dimicatum esse,
scribit iusta acie, & tunc demum rem Romanam apertè inclinasse,
Hetruscumq; mixto agmine in urbem irrupturum fuisse, nisi Cocli-
tis vires ferocissimos hostium conatus fregisset. Est igitur Romana
fortitudinis in re militari memoratu dignum exemplum.

Ad suos tranauit] Nec altitudine deiectus (vt inquit Valerius) Horatij Co-
quassatusque, neg. pondere armorum pressus, nec vlloroticis circui-
clitis vittus.
tu actus, nec telis quidem, que vndiq; congregabantur prostratus, tu-
tum enatandi euentum habuit.

Ad portam Collinam] Quia hic mentio fit variarum porta-
rum Romanarum, quarum non solum in subsequentijs Liuius, sed
Porta Ro-
& alij auctores meminerunt, ideo earum nomina hic commemorare,
Porta Ro-
& quedam de illis tractare, non intempestiuum est visum.

DE PORTIS, ET PRIMO DE PORTIS VRBIS ROMVLI.

Vrbem (inquit) Plinius lib. 3. cap. 5. tres portas habentem Ro-
mulus reliquit, aut (vt plurimas tradentibus credamus) qua-
tuor. Qui tamè earum nec locum nec nomina ponit, quas ego ex Var-
rone, Sex. Pompeio, & alijs antiquis scriptoribus, coniecturisquæ a-
liquot explicare conabor. Primam igitur fuisse existimo portam Mu-
cionis à mugitu, quòd ea pecus in Buceatum antiquum oppidum
exigebant. Hanc etiam fuisse crediderim quam Verrius Flaccus Tri-
goniam dixit, à tribus angulis cognominatam. Quam in vrbe Romu-
li versus arcum Titi Casaris fuisse, ex loco Dionysij liquet, & ex alia-
rum descriptione manifestum erit. Dionysius enim lib. 2. Ioui quidem
Statori Romulus templum dedicauit apud portam Mucionis voca-
tam, qua in palatium ex sacra via itur, & c. Altera Palatij porta fuit,
nomine Romanula, de qua sic Varro: Alteram Romanulam, que
est dicta ab Roma, que habet gradus in naualia ad Volupie sacellum.
Et Sex. Pompeio Romana appellatur. Romanam, inquit, portam
vulgus appellat, vbi ex Epistylis deijuit aqua, qui locus ab antiquis
appellari solitus est Statua Cincie: quòd in eo iuit sepulchrum eius
familie. Sed porta Romana instituta est à Romulo in insino cluio
Victorie, qui locus gradibus in quadraturam formatus est, appellata
autem Romana à Sabinis præcipue, quòd ea proximus aditus erat
Roman. Hanc autem ex hoc loco ea vrbs parte fuisse oporteret, qua
nunc Titi arcus est, quòd in Sabinos iter erat, tamen Dionysij & Var-
ronis verba accuratè consideranda sent, quibus etiam magis creden-
dum est, qui hanc portam (si modò ea est, quam Sext. Pompeius Ro-
manam vocat) gradus in naualia habuisse scribunt, que Tyberim
versus & non amphitheatrum erit, atque eam alio loco propè Vela-
brum fuisse affirmat Varro ijs verbis: Hoc sacrificium fit in Vela-
bro, qua in nouam viam exiit, vt aiunt quidam fuisse oporteret, qua
cæ, qui locus extra urbem antiquam fuit, non longe à porta Roma-
nula, de qua in priore libro dixi. Hoc autem peritis antiquarijs dis-
cutiendum relinquo, satis mihi sit controuersias scriptorum anno-
tasse. Tertia porò Palatij porta forum versus Ianualis appellata fu-
it. De qua sic Varro: Tertia est Ianualis dicta, ab Iano, & ibi positum
est Iani signum, & ius institutum à Numa Pompilio, vt scribit in
annalibus, & c. Pifo, vt sit clausa semper, nisi quum bellum sit. Nus-
quam enim traditum est memoria, fuisse apertam, vt post T. Man-
lio Cos. bello Carthaginensi confecto, & eodem anno apertam. Hæc
Varro, quam quidem ceremoniam prius in vrbs porta obseruatam
fuisse arbitror. Post amphiato pomario, portaq; loco mota, id institui-
tum fuit, vt in portis templi Iani, quod vicinum huic portæ erat ob-
seruaretur. Hoc autem manifestè ex nummis creis Neronis, Dione
& Procopio colligitur. Hæc autem porta in foro Romano erat, appel-
laturq; à Liuiò libro primo; porta vetus Palatij ijs verbis: vt Hostius
fusaq; est ad veterem portam Palatij, & c. Quo nomine etiam in Fas-
tiu ab Ouidio appellatur. De hac loqui puto Macrobius in libris Sa-
turnalium, quum ait: Quum bello Sabinorum quod virginum rapta-
rum gratia commissum est, Romani portam, que sub radicibus
collis Viminalis erat, claudere festinarent, quia in ipsam hostes ir-
ruebant, postquam est clausa, mox spontè patefacta est. Quumq; e-
iterum & tertio idem contrigisset, armati plurimi pro limine, quia
claudere nequibant, custodes steterunt, quumq; ex alia parte acer-
rimo prælio certaretur, subito fama perculit fuos à Tatio nostros
quam

quam ob causam Romani qui tuebantur territi profugerunt. Quibus Sabini per portam patentem irrupturi essent, fertur ex iam a de per hanc portam magnam vim torrentium vidis scarentibus irrupisse, multasque per duellum ceteras aut exstus ferventi aqua aut deoratas rapida voragine deperisse, ea re placitum, vt belli tempore, veluti ad vrbs auxilium profecto Deofores referantur. Pifo etiam in annalibus memoria prodidit lanulem dictum ab Iano, & idem ibi positum Iani signum, & eius institutum à Numa Pompilio, vt esset semper clausa, nisi quam bellum foret, &c. Quid autem sub Viminalis collis radicibus fuisse scribit, non intelligo. Magis Varroni assentior, qui eam Palatii portam prodit, non Viminalis.

Has autem tres portas fuisse, ex Varrone ipso liquet, qua primis muris vrbs Romuli fuerunt ab eodem instituta. Qui numerus in vrbe adhuc parua publico vsui satisfacere posse videbatur. Portas Pandaniam, Muglianam & Carmentalem, à primo Romuli murorum ambitu ex Varronis sententia exclusi. Sabinis autem cum eorum rege, T. Tatius in civitatem à Romulo adscitis, quum aucto Pomerio Capitolium vrbi inclusam fuisset, quartam demum sub Romulo portam vrbi additam fuisse constat, qua Carmentalis nuncupata fuit, atque hac ratione tolli poterit contradictio inter eos auctores, qui à Plinio citantur de vrbs Romuli portis, cum alij de primo, alij de posteriore Romuli Pomerio loquantur. Carmentalis autem porta ab Eumndri matre Carmenta nominata, sub Capitolio sita fuit inter saxum Tarpeium, & Tyberim versus, circum Flaminium. Quod his verbis declarat Livius libro 27. Ab eade Apollinis boves, summaeque duae albae portae Carmentalis in vrbum ductae, post eas duo signa cupressae Iunonis regimine portabantur. A porta Iugarius vicus in forum venerit, &c. Iugarius autem vicus ea Capitolij parte erat. De ea Virgilius: Et Carmentalem Romano nomine portam.

Carmentalis porta.

Iugarius vicus.

Scelerata porta.

Plutarchus in vita Camilli, ad Carmentalem, inquit, portam Pontius contendit, vt quid ageretur per silentium specularetur. Nam huic maxime directo Capitolium incumbit. Et Solinus: Pars infima Capitolini montis habitaculum Carmenta fuit. Vbi & Carmentale sanum nunc est, à quo Carmentalis portae nomen est. Eadem ratione Sext. Pompeius, qui templum aliud Iani fuisse extra portam Carmentalem prodit. Hac postea (vt inquit idem Sext. Pompeius) Scelerata porta dicta est, quod per eam sex & trecenti Fabij cum clientium millibus quinque egressi aduersus Hetruscos ad animum Cremeram, omnes sunt interfecti, vnde Ovidius in Fastis:

Carmentis porta dextro est via proxima Iano
Ire per hanc nos qui quis es, omen habet.
Illa fama refert Fabios exisse trecentos,
Porta vacat culpa, sed tamen omen habet.

Hec ab alijs Tarpeia & Veientina solet appellari, atque haecenas de portis vrbs, quam Romulus discedens, reliquit.

Procopius Caesariensis libro primo de bello Gothico, quem ante mille annos scripsit, quatuordecim portas suo tempore vrbum Romanam habuisse his verbis docet: Habet autem circumiectis vrbi murus portas 14. portulasque, alias quasdam, vnde & Gothi, quum minime possent cum vniverfo exercitu longiorem moentium ambitum circumplecti sentis positis castris portarum intercapedines infestabant. Quae omnes praeter vnam tantum Aureliam qua vrbi Leoniane inclusa est, adhuc ipsidem ferè nominibus superant. De quibus verba facturus aliorum scriptorum exemplo, à porta Flumentana Tyberivici- na, atque ea parte in ordine prima, initium sumam.

DE PORTA FLUMENTANA,
ALIAS FLAMINIA.

Flumentana porta.

Prima post Tyberim in ordine portarum vrbs, est porta antiquior Flumentana, postea Flaminia, nunc populi dicta. Cuius sic meminit Sext. Pompeius: Flumentana (inquit) porta Romae appellata, quod Tyberis partem eo fluxisse affirmant. Hec antiquitus non eo loco erat, quoniam nostra aetate est porta populi, alioqui Marcus canpus intra pomerium esset clausus, quod dicere absurdum est. Erat igitur ad Tyberis ripam circa locum, vbi nunc sunt aedes Farnesorum, vel haud longè à campo Flora ad Tyberis ripam è regione murorum, quos Ancus rex in tauriculo exerebat. Vnde Livius: Tyberis (inquit) infestiore quam prius imperii illatus vrbi, duos pontes, adificia multa,

maximè circa portam Flumentanam evertit. Extra quam portam Lucum Petilinum fuisse restatur idem is verbis: Ita praedicta die in Petilinum lucum extra portam Flumentanam, vnde concessus in Capitolium non est, concilium populi indictum. Hanc autem eo loco vbi nunc est, transfuisse credo Aurelianum, quando ea parte vrbs moenia propagavit, qua postea à via Flaminia nomen obtinuit. De ea Procopius sic scribit: Inter portam namque Flaminiam & Praenestinam cis Tyberim castra vna locauerant. Et alibi Bellisarius Praenestinam portam Bessè tradiderat custodendam. Flaminie Constantianum praefecerat, qua tamen prius impositis foribus & ingentium lapidum mole in adificata ita obstruxerat, vt vix illo molimine aperiri per quempiam posset, veritus maximè, ne ex tam propinquis hostium castris ea insidiae fierent, ceteras portas peditum ducibus custodiendas permisit. Et non longè post: Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarant, vt loco praecipiti sitam, atque, adde, vt adiri non facile queat. Hec porta nunc via Flaminiae, à qua, vt dixi, nomen obrinuit, imposita est.

Lucus Petilinus.

Quirina porta.

Agona porta.

DE PORTA COLLATINA.

Post Flumentanam portam proximo loco est Collatina colli hortulorum imposita, de qua Sextus Pompeius: Collatia oppidum fuit propè Romam, eod quod opes aliarum civitatum ibi fuerint collatae, à qua porta Roma Collatina dicta est. Livius quoque libro primo Collatia, & quidquid circa Collatiam agri erat Sabinis à rege Tarquinio ademptum, &c. Servat quoque aetas nostra morem appellandi in Collatia, quidquid è regione eius porta habet ager Romanus. Hec antiquitus manibus à Collina porta versus Tyberim ampliat cum Flumentana coniuncta fuit, non longè à campo Flora collocata, postea pomerio ampliato, ad eum locum vbi nunc est, super hortulorum collem cum Flumentana ipso forè Aureliani Imp. tempore translata fuit. Quam à proximis Pinciorum aedibus Pinciana libro primo de bello Gothico, Procopius suo tempore appellatam fuisse scribit. Bellisarius (inquit) interim qua ad vrbs custodiam faceret preparare molirig, omnia Pincianam is ferè & proximam huic ad dextram Salariam portam tenebat, vt suspectiores & necessarias, ea namque parte oppugnari facile poterat murus, &c. Et non longè post: Nec portam quidem Flaminiam Gothi tentarunt, vt loco praecipiti sitam, atque adde, vt adiri non facile queat. Inter hanc portam, & alteram ad dextram huic proximam portulam, porta alia est, qua Pinciana vocatur. Huic proximi muri pars quadam lapidibus laxata, iam pridem compage seuuncta spectatur, non tantum à solo, sed à medio ad summum fastigium scissa. Nec sanè collapsa, nec aliàs resoluta, sed vtrinque sic inclinata, vt cetero muro extrinsecus partim prominentior esse appareat, partim retractior. Hanc muri partem quum demoliri tum primùm Bellisarius niteretur, & iteratò adificare instituisset, obstitere Romani, Petrum Apostolum, pro indubitato se comperisse asseuerantes, eius loci tuendi pollicitem curam se suscepurum, quod vtrique Romanis ex voto successit, quandoquidem nec eo die, quo per Gothos sunt moenia oppugnata, nec per omne id tempus, quo vrbum obsiderunt Barbari, hostilis vis vlla ad hunc locum peruenit, nec planè vnquam eodem tumultuatum. Et sanè me admiratio subiit nec Romanis nec hostibus ipsis, in ea tam diuina vrbs obsidione in memoriam venisse muri hanc partem, qua res cū miraculi loco postea sit habitata, nec scire quidem in posterum quisquā, nec de integro restituere ausus est, sed ad hunc diem ea è regione se iunctus permanet murus. Hec Procopius.

Collatia.

Pinciana porta.

Salariata.

Viminalis porta.

Gabinia porta.

Que verba ideò apposui, quod vsque ad nostra tempora, adhuc ea pars muri super sit, vt à Procopio describitur, appellaturque à Romanis murus inclinatus. Forè autem ea portula, quam supra Pincianam fuisse scribit idem Procopius omninò esse desijt. A porta Collatina, exit via eiusdem nominis, de qua Frontinus libro primo de aqueductibus sic ait: Aqua Alsterina Augustae ramus proximè viam Collatinam accipit fontem, &c. Item concipitur aqua virgo via Collatina ad miliarium octauum palustribus locis, &c. Hec autem via non procul ab ipsa porta incidit in viam Salariam.

DE PORTA COLLINA.

Collatinam proximè sequitur porta antiquitus Agonensis, Collina post Quirinalis, deinde Collina, postremò Salaria appellata, Sext.

Collina porta.

Esquilina porta.

quoniam iur, nostro tempore esset, & male mecum agerret nunc vel reprehendit descibendus admirerunt, vt

Quirinalis porta. **Agonenfis porta.** *Sex. Pompeius Agonia (inquit) sacrificia, qua fiebat in monte. Hinc Roma mons Quirinalis Agonius ut Collina porta Agonenfis & alibi. Quirinalem eam quoque vocatam fuisse his verbis docet: Quirinalis porta dicta, siue quod ea in collem Quirinalem itur, siue quod proxime eam esse Quirini sacellum. Agonensem autem idcirco appellatam scribit quod inundato circo Flaminius agonesales ludi qui in eo celebrabantur extra ipsam portarentur, ludosq; ideo agonesales esse dictos, vel quia locus in quo initio facti sunt, fuerit sine angulo, vel quod ijs ludis rex hostiam immolare solitus esset, quam antiqui Agoniam vocabant, vel quod in montibus quos agones dicebant fierent. Ex Quirinali autem vel Agonenfi Collina a collibus Quirinali Esquilino & Viminali, vel ab vrbis tribu & regione in qua sita erat, qua Collina dicebatur, deinceps longo tempore appellata est. Per Collinam portam scribit Livius lib. 5. Gallos vrbem ingressos eam incidisse, de qua sepius etiam alibi mentionem facit. Et alio loco, Quum murus (inquit) & turres que sunt intra portam Collinam & Esquilinam de caelo essent tacta, &c. Ovidius 4. Fastorum:*

Templa frequentari Collina proxima porta.

*Et Iuuenalis Satyra 6.
Proximus vrbis
Hannibal & stantes Collina in turre marii.*

Salaria porta. *Hec posterioribus temporibus à via cui imposita erat Salaria appellari cepta. Procopius libro 1. de bello Gothico, Bellisarius interim Pincianam & proximam huic ad dextram Salarianam portam tenebat, ut suspectiores & necessarias. Et paulo post: Apud Salarianam autem portam, vir quidam proceræ statura Gothus crebrius sagittando propugnacula infestabat, &c.*

DE PORTA VIMINALI.

Viminalis porta. *Viminalis porta Collina succedit, eiusdem cum monte, in quo sita est nominis, à quo & nomen sortita est. Sex. Pompeius Viminalis (inquit) & porta & collis appellabantur, quod ibi viminum fluvius fuisse videtur, ubi est & ara in Vimino consecrata. Hæc regum tempore in aggere Tarquinij fuisse Strabo ijs verbis prodit: In aggere autem medio terra est porta eiusdem nominis cum colle Viminali. Tertiam autem dicit quod Flumentana & Collina tum ea priores essent. Collatina enim tunc non erat, qua postea in ampliatione murorum vrbis fuit interposita. Huic porta nunc S. Hagneris à proxima eius diua eade nomen est.*

DE PORTA GABINA ALIAS GABIVSA.

Gabiusa porta. *Propè Castrum pratorium interportas S. Magnæ & S. Laurentij adhuc extat porta clausa, quam aliquot rationibus adductus Querquetulanam vel Querquetulanam fuisse olim crediderim, de qua quum tam nostro, quam etiam Procopij tempore ante millesimum annum in vfu esse deserit, postea verba faciam, quæ de ijs portis loquar qua esse deserit, atq; ad eius portæ descriptionem veniam, qua ab antiquis Gabina vel Gabiusa, nostro verò seculo S. Laurentij appellatur. Gabiusam autem portam fuisse Romæ restatur Livius, qui eam de caelo tactam fuisse scribit. Hanc autem Gabiusam fuisse ut credam adducor, quod in antiquo codice manuscripto P. Victoris quem in communem antiquitatis studio gratiam, cum hisce Commentarijs publicavi, Tiburtina via que hac porta incipit, eadem esse cum Gabina dicitur. Gabina autem vel Gabiusa porta non nisi à Gabijs nomen habuisse liquet, sicut etiã & via que ex hac porta dextera parte versus Prænestinam viam deducta recta Gabius qui bus nunc Gallicanum nomen est, perducit.*

DE PORTA ESQVILINA.

Esquilina porta. *Proximam Gabina fuisse Esquilinam portam multis veteri scriptorum auctoritatibus demonstrari potest, cuius nunc maior porta vel locum obtinet vel non longe à loco in quo antiqua Esquilina quondam fuit, nostro tempore sita est. Ceterum multum mihi laboris esset, & male mecum agerem si omnes veterum antiquariorum errores nunc vel reprehendere vel explodere vellem, quod in his rebus describendis admisserunt, ut de amphitheatro St. atilij Tauri, basilica*

Caj & Lucij, foro Romano, templo Saturni, & arario porta Gabiusa, templo Minerva medica, que loca cetera antiquorum scriptorum auctoritates, male & nimium incepte collocarunt, perinde ac etiam fecerunt de porta Esquilina, de qua mihi nunc sermo est. Ego autem ijs reprehendis quoties occasio sese offeret, tempus non conteram, sed qua illi male dixerunt nulla eorundem mentione facta emendare rationibusque adductis restituere curabo. Quis igitur non est ex veteribus antiquarijs, à Blondo vsque ad Marlianum qui nonissimus vrbis topographiam (quod sciam) scripsit, qui portam que nunc Maior dicitur Neuiam non vocet? Quam apertè P. Victor in regione duodecima, piscine publicæ inter portam Capenam & Ostiensensem collocavit, qui vicos portarum Neuia & Raudusculanæ in ea regione fuisse prodit. Varroque ipso libro quarto, de lingua Latina eas portamque Lauerna vicinas scribit, atque extrema vrbis regione fuisse apertè innuit. Quanquam enim is locus mancus sit, apertè tamen colligitur eum portarum omnium descriptionem eo loco fecisse, atque à Flumentana inchoasse qua prima erat, desissetque in Lauernalem portam, qua non procul à Trigemina fuit, cui vicinas fuisse Neuiam & Raudusculanam exponit. Cui rei maxime quadrat quod ante Neuia descriptionem dicit, ubi pagina tres desunt: * Religionem Porcius designat quum de Euvio scribens dicit eum coluisse Tutillanæ loca. Qua ea parte fuisse alibi demonstrato. Quod enim libro secundo refert Livius de portis Collina, Esquilina, Cælimontana & Neuia, meæ huic sententiæ maxime conuenit, ut paulo post ostendam, ex quibus rebus manifestè videri potest, an porta Maior qua longissimo intervallo distat à regione Piscinæ publicæ, ubi erat porta Neuia, hæc porta esse possit. Quam Esquilinam fuisse, vel Esquilinam potius locum tenere, apertè ijs verbis Strabo indicat: Porro in vnum cecidit Labicana à porta quidem Esquilina incipiens, à qua & Prænestina, à sinistra vero & hanc, & Esquilinam omittens campum ultra centum & viginti stadia pergit. Quum autem Labico vetusto sanè oppido ceterum disiecto & in sublimi sito propinquat & hoc & Thusculum reliquit à dextera, videant igitur hi, qui portam sancti Laurentij Esquilinam faciunt, an Labicana & Prænestina via, Gabina simul & Tiburtina ea vna portam incipiant, quum manifestè constet à portam Maiorem diuisam nunc exire vias, quarum altera Labicos, altera Prænestem rectè deducit. Quo fit ut hanc indubitatè potius Esquilinam olim fuisse credam. Confirmatur etiam mea hæc sententia Ciceronis auctoritate qui Esquilinam & Cælimontanam portas propinquas fuisse demonstrat quum ait: Quum ego Cælimontanam portam introiisset dixisset, responsione me inimica Esquilina introiisset homo promptissimus lacepsit, &c. Quod ei proximior esset. Hec autem Livij verbis non aduersantur, qui non semel ait: Castra inter Collinam Esquilinamque posita. Nam Viminalem & Gabiusam eo tempore aut non fuisse aut has duas tantum, quod prioriores essent nominasse existimo. Huius autem & aliarum quarundam portarum ordo ex verbis Livij facile apparebit, qua ideo subiunxit: Porrima, inquit, primo conatu repulsus, consilij ab oppugnanda vrbem ad obsidendam versis, presidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisquæ Tyberis castra posuit, nauibusque vndique accitis, & ad custodiam, ne quid frumenti Romanis subiret, & ut prædatorum milites trans flumen per occasiones alijs atque alijs locis trajcerent, breuique aded infestum agrum Romanum reddidit, ut non cetera solum ex agris, sed pecus quoque omne in vrbem compelleretur, nec quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Etruscis non metu magis quam consilio concessum est. Namque Valerius C. O. S. spiritus in occasionem multos simul & effusos improvisos adoriundi in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat, itaque ut eliceret prædones, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, qua auctissima ab hoste erat (erant enim in Ianiculo) expellerent pecus, scituros id hostes ratus, quod in obsidione & fame seruitia infida transfugerent, & scire per fuga indicio, multoque plures ut in spem vniuersæ præda flumen trajciant. Publius Valerius in T. Herminium cum modicis copijs ad secundum lapidem Gabina via (qua leua porta Esquilina proxima erat) oculum considerare iubet, Sp. Lartium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat, inde se obicere ne sit ad flumen reditus. Consul alter T. Lucretius porta Neuia cum aliquot manipulis militum egressus, Cælimontanam (tanquam medio loco sita, ut omnibus si opus esset præsto esse posset) delectas cohortes educit, bigæ primi apparuere hosti. Hactenus Livius. Quibus verbis innuitur Cælimontanam portam mediâ inter

Esquilinam & Neuiam fuisse Collinamq; Gabine proximam atque haec Esquilinae Flumentana autem non meminit, quia etsi Etruscire etiam per campum Martium transferre potuissent, tamen quia inter vrbis mania abruptosq; montes iter erat, ne in aliquod discrimen inciderent, eam portam non inuaserant, simulq; quo propinquiore à manibus cursu ferrentur in pecus ad eum forte Tyberis locum deuenire qui medius est inter portem Miluium, & Anienis ostia. Quare non oportuit ad portam Flumentanae militum stationem locare. Collatina & Viminalis eum non meminisse existimo, vel quia adhuc non erant, vel forte eo bello clausae vsu amiserant, vt in bellis fieri consuetum est, vel quia alijs portis satis fuerat & struere insidias & exponere pecus ac turmas praesidiaq; emittere. De hac porta multa apud omnes auctores veteres mentio est. Hanc autem aliquando Maeciam vocatam fuisse ex Plauto conijci potest, quod idem de porta Maecia scribit Plautus quod de Esquilina Horatius, vtriusq; sententiam confirmat Cornelius Tacitus qui lib. 2. historiae Augusta ait: Summum more praefico extra Esquilinam de nocentibus supplicium. Plautus verò in Casina:

Illum Aedepol videre ardentem te extra portam
Maeciam credo ecastor velle.

Horatius in 5. Epodon.
Pòsti in sepulchra membra deferent Lupi,
Et Esquilina alites.

In quem locum annotauit Porphyrius in regione aggeris extra portam Esquilinam solita fuisse pauperum corpora vel comburi vel projici: combusta fuisse indicat Plautus, proiecta Horatius. Hanc portam à via quae per eam exibat, Plinius libro 36. capit. 5. Labicanam vs. verbis vocat: Mars est etiam nunc sedens Colostus eiusdem in templo Bruti, Calliaci apud Circum eundem ad Labicanam portam euntem. Quam ab altera quoque via Procopius Praenestinam appellat, Intra haec (inquit) Bessas qui Praenestinam portam custodiendam acceperat, ad Bellisarium misit qui nunciaret teneri ab hostibus vrbem, per portam aliam introgressis, quae supra Tyberim est, & paulo post Praenestinam portam Bessa tradiderat custodiendam & alibi acie instructa circa Praenestinam portam ad eam muri partem mox ducit, quam Rom. riuarum dicunt, vnde & expugnari mania perquam facile poterant, &c. Haec porta nunc Maior porta dicitur forte ab edificatione magnificèria cui supposita est, id est, aquae Claudia castellum. Hancq; ibi locatam fuisse à Bellisario crediderim eo tempore quo vrbis muros à Gothis disiectos restituit, atque è proxima loco ibidem translata, neq; enim verisimile videtur veteres portam vrbis aquae ductuum formis vel Castello subiecisse, ab hac autem porta exeunt viae, Labicana quidem à dextera & Praenestina à laeva, quae Praeneste & Labycos deducunt.

Maecia porta.

Labicana porta.

Maior porta.

Coelimon-tana vnde dicta.

DE PORTA COELIMONTANA.

Proxima Esquilinae vi innuere videtur Cicero fuit porta Coelimon-tana, nunc S. Ioannis appellata, à monte Coelto, in cuius parte sita est, olim Coelimon-tana dicta. Quam L. Cornelio & Quinto Minutio Cos. tactam de celo narrat Lilius. Hanc posteriorib; feculis Asinariam fuisse dictam referunt Procopius lib. 1. de bello Gothico, & Anastasius Bibliothecarius in vita Syluerij Papa. Procopius quidem, contigit autem vt die vna eodemq; tempore, & Bellisarius cum Imperatoris exercitu per portam quam Asinariam dicunt (Neapoli enim veniebat) vrbem iniret; & per Flaminiam Gothi excederent, & lib. 3. Quum itaq; per pauci vt diximus admodum ad murorum custodiam delinquerentur, & hi quidem iam fame confecti, quater- ni custodes quidam, & Isauri genere ad portam Asinariam custodes nacti, excepturos se intra vrbem Gorbhorum exercitum pollicerentur. Et alibi saepius eius portae meminit quam Bibliothecarius Lateranensi Basilicae proximam fuisse scribit. Per hanc Alarico primum, postea Totila ducibus ingressi Gothi vrbem captam diripuerunt. Mirandum autem quod quum Sextus Pompeius via Asinaria mentionem faciat, eam longe ab hac porta fuisse scribat, quam inter Latinam Ardeatinam fuisse tradit, vt inferius explicabo. Hanc verò Coelimon-tanam fuisse illud etiam confirmat, quod mons ipse nullam a- liam praeter hanc habet portam.

DE PORTA LATINA.

Coelimon-tanam sequitur porta Latina ante mille annos appellata, quae quod in Latium mitteret, nomen obtinuit, quod etiam

num manet. Quo autem nomine antiquissimis temporibus vocaretur incertum. Verum quum Strabo via Latina Ferentinam vrbem fuisse asserat, crediderim portam hanc eam esse quam Plutarchus Ferentinam nominauit in Romulo. Nam Romulus (inquit) expugnatio- nibus ciuitatem expugnauit, quas adhuc etiam Ferentinam ad portam obseruare tradunt. Sicq; appellatam existimo, quod ea iter esset ad Ferentinos Hernicorum populos. A Latina autem porta initium habet via eiusdem nominis in Latinos populos duccens, quae modo Latia, modo Ausonia dicitur à Martiali lib. 9.

DE PORTA CAPENA.

Non longe post Latinam extat porta Capena, cuius Etymologia refert Solinus: Qui Italum regem ex Sicilia ad Ianum fuisse scribit, tum in Italia regnantem, ac eius auxilio consilioq; ciuitatem iuxta Albam condidisse Capenam nomine, & ab ea postmodum denominatam portam Capenam. Seruius verò Grammaticus super Virgilij locum, lucos Capenos, aliter dicit: ait enim, vnde hoc est à Capenis lucis & porta Capena quae iuxta Camenas est, nomen accepit. Afconius enim Pedianus, Victor & Sext. Rufus extra hanc portam eadem Camenarum fuisse referunt, proptereaq; Camenanam à nonnullis olim fuisse appellatam. Nunc à proximo templo S. Sebastiani dicitur, quam olim Capenam fuisse hac confirmari potest ratione. Eam enim in via Appia fuisse ostendit Frontinus vs. verbis: Appia Censoriam Appiam à porta Capena vsque Capuam muniuit. Quum autem via in qua septizonium Seueri adhuc extat tendens ad portam S. Sebastiani via Appia à Spartiano & Iulio Capitolino vocetur, non est quod dubitare possimus, portam quae nunc in via Appia extat fuisse Capenam, quae apud Poetas & historicos celeberrima est.

DE PORTA OSTIENSI.

Nonissima citra Tyberim porta, quae nunc S. Pauli à proximo templo dicitur, antiquitus Trigemina dicebatur quod ea contra Curianos tergemini Horatij egressi sunt, quamquam is qui superstes fuit porta Capena redierit. Haec antiquitus ad Auentini radices non longe ab eade S. Maria in Cosmedin, vel scholae Graecae vt refert Lilius fuit, qui ait, adiles extra portam Trigeminam in Auentinum porticum strauisse, & quum bello Punico secundo Romae ortum incendium narrat, hoc idem innuit. Quod incendium omnia aedificia quae erant in vico Ingurio sub Capitolio, Aequimeliunq; comprehendit, mox extra Carmentalem portam per ripam Tiberis in Fortune ac Matutae templa debacchatum est, vsque ad portam Trigeminam, & Frontinus ductus aquae, Appia habet longitudinem à capite vsq; ad Salinas, qui locus est ad portam Trigeminam, & alibi Cacus habitauit locum vbi Salinae nomen, vt vbi Trigemina porta: Multa demum huius portae apud veteres auctores mentio est, quam eo loco olim fuisse satis liquet. Praecepto autem intra Pomerium Auentino ab Imp. Claudio ad radices eiusdem montis vbi Testatij planities primum ingredi incipit, translata est. Postremo à Bellisario ed vbi nunc est, locata fuit quae à via ab Ammiano Marcelino, Procopio & ceteris eius aetatis scriptoribus etiam Ostiensis appellatur. Extra hanc portam quandam quoq; porticum fuisse refert in libris de bello Macedonico Lilius, quum ait, Aediles alteram porticum extra portam Trigeminam inter liguarios fecisse. Plinius quoq; scribit extra hanc portam populum Romanum Minutio Augurino, qui ad Asseni precium farris redegerat. Extra hanc etiam tenues stipem petere solitos, Plinius libro 34. significat. Inquiens extra portam Trigeminam viciaria stipe collata. Et alludit eodem Plautus in captiuis, apud quem sic loquitur Parasitus:

Vel extra portam ire Trigeminam ad sacculum licet,
Quod mihi ne eueniat nonnullum periculum est.

DE PORTIS TRANS TYBERIM, ET PRIMO DE PORTVENSI PORTA.

Portam quae nunc Portuensis dicitur, quod ad portum Romanum perducatur, antiquitus Nauale dictam fuisse à proxima nauium statione docet Sex. Pompeius: Naualis inquit porta à vicina naualium dicta, ab hac exiit via quae Portuensis appellata est. Haec ad portum

Ianicis po

Pancna.

Septi porta Fonti porta

Trigemina porta.

Leon vrbis.

Ostiensis via.

namq; iohannem portuensis
nem facere de Triumphali
si eo tempore fuisset, cum A
maxime in obsequio Labor
meminisse oportuit. Adde,

zum Ostiensem totius orbis amplissimum ducebat. Ante Claudij vero tempora, qui hunc portum excitavit, quo nomine vocaretur non inveniunt. A Procopio & eius aetatis scriptoribus Portuensis vocatur. Per hanc viam secundum Tyberim fuerunt horti Caesaris dictatoris.

DE PORTA IANICULENSI ALIAS PANCRATIANA.

Ianiculensis porta.
Pancratiana.
na.
Quo nomine apud antiquos vocaretur porta, quae in Dorso Ianiculi est, atque nunc à proximo templo S. Pancratij appellatur, haecenus non inveniunt. Ego eam à Ianiculo, cum aliud nomen non habeam, sicut & pons, Ianiculensem vocatum fuisse existimo. Cuius portae multa mentio est, apud Procopium, quam modo Pancratianam, modo S. Pancratij nominat. Inter haec (inquit) Bessas, qui Praesentinam portam custodiendam acceperat, ad Bellisarium misit, qui nunciaret teneri ab hostibus urbem per portam aliam introgressis, quae supra Tyberim est, & S. Pancratij dicitur, & c. Et paulo post: Ad portam vero Pancratianam, quae trans Tyberim est, quum hostium copia pervenissent, ob loci difficultatem nihil per eos gestum memoria dignum est, namque locus acclivus, & ea de regione murus ad invadendum difficilis. Hanc autem portam Aureliam non fuisse, ut omnes ferè veteres antiquarii affirmarunt, paulo post ostendam.

DE PORTA SEPTIMIANA.

Septimiana porta.
Fontinalis porta.
Tertiam ultimam trans Tyberim portam, quae nunc Septimiana dicitur, Fontinalem praesens temporibus dictam fuisse, aliquot veterum scriptorum auctoritatibus demonstratur. Sex Pompeius, Fontinalis (inquit) fontium sacra, unde & Roma Fontinalis porta. Livius quoque, Aediles alteram porticum ad portam Fontinalem ad Martis aram, quae in campos iter esset, perduxere. Per campos autem Vaticanos intelligit, ex eo, quod Plinius scribat Vitellium CCHS condidisse Patinam, cui faciende fornax in campis exaedificata erat. Videmusque etiam nunc in campis Vaticanis fornaces esse, eamque terram argillam esse ad fictilium fabricam commodissimam. Cicero: Campum inquit Vaticanum fieri quasi Martium campum. Hanc autem quidam eandem esse cum Capena dixerunt, sed Livius primo & tertio de bello Punico, 2. de Capena. Quinto vero & 30. de Fontinali ita loquitur, ut diuersas eas esse oporteat. Hac postea ab Imperatore L. Septimio Senero, Septimiana appellata est, ait enim Spartianus ipsum extruxisse Thermas in Ianiculo ad portam sui nominis, ibi quoque, erat Ianus Septimianus cum ara, quae non paruum huius rei argumentum sunt.

DE PORTA AVRELIA.

Leonina vrbs.
Quam à Procopio porta Aurelia haud procul ab Hadriani ponte & sepulchro, Triumphali quoque, iuxta pontem & viam sui nominis eadem regione à Tranquillo & Iosepho fuisse referantur, necesse fuit aliquam Leonianam urbem, quae nunc Burgus S. Petri dicitur, partem antiquis Romanis manibus cinctam fuisse, alioqui vrbs vno ponte, & duabus portis eò transmittentibus hostium incurSIONibus peruia fuisset. Quam autem coniectura consequi potui, ex veterum auctorum sententiis, & his, quae nunc supersunt vestigia murum vrbs tunc sic fuisse crediderim. Ab vna parte Tyberim versus murus principium erat, haud longè ab Hadriani sepulchro & ponte Aelio, qui in eum desinebat, è regione videlicet adis S. Mariae transpontanae, qui mox producebatur versus locum illum, ubi nunc est porta S. Angeli moti ipsi vicina, deinde deductus paulo infra medium Burgum (ut vocant) gyrabat versus Xenodochium S. Spiritus, atque ad eius portam prope Tyberim terminabatur, Basilica principis Apostolorum, eaque montis Vaticani, quae nunc muro clausa est parte exclusis, atque hac ratione duas comprehendebat portas, alteram quidem Triumphalem è regione eius pontis, cuius nunc pilus et vestigia ad S. Spiritum adem in Tyberi videmus. Alteram vero Aureliam vocatam, quae prope eiusdem Hadriani sepulchrum fuit, quaque iter erat ponte ipso triumphali. Quomodo vero sepulchrum Hadriani muris annexum fuerit, paulo post ex Procopio aperiam. Aliquando autem mihi in mentem venit Triumphalem portam diu ante usum amisisse, Aureliamque solam eò portam fuisse, donec ampliatis à Leone 4. muris usum & nomen & ipsa amitteret. Nam Procopius non omisisset mentionem facere de Triumphali, in ea, quae describit vrbs oppugnatione, sive tempore fuisset, cum Aurelia non omittat, ea enim Gothi parte maxime in obsidione laborarunt, unde illum crebrius locorum illorum meminisse oportuit. Adde, quod si Triumphali porta eo tempore fuisset, non 14. portas, ut scribit Procopius, tunc circumiectus vrbi murus sed 15. habuisset, nam Aurelia 14. est, decem enim portae vrbs, 4. vero trans Tyberim fuerunt, quae omnes praeter hanc Aureliam ad nostram usque, atatem perdurarunt. Porro autem ex Aureliae portae descriptione, quam Procopius facit, egoque hic subiiciam, locum portae, murorum ambitu, & quale fuerit Hadriani sepulchrum cognoscemus. Gothi (inquit) septima castra extra fluvium Neronianis in capis fixere, ita, ut castris omnibus esset pons intermedius, unde peractum, ut & porta alia duae infeste ab hoste essent, Aurelia scilicet, quae S. Petri, ut ei templo propinquior nuncupatur, & altera quae trans flumen est sita (Intelligit enim S. Pancratij) Quibus verbis eas diuersas fuisse liquet, & alibi. Dum haec peraguntur Aureliam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt. Hadriani quidam Romanorum Imperator, sepulchrum extra portam Aureliam exerat, & ad lapidis iactum à manibus procul extructum, spectatum procul dubio dignum: Parionamque ex lapide edificatum est, saxa quadrata illi inuicem nexa, alia nulla intermixta materia, & quaternis paritum pari dimensio ne lateribus, tam porrectis in Latitudinem, ut iactus ex angulo lapidis alterum ferè pertingerat, altitudine etiam haec vrbs mania superant. Statua quoque ex eodem Pario marmore virorum equorumque, miro artificio facta desuper insideat. Sepulchrum id praesens homines illi, quum velut moles, & arcis in speciem vrbi impostum videretur brachis duobus à manibus ipsis ad sepulchrum id usque porrectis in adificationis, complexi sic sunt, ut murorum sit, perinde pars quaedam effectum, apparet, namque altissima id turri persimile, & ea de regione imminet portae. Erat itaque, per opportunum & munitionum eo loco praesidium, cuius custodia per Bellisarium tradita Constantino obtingerat, cui iniunctum, ut & contigui muri curam susciperet assignandi, ut leuiori & non magni momenti custodia indigerent, siquidem ea ex parte haudquaquam murus flumine subterlabente poterat oppugnari. Constantianus autem, quum ei nunciatur hostes transstrum per flumen trètare, muro illi dississus, qui ad fluvium erat, cum paucis ipse sit in opitulatum contendit maiore militum multitudine iussa portam in primis, & in sepulchro ipso praesidium diligentius custodire. Gothi interea Aureliam portam Hadrianique molem sine ullis machinationibus confestim inuadunt, scalas tamen ingenti manu inferentes, multitudine sagittarum immissa, facile in dubium hostes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo, ut paruo molimine praesidium paucitate potiri se praesidio posse existimarent. Prelatis itaque, sicuti Persicis, nihil inferioribus ad mania succedebant, & hostes frustrari, quam proximè subierunt. Sub porticum namque, ad sacra beati Petri Apostoli pertinentem, tum adem latitantes hi venerant. Inde quum de improviso comparuissent, rem ita aggrediuntur, ut nec balista quidem Romani custodes vrbi in hostes possent, non enim in nimium subeuntes telum immittere, tormentumque poterat, nec illi ut scutatis obesse. Sed postquam validus Gothi incubuere, & creberrima sagittarum immixtione propugnacula infestando adnoturi iam erant, edificio scalas vndique, ferè circumuentis iam omnibus, qui de mole pugnando se tuebantur. Aliquando Romanis iniectus terror, de salute iam desperantibus, quandoquidem sese ac mania defendere, ut erat necesse, haudquaquam iam possent, communi tamen consensu, diffractis marmoris illis, vastisque simulacris ex eorum fragmentis ingentia saxa in hostium capita superne deuoluunt. Gothi vero percussis, oppugnationem remittunt, ipsique sensim cedentibus victoria potiti Romani, hos demum, ut victos propellunt. Iamque & Constantianus perterrefactis fugatisque, qui transstrum fluminis pertentassent redierat, non enim praesidium illud hostes, ut ipse rebantur neglectum prorsus, vel incusoditum inueniant. Itaque factum, ut circa Aureliam portam omnia in tuto iam essent. Ad portam vero Pancratianam, quae trans Tyberim est, ob loci difficultatem nil memoria dignum ab hostibus gestum est, & c. Haecenus Procopius. Pontis autem Aeli & eius sepulchri meminere Dio & Spartianus in Hadriani Imp. vita. Portam vero Aureliam, vel à via eius nominis, quae per eam exibat, vel à tribunali Aurelii nomen accepit, de quo Cicero mentionem facit, sic in L. Pisonem. Persequente connexos his funeribus dies pro Aurelio tribunali, ne conueniente quidem te quod ipsum etiam scelus, & c. Quae postea locum cum nomine amisit Leonis 4. Papa pontificatu, quando is prolatis muris Vaticanum & Basilicam S. Petri Apostoli cinxit.

sed, non 14. portas, ut scribit Procopius, tunc circumiectus vrbi murus sed 15. habuisset, nam Aurelia 14. est, decem enim portae vrbs, 4. vero trans Tyberim fuerunt, quae omnes praeter hanc Aureliam ad nostram usque, atatem perdurarunt. Porro autem ex Aureliae portae descriptione, quam Procopius facit, egoque hic subiiciam, locum portae, murorum ambitu, & quale fuerit Hadriani sepulchrum cognoscemus. Gothi (inquit) septima castra extra fluvium Neronianis in capis fixere, ita, ut castris omnibus esset pons intermedius, unde peractum, ut & porta alia duae infeste ab hoste essent, Aurelia scilicet, quae S. Petri, ut ei templo propinquior nuncupatur, & altera quae trans flumen est sita (Intelligit enim S. Pancratij) Quibus verbis eas diuersas fuisse liquet, & alibi. Dum haec peraguntur Aureliam portam ex altera parte Gothi hoc modo inuadunt. Hadriani quidam Romanorum Imperator, sepulchrum extra portam Aureliam exerat, & ad lapidis iactum à manibus procul extructum, spectatum procul dubio dignum: Parionamque ex lapide edificatum est, saxa quadrata illi inuicem nexa, alia nulla intermixta materia, & quaternis paritum pari dimensio ne lateribus, tam porrectis in Latitudinem, ut iactus ex angulo lapidis alterum ferè pertingerat, altitudine etiam haec vrbs mania superant. Statua quoque ex eodem Pario marmore virorum equorumque, miro artificio facta desuper insideat. Sepulchrum id praesens homines illi, quum velut moles, & arcis in speciem vrbi impostum videretur brachis duobus à manibus ipsis ad sepulchrum id usque porrectis in adificationis, complexi sic sunt, ut murorum sit, perinde pars quaedam effectum, apparet, namque altissima id turri persimile, & ea de regione imminet portae. Erat itaque, per opportunum & munitionum eo loco praesidium, cuius custodia per Bellisarium tradita Constantino obtingerat, cui iniunctum, ut & contigui muri curam susciperet assignandi, ut leuiori & non magni momenti custodia indigerent, siquidem ea ex parte haudquaquam murus flumine subterlabente poterat oppugnari. Constantianus autem, quum ei nunciatur hostes transstrum per flumen trètare, muro illi dississus, qui ad fluvium erat, cum paucis ipse sit in opitulatum contendit maiore militum multitudine iussa portam in primis, & in sepulchro ipso praesidium diligentius custodire. Gothi interea Aureliam portam Hadrianique molem sine ullis machinationibus confestim inuadunt, scalas tamen ingenti manu inferentes, multitudine sagittarum immissa, facile in dubium hostes deducere, & trepidationem inferre, atque adeo, ut paruo molimine praesidium paucitate potiri se praesidio posse existimarent. Prelatis itaque, sicuti Persicis, nihil inferioribus ad mania succedebant, & hostes frustrari, quam proximè subierunt. Sub porticum namque, ad sacra beati Petri Apostoli pertinentem, tum adem latitantes hi venerant. Inde quum de improviso comparuissent, rem ita aggrediuntur, ut nec balista quidem Romani custodes vrbi in hostes possent, non enim in nimium subeuntes telum immittere, tormentumque poterat, nec illi ut scutatis obesse. Sed postquam validus Gothi incubuere, & creberrima sagittarum immixtione propugnacula infestando adnoturi iam erant, edificio scalas vndique, ferè circumuentis iam omnibus, qui de mole pugnando se tuebantur. Aliquando Romanis iniectus terror, de salute iam desperantibus, quandoquidem sese ac mania defendere, ut erat necesse, haudquaquam iam possent, communi tamen consensu, diffractis marmoris illis, vastisque simulacris ex eorum fragmentis ingentia saxa in hostium capita superne deuoluunt. Gothi vero percussis, oppugnationem remittunt, ipsique sensim cedentibus victoria potiti Romani, hos demum, ut victos propellunt. Iamque & Constantianus perterrefactis fugatisque, qui transstrum fluminis pertentassent redierat, non enim praesidium illud hostes, ut ipse rebantur neglectum prorsus, vel incusoditum inueniant. Itaque factum, ut circa Aureliam portam omnia in tuto iam essent. Ad portam vero Pancratianam, quae trans Tyberim est, ob loci difficultatem nil memoria dignum ab hostibus gestum est, & c. Haecenus Procopius. Pontis autem Aeli & eius sepulchri meminere Dio & Spartianus in Hadriani Imp. vita. Portam vero Aureliam, vel à via eius nominis, quae per eam exibat, vel à tribunali Aurelii nomen accepit, de quo Cicero mentionem facit, sic in L. Pisonem. Persequente connexos his funeribus dies pro Aurelio tribunali, ne conueniente quidem te quod ipsum etiam scelus, & c. Quae postea locum cum nomine amisit Leonis 4. Papa pontificatu, quando is prolatis muris Vaticanum & Basilicam S. Petri Apostoli cinxit.

DE PORTA QUERQUETULANA.

Porta Querquetularia vel Querquetulana, de qua Plinius sic lib. 16. cap. 10. flumarum certe distinguebatur insignibus Querquetulana porta. Ioui

Fagutalis
lucus.

Ioni etiam nunc ubi lucus fageus fuit, porta Querquetulana, colle in quem vimina periebatur. Si igitur in Viminali colle extat Viminum fylva, à qua collis est d. nominatus, necesse fuit hanc portam in Viminali fuisse. In quo Varro Querquetulanum Sacellum, P. vero Victor ac Sex. Rufus lucum fagutalem ponunt. Quare etiam portam Querquetulanam eam olim fuisse portam, quae nunc clausa est crediderim prope castrum Praetorium, vel non longè ab eo. Quamvis non melateat Cornelium Tacitum scribere montem Caelium Querquetulanum prius vocatum fuisse. Vt cuius, autem sit, Varro, Plinio, P. Victori & Sex. Ruffo magis credendum, qui eam in Viminali fuisse, vel innuunt, vel aperte demonstrant. Hanc autem eandem fuisse existimo portam, cum ea quam Sext. Pompeius Querquetularem appellavit. Querquetularia (inquit) porta, Roma dicta, quod Querquetum intra muros vrbis iuxta se habuerit, & alibi. Querquetulanae reputantur significare Nymphas, praesidentes querquetis virenti, quod genus fylvae indicat fuisse intra portam, quae ab eo dicta sit Querquetularia.

DE PORTA PIACVLARI.

Piacularis
porta.

Piacularis (inquit Sex. Pompeius) porta Roma appellatur propter aliquam piaculam quae ibidem fiebant, vel ut ait Cleatius ex sacro, per aliquem soluitur, aut aliqua piandi propitiandiq; causa immolatur.

DE PORTA CATVLARIA.

Catularia
porta.

Idem Sex. ait Catularia porta Roma est dicta, quia non longè ab ea ad placandum Caniculae fides fugibus inimicum, ruse canes immolabantur, ut fruges flauescerent ad maturitatem perducerentur.

DE PORTA MINVCIA.

Minucia
porta.

Minucia porta Roma appellata est eo, quod proxima sit sacello, aliis ara Minucij, quem Deum putabatur, auctor Sex. Pompeius. Fortè de hac porta loquitur in Commodi vita Lampridius, cum ait: Hercules signum ancun sudavit in Minucia per plures dies.

DE PORTA MVGIONA.

Mugiona
porta.

Idem quoque, etiam Mugiona porta his verbis meminit: Mugiona porta Roma dicta est à Mugio quodam, qui ei tuenda praesuit. Hanc non procul à via Noua versus Auentinum fuisse scribit Solinus.

DE PORTA SANQVALI.

Sanqualis
porta.

Sanqualis (inquit Sex. Pompeius) porta appellatur proxima adis Auci. Sanqualis autem auis nomen est, quae osifraga dicitur. Quidam Saginalem portam ab aede Sangi legendum putant. Quod si verum aliquem antiquum adducerent, non improbarem.

DE PORTA NAEVIA.

Nauia
porta.

Hanc, ut duas sequentes inter portam Capenam & Tyberim fuisse elicitur, ut etiam supra exposuit ex Pub. Victore, & M. Varro lib. 4. de Lingua Latina, qui de ea loquens sic ait: Sequitur porta Nauia, quod in memoribus Naeijs. Naeius enim loca ubi ea sic dicta, coluit. Hanc omnes superioris aetatis antiquarij ineptè nimium maiorem nunc esse dixerunt.

DE PORTA RAVDVSCVLA.

Rauduscula
porta.

Deinde (inquit Varro) porta Rauduscula, quod errata fuit. Aes raudum dictum, ex eo in veteribus mancipijs scriptum raudusculo libram ferito. De hac porta mentionem etiam facit Valerius Maximus lib. 5. capite sexto. Dignam inquit pietatem, quae quod ad solidam gloriam attinet, septem regibus praeseratur, cum reslanda rei gratia capitis effigies erea porta, qua excesserat inclusa est, dicitur, Raudusculana, quod olim rauda era dicebantur. Vicum porta Raudusculanae P. Victor cum vico porta Naevia in regione 12. Piscinae publicae enumerat.

DE PORTA LAVERNALI.

Lauernalis
porta.

Hanc porta Lauernalis ab Ara Lauerna, quod ibi ara eius Dea fuerit. Auctor Varro.

DE PORTA LIBITINENSI.

Libitinae
porta.

Porta Libitinae meminit in Commod. Imp. vita Lampridius. Galea eius (inquit) bis per totam Libitinensem elata est. Hac à Libitina dicta, quod per eam cadauera mortuorum ad sepulchrum

esserentur. Libitina autem & pro Dea ipsa, & pro Libitinariorum opera accipi solet. Libitina autem Dea erat, in cuius Templo vendebantur & locabantur ea, quae ad sepulchrum pertinebant.

DE PORTA FENESTRALI.

Vit quoque, Roma etiam porta Fenestralis appellata, de qua sic Fenestralis
Porta.
scribit Plutarchus Problemate 35. Quid est quod portam vrbis Fenestram appellant, ad quam Fortuna thalamus posticus est? an quia Seruius rex cum secundissima Fortuna rem habuisse creditus est, quum per Fenestram ad eum penetraret, an hoc fabulosum, illud autem verum Tarquinio Prisco Roma regnante, quum is à pastoribus esset occisus, Tanaquil eius vxor, mulier sane prudens, & fortis per fenestram populum allocuta multitudine persuasisse dicitur, ut Seruum regem declararent, ex quo factum est, ut ille locus ita appellaretur, & Ouidius lib. Fastorum 6.

Lux eadem fortuna tua est, auctoraq; locusq;
Sed super iniectis quis latet iste togis?
Seruius est, iam constat enim, sed causa latendi
Discrepat, & dubium me quoque mentis habet.
Tum Dea furtiues timide profretur amores,
Celestemq; homini concubuisse pudet.
Arfit enim magna correpta cupidine regis,
Cecaq; in hoc vno non fuit illa viro.
Nocte denum parua solita est intrare fenestra,
Vnde Fenestralis nomina porta tenet.
Nunc pudet & vultus velamine calat amatos,
Oratq; sunt multa regia tecta toga.
Ceterum hanc portam non vrbis, sed Palatij fuisse crediderim.
Vrbis enim Seruij Tullij regis tempore latius sese extendebat, quam
ubi porta Fenestralis fuisse describitur.

DE PORTA TRIVMPHALI.

Portam Triumphalem fuisse (ut existimo extra ceterarum numerum trans Tyberim) sub Vaticano iuxta viam & pontem sui nominis, docet Iosephus libro 7. de bello Iudaico, capite 1. 4. Vbi triumphum Iudaicum Vespasiani Imperatoris, & T. Caesaris describit: Die (inquit) triumphi principes, qui non in Palatio, sed prope Isidis templum nocte illa quieuerant, primo iam aurora incipiente procedunt, lauro quidem coronati, amicti verò patria veste purpurea, & ad Octavianas deambulationes (porticum credo Octaviae in campo Martio sitam intelligit) transeunt. Ibi enim Senatus ductum proceres, & honorati equites eorum praesolabantur aduentum. Tribunal autem ante porticum factum erat, selleg, eburneae in eo preparatae, quo quum ascendissent, considerunt. Ibi cum milites allocutus fuisset, solennibusq; votis susceptis soluisset imper. ipse cum Tito Caesare ad portam recedit, quae ab eo, quod per illam triumphorum pompa ducitur, nomen accepit, ibi triumphalibus vestibus amicti, Dys ad portam collocatis caesa hostia inter spectacula transfuerunt triumphum ducebant. Quibus verbis constat eos extravrbentium in campo Martio fuisse, eosque traiecto Tyberi per eam portam introisse, de qua Tranquillus quoque in Augusti vita sic mentionem facit capite centesimo. Senatus ut in funere ornando, & in memoria honoranda, & studio certatim progressus est, ut inter alia complura censuerint quidam funus Triumphali porta ducentum precedente victoria, quae est in curia, canentibus maniam principum liberis virisq; sexus. Et Tacitus libro primo historiae Augusti consultatum de honoribus, ex quibus maximè insignes vixi, ut porta Triumphali duceretur funus, & c. Hanc autem portam diu ante Procopij tempora esse desisse superius demonstravi. Eratq; in ea muros vrbis parte, quae ab Hadriani sepulchro ad S. Spiritum portam olim producti erant.

DE TRIBVS ALIIS PORTIS VRBIS ROMAE.

Portas autem septem, quas Plinius suo tempore esse desisse Saturnia
Porta.
scribit, has fuisse existimo. Primo quatuor vrbis Roma veteris portas, quas Romulum reliquisse superius scripsi, deinde porta Saturnia, quae ad Pandana, de qua sic Varro mentionem facit. Capitolium autem Tarpeius dictus, quem antea etiam Saturninum dictum prodiderunt. Et antiquum oppidum in hoc fuisse Saturniam scribitur.

inse quod miseris corn
quare non immerito in
Aderunt Einslen

ur, eius vestigia etiamnum manent tria, quod Saturni sanum in faucibus, quod Saturnia porta quam Iunius scribit, quam nunc vocant Pandaniam, quod post eam Saturni in adificiorum legibus parietes postici muri scripti. Et Sextus Pompeius: Pandana (inquit) porta dicta est Roma, quod semper pateret. Hanc aut sub Capitolio fuisse non longe à templo Saturni refert Varro. De eadē portae mentionem facit Solinus, quam prope Capitolium fuisse scribit.

Pandanā porta.

DE PORTIS RATUMENA ET SALVTARI.

Ratumēna.

Porta Ratumena (vt inquit Sextus Pompeius) à nomine eius appellata est, qui ludico certamine quadrigis victor. Etrusci generis iuuenis à Veijs. Is consternatis equis excussus, Roma perijt, qui equi feruntur non antè cōstitisse quam peruenerint in Capitolium, conspectumq; scitulum quadrigarum, quae erant in fastigio Iouis templi. Quas faciendas locauerant Romani uenienti cuidam artū sīgūlīna prudenti, quae bello sunt recuperatae, quia in fornace adeo creuerant, vt eximi nequirent, idq; prodigium portendere videbatur, in qua ciuitate ea fuissent, omnium eam futurā potentissimam. Et Plinius libro octauo, capite quadragesimo septimo: Maius augurium apud priuos, plebeis circensibus excusso auriga, ita vt si staret in Capitolium cucurrisset equos, sedemq; rer lustrasse. Maximū uero eodem peruenisse à Veijs cum palma & corona effuso Ratumena qui ibi uicerat, inde postea nomen portae est.

Salutaris porta.

Porta Salutaris appellata est ab aede salutis, quae ei proxima est. Sextus Pompeius. Hanc autem in Quirinali fuisse constat, sicut & aedes Salutis fuit.

DE PORTA STERCORARIA.

Stercoraria uero porta non urbis, sed Capitolij fuit, de qua idem Sextus Pompeius. Stercus (inquit) ex aede Vestae 17. Kalend. Iulius defertur in angiportum medium ferè cliui Capitolij, qui locus clauditur porta Stercoraria, tanta sanctitatis timores nostri esse iudicantur, &c. Haec non septē portae eas fuisse existimo, quae Plinij tempore iam esse desierant.

Porta autem quae nunc extant Roma in uniuersum sunt uiginti antiqui nominis & loci 13. recentioris uero urbis Leoniana uidelicet septem. Ad Septentrionem sunt Flaminia & Collatina, ad ortū uerūnum Collina & Viminalis, ad ortum aestiuum Gabiua & Esquilina, ad ortum hyemalem Caelimontana & Latina, ad meridiem Capena & Trigemina, ad occasum Naualis, Ianiculensis & Septimiana, reliquae septem urbis Leoniana sunt, &c. Haec haec uenae de portis Romanis, quae diligenter collecta sunt ab Onuphrio Panuino, in sua ciuitate Romana.

Urbem obsideri] Obsidet autem Porfenna tertio anno post reges exactos, tribus annis continuis.

Pari ferè ornatu] Purpuratus scilicet. Erat enim purpura regum & magistratum primū, licet deinde usus eius ad equites quoque translatus sit.

Transfuga.

Vt transfuga] Transfuga dicitur is, teste Sexto Pompeio, qui liber uel seruus, aut hostis seruorum, sua uoluntate ad hostes transit: quos Romani detractis armis, ne quid insidiarum stimulatā transiōne moliri possent, in postremam aciem inducebant, neque illi facile quocquam credebant, quae de re multa apud Alexandrum ab Alexandro, libro quarto, capite 7. & Blondum libro 7. Roma triumphantis.

Scuola vn de.

Scuolae à clade dextrae manus] σκαδὸν enim Graecis idem quod leuam & sinistram est. Scuola enim cum dextram igni dedisset ensemque à Porfenna datum leua manu arripisset. Scuola in posterum cognominatus est, vt Liuius & Plutarchus in Publicolae uita testantur. Vnde etiam Scāe ab Vlpiano Iurifconsulto dicuntur, qui sinistra manu pro dextra uertuntur. Vide Alexandrum ab Alexandro, lib. 1. cap. 9. Genialium.

Scax.

Grassaremur] Bustidius Codex, vt Nannius lib. 5. annotat. crassaremur pro grassaremur haber, idq; saepius in eadem uoce, vt antiqui Caium pro Gauium: Cneum pro Gneum dixere. Quanta autem assentia sit in his literis, ipsa forma docet C. G. cum nihil differant, nisi quod inferius cornu in G nomibilibi sursum uersus repandum est, quare non immeritè inter aνιστορυον referri possunt.

C pro G.

Aderunt] Eiusdem atatis & generis, ac qui similiter pro salute

patrie aduersus omnia corporis & uitae pericula, mortem uel oppetere sua sponte, uel te interficere animum induxerunt, accepta per insurandum fide. Huc autem pertinet Diogenis nobilissima responsio, qui adolescenti conquerenti, quod à multis conturbaretur. Desine, inquit, & tu perturbatoris iudicia praefere. Significans, uulnere magis improbitatem ledentium siniri, quam si qui leditur, dolorem fida quadam ratione dissimulet, & tum illi qui incesunt hominem, ut illum discrucient, desinent, si uiderint illum nihil moueri. Exstat apud Laertium in eius uita.

His conditionibus] Dionysius scribit, primum consultasse Porfennam, quo pacto insidias uiraret, & deinde legatos Romanos misisse, ut ad pacem inuendam Tarquiniū & filios exules recipebant. Si autem id non daretur, ut bona saltem illis redderent. Postremo, ut agro decederent, Hetruscis circa flumen adempto. Quod uinum, ut bello se soluerent Romani, à se impetrari promiserunt, obsidesq; dare fidei testes, Porfenna, priusquam de Ianiculo exercitum deduceret, dederunt.

Mutia prata] Militaris fortitudinis premium amplissimum, praeficit enim temporibus militaria dona, quae militibus fortem operam nauantibus in bello à ducibus dabantur, hennina uel quaritarij farris fuere (vide adorea laus bellica dicta) binas, iugera, aut tantum agri, quantum uno die circumarissent, amplissima dona putauere. Praeterea enim militie hac habita sunt maxima, ut post exhaustos labores, milites emeritis stipendijs, sanguine & sudore partis, adnarentur. Hos enim leuissimos fructus, uelut opinam praedam, laborum periculorumque accipiebant. Perniciosum enim ciuem putabant, cui bina aut septem iugera non essent satis. Vide Blondum libro sexto Roma triumphantis, & Alexandrum ab Alexandro, lib. quarto, cap. 18. Neq; uero Mutio solum prata data fuere, sed & statua equestris ei honoris gratia constituta est. Viris enim claris, & bene de rebus meritis, mos fuit antiquis, statuas in templis, & alijs locis insignioribus, quae alijs ad uirtutem stimulum adderent, constituere. Quae de re Plinius lib. 34. cap. 4. & lib. 33. cap. 12. lib. 34. cap. 5. & 6. Eius uero statua, quae Mutio apud Curiam Hostilianam collocata fuit, meminit Caellus Rhodiginus libro decimo octauo, capite 12. Antiquitatum.

Mutia prata.

Adorea.

Praeterea militie antiqua.

Statua uirae praclaris erigi antiquitus solita.

Vna ex obsidibus] Captiuis enim omnibus receptis, & uiginti praeterea ex obsidibus, decem uidelicet maribus adolescentibus, ac uirginibus totidem, obsidionem soluisse Porfennam, historici tradant, inter quas praecipui nominis fuere Claelia, & Valeria Publicola consulis filia. Verum de Cloelia, quam alij Coliam, & Seneca ad Martiam Cochiam uocat, plurā uide apud Dionysium lib. 5. Plutarchum de claris mulieribus, cap. 14. & in uita Publicolae, Plorum lib. 1. cap. 10. Orosum lib. 2. Eutropium lib. 1. cap. 11. Valerium Maximum lib. 3. cap. 2. Virgilium lib. 8. Aeneidos. Silium Italicum lib. 10. Claudianum de laudibus Serenae uxoris. Orthonem Phryingensem lib. 2. cap. 10. Sabellicum lib. 7. Ennead. 2. Rhapsod.

Frustrata custodes] Ferunt enim à custodibus impetrasse, quorum custodia tradita erant uirgines obsides, ut liceret ire ad flumen, ut corpus lauarent, & ut transper oculos retrò aspicientes amouerent, donec depositis uestibus fluuiati aqua abluerentur. Quo facto, deceptis custodibus natando in ueriorē ripam peruenerunt.

Romani pignus pacis ex foedere restituerunt] In seruanda enim fide à rege Hetruscorum, uel quouis alio uinci turpissimum putabant. Romani quippe, ut perpetuae fidei custodes sanctissime uiderentur, non solum pacis foederam in templo Iouis Capitolini columinis, aut aeneis tabulis, ut perpetua monumenta extarent, insculperunt, & in aede Iouis Pistorij in ligneos clypeos scripta obrulerunt, sed fidei quoque templa magnificis expensis edificauerunt. Quae de re Alexander ab Alexandro libro quinto, capite tertio, & libro secundo, cap. 22. Plinius libro 25. cap. 10. Caellus Rhodiginus lib. nono, cap. 22.

Romanorum fides.

Legille impubes dicitur] Est enim praeterea semper amabilis, & dum uirgines Claelia legit, liquet uerissimum esse, quod Aristoteles libro Rhetoricorum secundo scriptum reliquit: In totum ea natura sese inuicem delectari, quae generi sint coniuncta aut similia, ut Seneca, sene: Adolescentem, adolescentem: Uirginem, uirginem. Prima enim familiaritatis conciliatio ab aetate aequalitate proficiscitur. Vide Pronerbium: Simile gaudet simili. De uo uoq; similes coniungit.

simile fuit li gaudet.

Maximè opportuna iniuria esset] Notandum quam prudens fuerit Claelia consilium, quae noluit iuuenes maturioris aetatis, aut quosuis alios irriteris comites, quam uirgines & pueros sibi eligere, quod eā aetate potissimum ab hostiū manu liberaret, quae maximè oppor-

oportuna iniuria esset, & ipsa simul in amissa virginitatis suspicio- nem apud suos non incidere. Quandoquidem, ut Quintilianus alibi ait, non satis est abesse à turpitudine crimine, nisi criminis quoque suspicionem effugias.

Virgo infidens equo] Stratum equestrem virginis habitu, in via que sacra nuncupatur, qua ad forum itur, Clælia positam esse legimus apud Dionysium (qui suo tempore non amplius exiisse, sed incendio circa ades proximis exorto deletam esse ait) Plutarchum de claris mulieribus, Plinium lib. 3. cap. 6. Senecam libro de consolatione ad Martiam, Petrus Marsus in Silytrali libro decimum. Verum Plutarcho ait, quosdam fuisse, qui Valeria nomine hanc statuatam dicatam affirmant.

Tuscum vicum vocant] Alij huic vico appellationem factam scribunt, quod sedem illic acceperit Cæles Vibenna Hetrusca gentis dux à Prisco Tarquinio ob suppetias ei latas, ut annotat Cælius Lectionum antiquarum lib. 20. cap. 33.

Generum Mamilium Octavium] Dionysius et Florus eum Mamilium vocant, ut id annotat Cæspianus in suis consiliis.

De publico est elatus] Plutarchus scribit populum Romanum publicum honorem funeri decreuisse, ac quadrante ad sumus exorandum cõtribuisse. Sepultus est autem intra urbem, iuxta etiam, cuius sepulchri tota familia particeps est facta.

Luxere matronæ] Velut si nihil in eum pro dignitate contulisset Romanus populus, dum viueret, sed omnem ei gratiam, etiam post mortem deberet. Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 7. Blondum lib. 2. Romæ triumph.

Sub corona venierunt] Id est, in seruitutem redacti sunt. Antiquius enim mancipia iure belli capta coronis induita veniebant, & idcirco dicebantur sub coronis venire. Nam corona signum erat capitiuorum venalium, sicut pileus impostus demonstrabat eiusmodi seruos venundari, quorum nomine emptori venditor nihil presert. Budeus in prioribus annotationibus in Pandectas.

Dictatoris primùm creandi] Vt Lilius conuenitur de incertitudine temporis, quo primùm creatus sit Dictator, & quis ille primus fuerit. Sic nec de causa satis inter auctores conuenit. Orofius enim Sabinorum bellum mouentium causa. Lilius ad Sabinum, Latini etiã belli metu mouentium, Dionysius cum plebs ari alieno obstricta, ad bellum Latinum nomina dare detrectaret, post longas cõsultationes, abrogata pro tunc consulari potestate nouum hunc magistratum, à quo nulla esset pronocatio, quig sumum ac regium ius haberet, ad comprimendos sedandosq, eos tumultus senatum creasse scribit, ac senatus cõsulto factum, ut Lartius & Clælius cõsules, cæteri magistralis abdicarent, vniq, quem senatus nominaret, populus seisceret, hanc amplius quam in sex mensium spatium sine pronocatione, & maiore quam cõsules essent, potestate imperaret. Itaque Clælio cõsuli negocium datum dictatoris dicendi, qui T. Lartium Flauum collegam dixit. Is Roma primus, ut Dionysius asseruat, primus vnicus belli, pacis, ceterarumq, rerum imperator, Prætor Maximus, magister populi & dictator appellatus. Titus autem Lartius dictator dicitur, sp. Cassium Viscellinum virum consularem magistrum equitum dixit. Atq, inde ea semper in Repub. consuetudo fuit, ut dictator cum magistro equitum magistratum gereret. Dicitur verò ita est sive à dictando iure, vel ut Dionysius scribit, propter potestatem iubedi edicendi, quod vellet, sive ut Varro lib. 4. de lingua Latina scribit, quod à cõsule diceretur, cuius dicto omnes audientes essent. Creabatur enim viua voce consulis non per populi suffragium. Dictator itaq, quia summa erat in populi potestas, is quoq, magister populi appellatus est. Vnde Varro eodem libro: Magister equitum, quod summa potestas huius in equites & ad censos, ut est summa populi, dictator, à quo is quoq, magister populi appellatus. His vero ex causis dictator plerumq, creabatur, legendi senatus, clausi sigendi, ferende vel abroganda legis, Latinarum feriarum, reipub. cõstituende, seditionis sedanda, questionis exercenda, signi mitrendarum quadrigarum dandi, comitorum habendorum. Quibus rebus peractis dictator se abdicabat. At si rei gerunda causa, hoc est belli, sex mensium eius erat imperium, ne in tanto imperio si diuturnum esset, in solentior quis redderetur, ac ita ad tyrannide aspiraret, quod sit cedentibus annis à Iulio Cæsare factum est, postquã dictator est declaratus. Quomodo autem dictator à cõsule nocturno tempore diceretur, tradit Lilius in lib. 9. Vnde non erat necesse consulē progredi ad populum, ut dictatorem diceret. Et quemadmodum à Grecis hæc potestas initio ducta sit, docet Dionysius in quinto eruditè, qui ante omnia videndus est. Sed & Aristoteles tertio politicorum huius dignitatis meminit. Lege etiam Plutarchum in Fabio & Marcello.

Meminit & Eutropius cap. 11. lib. 1. Nihil verò prætermisit de hac re Onuphrius Panminus in Commentarijs Castorum.

Equum infestus admittit] Equum admittit, re, pro confedendo, re, interpretatur Budeus in posterioribus annotationibus in Pandectis. At eum erroris arguit Franciscus Floridus, Sabinus lib. 2. succissuarum lectionum capite 8. admittit eum esse, quod concitare demonstrans.

Saturnalia] Origo Saturnaliorum latissimè enarratur à Macrobio, lib. 1. cap. 6. Nec prætereundus est Lucianus, de Saturnalibus, & Dionysius lib. 6. de eodem.

Eidem Castori vouisse] Quem ita dæmon, sicuti Pollucem à εὐκαρῶν cognominatum legimus. Scribit autem Cicero lib. 3. de natura Deorum apud Regillum, in silice apparere tanquã vestigium vngule Castoris equi, & in foro ab A. Postumio ad Castori & Polluci dedicatam. Historia à pluribus recitata. Queritur hoc tempore, à plerisq, qua fori parte esset hæc Castorum ades. Quidam D. P. Cosmi & Damiani templum Castorum existimant, alij iuxta Iuturnæ fontem, quod inuere videtur Ouidius in Fastis ita canens: Fratribus illa dies, fratres de gente deorum, Iuxta Iuturnæ composuere lacus.

Qui de vrbis Romæ antiquitatibus & regionibus scripsere, & ipsi inter se dissentiunt, cum tamen frequens sit eius templi mentio Cicroni, Lilio, Plutarcho, Catullo, Varroni, Dionysio, Plinio. Gyrardo historie Deorum syntagmate v. non vnum, sed plura fuisse videtur, quem vide.

Ad Aristodemum] De cuius origine si multa volueris scire, lege septimum librum Dionysij à principio. Cognomento verò dicitur fuit μάλατος, hoc est, mollis, mortuus verò est Tarquinio anno atatis sue 90. Imperij sui 25. Olympiadis 66. anno quarto & vltimo: ab vrbe verò condita 244. quibus Romæ sub septem regibus regnatum est. Auror de viris illustribus eum Cumis per summam ignominiam reliquum vitæ tempus exegisse scribit.

Regillum lacum] Quis est in agro Tusculano, & Algide sive Regillum lacum. De quo Plinius lib. 33. cap. 3. Sabel. lib. 9. Enn. 2. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geographia.

Ebutius Magister equitum] Florus Cossus, Feneffella cap. 9. & Pomponius 16. Spurium Cassium vocant. Erat autem magister equitum, velut magister cõsultorum dictatoris, atq, in ipsius præscriptum parere oportebat, ita si quando abesse contingeret, eius vices gerere, & munia obire possent. Quales igitur tribuni Celerem apud reges, tales ferè apud dictatores magistri equitum erant, & quemadmodum dictator summum habuit ius in populum, ita in milites quoq, magister equitum. Vide de ea re Feneffellam, Pomponium Læti, & Alex. ab Alex.

Pronunciasse militi premia] Apud Frontinum lib. 1. vbi docet, quemadmodum sit incitandus exercitus ad prælium, legimus Aulum Postumium oblata specie duorum in equis iuuenū, animos suorum erexisse, Pollucem & Castorem adesse dicentem, ac sic prælium restituisse. Quo discendum est, præsentibus Dijs, ne gentiles quidem in summo vitæ periculo desperasse. Illud verò notandum, Castorem & Pollucem semper pro partibus Romanorū fuisse, ut qui alibi infidentes equis P. Vatiene nocte venienti, obuiam quoq, facti sunt, nunciantes eo die regem Persen victum atque captum, quod paucis post diebus literæ Pauli verum fuisse docuerunt. Cuius rei meminit Plinius lib. 7. cap. 22. Laëtantius institutionum diuinarum, lib. 2. cap. 8. Plutarch. in vita Pauli Aemylj.

Romæ tribus vna & viginti factæ] Ita huc locum restitueri viri doctissimi Glareanus, & post eum Sigonius, non XXXI. sed XXI. tribus, scribendum esse euincens. Ceterum non negligenda sunt, que accuratè à viro eruditissimo Nicolao Grucchio lib. 2. cap. 1. de comitijs Romanorum disputantur, vbi omnium auctorum locis diligenter excusis, tandem in Sigonij sententiam concedere videtur.

Ades Mercurij dedicata] Quod eo die Mercurius natus esset. Templi enim dicario natalis erat numinis, ut ex hoc Liuji loco & Festo ostendit Torneib. lib. 2. aduersariorum cap. 11.

Propter nexos obas alienum] Erat enim hoc ius iam inde à condita ferè vrbe, vel lege, vel more constitutum, ut liberi, qui pecuniam deberent, cum soluendo non essent, rati à creditoribus, atque ad operas in seruitute prestandas cogi possent, qua licet abusi multum in terga miserorum crudelissime seuerunt. Idq, ita obseruatum esse ante 12. tabulas hic locus indicio est. Post autem in eas hæc verba relata sunt, teste Gellio lib. 20. cap. 1. Aeris confessi, aerisq, debiti indicatis, XXX. dies iusti sunt. Post deinde manus iniectio esto, in ius ducto, in iudicatu faxit, aut quis pro eo in iure vindex sit, secum ducto.

Criminis suspicio effugienda. Statua equestris Clælia.

Tusculanus vicus.

Mamilius Octavius. Publicola sumus.

Sub corona veniens.

Dictator creatus.

T. Lartius Flauus primus dictator Romæ.

Dictator vnde dicitur.

Dictator magister populi.

Equum admittere.

Admittit concitare est.

Castoris ades.

Aristodemus.

Regillum lacus.

Magister equitum.

Regillum lacus.

Magister equitum.

Ergo.

Sacrosanctum.

Comitum.

Castor & Pollux tempore pro Romanis stetit.

Soliqui.

Meles.

Quod pol.

Quod dec.

Laf.

Soluere Sacramento.

Tit

Ergo

Sacrosanctum

Comitum

Soliqui

Meles

Quod pol

Quod dec

Laf

lanam prædere magis digna iniuria nobilitatis quis, qui ab aurigante r Soluerentur Sacra

cito, vincito aut neruo aut compede. XV. pondo ne minore, aut si volet maiore vincito. Si volet suo viuito, in suo viuito, qui cum vincitum habebit, libram farris in dies dato. Si volet, plus dato. Et hac quidem Gellius, quia vero hanc legem mendosissimam, & mutilatam verisimilibus coniecturis resituit Iacob. Renardus cap. 8. 12. tabularum. Itaq; Gellij verbis ex ipso adijciendum. Tertijs mundinis partes fecan- ro, si plus minusve secuerunt sine fraude esto. Vt autem posterior pars legis de secandis debitoribus, arreftante Caelio iureconsulto, nunquam vlturata, sed more publico, vt Quintilianus lib. 3. scribit, repudiat a fuit. sic prior nimirum vt debitores addicti in vincula ab- ducerentur, neccerenturq;, vsq; annum CDXXXVII. obseruata est, quo anno, vt inquit Liuius, initium libertatis Cos. L. Papirio Mugel- lano & C. Petilio Vtulo factum est, quod neccerentur. Atque hoc est illud, quod Varro intellexit, cum scripsit in libris de lingua Latina: Liber, qui suas operas in seruitute pro pecunia, quam debet, dum solueret, nexum vocatur. Plura de nexorum statu, neccerendi ratione, alijsq; ad hunc locum facientibus, vide apud Caelium libro duodeci- mo, lect. antiq. cap. 20. Renardum loco preallegato. Quid vero addi- cti à seruis differat Quintil. libro octauo, capite quarto. Faciet quoq; non parum ad huius rei intelligentiam historia Manlij centurionem liberantis inf. lib. 6.

Tributum.

Tributum iniquo suo tempore] Ita legendum esse Robor- tellus lib. 2. emendationum cap. 36. ostendit, vt sit sensus iniquo suo tempore, id est, cum superius enarratis malis conflictatus premere- tur inopia rerum omnium. At Nanius lib. 5. συμμύλων ex Codice Buslidano legit tributum iniquum, & no suo tempore imperatum, vt duplex sit conuentionio super hoc tributo, & quod magnitudine sue rit iniquum, quod vltra censum iniuncto onere, & quod non expecta- to tempore, quo dandum erat, extortum sit. Tributum autem, vt M. Varro de lingua Latina ostendit, dictum est à tribubus, quod ea pecu- nia, que populo imperata erat, tributim à singulis exigebatur, per quam occasionem tribuni quoq; quod tributum exigere, dicti sunt. Tributum autem ab omnibus pro modo facultatum, facta distribu- tione, per centenas partes efflagitabatur apud Romanos, que deinde post Papirij de Samnitibus triumphum, vt Liuius in decimo testa- tur, in stipendia militum collata sunt. De tributo autem soluendo more apud Romanos vetustissimo, lege preter Liuium copiosissime Blondum lib. 5. Rome triumph. a principio.

Ergastuli.

In ergastulum] Ergastulum Liuius appellat locum, in quo man- cipia deteriora in vinculis opus facere cogebantur, vt metallarj ser- uii solent, Budens in prioribus annot. ad Pandectas.

Sacramen- to dicere.

Sacramento dicere] Dicere Sacramento sermo est antiquo- rum, prout annotat Budens in annotationibus reliquis ad Pandectas, existimans dicere hoc in loco & alijs similibus pro destinare et dica- re accipi. Vide ibidem.

Collegium mercatoru.

Mercatorum collegium] Collegia à rege Numa ad exem- plum ciuitatis Atticæ instituta, scribit Plutarchus, & iura collegio- rum ex Solonis legibus petita fuisse, Caius putat in L. finali. ff. de col- legijs. Florus tamen & Orosius, & Tornandes collegiorum constitu- tionem Seruio Tullio tribuunt. Quid vero iuris hac collegia habue- rint, & qua ratione eorum distributio facta fuerit, docet Zastus in Catalogo legum antiquarum de legibus Clodij. Cicero huiusmodi collegia sodalitates vocat. Sunt enim sodales, teste Caio, eiusdem col- legij homines, in Germania hodie Zünfte siue Zechen vocantur, eaq; more antiquo magistratum habent, cuius in liberis ciuitatibus non est leuis autoritas. Porro Festus mercatorum diem festum Idus Ma- rias appellat, quod eo die Mercurij ades esset dedicata. Eosdem vero, à Mercurio, quem coluerunt, Mercuriales appellatos à Cicerone in epi- stolis ad fratrem suspicatur Sigonius lib. 2. de iure antiquo ciuium Romanorum, M. Furium Flaccum, inquit Cicero equitè Romanum, hominem nequam, Mercuriales & Capitolini de collegio eiecerunt. Nam Capitolinorum collegium à M. Camillo dictatore ludij Cap- itolinis, eodem Liuiio teste, constitutum satis constat.

Questione pollulare.

Questionem postulantibus ijs] Id est, fieri informationem, & legibus hoc factum vindicari, vt nunc vulgo loquuntur. Postulare enim questionem eius est, qui iniuriam sibi factam queritur, aut al- teri quam vindicari ad se petrineat. Decernere vero questionem id est, quod nunc dicimus ordinare, vt fiat informatio, & vt contra de- linquentes procedatur, Budens in prioribus annot. ad Pandectas.

Laiciuire.

Laiciuire magis plebem] Id est, Plebem nimio ocio se petu- lantem prebere magis, quam veram seditionem meditari, nulla satis digna iniuria nobilitatis concitata. De plebe enim tanquam de e- quis, qui ab aurigante reguntur, locutus est Budens ibidem.

Soluere Sa- cramento.

Soluere Sacramento] Id est, Sacramento quo obstricti

erant, non amplius tenerentur. Sicuti soluere legibus, & canonibus ibidem dicitur, de qua loquendi forma Budens, vbi prius.

Nullam scelere religionem exolui] Sicuti obstringere re- Religionem ligione & obligare dicebant, pro eo, quod dicimus conscientie metu exoluerunt. incutere, sic exoluere religione, est huiusmodi metu & scrupulum adimere. Forma est loquendi familiaris Liuii, de qua Budens in prio- ribus annot. in Pandectas.

In sacrum montem] Prima post reges exactos in vrbe discor- dia, que accidit anno 4. Olympiadis 71. ab vrbe condita 260. Ab eo ve- ro, quo libertas parta erat 16. Cuius rei meminerunt quog; Orosius lib. 1. cap. 5. Eutropius lib. 1. cap. 1. Eusebius in Chronicis.

Menenium Agrippam] Agrippa veteres vocabant, qui con- tra nascentium legem, pedibus prius ex vtero emeritis, nati essent, qua- si egrè partos: quod plerumq; omen infelicitatis fuit. Sed in vno Mar- co Agrippa, cuius egregium facinus hic Liuius describit, felicitatis exemplum fuisse scribit, nec tamen vsq; eò inoffense, vt non plura aduersa pertulerit quam secunda. Nam & misera pedum valetudi- ne, & aperto coniugis adulterio, & aliquot infelicitatis notis retro- uersi ortus omen luit. Quæ de re lege Plinium lib. 7. cap. 8. Solinum cap. 4. Gellium lib. 16. cap. 16. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Tempore quo in homine] Extat hæc fabula inter Apologos Aesopi Philosophi clarissimi, quem haud immerito sapientem esse exi- stimatum Gellius scribit, cum que vtilia monuit suastiq; erant, non seuerè, non imperiosè præceperit. (qui Philosophus mos est sed festi- uos commentus Apologos, res salubriter animaduersas in mentes a- nimosq; hominum cum audiendi quadam illecebra induxerit, cuius fabule inter omnes semper præualuerit, vt Fabius oratorum in- stitutionum quinto animaduertit. Vixit autem Aesopus Cræsi Ly- dorum regis tempore, cui fabulas suas dedicauit.

Comparando hinc] Assabulatio & accomodatior fabule. Est enim ciuitas humano corpori per similes. Nam compositi est vt r- que ex multis partibus, nec in eis vim eandem pars quæq; habet, ne- que vsus partes exhibet.

Flexile mentes hominum] Locus de fabularum & apolo- gorum vtilitate, quibus summi oratores imperitam plebem sepe ad meliora reuocauerunt. Sic enim summus orator Demosthenes, in con- spiratione Græciæ ciuitatum fabulam de lupis & ouibus (vt Aristo- bulus Cassandrensis apud Plutarchum auctor est) recitauit, & simili quog; modo Themistocles ne nouarent magistratus, Atheniensib; per- suasit, fabula de vulpe muscæ obstia, vt Plutarchus in Themistocle auctor est. De vsu autem fabularum lege Aphthonium in progymnasma- tis, Quintilianum lib. 5. cap. 11. Caelium lib. 18. cap. 7.

Tribuni plebei creati] Id (plebeij) ideo adiectum, quod plura Tribunorum genera essent, vt tribuni Celerum qui sub regibus equi- tibus præerant, & veluti secundum locum à regibus obtinebant, de quibus supra lib. 1. Erant & tribuni militares, qui aliquando consu- lari potestate Reipub administrant. Fuerunt & tribuni ararij, verum is ordo magistratus non erat. Vnde verò hæc vox manauerit varie auctorum sunt sententia. Varro lib. 4. de lingua Latina, ex eo ortum tradit, quod terni ex tribus tribubus Rhannensiu, Lucernum, Tatiensium, olim ad exercitum mittebantur. Pomponius verò ex eo ortum putat, quod id temporis populi tres tantum partes erant, quas tribus nominabant, & ex singulis singuli creabantur, qui eis præessent; Tribuni vocati. Alij à centuriarum equestrium numero dictos malunt, quas ab initio tres tantum fuisse constat. Nec desunt qui à tribuni suffragijs, quibus creabantur dictos existimant. Por- ro ad numerum tribunorum plebis quod attinet, omnes serè in eo cõ- sentiunt, quinq; primo anno factos, licet non simul in monte sacro, vbi duo tantum creati leguntur, trib. deinde adlectis, vt essent quin- que singuli ex singulis classibus, vt Padianus in Cornelianam ex Tu- drani, Atici Ciceronis & Liuij sententia tradit. Idem duos primos ex vetustissimorum auiatum autoritate nominat L. Sicinium L. F. Bellurum, & L. Iunium C. F. Paterculum: Dionysius verò C. Sici- nium Bellurum, L. Iunium Brutum, C. & P. Licinius, & C. Icilium Rigam quinq; primos nominat. Plutarchus in Poplicola duos ex quinq; nominat, Iunium Brutum & Sicinium Bellurum: Suidas Sicinium & Brutum. Anno deinceps CCXCVII. C. Horatio & Q. Minutio Coss. quinq; additis decem sunt effecti, qui numerus deinde stante Reipub. Romana conseruatus est. De tribunorum au- tem plebis origine, electione, officio & autoritate leges Fenestellani capite decimo, Letum capite decimo octauo, Ouidium libro tertio Fastorum, Valerium Maximum libro secundo, capite primo, Blon- dum libro quinto, Rome triumphantis, Alexandrum ab Alex. libro quinto, capite 2.

Religionem exoluerunt.

Secessio pri- ma plebis.

Agrippa qui.

Aesopi Philo- sophus.

Fabularum vsus.

Tribuni plebei.

Tribunorū varia gene- ra.

Sacrata lex. Sacramentum legem latam] Sic dictam, quod in sacro monte la-
ta sit. Verum autem vna tantum lex, an plures in sacro monte latae
sint, non satis constat. Livi & Dionysius ubi rem ipsam narrant,
vnam nominant. Sed Livi alibi non semel sacratae leges dixit, vt
paulo post in hoc ipso libro, sicut & Cicero de provincijs consularibus
& in oratione pro C. Cornelio, vt annot. ait Manutius de legibus Ro-
manorum. Budeus autem in posterioribus annotat leges sacratas
dictas, quibus sanctum iubeatur esse alicui Deorum, quidquid aduer-
sus eas fecerit, sicut familia, pecunia q. Sacra autem vt verò leges aut
consecratione, & obstratone, aut penarum sanctione, Cicero pro
Cornel. Balbo. Deinde sanctiones sacratae sunt, aut genere ipso, vt
obstratone & consecratione legis, aut penis, cum caput eius qui
contra facit, consecretur.

Cotiolani laus. Sua laude oblitit] Fuit enim Coriolanus, Plut. arch. teste,
(qualem Cato militem esse optabat) non manu tantum, aut icu,
verù & vocis sono, & vultus asperitate hosti terribilis, animo q. infu-
perabilis. Quis quoq. cum multa bella per id tempus decernerent
Romanis, à nullo sine corona aut premio discessisse visus est.

Fragilitatis exemplum. Sumptus funeri defuit] Fragilitatis contemptus q. diuitiarum
memorable exemplum, quo docemur, nullis nisi inuitis & re-
cusantibus grauem & indecoram esse paupertatem, que ad bene bea-
teq. viuendum multo aptior est, quam large diuitiae, quod cum vi-
tus vsus facile demonstrat, tum sapientum virorum documenta, qui
repuerunt omnes diuitias, vel quia tutius sit ad securitatem, vel
quod ad virtutem aptius ita viuere. Cuius rei alia multa exempla
pete ex Valerio Maximo libro quarto, Brusonio lib. 5. facit. Sabell. li-
bro 8. cap. 5.

Vnius poena defungendum esset patribus] Id est, vt Mar-
ci Coriolani dominatione ab illa populari consecratione liberandus
esset Senatus, id quod à Gracis ἀπαρτίσθαι & ἀπαρτίσθαι dicitur,
vt annotat Budeus.

Sicilię vberitas. Quæritum in Sicilia] Insula omnium fertilissima. Vnde Flo-
rus libro quarto, capite secundo, Siciliam Sardiniamq. finitimas in-
sulis armona pignora. Cicero in quarta actione Verrina alijsq. lo-
cis, horreum populi Romani vocat, quæ sepe numerò eorum maxi-
mos pauperit exercitus. De hac Insula eiusq. vbertate leges Claudi-
anus de captiua Proserpina libro primo, Lucretium libro primo, Sili-
um Italicum libro decimo quarto, Diodorum Siculum lib. 6. Polybium
de primo bello Punico, Strabonem libro sexto, Plinium lib. 3. Solinum
capite 11. Melam lib. 2.

Diem dicentem. Tribuni diem dixissent] Dicebatur enim dies ad populum
à magistratibus, aut Tribunis plebis, quibus tantum ius dicendi
diem sicutus data fuit. Nonnunquam tamen à priuatis quoq. Est
autem dicere diem, idem quod accusare. Nam qui accusat, diem reo
denunciat, quo ad causam dicendam presto sit. Non autem vnam
obnoxiam accusatum legimus apud Plut. archum, cum primo accu-
satus sit, eo quod regnum illicite affectasset. Secundo quod captam
ex Antiatum agro prædam in ararium non retulisset, sed militibus
suis priuati diuisisset. Tertio quod facili venundari annonam in-
hibuisset, & vltimo Tribunitiam quoq. potestatem populo interci-
pere suffisset. Vnde discet inuidie naturam, que scrijs etiam in rebus
multa mendaciter fingit, & malum malo conduplicat, modo ob-
stet illi, cui ex animo male vult.

Volsci. In Volcos] Qui ducentos per annos cum Romanis bella gesse-
runt, & perpetui ferè Romanorum hostes fuerunt, qua de re copiose
Volaterranus li. 38. Urban. comment. Plerumq. autem vt hic Corio-
lanus iniuria affecti ad eos confugimus, quos & nobiscum sentire, et
simili quoq. odio aduersarios nostros prosequi putamus.

Accij Tullij] Plutarchus Tullum Amphidium, alij T. Tacitum
appellauit.

Præfultator. Præfultatorem displicuisse] Præfultor dicebatur, qui in ludis
aut sacris præfultabat, δὲ τοῖς ἱεροῖς ἀπορροῦμενος, vt explicat
antiquum Lexicon. Nam in omnibus pompis, ludisq. Circensibus in-
uenies ibant in numerum saltantes & substilientes, qui ludij & ludio
nes dicebantur. Tornebus lib. 10. Aduersariorum cap. 10.

Sequius. Inuitus quod sequius sit] Sequius, id est, deterius. Nam se-
quior pro deterior dici non est infrequens, quod Tornebus lib. 14.
Aduersariorum capite 17. à sequendo putat deduci. Deterior enim
sequi, meliora præcedere solent. Sic & Varro apud Nonium loquitur,
Non modo abfens quicquam sequius de re cogitat, sed etiam rum-
inabitur humanitatem.

Veturia matre] Plutarchus in Coriolano Veturiam vxorem,
Volumniam autem matrem fuisse scribit. Vide Alex. ab Alex. libro 1.
capit. 13.

Discordia inde inter patres] Sic Hannibal fraude Punica a-
gros Quinti Fabij Maximi in actos reliquit, cæteris omnibus depopu-
latis. Cuius rei meminit Plinius lib. 17. cap. 26. & Frontinus lib. 1. cap.
8. Stratagematum.

Fregere tandem virtum] Ex hac igitur historia discet, vix vl-
lam esse hominis tam grauem affectionem, quam pietas in parentes
& coniuges non facile superet.

Inuidia rei oppressum] Autor de viris illustribus, vt prodito-
rem occisum scribit. Alij cum Romanis finibus copias abduxisset, non
multo post Antij ob soluti belli inuidiam multitudinis incurfu, lapi-
dibus obrutum, alij ferro trucidatum memoria prodiderunt.

Templum fortunæ muliebris] Inter numina pleraque que
veteres habuere, olim Romanis Fortunam eximie cultam, scriptum
in antiquitatibus est. Idque ex eo coniectari licet, quod plures illi a-
des fuisse, ac diuersis nominibus denominari vulgo prodium est, vt
legimus apud Plinium libro trigesimo quarto, capite octauo, libro
trigesimo sexto, capite vigesimo secundo & vigesimo quinto, libro 8.
capite 48. lib. 36. capite 5. lib. 7. cap. 7. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 13. Cæ-
lius lib. 18. cap. 34. & lib. 13. cap. 12. lib. 18. cap. 14. Fortuna verò mu-
liebris sic cognominata est, quod eius simulachrum, vt in quarto de
ciuitate Dei Augustinus scribit, à matronis dedicatum fuit. Idque
cum dicatur, bis locutum esse ferunt, Aureos Halicarnassens, Va-
lerius, Plinius de viris illustribus. Plutarchus quoq. de fortuna Ro-
manorum ait, in huius templi dedicatione simulachrum ita locu-
tum: Piè me vrbis lege mulieres vrbana erexere. Ex Latinis quidam
sic asserunt, hunc Deæ vocem: Rectè me marrone vidistis, ritè, dedi-
castis. Sed & Lucianus in secundo affirmat non semel hoc fortuna
simulachrum locutum fuisse. Addit & Festus huius Fortunæ sanum
nescis esse attingi, nisi ab ea que semel nupserit. In templo autem
fortuna muliebris semper Calendis Septembribus, quo die bellū suc-
rat solutum post reges exactos anno 18. ritè sacrificabant, ad perpe-
tuam huius facti memoriam.

Laudes mulieribus viri Romani] Notanda est Romano-
rum gratitudo erga Veturiam. Nam in huius & Volumniæ honorem
non tantum fortuna templum edificarunt, sed vt Valerius ait, be-
nignissimis decretis adornarunt eas, sanxeruntq. vt faminis femita
viri cederent.

Sunt qui patrem autorem] Id Valerius lib. 2. vbi de paren-
tum seueritate erga liberos agit, asseruit: Et idem Tribunum plebis
Cassium fuisse scribit, sed errorem eius refutat Paulus Manutius
in lib. de legibus Romanis, vbi de legibus agrarijs tractat. Cæterum
de origine & progressu legum agrariarū latissime vide Appianum
lib. 1. de bellis ciuilibus. Quomodo verò tandem hæc lex Agraria per-
lata sit à C. Licinio Stolone Livi infra lib. 7. commemorat.

Ad vnum venenum eam labem ciuitatibus] Hinc rectè
Tyresius Scipioni interroganti, qua de causa Numantia prius in-
uicta durasset, paulo verò post funditus euersa esset? Respondit con-
cordiam, victoriam, discordiam, excidium præbuisse. Cuius apophthe-
gma extat apud Orosum libro quinto, capite octauo, Eutropium
libro 4. cap. 7.

Consules magis non confidere, quam non credere] Credere &
locum hunc Nannius lib. 5. συμπίστω ita interpretatur, Credi-
mus illi, quos soluendo putamus: Confidimus bis, quorum beneuo-
lentia securos nos facit. Consules igitur potius non confidunt suis
militibus, quos alienos à se auersosq. putabant, quam quod de viri-
bus illorum desperarent. Sic animo confidimus & moribus, si inde
officia expectamus. Credimus facultati, cum id eos prestare posse no-
bis persuademus, posse suos milites vincere credebant, velle eos vin-
cere non confidebant.

Aliosque iratos inuocat Deos] Ita in Buzidiano codice et-
iam legi non verò iratos annotat Nannius loco præallegato, vt sit sen-
sus, si fallat quod præcessit, execratione se ipsum obligans, nisi victor
è prælio regrediatur.

Omnis exercitus in se quisq. iurat] Significat postea per
ordinem singulos in se diras concepsisse, nisi victores redirent. Alij le-
gunt. Item deinceps id exemplo alterius imitationem significat, vt
notat ibidem Nannius.

Fabia gens] Fabiorū familiā nobilissimā ab Hercule monstrorū
domitore originē duxisse, Festo & Iuuenali placet. Cuius familia vi-
ros, quod primū venadi per fossas morè induxerint, à fodiēdo Fodios
dictos quidā prodiderūt, & deinde mutatis literis, & lapsa loquēdi
cōsuetudine Fabios appellatos. Alij verò à leguminis specie cognomē
hoc sibi vèdicasse putarūt, eo q. fabas videlicet optime seuerint, q. ve-
risimilius est. Sic enim & Cicero in cicerone, Lætuli à lēte, & Pijones
ap̄ ip̄sa

Fortuna muliebris templum.

Falut

Forti-
ment

Cren-
stui

Ang-
capit

Licti-
quit

Brui-
quit

Disordia
venenum.

Mili-
ti &
spoi-
poci

Ple-
gill

Inuentor
idem qui
autor.

Veturia mater
tor, hoc est, qui primus
que vt Nannius libro 9

à Pisa apud Romanos agriculturæ semper studiosissimos dicti & cognominati sunt. Quæ de re multa Plinius lib. 18. cap. 3. Macrobius lib. 1. cap. 6. Alexander ab Alex. lib. 1. cap. 9. De Fabiorum autem familia Plinius lib. 7. cap. 4. & lib. 22. cap. 5. Volaterranus lib. 16. cap. 1. Silius Italicus lib. 6. circa finem. Ovidius lib. 1. Fastorum, & Plutarchus in vita Fabij Maximi.

Sex & trecenti milites] Inter omnes constat 306. Fabios aduersus Vientes profectos esse, quod tamen recentioribus parum verisimile videtur, cum paulo ante Romane legiones agrè horum exercitum sustinuerint. Veriora igitur visa sunt ea, quæ Dionysius prodidit, quaternum millium hominum agmen ex amicis & clientibus à Fabia gente constatum esse.

Paludatus.

Consul paludatus, id est, paludamento indutus. Paludamentum autem chlamys imperatoria eorum erat, qui exercitus educabant. De quo infra plura, & Budæus in annotationibus prioribus ad π.

Porta Carmentalis.

Iano portæ Carmentalis] De qua supra, ut verò memoriam facinoris & rei dignitatem Romani relinquere, Scelerata dicta est. Solebant enim Romani ijs locis, in quibus nefanda quedam facinora committerentur, huius nota nomina imponere, ut & supra à nobis annotatum est.

Cremera fluius.

Cremeram fluium] Fluium Tuscia, qui Dionysio teste, haud procul, Veijs distat, & quem Volaterranus lib. 5. Geographiæ capit. 2. vicinum primæ portæ, & quinto ab vrbe milliario esse scribit.

Vnum propè puberem ætate relictum] Ex tribus fratribus, Cæione, Marco, & Quinto septem continuos gerentibus constatus relictum esse M. Fabio filium, Dionysius ait, & hunc quidem illum esse putauit, qui ex Fabiorum familia solus illustris domi relictus sit. Ceterum Halicarnassicus fabulosum sibi videri addit, quod ceteri Romanorum historiographi scribunt, ex tam numerosa familia vnum tantum fuisse, qui domi filium impuberem reliquerit, cum verus Romanorum lex vxores ducere coegerit. Vnde nimirum plures cum pueros, tàm in cunis iacentes domi relictos, qui velut vber seminarum genti aloqui interiret & fuerint, constabit. Sed dubie rei fides sit apud eos, qui talia tradiderunt.

Anquirere capitis.

Capitis anquirere] Capitis anquirere est actionem criminaliter intendere, capitaliter postulare, & ut vulgo loquuntur, conclusiones capitales concipere. Ex antiquis id annalibus à L. Iuio petentum, vt Budæus tradit in reliquis annotationibus ad Pandectas.

Lictores qui.

Eos ipsos plebis homines] Apparet ex hoc loco tunc temporis lictores è plebe Romana fuisse. Ceterum Punico bello confecto, qui magistratibus in prouincia apparerent, eos serè è Brutijs fuisse, vnde Brutianos dictos tradit Gellius, qui causam exponens, cur quendam à Brutianis verberatum, Cato dixisset, ait Romanos agrè passos, Brutios primos populos Italie ad Hannibalem defecisse, pulsos victisq; Penis, Brutios ignominia causa nec milites scripsisse, nec pro focijs habuisse, sed magistratibus in prouinciam euntibus parere, & premistrare seruorum vicem iussisse, quod autem è Brutijs essent, Brutianos appellatos. Ceterum lictores dicti sunt à ligando, eod quod magistratus populi Romani priuquam quempiam verberari iussisset, manus à ministris illi iubeat ligari.

Militis citati & non respondentis poena.

Quod ordines duxerat, lictor missus] Apud Romanos si quidem miles, qui citatus non responderet, varijs modis puniebatur, Gell. lib. 11. M. Terentio quando citatus, neg. respondit, neg. excusatus est, ego ei vnam onè mult. dico. Valerius lib. 6. M. Curius consul, cum subitum delectum edicere coactus esset, & iuniorum nemo respondisset, coniectis in sortem omnibus, Pelle, quæ proxima exierat, primum nomen vna extractum citari iussit, neg. eo respondente, bona adolescentis haste subiecit.

Plebei magistratus.

Plebei magistratus Tributis comitijs fierent] De tributis comitijs circa finem libro primo diximus. Idem verò quod hic L. Iuuius & Dionysius libro 9. tradit, apud quem tamè τριβυτα & βολεφον legitur pro τριβυτα. Nam Volero prænomē, Publilius nomen fuit, vt non Voleronia, sed Publilia dicenda sit, in quo, vt Hotomannus de legibus sentit, pleriq; decepti sunt, haud dubiè Zastū intelligens, qui in suo Catalogo legum antiquarum eam Voleroniam vocauit.

Plebei magistratus.

Ante hanc autem legem curiatis comitijs plebeios magistratus curiatis, paritibus creatos fuisse verisimile est. Plebey autem, vt Manutius exponit, dicebantur, qui plebis causa, & ex ipsa plebe. Patricy verò, qui patriciorum causa & ex patricijs familijs primum erant instituti.

Inuentor idem qui autor.

Vt inuentor legis Volero] Si Volero erat inuentor legis, cur Lictorius eiusdem autor dicitur? cum autor idem sit, quod inuentor, hoc est, qui primus aliquid & præcipuus instituit. Non male itaque vt Nannius libro quinto συμμιχτων annotat, Buslidianus codex

pro auctor actor habet. Hoc est exercitator, & executor vt Volero laudem habeat instituta legis, Lictorius de opera ferenda legis primas obtineat.

Non populi sed plebis magistratum] Quid plebs à populo differat, tradit Iustianus in tit. de iure nat. gent. & ciuili §. Lex est est. Plebs autem iniquiens à populo eo differt, quo species à genere. Nam appellatione populi vniuersi ciues significantur, connumeratis etiam patricijs & senatoribus, plebis autem appellatione, sine patricijs & senatoribus, ceteri ciues significantur.

Tribunus viatorem mittit] Viatores dicebantur, qui magistratibus parebant, eod quod plerumq; euocabantur ex agris homines ad magistratus, & frequens eorum ab agris ad vrbem via erat. Coluella in præfatione libri primi: Illis temporibus proceres in agris morabantur, & cum consilium publicum desiderabatur, à villis arcescebantur in senatum, ex quo qui eos accersebant, viatores nominati sunt. Quæ de re lege Ciceronem de senectute, & Alexandrum ab Alexandro libro primo, capite vigesimo septimo. Postea viatorum nomen ad Tribunorum & Aedilium plebis ministros translatum est, qui illorum iussu, quemlibet prehebentur. Consulatum verò, proconsulatum, prætorum & prætorum ministri, Lictores dicebantur, sic dicti à ligando, vt ante docuimus.

Odisse plebem plus quam paterno odio] Id est, plus oderrat quam pater eius ante fecisset. De quo supra.

Sevrico consilio obiecto] Aerologia indignationis, quæ frigidior & diluitor est in verbis istis: Si enim ipse vnicus consul obiectus sit, contra tribunitianam potestatem, quid miri si victa sit vnus autoritas desituta à socio atq; collega altero consule, ac proinde minor causa irascendi, cum nihil subitum & inexpectatum eius animum percellat. Sed rursus, qui potuerunt patres habere tantum spei in impedienda lege, si vnum tantum consulem pro se habebant?

Tot difficultates sanantur vnica dictione, quam habet Buslidianus, vbi pro obiecto est electo, vt sit sensus: Ideo se tanta odia in plebem concepisse, quor vnice ad id consul electus, cum summa spe patrum, vt ipsius viribus & constantia resisteretur legi, non tamen potuerit sustinere violentiam legis. Nam memor est sui Lilius, qui supra dixit, patres ad vltimam dimicationem rati rem venturam, Appium Claudium, Appij filium consulem faciunt.

Duplicariosq;] Varro duplicarios vocat, quibus ob virtutem duplicaria cibaria dabantur. Explicantur etiam duplicarij in vetusto Lexico Græco, vt annotat Tornebo libro aduersariorum vegesimo primo, cap. 28.

Sorte decimus quisq;] Antiquissimum decimationis exemplum. Decimari verò legiones dicuntur, quando sorte decimus quisq; supplicio afficitur ab imperatore, Græci δέκα πέντε dicunt. Polybius: δὲ δέκα δὲ ἀγαστὸν δὲ δὲ ἀγαστὸν, id quod ipse copiose & luculenter tractat lib. 6. Appianus δὲ πέντε, Brodæus miscellaneorum lib. 1. cap. 9. Cur verò decimatio sit instituta rationem reddidit Cicero in Cluentiana. Fuitq; hæc vna ex grauissimis animaduersionibus militarijs, vt virgis cedi, venire, fuste & securæ percuti, in crucem tolli. Leuior verò animaduersionis species fuere, quæ ignominiam citra detrimentum attulere, stipendio legitimo spoliari, hastam dare, tendendi locum mutare, extra oppidum hybernare, cibum stantem capere, fossam fodere, hordeo pasci pro tritico, sanguinem mittere. Quarum exempla passim apud Lilium occurrunt, & à Sigonio libro primo de iure ciuium Romanorum capite decimo quinto commemorantur.

Haud minus quam præmio] Hinc eleganter Poëta dixit: Laudatq; virtus.

Crescit, & immensum gloria calcat habet.

Patribus ex concilio summouendis] Hinc Tributa comitia, non verè comitia, sed plebis concilium dictum est, quod ad ea non vniuersus populus vocaretur, sed plebs tantum, patricijs exceptis. Comitia verò ceteris totius populi fuerunt, quem magistratus legitime conuocasset, vt aliquid suffragio suo vel iuberet, vel prohiberet.

Prenfaret homines] Id est, manibus rogando prebenderet. Ita enim interpretatur Budæus, & rectè, in priorib. annot. in Pandect.

Cornicines tubicinesq;] Antiqui militares vigilas in quarta horarum spaciâ, distinguere, ac dantere solebant, vt singulis spatijs terna comprehenderetur hore. Tertia quaq; hora ad tubæ vel cornu potius signum vigiles mutabantur. Lucanus: Tertia iam vigiles mutauerat hora secundos. Propertius: Et iam quarta canis venturam buccina lucem.

Tuba vel cornu vbi mutandi essent vigiles cani, signumq; dari cœsueuisse,

Populus & plebs in quo differant.

Viatores qui.

Duplicariosq;.

Decimatio.

Militares animaduersiones.

Tributa comitia.

Cornicines: Vigillarum tacto apud veteres.

fuuisse. perspicere etiam licet apud Liviū lib. 7. infra Salustium in bello Jugurino, & Lucanū lib. 3. & 7. a tubicines autem omnes vigilia committentur. & finit his ac cornicine reuocabantur. Vegetius lib. 3. capit. 8. & Modestus in libello de vocabulis rei milit. Cimicis, Quintius cornicines, tubicinesq; in equos impositos ca-

nere ante vallam in bez. vigiliis obseruari vult. Hoc verò sciendum, vigiliis excubiisq; non ab æquinoctialibus horis, sed à planetarijs temporis mensuram cepisse, atq; eam ob rem quamuis noctium diurniq; modis euariet, nocti vigiliarumq; distributionis nihilominus usum perpetuum certò extitisse.

IN III. LIBRVM LIVII ANNOTATIONES.

Antium- Antio capto] Antium vetustissima Latij ciuitas, ducentis sexaginta ab Hostia stadijs distans, quæ cum à Cinnâ postmodum & à Mario (vt apud Liviū in quarto ab vrbe cõdita, legimus) expugnata sit, ruina quædam in litore & memoribus, superioribus annis visa sunt tantum. Huius vrbis meminit Strabo & Plinius lib. 3. cap. 5.
Algidus mons. In Algidum aduersus Romam] Qui duodecim passuum milibus ab vrbe distat, & à quo quoq; sylua monti subiacens, in cuius ingressu Regillus lacus erat, Algida dicta est. in cuius cacumine Algidum quoq; oppidum, ex aeris algore dictum fuisse olim constat: quod nunc Rocca Pape, ex veteris seu descriptionis existimatur. Cuius rei testis est Volaterranus lib. 6. cap. 1. Geograph. Meminit quoque Eutropius, vbi supra.
Algida sylua. Regillus lacus.
Consules vident, ne quid re publica detrimenti capiat. Videret ne quid Respub. detrimenti] De hac forma senatusconsulti vide notata à Budeo in priorib. annotat. ad Pandectas: Senatusconsultis autem in hanc formã factis, neq; pronocatio erat, neq; viliū vsquam nisi in cura parendi auxilium. Tunc enim commissã Respublica cõsiliis dicebatur, permissãq; vt multis testimonijs docet ibidem Budeus.
Iustitium. Iustitium per aliquot dies] Iustitium iuris statio est, quæsi inhibitiõ. Quòd verbum olim licet publicam iuris cessationem significaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba pratori dicere libebat, do, dico, addico, potest tamen & priuati iuris cessatio nem moribus nostris significare, vt existimat Budeus in priorib. annotationibus. Porro verò, tunc iustitium remissum esse dicebatur, quæ formula Liviū paulo post vtitur, cum pristina facultas tractandorum litium restitueretur, aut ore eodem.
Iustitium remittere. Vt tunc principium anni agebatur] Quis dies expulsis regibus magistratibus inuendis solemniter fuerit, nullibi se reperire potuisse fatetur Perionius lib. 3. de magistrat. Roma. Vide de hoc nota supra in principio Chronologie Luitane, vbi cause diuersitatis authorum de amnis consulum exponuntur.
Lapidibus via designabantur. Tertium lapidem] Id est, tertium milliare. Per lapides enim milliaria signabat antiquitas. Vnde Marcialis canit: Ad lapidem Torquatus habet prætoria quarum, Ad quartum breuere vni Otacilius.
Curio maximus. Curio maximus] Curiones erant, qui curijs præsidebant à Romano instituti, curiarumq; suffragijs creati, de quibus lib. 2. in Numa Dionysius: His verò omnibus vnus præsedebat, Curio maximus dictus, cuius auctoritate (vt inquit Festus) ceteri curiones regebantur. Hic curiatus comitijs semper creatus est.
Quinque viri. Quinque viri creentur legibus de imperio] Dionysius diligenter scribit Romanam historiam, sed de quinque viris, sed decemviris promulgatum fuisse scribit, ijsq; potestatem non tantum de consulari imperio leges ferendi decretum, sed de omnib. publicis & priuatis rebus, cuius sententia Zasio placet, quantum dubium non sit, Liviū aliquem suæ opinionis aut horem habuisse.
Lex Terentilla. Lex Terentilla] Corruptè Terentilla pro Terentia legi nonnulli adnotent. Meminit autem eius præter Liviū Dionysius lib. 10.
Duumviri factorum. Per duumviro sacrorum aditi] Horum duumvirorum frequens est mentio apud Liviū, vt hic & lib. 4. & lib. 5. De his autem Dion. lib. 4. ita scribit: Post electionem aut regum assumens ciuitas oraculorum patrociniū, viros etiam illustrissimos eis designauit, qui per omnem vitam eam cum haberent, militia & alijs vrbanis muneribus immunes, publicèq; apud eos libros deposuit, sine quibus non permisit oracula aspicere Sibyllina. Romani enim nihil ita custodit, neq; sacrum neq; sacrum quemadmodum Sibyllina diuinitus oracula missa. Ea autem aduent ex S. C. editione ciuitatè tenente, aut calamitate magna aliqua bello incidente, aut prodigijs alijs, & laruis magnis. Ceterum cum multo tempore duo, ad hoc ipsum sacerdotium viri tantum creati soliti essent, ac plebs de suo corpore consules creari quoq; ambiret, neq; ad hoc ipsum satis viri esset, obtinuit tandem, vt qui duumviri fieri solebant, Decemviri sacris faciundis eo iure quo duumviri crearentur. Quare anno vrbis

CCCCXXVIII. lege lata à Triburis plebis C. Licinio & L. Sextio, ex duumviris decemviri facti sunt, simulq; lege cautum, vt pars ex plebe, pars ex patrib. fieret, qui decemviri sacris faciundis vocati sunt. Isq; numerus vsq; ad tempora Sylle mansit, qui in sua dictatura XX. viros constituit. De quo plura Onuphrius in lib. Fastorum de Sibyllis & carminibus Sibyll.
Per omnes comitiales dies] Comitiales dies non solum dicuntur ijs, in quibus Comititia haberi licebat creandis magistratib. sed etiam, in quibus populus alicuius rei agenda causa cõueniebat. Per dies verò comitiales senatum haberi non potuisse tradit Cicero lib. 2. Epist. ad Q. fratrem. Plura de his differit Perionius de magistratibus Romanorum lib. 3. in ijs edicendis, & auspiciõrũ & dierum religionum nescitorumq; rationem haberi solitam, ostendens.
Caso erat Quintius] Casones appellabant veteres, qui caso matris vero in lucem prodissent, sicuri Casares. Vide Solinum cap. 4. Alex. lib. 1. cap. 2. & 9.
Cui Cincinnatus cognomen erat] Apparet nomen à prolixis & intortis capillis natum esse, à xxi olei specie, vt quibusdam videtur. Eos autem duntaxat capillos significat, qui ita intorti sunt, vt oleo persusi madescant, vt testis est Varro. Vnde Cicero in L. Pisonem. Erant illi complicati capilli, & madentes cinnorum simbria. Vide quoq; Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 9.
Vadatus est reum] Id est, pro reo sese obstrinxit. Varro lib. 3. de lingua Latina: Vas, inquit, dictus est, qui pro altero vadimonium promittebat. Inde vadari verbum pro vadimonio obstringere.
**Aliquando ius trans Tyberim relegatus] Transyberina enim regio extra agrum Romanũ, & quidem in eo genere, qui peregrinis habebatur, olim cõseri solita est, et Terrurica attributa: Quin etiam quòd illa vrbs pars infrequentior esset, minusq; culta, et à Indis ignotis & omnib. inijs, humilib; & sordida plebecula tantum incederet, sed in ea pleraq; viliora, immundiora & sordidiora fiebant, & administrabantur, vt annotauit Tor. cap. 43. lib. 2. 4. aduerf. Plebes quadrantes] Quadrantes, hoc est, tres vncias. Ita enim quadrantem Priscianus, Budeus, & Alciatus diuidunt.
Haud procul moenibus Tufculi] Tufculum Latij oppidum, à Telegono Vlyssis & Circes filio conditum, de quo Strabo lib. 5. Plinius lib. 2. cap. 98. Volaterranus lib. 6. cap. 1. Huius autem oppidi vestigia hodie quoq; videmus supra castrum Fraasati, fontemq; ex eo Romani manentem.
Gracchum Cluiliū] Dionysius Equos & Volcos, Casones Quintium damnatum, & exulem à plebe duccm, & Imperatorem belli electum autumat, non Gracchum.
Trans Tyberim] Dionysius scribit Cincinnatum damnatum iam filio, omnia vendidisse, ac sibi tantum prædium parasse trans Tyberim, in quo paucis contentus feruis, rusticam vitam egit, & præuere & paupertate nec vrbum vidit, nec amicos salutauit.
**Dictatorem etiam] Notandum hoc loco, Dionysium lib. 10. non ad dictaturam, sed ad consularum, à legatis ex agro vocatum memorie prodidisse, & simili deinde modo (vt eodem lib. sed longè post scribit) ad dictaturam petiit ex eodem agro esse. Sed quocumq; tempore quacumq; etiam ad dignitatè vocatus sit, satis liquet eam tempestate virtutem hominibus ornamento fuisse, non diuitias, nec eo tempore paupertatem cuiquam dedecori fuisse, nisi huic qui eam sortiri ferre non posset. Sed nunc vt Nafò lib. Amorum 3. canit:
Curia pauperibus clausa est, dat census honores, Inde grauis iudex, inde seuerus eques.**
Coronam auream] Obsidionalem, quæ tanquã virtutis præferens spectatissimum in signe, estimatione immensa longè præcellere credita est: hæc enim ex illo fiebat gramine, vbi ciues obsidione essent liberati, quæ nulla nobilitate publica militari lege definitur. Ceteras quippe imperatores aut duces singulis militibus tradunt, graminea verò, velut multo maximum decus præferens, nisi ab vniuerso exercitu, feruatori suo minime concedi poterat. Et hæc quidem corona Q. Cincinnatus noster primus omnium donatus fertur. Ita verò hic Liviū intelligendus, vt præter gramineam & auream**

Comitiales dies.

Decemviri sacris faciundis à Gra

Casones qui?

Lex I

Cincinnati.

Solon

Transyberina regio infamis.

Duodubula LL.

Quadrans quid.

Mulco ingen p re.

Tufculum.

Cotid quidi

Gracchus Cluilius.

L. Quintius Cincinnatus dictator peritur ex agro.

Appai res.

Figur perc.

Coronæ obsidionalis.

Pignus cas dere.

ne traditum. Porro verò Senatori, qui è Senatu abe libro 14. disputauit.

Et auream acceperit, qua ad honore triumpherat. Vide de coronis militariis diversis Plinium lib. 16. cap. 5. lib. 33. cap. 2. lib. 21. capit. 2. Gellium lib. 5. cap. 6. Blondum lib. 6. Romae triumph. Alex. ab Alexan. lib. 4. cap. 18. Volater. lib. 6. Philol.

Ducti ante currum] In triumpho enim semper, tum reges & captivi nobiles, & si qui bello capti insignes essent, praecipue hostium duces, ex tanto fastigio detecti, in vehiculis, ceteri vero cateruatum vinciti catenis in seruitij notam, praecedebant. Vide Blondum lib. 10. Romae triumph. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 6.

Dictatura se abdicavit] Quan sex menses iuxta legem retinere potuisset. Deposuit autem omnem dignitatem, vt inanis gloria studium a bonis viris alienum esse doceret. Sed quod magis gloriam inanem fugit Cincinnatus, eo magis gloriam et laudem sibi peperit, iuxta Diogenis dictum, qui, dum interrogaretur, qua via quis gloriam consequi posset? Gloriam si contempserit, respondit. Hanc autem huius historia partem legas apud Blondum libro 8. Romae triumph. Alexandrum ab Alexandro libro tertio, capit. 11. Sabel. lib. 10. cap. 1. exempl.

Decemviri missi ad petendas leges a Graecis.

Missi legati Athenas] Apparet hic Livium existimare, triumphos missos ad petendas leges a Graecis. Pomponius autem L. 2. de origine iuris decemviro publica autoritate constitutos affirmat. Quam sententiam veriore etiam asserit Franciscus Floridus, Sabinus in lib. de iuris civilis interpretationibus.

Lex Icilia.

Modò ne lex Icilia] Icilia lex vna ex sacratis legibus fuit, quas sibi populus abictibus antea, & obnoxius parandi iuris, & constituenda maiestatis gratia, secessione in Sacrum montem, vt Livius & Cicero, siue vt Piso & Salsus volunt, in Auentinum facta, paravit. Erant autem hac lege iura populi, & Tribunitia potestatis comprehensa: Tulit autem hanc legem L. Icilius Tribunus plebis quinque annis antè creatos decemviros, vt tradit Zafius in Catalogo legum antiquarum.

Solon quis.

Inclytas leges Solonis] Atheniensium Philosophi sanctissimi, de cuius legibus vide Valerium lib. 5. cap. 3. Plutarchum & Diogenem in eius vita, Gellium lib. 2. cap. 11. & lib. 11. cap. 18. Verum de duodecim tabularum legibus vide Gellium lib. 20. cap. 1. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 12. Pomponium Iurifconsultum. ff. de origine iuris. Caium L. 4. ff. ad L. Aquil. Vlpianum L. 1. ff. de tigno in iuncto. Paulum L. 1. ff. arbor furt. Scripta autem fuerunt ab Hermodoro Epheso, cuius statua Romae fuit in Comitio, vt auctor est Plinius lib. 34. cap. 5.

Duodecim tabularum LL.

Plus pollere multorum ingenia consiliaq;] Sic & Hesiodus: πλεονον ἢ πλεονον μαλ' ἔτι, id est, plus potest, & plurimum industria. Item Homerus Iliados μ. 211. ἑφομαρτέτον πλεονον δὲ π' ἔργον ἀμεινον, id est, Adfuit comites multorum industria namq; plus pollet, quam paucorum. Et idem rursus in Heraclidis: Μίασ δὲ χερσὶς ἀδελφῶν μίχρον. Eodem pertinet quod dicitur, Vnus vir, nullus vir. De quo vide Erasmus in Adagijs.

Multorum ingenia plus polleat.

Coitio quid.

Detectisq; honore per coitionem] Ita legendum esse, & non per concionem, annotavit Caelius lect. antiq. lib. 14. cap. 16. Erat autem, eodem interprete coitio, conspiratio seu federatio, qua inter candidatos plerumq; fiebat.

Nec attinuit illi demi securim] Ex hoc loco liquet illis magistratibus securas cum fascibus in orbe praeferris solitas, qui sine prouocatione summam imperij tenebant, vt pote Dictatori. At Valerius Publicola, vt cum visum rium consulatu ex formidoloso placidum & gratum multitudini redderet, securas fascibus dempsit, & cum solis fascibus ad populum concionatus est. Vide mansit in posterum, vt cum duodecim fascibus totidem lictores sine securibus consuli praerent.

Apparitores.

Apparitores ad pignora capienda] Accensi, praecoines, lictores, viatores, vno nomine apparitores vocabantur, siue statores, quod apparerent & praesto essent ad obsequium magistratuum. Admittuntur autem hic apparitores ad pignora capienda. Nam vetere Romanorum instituto, senatoribus, qui, cum in senatum venire deberent, non adessent, acta multa dicebatur, & antequam hac solueretur, pignora capiebantur. Significat id praeter Livium & Cicero in Philip. cum inquit: Quis vnquam tanto damno Senatorem coegit? aut quid est vltra pignus? Vendi autem solita fuisse pignora innot idem Cicero in Proemio tertij de Orator. Me hisce pignoribus putas posse teneri, non tibi illa sunt cadenda. Vbi Cadere antiquo verbo dixit, pro eo quod est auctione distrahere. Namq; cadere significabat consumere, vt est à Nonio in Commentarijs, lingua Latinae traditum. Porò vero de pignore capiendo, deq; multa dicenda Senatori, qui è Senatu abesset, Marcus Varro, vt apparet ex Gellij libro 14. disputauit.

Pignus cadere.

Inter se decemviri comparabant] Comparare hoc loco & Comparatibus sapè apud Livium, pro eo positum est, quod deliberare, consultare, componere sine sorte. Nam sapè apud eum legitur S. C. factum esse, vel patres censuisse, vt consules & Praetores, vel comparant inter se, vel fortiantur prouincias. Vno loco erimus contenti ad id probandum lib. 33. De prouincijs cum ad Senatam reculsissent, patres censuerunt, cum in Hispania tantum glisceret bellum, & iam consulari & duce & exercitu opus esset, Consules Hispaniam citeriorem & Italianam prouincias, aut comparare inter se, aut sortiri.

Honestum ordinem] Erat enim Centurio, vt auctor de viris illustribus scribit. Vxor verò erat Numitoria honestissima matrona.

Appius amore ardens] Regillanus cognominatus. Ex Sabinis Appius Reverò Claudius, ab auctore Appio Claudio, gentis principis, qui, cum multitudine clientum Romam commigravit dictos ferunt. Ex qua familia multi insignes nobilitate & honoribus contra furores Tribunicios, pro patribus perpetui defensores extiterunt. Qua de re Volaterra Appia familia. lib. 14. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

M. Claudio clienti] Hominis confideti, & ad omne ministerium parato. Moris autem fuit apud antiquos, vt prouinciales in clientelam se darent proceribus Romanis, quos patronos sibi adoptabant, non tantum publice, sed etiam priuatim, & hos deinde clientes vocabant. Vide Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. & copiosius lib. 5. cap. 24.

Neq; cederet secundum libertatem postulantis vindicias] Quo sensu vindiciae hic & apud alios probatos auctores accipiende sint, & multis eruditus viris copiose demonstratum est. Praeter ceteris autem id diligenter annotavit Aconius, licet vindiciarum in hunc modum definiens: Lis vindiciarum est, cum litigatur ea de re apud Praetorem, cuius incertum est quis debeat esse possessor, et ideo, inquit, is qui rem tenet, satis dat pro praede litis vindicias aduersario suo, quo illi satisfaciatur, nihil se deturum in possessione facturum, de qua iurgium est: rursus cautione praestita, sponsione prouocatur ab aduersario certe pecunie aut aestimationis, quam amittat, nisi sua sit hereditas, de qua contenditur. Ceterum si nulla possessionis fieret controversia solis Sacramentis, nulla vindiciarum questione mora, sic contendebatur, vt is interim penes quem rei controversa possessio esset, idoneè satis daret, auctore Paulo lib. 1. sent. cap. 21. de quo latius differendum vide Iacobum Renardum ad leges 12. tabularum cap. 6. Vindicias itaq; secundum libertatem cedere, Livius intellexit decernere, vt interim, dum pater puella absens accederet, dumque ipsa sui status questionem patitur, in possessione ipsa sui ac libertatis esset, vt vindicias postulare secundum libertatem, pro eo quod est postulare, vt interim libertate potiretur, vt interpretatur Budaeus in prioribus annot. in Pandectas. Imò vindiciarum nomine nihil aliud intelligi, quam assertionem, Caelius lib. 17. cap. 29. lectio. antiq. tradit, que si a seruitute ad libertatem foret, Vindiciae secundum libertatem dicebantur. Si verò à libertate in seruitutem vindiciae secundum seruitutem pronunciabantur. A quibus minimè distimulandum vide apud Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 10. Praecipue autem vide notata à Tornebo lib. 13. Aduersar. cap. 23. vbi varias huius dictionis significationes esse ostendit. Ceterum quia Franciscus Hotomanus libro 1. obseruationum capit. 32. Hermagoreo artificio hunc locum Livij valde obscurum insigniter explicuit, ideo eius explicationem adhibere non paenitebit. Puella Virginia, que in potestate patris absentis erat, in seruitutem petebatur. Cum assertores vindicias secundum libertatem postularent, aduersarij contradicerent, causa ita est constituta: Intentio: Vindiciae secundum libertatem decernenda sunt. Depulsio, Non sunt. Q. An sint? R. Quia nemo idoneus auctor existit, cui addicantur. Nam si sui iuris puella esset, & tutores adessent, is decernerentur, darentur etiam patri, si adesset, atq; defenderet. At nemo pro ea, que in patris manu sit, iustus est auctor praeter patrem. F. At lex indefinitè scripta est, neque inter filiam familias aut matrem familias distinguit. D. An lex ita demum vindicias, secundum libertatem terna iubeat, si quis idoneus auctor existat, cui addicantur. Hoc enim Appij verba satis aliqui obscura significare videntur. In his inquit, que asserantur in libertatem, quia quibus lege agere possit, id iuris esse, in ea, que in patris manu sit, ueminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Quasi diceret, filia familias non asseruntur in libertatem, sed petuntur filia. L. 1. ff. de rei vind. Prater ea non quibus potest lege agere pro filia familias, sed solus pater. Is autem abest, quare nemo existit, cui vindiciae secundum libertatem attribuantur, quod ne cui absurdus videatur, Vlpiani locum ascribam ex L. Pomponius 40. ff. de procurat. vbi sic ait: Pomponius scribit, non omnes actiones per procuratores quem posse institueri. Deniq; vt liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictionem non

Vindiciae quid.

Vindicias dare secundum legem quid.

posse desiderare aut, nisi, ut Iulianus ait, causa cognita, id est, si & nominatum ei mandatum sit, et pater valetudine, vel alia iusta causa impediatur.

Conditio- nem filia quærere.

Conditionem filia quærendam esse] Innuat fore ut sponsalia dirimantur cum Virginitate, si pater supercederit à vindictis secundum libertatem. Quoniam sponsam quæ ad seruitutem recidat, non sit ducturus, & proindeque illi alteram conditionem quærendam. Paulus siquidem L. rff. de duortijs, scriptum reliquit: Dirimitur matrimonium diuortio, morte, captiuitate, vel alia contingente seruitute. Plura de hac phrasi vide apud Cœlium lect. antiquarum lib. 17. cap. 29. Vtitur eadem & Lampridius in Heliogabalo, sed in obscuro & inhonesta significatione, Rome (inquiens) nihil aliud egit, nisi ut emissarius haberet, qui ei bene nascatos perquirent, ut eorum conditionibus sui posset. Vbi quid conditiones quærere sit, Egnatius explicat.

Vindictarum puellam poteretur] Id est, dari puella secundum libertatem vindictas, hoc est, asseri interim in libertatem, & in possessione libertatis esse usque in posterum diem, ut Budaus in prioribus annotationibus exponit.

Appij Clau- dij decreti contra Vir- ginij filiam.

Decretum vindictas secundum seruitutem] Id est, filiam Virginij in seruitutem abducendam. Verba verò decreti Appiani apud Dionysium hæc sunt: Ego ne quid temere fecisse viderer, expectandum duxi parumper, dum res aliquo modo componeretur. Ceterum cum nihil, ut video, illis conuenit, testor ego & decerno, Marcum Claudium liberum puella esse dominum, quibus dictis, ut matrem abducere puellam iussit, datis duodecim licitoribus, ut comitarentur, ne quam vim formidaret.

Cloacina.

Prope Cloacina ad Portas] Cloacinam deam T. Tatius rex consecrauit, cuius simulacrum (ut Lactantius scribit) in cloaca reperiunt. Gyradius historie deorum Syntagmate primo, melius Cluacina legi existimat, ut Venus intelligatur. Cluacina enim Venus à Romanis culta sic dicta est, ut Plinius lib. 15. scribit, quod cluere antiqui pugnare dicebant. Quippe ita traditur, myrtea verbena Romanos, Sabinosque, cum propter raptas Virgines diuicare voluissent, depositis armis pacificatos, in eo loco qui nunc signa Veneris Cluacinae habet.

Cluacina.

Peccus deinde puella transfigit] Pudicitie conseruanda memorabile exemplum Virginij, qui pudice filia interemptor potius, quam corrupte pater esse voluit. Est autem miserandum hæc spectaculum editum ad tabernas Laneas, quibus postea Nouis nomen fuit. Quem deinde longe post Sempronius, cum Publij Africani ad eum emittit, & Basilicam, quam Semproniam vocant, eodem loco prope S. Gregorij templum in Velabro construxit.

Taberna- Lanea.

Ante decemuiros creatos auxilia plebi fuerant] Hinc Plutarchus in Problematis autor est, moribus Romanorum constitutum fuisse, ne domus tribunorum noctu clauderentur, sed interdum nocturno auxilio eorum indigenti paterent, quasi portus quidam & presidium periculorum. Maiores enim Tribunum esse voluerunt, tanquam aram omnibus accessibilem, proinde eos quidem honore sacrosanctos esse voluerunt, nec sine inexpiabili scelere violabiles.

Tribuni portus periclitant. anti.

Cum veluti in controuersio iure esset] Cur controuersum fuerit Lianus non exprimit, sed Dionysius subobscure significat, quia cum lege centuriarum comitijs lata, populus omni teneretur, Tribunus verò comitijs latam plebei tantum seruarent, plebs eandem conditionem in vtriusque legibus esse volebat, ut quem admodum centuriarum comitijs, vbi plus patris possent, latas leges plebei obseruarent, item eo iure, quod tribus comitijs sancitum esset, in quibus plebei patris suffragio prestabant, patris tenerentur. Prout Manutius in lib. de legibus Romanis hoc annotauit. Ceterum hanc legem de plebiscitis non esse obseruatam, argumento est lex Hortensij: Nam cum plebs Romana, ut inquit Florus, propter es alienum grauesq; atq; longas seditiones ad vltimum secessisset in Taniculum, atque ob eam rem in magno timore essent patres, creatus dictator L. Hortensius, plebs inde deduxit, legemq; tulit, ut omnes Quirites plebiscita non minus ac reliqua leges tenerent. Gellius lib. 15. cap. 25. Plinius libro 16. cap. 10. Quibus stipulatur Iustinianus in §. plebiscitis, In- stit. de iurenat. gentium & ciuili. Sed & plebiscita lege Hortensia non minus valere quam leges cœperunt. Et Pompeius in l. 2. ff. de origine iuris. Quin & P. Philo consul anno vrbis quadringentesimo decimo sexto à collega T. Aemilio Mamercio aduersus rebellantes Latinos Dictator creatus, inter ceteras leges quas plebi secundissimas, nobilitati aduersas tulit, ut plebiscita omnes Quirites tenerent, constituit infra lib. 8.

Controuer- sum ius.

Lex Horten- sia.

Liberi Liberarum] Arnob. lib. 5. Liberam eandem esse cum Cere-

Plebiscitis omnes Qui- ritestene- bantur.

Libera.

re & Proserpina tradit. Nec dissentit Cicero in sexta Verrina, cum inquit, raptam esse Liberam, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennensium nemore, qui locus quoddam in media est insula situs, Vmbilicus Sicilia nominatur.

Ennensium nemus vmbilicus Sicilia.

Tribunos sacrosanctos esse] Quod sine capitali piaculo attingi non poterant, ut idem Lianus lib. 9. infra testatur. Tum Postumius interea: Dedite, inquit, prophanos nos, quos salua religione potestis, dedetis deinde & istos sacrosanctos, cum magistratu abierint. Hinc sacrosancta potestas Lianus lib. 19. pro Tribunitia, & sacrosancta Ecclesia à Iustiniano dicta, in quibus est ius Asyli. Vide Budaus in prioribus annor. ad Pand.

Ioui sacrum esset] Antiqui sacros homines sic vocabant, quasi Sacri Ioui. execrandos & detestandos. Vnde sacra fames Virgilio & sacer atq; intestabilis Horatio. E duodecim tabulis sumptum vocabulum, quod more Gallorum Seruius translaticum esse ait. Nam cum Masilienses peste laborarent, vnus se exegentibus offerre solebat annum integrum alendum publicis cibis & purioribus, postea verbenis vestibusq; sacris ornatus circumducebatur per vrbem cum execrationibus, precabantur enim, ut in eum omnia mala ciuitatis incumberent & inciderent, sicq; proieceratur. De quo plura Budaus.

Elep- niti

Eisdem auspicijs] Id Lianus in initio lib. 7. docet, nimirum cœturiarum comitijs creati solitos, Messala apud Gellium lib. 13. cap. 14. Cicero in oratione pro lege Manilia.

Supp- ones

Iudicem enim consulem appellari] Cicero etiam lib. 3. de legibus eundem aliquando fuisse, pratorē, iudicem et consulem his verbis docet. Regio imperio duo sunt, iudex, praeuendo, iudicando & consu- lendo pratores, iudices, cōsules appellantur. M. quoq; Var. cōsules ali- quando iudices appellatos fuisse, lib. 5. de lingua Latina docet. Quo ve- rō tempore primū cōsules appellari cœperint, incertū esse existimat Onuphrius. Pratores verò primū, mox iudices, deinde cōsules appel- latos clarè explicauit Cicero, cum dixit, iudex, praeuendo, iudicando, cō- sulendo, pratores, iudices, cōsules appellantur. Porro verò idēdē pratores dictos esse sciendum est, quod ut Varro lib. 2. de vita populi Rom. scribit, praeessent populo. Cōsules verò quod consulerent Senatū. Castodorus cōsulem dictum scribit à consulendo, id est, prouidendo, quod ut in lib. de legibus docet Cicero. Reipub. consuleret, vel ut lib. 14. de verborum origine Varro scribit, consulere populum & Senatū deberet. Aut, ut Attius ait, quod à ciuibus consuleretur.

Consules eundem fuisse iudices.

Consules vnde dicitur Pratores vnde

Trebi- lex.

In eadem Cereris ad aediles plebis] Dio extrema pagina lib. 4. munus hoc inter aediles & Tribunos communicat, ab hisq; imperante Augusto translatum ad quætores ait. Penes quos mansit demū perpetuo etate Caesarum eorum custodiendorū cura. At mutata illa cōsuetudine in intimo arario reponerentur, ut ex Tacit. colligere licet.

Senatuscon- sulta ab aedi- libus ferua- ti solita.

Esti feras non leues tamen] Diuina enim vltio lento pede ad vindictam sui procedit, sed tarditatem grauitate pena compen- sat, ut non minus pie quam eleganter Valerius Max. dixit, & Tibullus quoq; de periuurijs scripsit:

Vltio diui- na lenta.

Ah miser, & si quis primò periuria celat, Sera tamen tacitis pena veniet pedibus. Qui versus ex Hom. Il. 8. sumpti sunt:

ἔπερ γὰρ τε καὶ ἀνίκητον ἀνίκητον ἔτελεσσαν ἔκτε καὶ δὲ τελεῖ σὺν τε μετὰ δὲ ἀπὸ πύργου σὺν σφῆσι κεραιῶσι γυμναζήτε καὶ τικέεσσι. Quod si contumidus Deus haud periuria plectit, Attamen id tandem faciet, quo maxima poena In caput auctoris, sociam, natosq; redundet.

Sacra- liam ban- t

De sera autem numinis vindicta vide prouerbia: Serò Iupiter di- phtherā insepexit. Item serò molunt deorum mole, & Plutarch. in Com- mentario, cui titulus ἐστὶ τῶν τῶν θεῶν ἐραδίας πικρομένων. Et huc quoq; pertinet Homericum illud ex Iliados γ. Νῦν δ' ἀδελφὰ πατρὶ' ἀποπέσει: Quo vrimur, vbi qui diu multa pa- trauit impune, tandem in extremum malum adducitur, semelq; de- pendit superiora flagitia.

In carcerem est coniectus] Quem ipse semper Appius Roma- nae plebs domicilium vocare solitus erat, teste Sabellico lib. 10. cap. 4. Erhic. exempl. Aedificauit autē Appius Claudius illum ipsam car- cerem eo in loco, vbi hodie S. Nicolai templum est, in quo deinde iu- dicio reus sibi mortem cōficiuit, teste Marli. lib. 4. cap. 1. Sed alij Tribu- norum iussu occisum asserunt, genere mortis incerto, ita tamē vt immoderatè libidinē, et falsi quoq; iudicij condignas penas dederit.

Appius in carcere à se edificato, perijt.

Appij Clau- dij mors.

In æs inq̄las] Priscos illos Græcos & Latinos, leges, fœdera, resq; magni omnino momenti in æris tabulis insculpsisse docet pra- ter alios Ouid. lib. 1. Metamorph. cum inquit: Nec verba minantia fixo

Leges in æs incidi solitæ.

Aere

Lintei li- bri.

Censuræ au- thoritas.

Ut morum discipli- nae reuerentia erat. plurimiq;

Aere ligabantur. Per verba minantia, leges supplicia minantes, intelligens. Et Tzetzes, ai κίετες εἶπον, νόμος δ' τὸς ἀπὸ Δημοσθένος, ἦσαν δ' χαλκῶν ἐμάντοι καὶ ἔλαιον. Cui affipulatur Dionysius δὴ κινεώσατος δ' ἡ τὸς ἀπὸ τῶς νόμοις, εἰλαὸς χαλκῶν ἐγχαράξαι τῶς ἀντῆρας. Sic & Cicero: Et legum era liquefacta sunt. Pōponius Iurifconf. publica auctoritate ait placuisse decem constitui viros, per quos petere- rentur leges à Græcis civitatibus, quas in tabulis eburneis profcri- ptas pro rostris composuerunt, vt possent apertius percipi. Id quod Li- uio repugnat. Cui tamē Plato in Minōe subscribit. Ceterum sunt qui Pomponio adherentes, libros illos eburneos, elephantinos à Flauto Popisco in Tacito appellari credant, non quod illis temporibus tales essent, sed quod olim fuissent, licet quamplurimi ab operis magnitudi- dine, quasi elephantis proceritate, nomen inuenisse testentur. Nec so- lum in exercis tabulis incisa erant, sed & parietibus affixa, vnde Ovi- dius dixit fixo aere ligabantur, & seruis apud Plautum conquerens non reddi mutuum, ac de legum & bonorum morum contemptu tra- gicam querelam extruens:

Mores (inquit) leges produxerunt iam in potestatem suam.

Et misera etiam ad parietem sunt fixa clauis ferrea.

Supplicationes decreuit] Supplicationes erant, cum aut ex collatione aut certè de bonis damnatorū sacrificaretur, vnde & sup- plicia dicuntur, Isidorus in sexto, & meminit Festus: Supplicationes que sunt de bonis passorum supplicia. Salustius: In supplicijs deorum magnifici. Isidorus libro quinto, Supplicium, inquit, proprie dicitur, non qui quoquo modo puniuntur, sed ita damnantur, vt bona eius conse- crentur, & in publicum redigantur, nam supplicia dicebantur sup- plicanentia. Et supplicium dicitur, de cuius damnatione delibatur aliquid Deo, vnde & supplicare.

Dum decem tribunos plebis faceret] Nā Duilius lex de tri- bunis nusquam numerum præfignierat, tantum, vt relinquenter, sanciebat, & ab ijs qui creati essent, cooptari collegas iubebat. Susu- lit igitur Trebonia lex cooptationem. Nam cum infferit, ab eo qui co- mitia Tribuni creatiū haberet, omnes planè tribunos qui X. omni- no erāt, creati: nimirum partem tribunorum creati, reliquos autem ab ijs, qui creati essent, cooptari velint, quod cum M. Duilius tribu- nus plebis fecisset, rectèq; factum, neque contra legem ab ipso latam

Elephantini libri.

Supplicationes quid?

Trebonia lex.

defenderet, anno insequenti Trebonius ne in posterum fieret, lege ca- uit. Nec aliam legem intelligit Liuius lib. 4. cum ait, Ante omninere- fellit falsum imaginis titulum, paucis autè annis lege cautum, ne tri- bunis collegæ cooptare liceat. Hec enim verba nihil aliud significant, nisi id quod hic scripsit, vt qui plebem Romanā, & c. Prouit sentit Ma- nutius lib. de legibus Romanis.

Quod saluberrimum in administratione] Alludit ad illud Homericum Iliados 2. quod ipsum in proverbum abiit:

Ὅτι ἀγαθὸν πολιορκεῖσθαι, εἰς κολῆαν ἔρω. Multos imperitare malum est, rex vnicus esto.

Nam his verbis Vlysses milites tumultuantes (in quibus erat & Therfites) compefcit. Eum Homeriverticulum vsurpauit Dion, cum videret Heracldem moliri factionem, autor Aemilius Probus. Hinc Xenophon: Vt oculi, manus, pedes, idèd bini conditi sunt, vt coniuncti se adiuuent, non impediunt: sic decet fratres, & collegas, animos, con- silia, & actiones conferre. Et vt orbes caelestes miris anfractibus sibi mutud cedunt, vt suam harmoniam & concordiam hoc quasi obse- quio tueantur: sic principes & gubernatores collegas decet cedendo, ferendo, & placido contrā nitendo, & concordiam retinere, & cur- sum prudenter & honestè susceptum absoluerè.

Haud surdis auribus] Id est, non frustra vel inanimè. Sic Virgi- lius in Bucolicis: Non canimus surdis respondent omnia flumina, & Te- rentius in Heaut. Nā ille haud scit, quam mihi nunc surdo narret fa- bulam: Vide Erasmus in Adagys: Surdo canis.

Iudices in suam rem litem vertendo] Litem in rem suam vertere, dixit pro eo, quod est rem inter duos controuersam ad iudica- re sibi, quod est cum iudex ita cum litigantibus agit, vt ei iure suo ce- dant: Budeus in prioribus annotat. in pandectas. Quod deinde sequi- tur quadruplatoris nomen, eo intelligitur delatorum genus, quic ex eo quæstus se se tolerabant, vt ea persequerentur, quorum ex legibus quadrupli erat actio, quorum crebra mentio apud antiquos. De quo licet dubium non sit, locum tamen Taciti luculentum, qui ad eius vo- cis explicationem pertinet, ascribam. Contra M. Lepidus quartā ac- cusatoribus secundum necessitudinem legis. Igitur ab illa quartā, quā lex accusatori pro præmio tribuebat, nomen quadruplatores inuene- re. Tornebl. lib. 3. aduers. ca. 9.

Litem in rem sua vertere.

Quadrupla tot.

IN LIBRVM IIII. OBSERVATIONES.

Contaminari sanguinem suum patres] In duodecim tabulis scriptum fuisse, ne patricijs cum plebeijs connubium esset, præter Liuium docet Dio- nysius Halicarnassensis lib. II. Eo vero consilio à decē- uiris id factum esse videtur, ne per nuptias reconci- liati, ijssem animis contra decemuiros, qui deponere imperium vole- bant, pro libertate consentirent, vt Manutius in libro de legibus Ro- manis existimat. At Zafius in Catalogo legum antiquarum, idcirco id à decemuiris, qui omnes patricij erant, constitutum putat, quod more maiorum nemo plebeius auspicia habebat, quippe ea solis patri- cijs Romulus dederat, aut bore Cicero de diuinatione. Et propterea futurum erat, si connubia non dirimerentur, vt incerta prole auspi- cia turbarentur.

Quorum sacrorum sit] Familiam enim sacra sequebantur, ac magna omnino cura, ab eadem conseruabantur. Hinc apud Pōntam Aeneas ex capta vrbe fugiens patrem ita alloquitur:

Tu genitor cape sacra manu, patriosq; penates. Et paulo post: Teucrosq; penates

Commendo scijs, & curua valle recondo.

Seruius in illius Aeneidos XII. versum:

Sacra deosq; dabo. Sed & sepulchrorum iura sequebantur sa- cra, familiam & heredem. Cicero lib. 2. de legibus: Iam tanta religio est sepulchrorum, vt extra sacra & gentem inferri fas esse negent, I. familiaria, et L. sequ. et L. Si quis fuerit, de relig. et sumpt. fun. Cicero li. 1. de officijs differens de gradibus humana societatis: Magnū enim est habere eadem monumenta maiorum, ijsdem vti sacris, sepulchra habere communia. Verū in re tam religiosa pōtificio ius civile mi- scentes Iureconfulsi ingeniosi esse non dubitauerūt. Inuenta sunt enim rationes, quibus pecunia, sacrorum molestia liberaretur, interime- renturq; sacra. Cicero libro 2. de legibus, & pro Murena deridens Iu- reconfulos.

In linteis libris] Linteī libri erant in quibus imperij Rom. facta continebantur, vt tradit Gyraldus historia deorum synt. 3.

Vt morum disciplinaq; Romana] Censura enim, vt apud Platarchum in P. Aemilio legimus, maxima omnium magistratum reuerentia erat. plurimiq; potestatis, tum in alijs rebus, tum maxi-

mè ad morū emendationē, è Senatu quippe mouere indignos poterat Censores, equitib. auferre equos, notare infamia, censum agere, lu- strū condere. De quorū auctoritate, dignitate, & officio, præter Liuiū, leges Fenestellam ca. 8. Pomponium Latum ca. 22. De Rom. mag. Var- ronem li. 2. de agricul. Cicero lib. 2. & 3. De legib. Plutarchum in Paulo Aemilio, Aconium Pedianum in actione prima in Verrē. Gell. li. 7. ca. 22. & li. 4. ca. 12. Blondum lib. 3. de Roma triumph. Budeum in annotat. ad Pandectas. Omnia verò Onuphris in commentarijs Ed- forum cumulauit, quem qui ea cognoscere vult, adire potest.

Coloni ed præsidij catha] Ditio ciuium Rom. qui extra urbem habitarent, genera fuerunt, Municipes & coloni. Quales vtriq; fue- rint Gell. li. 16. ca. 13. docet. Municipes, inquit, sunt ciues Rom. ex mu- nicipijs suo iure, & legibus suis viuētes, muneris tantum cum Pop. Rom. honorarij participes, à quo munere capeffendo appellati videntur, nullis alijs necessitatibus, neq; vlla Po. Rom. lege ascripti, cū nun- quam popularis eorum fundus factus esset. Sed coloniarum alia neces- situdo erat, non enim veniunt extrinsecus in ciuitatem, nec suis ra- dicibus nituntur, vt municipia, sed ex ciuitate quasi propagata sunt, & iura institutaq; omnia populi Rom. non sui arbitrij habent. Colo- niarum itaque conditio, vt idem Gell. inquit, licet magis quam mu- nicipiorum obnoxia & minus libera esset, potior tamen & præstabi- lior existimabatur propter amplitudinem maiestatemq; Po. Rom. cu- ius colonia quasi effigies parua erant, & simul quia obscura oblitera- taq; erant municipiorum iura. Deducendarum verò coloniarū mos à Romulo institutus frequentissimus apud Romanos fuit. Nam hosti- bus laceffentibus victis, agrisq; & regionis parte multat is, in agris de- eis captis, quo imperium Rom. stabilirent, vel nouas vrbes condebat, vel in antiquis conditas, veteribus incolis ex ijs pulsis, nouos ex vr- be ciues per 3. viros ad id creatos ed deducebant, quot quot agro capto colendo sufficere possent, quem nouis colonis diuidebant. Hi statim in coloniam deducti nouā administrande reip. rationē Rom. more con- stituebant. Nā vt Rome erat populus & senatus, sic hi nouos colonos in decuriones & plebem diuidebant. Decuriones Senatus, plebs po- puli Romani imaginem referebant. Ex decurionibus singulis annis duo vel quatuor viri creabantur iuxta coloniam magnitudinē vel par- uitatem, qui Duumviri vel IIII. I. D. id est, iuri dicundo vocabantur.

Coloni qui.

Municipes qui?

Triumviri colonijs dē ducendis.

Connubia patriciorū & plebeio- rum vetita.

Sacra fami- liam seque- bantur.

Lintei li- bri.

Censura au- thoritas.

Coloniae ciuitatis Romanorum.

Hi consulum Romanorum speciem representabant, creabantur insuper adiles qui viarum, adfectorum publicorum, amone & locandorum rituum publicorum, item quaestor qui aerarii publici curam habebat. Atque hi erant praecipui coloniae magistratus, in ceteris omnibus more, legibus & institutis Romanis vivebant. Harum coloniarum duo genera erant, ut tradidit Afcenius, quaedam ciuium Romanorum, & quaedam Latinae coloniae ciuium Romanorum, praeter sacra omnia iura habebant, quae ciues Romani obtinebant. Coloniae vero Latinae erant, quae ius Latij haberent, de quo infra dicturi sumus. Quia vero crebra coloniarum mentio apud Lium fit, & earum cognitio non parum ad imperij Romani magnitudinem maiestatemque intelligendam confert, ideo omnium coloniarum seriem ex Onuphrij Parrini scriptis collectam ascribere in gratiam lectoris libuit.

I. COLONIA CAENINA

ABORIGINVM.

Prima omnium colonia à Romulo facta est bello primo Sabino, Caenina, Graeci generis non ignobilis vrbs. Trecenti eò deducti ciues coloni fuerunt, anno ab vrbe condita, 4. Dionysius lib. 2.

II. COLONIA ANTENNAE

ABORIGINVM.

Hæc eodem anno quo Caenina bello primo Sabino fuit, colonia à Romulo deducta fuit, vrbs fuerat Graecorum Aboriginum, qui Siculos expulerant, quemadmodum Caenina, trecenti eò etiam ciues coloni deducti anno vrbs condita 4. Dionysius lib. 2.

III. COLONIA CRVSTVMERIVM

ALBANORVM.

Crustumerium quæ antea colonia Albanorum fuerat eodem bello victa à Romulo, Romana colonia facta fuit, anno vrbs 4. Dionysius lib. 2. & 3.

IIII. COLONIA MEDVLLIA

LATINORVM.

Medullia aliæque vrbes Latinae audita Romuli virtute se ipse ei tradidit, suntque hæc colonia Romana facta anno vrbs 5. Dionysius lib. 2. & lib. 3. Medullia olim colonia à Romulo deducta ad suos descendit sub Tullio Hostilio rege.

V. COLONIA.

Ex Dionysio. Cum Medullia deducta anno vrbs 5.

VI. COLONIA CAMERIA

ALBANORVM.

Romulus & Tatius reges quum bello Camerinos vicissent, Camerianam, quæ colonia Albanorum fuerat, coloniam Romanam deduxerunt anno vrbs condita 5.

VII. COLONIA FIDENAE

ALBANORVM.

Romulus Fidenatibus insigni praelio superatis, vrbesque eorum capta Fidenas coloniam Romanam fecit idibus Aprilis, anno vrbs 13. duobus millibus & quingentis colonis eò deductis. Hæc vrbs olim Albanorum colonia fuerat, deducta à maximo natu ex tribus fratribus Albanis, quorum alter Crustumeriam, alter Nomentum colonias fecerant, Dionysius lib. 2. & Plutarchus. Lium vero lib. 4. à Cornelio Cossio, T. Quintio primo Cossio, anno vrbs 326. Fidenis colonorum additus numerus, ægerque bello interemptorum assignatus. Biennio vero post noui coloni à Fidenatibus occisi vrbi excidium attulerunt.

VIII. COLONIA OSTIA.

Anco Martio rege silua Mestua Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum, & in ore Tyberis Ostia colonia condita. Dionysius lib. 1. & 3. Lium lib. 1. Item lib. 27. Eadem die hi populi in Senatum venerunt, Ostiensis, Alstiensis, Anrius, Minturnensis, Sinuessanus & a supero mari Senensis. Quum vacationes suas quisque populus recitaret, nullus quum in Italia hostis esset praeter Anriatem Ostiensemque vacatio obseruata est. & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti supraquadraginta non pernoctaturos se esse extra maria sua colonie, donec hostis in Italia esset. Item lib. 36. Senatus decreuit vacationem rei naualis his colonis non esse. Ostia & Fregena, & Castrum nouum, & Pirgi, Antium, Tarracina, Minturnæ & Sinuessæ.

sa fuerunt. Florus ex Lio lib. 79. Ostiam coloniam Marius expugnavit & crudeliter diripuit. De hac quoque colonia mentionem facit Eutropius lib. 1. Plinius lib. 3.

IX. COLONIA LATINA SIGNIA.

Superbus Tarquinius colonias deduxit Signiam & Circeos, illam casu dum milites castris hybernis retinet, Circeos ductus loci oportunitate. In qua Titum, in illa Sextum filios praefecit. Dionysius lib. 4. & Lium lib. 1. Tarquinius Superbus rex Signiam Circeosque colonos misit, praemisit, praesidia vrbi futura terra marique, & lib. 2. Ap. Claudio & P. Seruilio Cossio, anno vrbs 259. Signia colonia quam rex Tarquinius deduxerat suppleto numero colonorum iterum deducta est. Sex. Iulius Frontinus in lib. de Colonis, Signia muro ducta colonia à militibus & 3. viris munita iter populo non debetur. Ager eius militibus Augusteis in nominibus est assignatus. Hæc vna ex XIX. colonis bello Punico secundo populo Romano fidelibus fuit. Quum enim 30. tum essent colonie populi Romani, 12. ex his negauerunt esse vrbe milites pecuniamque darent, XIX. vero colonie milites esse formula paratos esse, ut si pluribus opus esset, plures darent, & quidquid aliud imperaret velletque, populus Romanus eorum facturos pollicitus fuit. Ne nunc quidem post tot secula sleantur fraudenturque laude sua. Signini suere & Norbani, Saticulani, Brundusini, Fregellani, Licerini, Venusini, Adriani, Firmiani, & Ariminenses, & ab altero mari Pötiani, Paestani & Cossani, & mediterranei, Beneuentani, Aesernini, Spoletani, Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidium imperium populi Romani stetit, ita Lium lib. 27. De hac colonia Strabo lib. 5.

X. COLONIA CIRCEII.

Huius colonie praeter supra citata auctorum loca, meminerunt Cicero lib. 3. de natura deorum. Circem (inquit) coloni nostri Circeiensis religione colunt, Dionysius lib. 8. vbi Coriolani exulis Romani facta contra Romanos describit. Item Lium lib. 2. 27. & 29. & Plutarchus in Coriolano. Haec autem sunt sub regibus deducta colonia.

XI. COLONIA ECETRAE.

Ap. Claudio & P. Seruilio Cossio, anno vrbs 259. Volscis à Seruilio victis in agrum de eis captum Ecetras colonos missos fuisse tradit lib. 6. Dionysius, quos quum Aurunci pellere voluissent, bellum Romanum in se conuerterunt.

XII. COLONIA VELITRAE.

Bello Volco anno sequenti postquam Ecetra colonia facta fuerat, à Virgilio, T. Vetustio Cossio, Volscis deuictis, Veliternus ager est ademptus. Velitras coloni ab vrbe missi, & colonia deducta, ita Lium lib. 11. Idem T. Gegano & P. Minutio Cossio. Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Dion. lib. 7. viris creatis Velitras Volcorum vrbeni, Frontinus de colonis. Velitra oppidum lege Semproniana fuerat deductum. Postea Claudius Caesar agrum eius limitibus Augusteis constitum, militibus eum assignari iussit.

XIII. COLONIA NORBA.

Tegano & Publio Minutio Cossio, anno vrbs 262. Norbam in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino esset miserunt, & Dionysius libro 7. Norbam deducta colonia Latinorum vrbeni non incelebrem, & Lium iterum lib. 7. Priuernates etiam Norbam atque Setia finitimas colonias Romanas incurfione subita depopulati sunt, idem de ea libro 27. scribit.

XIIII. COLONIA CIVIVM ROMANORVM ANTIVM.

Lium lib. 3. Ti. Aemilio 2. & Q. Fabio Cossio, anno vrbs. CCXXXVI. Antium Coloniam deduxere 3. viri T. Quintius, A. Virginius et P. Furius, idem A. CCXC. A. Posthumio Albo, Sp. Furio Cossio, colonia Antium suspecta ad Equos transisse, & lib. 8. L. Furio Camillo, C. Menio, Cossio, anno CDXXVI. Antium nona colonia missa, cum eorum Antiatibus permitteretur, si & ipsi ascribi coloni vellent. Naues inde longè abactæ, interdicitumque marchi Antiati populo est, & ciuitas data. Hæc omnium prima ex Latina ciuium Romanorum colonia facta est, Frontinus. Antium populus deduxit, iter populo non debetur. Ager eius in lacineis est assignatus. Tranquillus in Nerone, cap. 9. Antium coloniam deduxit ascriptis veteranis è praetorio, additisque, per domicilij translationem ditissimis primitivarium, vbi & portum operis sumptuosissimi fecit. Hoc anno vrbs. DCCCLIII. Nerone 4. & Cossio Cornelio, Cossio factum

Itaque Setia maris per populo debetur P. 3. tribus tenebatur. De hac I. gesimonono mentionem.

factum fuisse tradit lib. 15. Tacitus, ubi ita eo anno ait: Veterani Te-
renium & Antium ascripti. Plinius li. 3. cap. 4. In Latio inquit, quon-
dam Aphrodisium, nunc Antium colonia. Florus ex Livio in Epitoma
lib. XXX. C. Marius Antium, Arician & Lanuvium deusavit colo-
nias. De ipsa colonia Livius libris 26. & 36. meminit.

COLONIA XV. VITELLIA.

Quo potissimum anno colonia in Equos deducta fuerit Vitellia,
ab auctoribus non traditur, ego eam domitis Equis praesidij cau-
sa circa annum vrbis CCXCIV. factam fuisse opinor, quo tempore ali-
quot de vicis Aequi, triumphum primum acti sunt. Huius colonia Li-
vius li. 5. L. Lucretio Flavio, & Ser. Sulpitio Camerino anno vrbis 361.
ita meminit: Vitelliam coloniam Romanam in agro suo Aequi expu-
gnant. Vitelliam etiam coloniam Tranquillus in Vitellio capite pri-
mo commemorat.

COLONIA XVI. LATINA ARDEA.

M Fabio Vibulano, Posthumio Ebutio Cornicine coff. anno vrbis
312. S. C. factum, ut quoniam civitas Ardeatium intestino tu-
multu redacta ad paucos esset, coloni ad praesidij causa aduersus Vol-
scos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas ut plebe tribunosq;
falleret, iudicij rescindendi consilium initum. Conserant autem
per multo maiore parte Rutulorum colonorum quam Romanoru scri-
pta, nec ager vllus divideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami
erat, nec vlli prius Romano ibi quam omnibus Rutulis diuisus esset,
gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates redijt. Triumviri
ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, & Ti-
tius Clotius Siculus, M. Ebutius Elua, ita Livius li. 4. Frontinus de co-
lonijs, Ardea oppidum Imp. Hadrianus censuit. Iter populo non debe-
tur, ager eius in lacineis est assignatus, Livius li. 27. Q. Fabio Max. V.
Q. Fulvio Flacco 4. coff. 30. inquit, tunc colonia populi Romani erant.
Ex his duodecim quum omnium legationes Roma essent, negauerunt
consulibus esse vnde milites pecuniamq; darent. Haec fuere, Ardea, Ne-
per, Sutrium, Circeij, Alba, Carsoli, Sueffa, Sora, Setia, Cales, Nar-
nia, Interamna. Eisdem lib. 30. Livius colonias Latinas vocat, quas ob
id punitas fuisse refert acerbioris delectu & censu, tributuroq; stipendij
nomine indictio.

COLONIA XVII. LAVICI.

Livius lib. 4. anno vrbis 336. Senatus frequens censuit coloniam
Lauicos deducendam, coloni ab vrbe mille & quingenti misi
bina iugera acceperunt. Lauici oppidum in Latio Praeneste versus e-
rat, a quo via Lauicana, quod Cicero pro Planco municipium vocat.
Haec sunt coloniae omnes populi Romani deductae post reges exa-
ctos, ante urbem a Gallis Senonibus captam 120. annorum interual-
lo, quas ut opinor Sex. Pompeius praeficas Latinas colonias vocat, ut di-
stingerentur a nouis, quae postea a populo deductae sunt.

COLONIA XVIII. SATRICVM.

Livius libro sexto, anno vrbis 370. Largiter voluntarius repente
senatus factus Satricum coloniam, duo millia civium Romano-
rum deduci iussit. Bina iugera & semisses agri assignati. Haec colonia
in Latio fuit, ut idem Livius tradit.

COLONIA XIX. LATINA SVTRIVM,
ALIAS IVLIA SVTRINA.

Paterculus lib. 1. post septem annos quam Galli urbem ceperunt
(is fuit annus vrbis 371.) Sutrium deducta colonia est & post an-
num Setia. Festus Sutrium municipium sui iuris vocat. Frontinus co-
loniam Sutrium ab oppidanis est deducta ante limites, & c. Plinius lib.
3. cap. 5. in regione 7. Thracia colonia Ruscellana, Senensis, Sutrina, de
hac colonia Livius libris 17. & 19.

COLONIA XX. LATINA SETIA,
ALIAS SETINA.

Haec Velleio auctore anno post Sutrium colonia facta est, Fron-
tinus. Setia muro ducta colonia triumviri ali lege est munita,
iter populo debetur P. 35. Ager eius in absoluto ex occupatione a mili-
tibus tenebatur. De hac Livius libro septimo, vigesimo septimo, & vi-
gesimo nono mentionem facit.

COLONIA XXI. LATINA

NEPET.

Paterculus lib. 1. post septem annos quam Galli vrbe ceperunt, Su-
trium deducta colonia est & post annum Setia, nonemq; interie-
ctis annis Nepes. Is igitur fuit anno vrbis CCCXXCI. Frontinus de
Colonijs. Colonia Nepensis alias Nepis eadem lege servatur, qua &
ager Faliscorum. Nepes igitur legendum esse ex Prisciano liquet, hanc
coloniam Livius lib. 25. & 29. commemorat, & Festus municipium
sui iuris esse refert.

COLONIA XXII. LATINA CA-
LES AVSONVM.

Livius li. 8. M. Valerio Coruo 4. & M. Atilio Regulo coff. designe-
ti retulerunt de colonia Cales deducta factosq; S. C. ut duo mil-
lia quingenti homines ed scriberentur, 3. viros colonia deducenda, a-
groq; diuidendo creauerunt, K. Duilius, T. Quintium, & M. Fabium.
Paterculus lib. 1. Sp. Posthumio, Verurio Caluino coff. Cales deducta
colonia, de ea Livius libris 27. & 29. scribit. Hanc coloniam Cicero in
Rullum municipium vocat.

COLONIA XXIII. ANXVR
TARRACINAE.

Livius lib. 8. L. Aemilio Mamercino, C. Plautio Deciano coff. anno
vrbis condita CDXXV. Anxur trecenti in coloniam misi sunt.
Bina iugera agri acceperunt. Paterculus lib. 1. In quingentibus consuli-
bus, Sp. Posthumio & Philone Publilio censoribus Acerranis data ciui-
tas, & post triennium Tarracinas deducta colonia. De eadem Livius
libris 26. 27.

COLONIA XXIII. FREGELLAE
VOLSCORVM.

Livius lib. 8. P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula, coff. anno vr-
bis CDXXVI. Fregellas, Signiorum is ager deinde Volcorum fue-
rat, colonia deducta. De eadem lib. 27. & 29. meminit.

COLONIA XXV. LVCERIA
SAMNITIVM.

Livius li. 9. M. Petelio Libone, C. Sulpitio Longo 3. coff. Luceriam
colonia deducta, duo millia & quingenti coloni misi. Eras an-
nus vrbis 440. Paterculus lib. 1. eam decennio ante deductam scri-
se scribit sic: Post triennium Tarracinas deducta colonia interposito
quadriennio Luceria. Fuit is annus vrbis CDXXIX. Plinius lib. 3. ca.
2. Dauniorum praeter supra dicta colonia Luceria, Venusia. Polybius
lib. 3. de bello Punico secundo, Hannibal Dauniam populatur, & in ea
coloniam Romanam Luceriam, de eadem Livius lib. 27. 29.

COLONIA XXVI. LATINA SVES-
SA AVRVNCA.

Livius li. 9. L. Papirio Cursore v. & C. Iunio Bubulco 2. coff. anno
CDXLI. Sueffa & Pontia colonia deducta sunt, Sueffa Auran-
corum fuerat. Paterculus li. 1. ac deinde interiecto triennio Sueffa Au-
runca & Saticula. Frontinus: Sueffa qua & Aurunca dicitur muro
ducta, lege Sempronia est deducta. Iter populo non debetur, ager eius
pro parte limitibus intercessit & in lacineis est assignatus. Plinius
lib. 3. ca. 1. in regione prima Italia ex descriptione Augusti colonia Ca-
pua, Aquinum, Sueffa, Venusium. Hanc coloniam Cicero in Rullum
municipium vocat. De hac Livius lib. 27. & 29.

COLONIA XXVII. SATICVLA.

Paterculus lib. 1. interposito quadriennio Luceria, ac deinde in-
teriecto triennio Sueffa, Aurunca & Saticula anno vrbis DDXLI.
Sex Pompeius. . . . in Sati. . . . In Samnio captum est quo (postea co-
loniam) eam deduxerunt 3. viri M. Valerius Coruus, Iunius Senna, P.
Fulvius Longus ex S. C. Kal. Ianuarijs L. Papyrio Cursore, C. Iunio 2.
Coff. De eadem Livius lib. 27. & 29.

COLONIA XXVIII. PONTIA.

Haec eodem anno quo Sueffa, auctore Livio, colonia deducta est,
Quinta ait, Sueffa & Pontia colonia deducta sunt. Volsci Pon-
tias in sulam stram in conspectu littoris sui incoluerunt. De eadem me-
minit libro 27.

COLONIA XXIX. LATINA
INTERAMNA.

Paterculus lib. 1. Interiecto triennio Sueffa, Aurunce & Saticula, Interamna² post biennium Linius li. 10. Interannam & Castinum vt deducerentur colonie, S. C. factum est. Sed triumuiros creauere, ac misere colonorum quatuor millia insequentes consules M. Valerius, P. Decius CDLXXII. Idem lib. 10. L. Posthumio Megello, M. Atrilio Regulo coff. Samnites Interannam coloniam Romanam, que via Latina est occupare conati. Fuit enim & aliud oppidum Interamna in Vmbria. De eadem Linius libris 27. & 29.

COLONIA XXX. CAS-
SINVM.

Eodem anno quo Interamna deducta colonia fuit, Castinum vt tradit Linius, quam Cicero pro Planco municipium vocat.

COLONIA XXXI. L. SORA.

Linius li. 10. L. Genutio, Ser. Cornelio Coff. anno vrbs CDLI. Soram atque Albam colonia deducta. Sora agri Volsci fuerat, sed possederat Samnites, eo quatuor millia hominum missa. Paterculus libro primo. Decem deinde hoc munere anni vacauerunt. Tunc Sora atq; Alba deducta colonia, Frontinus de colonijs. Sora muro ducta colonia, deducta inssu Caesaris Augusti, iter populo debetur pedum 15. Ager eius limitibus Augustis veteranis est assignatus. Plinius 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italia seruatur ex inscriptione Augusti, in rus colonie, Capua, Aquinum, Sueffa, Venafrum, Sora, Theanum. De eadem Linius libro vigesimo septimo, & vigesimo nono. Soram Cicero pro Planco municipium nominat.

COLONIA XXXII. L. ALBA.

Linius li. 10. Sora & Alba colonia deducta. Alba in Aequos sex milia colonorum scripta. Florus ex Lino in Epitoma lib. 72. Aesernia & Alba colonia ab Italicis obsessa sunt, de eadem Linius libris vigesimo septimo & vigesimo nono.

COLONIA XXXIII. L. CARSEOLI,

Linius lib. 10. M. Luitio Dentre, Q. Aemilio coff. anno vrbs CDLII. Marforum agrum vi tueri, in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Velleius lib. 1. Sora atq; Alba deducta colonia, & Carseoli post biennium. De eadem Linius libris vigesimo septimo & vigesimo nono.

COLONIA XXXIII. L. NARNIA,
NEQVINVM.

Linius lib. 10. M. Fulvio Patino, & T. Manlio Torquato, coff. anno vrbs CDLV. Nequinum in dedicationem populi Romani venit, colonia eo aduersus Vmbros missa à Flumine Narnia appellata. Plutarchus in Tito Quinctio colonias deduxit ante Consulatum Narnia & Consam. De eadem lib. 27. 29.

COLONIA XXXV. SINVESSA.

Linius lib. 10. Tum de praesidio regionis depopulata à Samnitibus agitari ceptum. Itaque placuit vt dua colonia circa Vestinum & Falernum agrum deducerentur. Vna ad Ostium Liris fluij que Minturna appellata, altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum, vbi Synope dicitur Graeca vrbs fuisse: Sinuessia deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum est, vt plebiscito iuberetur, P. Sempronius Praetor Triumuiros in ea loca colonis deducendis creare. Nec qui nomina darent facile inueniebatur, quia in stationem se prope perpetuam in secula regionis, non in agros mitti rebantur. Hoc autem Ap. Claudio 2. & L. Volturnio 2. Coff. factum est, anno vrbs CDLVIII. Eas vero non nisi anno sequenti deductas his verbis refert Velleius. At Fabio Quinto & Decio Mure 4. Coff. quo anno Pyrrhus regnare cepit. Sinuessiam Minturnasq; missi coloni. De colonia Sinuessia, Linius lib. 27. 29.

COLONIA XXXVI. MINTURNAE.

Haec Lino & Velleio auctoribus, eodem anno quo Sinuessia colonia deducta est. De qua sic scribit Frontinus. Minturna muro ducta colonia, deducta à C. Cesare. Iter populo non debetur, eius ager

pro parte in iugeribus est assignatus, ceterum in absoluto relictus. Plinius li. 3. Colonia Minturna Liris anne diuisa, Glanuo appellato. Oppidum Sinuessia extremum in adiecto Latio. De hac colonia Cicero pro Planco, Dionysius li. 1. Linius libris 27. 29. Ptolemus mentionem faciunt.

COLONIA XXXVII. VENVSIA.

Paterculus lib. 1. Sinuessiam Minturnasq; colonias missi post quadriennium Venusiam anno vrbs CDLXIII. Linius lib. 31. P. Sulpitio Galba 2. C. Aurelio Corta coff. anno vrbs DLIII. 3. iuri creati ad supplendū Venusinis colonorum numerum, quod bello Hannibalis attenuata vires eius colonia essent: C. Terentius Varro, T. Quintus Flaminius, P. Cornelius, Cn. F. Scipio. Hi colonos Venusiam adscripserunt, Plinius lib. 3. cap. 11. Dauniorum praeter supra dictas colonia Venusia. De eadem Linius lib. 27.

COLONIA XXXVIII. SENA.

Florus ex Lino colonia deducta sunt castrum Sena, Hadria anno CDLXV. Hoc ego magis factum fuisse anno vrbs CDLXXI. quo Senonibus à P. Dolabella ad internecionem cessis, haec in eorundem agris colonia ducta sunt. Hanc autem in Senonum agro supero mari adiacente deductam fuisse sic ex Lino libro 27. intelligitur: C. Claudio Nerone, M. Luitio Salinatore 2. coff. Colonos maritimos, qui sacrosanctam vacationem dicebantur habere, dare milites cogebant nullus obseruata. Ostiensis, Alfensis, Antias, Anxurum, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. De colonia Senensi mentionem facit Tacitus lib. 21.

COLONIA XXXIX. HADRIA.

Haec eodem anno quo Sena deducta colonia fuit auctore Lino, de qua idem etiam meminit, lib. 27.

COLONIA XL. COSSA,
ALIAS CONSÀ.

Paterculus lib. 1. Cossam vt Pestum Fabio Dorfone & Claudio Canina anno vrbs CDXXXI. colonia deducta sunt. Florus ex Lino in Epitoma libro 14. Colonia deducta sunt Possidonia & Cossa, Plinius lib. 3. ca. 5. In regione 7. Etruria ab eo tractu Vmbria portusq; Telamon, Cossa Volciensium à populo Romano deducta, victi enim aliquot annis ante fuerant Volsenses & Vulturnenses à Tit. Coruncanio, de quibus etiam triumphauit. Linius lib. 33. L. Furio Purpureone, M. Claudio Marcello Coff. Cossanis postulantibus, vt sibi colonorum numerus augetur, mille scribi iussi, dum ne quis in eorum numero esset qui post L. Corneliū & Ti. Sempronium Coff. hostis fuisset. Plutarchus in Tit. Quintio refert, eum adolescentem, & Narnia & Cossam colonias deduxisse. Cossam Cicero in Verrem municipium vocat. De eadem Linius lib. 27. Hac nostra atate Orbetulum dicitur.

COLONIA XLI. PAESTVS, ALIAS
POSSIDONIA.

Paeftus que & Possidonia dicta est, eodem anno quo Cossa colonia deducta fuit, vt ex Velleio & Lino videmus. De ea etiam ita scribit Linius li. 27. Et ab altero mari Pontiani, Paestani & Cossani. Strabo lib. 5. Picentes ex Hadria Romani colonos in Possidoniatem sinum deduxere, vrbs Possidonia Paestus dicta est in medio sinu collocata ab Sybaritis, quos Lucani, Lucanos Romani expulere. In salubris vrbs ob annem in paludes diffusum.

COLONIA XLII. ARIMINVM.

Florus ex Lino lib. 15. Colonia deducta Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Paterculus lib. 1. P. Sempronio Sopho, & Appio Caci F. Coff. anno CDXXXI. Ariminum & Beneuentum coloni missi. Strabo lib. Ariminum Vmbrorum colonia vt Rauenna vtraque Romanos habet inquilinos. Plinius lib. 3. cap. 15. Octava regio determinatur Arimino, Palo, Apenino. In ora fluius Crustuminum, Ariminum colonia cum Aunibus, Arimino & Aprusa: Fluius hinc Rubicon quondam finis Italia. Eutropius lib. 2. P. Sempronio Sopho et Ap. Claudio coff. Conditae à Romanis ciuitates Ariminum in Gallia, Beneuentum in Samnio. De eadem colonia Cicero pro Caccina. Linius lib. 27. & 29.

Colonia

COLONIA XLIII. BENEVENTVM

CONCORDIA.

Haec colonia eo anno quo Ariminum Liviū, Velleio & Eutropio auctoribus deducta est. De qua sic scribit Frontinus in lib. de colonijs: Beneventum muro ducta Colonia Concordia dicta, deduxit Nero Claudius Caesar. Iter populo non debetur. Ager eius lege 3. viri auro veteranis est assignatus. Caudinum aliā Caudinum oppidum muro ductum iter populo debetur pedum L. a Caesare Augusto colonia Beneventana cum territorio suo est adjudicata. Ager eius veteranis fuerat assignatus, postea mensuratus limitibus et censitus. Sex Pompeius Beneventum (inquit) colonia quum deduceretur appellari ceptum est, melioris omnis causa. Namq. eam urbem antea Graeci incolentes Maleventum appellaverunt. Et Plin. lib. 3. cap. 11. Caetera intus in secunda regione Hirpinorum colonia vna Beneventum auspiciatis mutato nomine, quae quondam appellata Maleventum: Polybius li. 3. Hannibal Beneventum coloniā diripuit. De eadem Liviū li. 27.

COLONIA XLIII. FIRMVM.

Haec eodem anno quo Castrum Velleio auctore in initio primi belli Punici deducta colonia est. De qua Liviū li. 27.

COLONIA XLV. CASTRVM

NOVVM.

Florus ex Liviū in Epitoma li. 11. coloniā deducta, Castrum, Sena, Hadria. Hoc autem factum est anno vrb. CDLXV. Paterculus li. 1. longè post deductam scribit, ait enim: Initio primi belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, is annus vrbis fuit CDXXCIX. Liviū li. 36. Senatus decrevit vacationem rei navalis non esse colonis maritimis. Ostia, Fregena, Castrum novū, Pyrgi: Velleij vt approbem sententiam potius, quam Liviū, facit, quod Tusci nondum victi erant vt in his colonia ad huc deducerentur.

COLONIA XLVI. AESERNIA.

Velleius li. 1. initio belli Punici Firmum & Castrum colonis occupata, & post annum Aesernia, ergo anno vrbis CDXCI. Florus ex Liviū li. 16. Colonia Aesernia deducta est. Frontinus de colonijs Aesernia colonia deducta lege Iulia, iter populo debetur pedum 10. ager eius limitibus Augusteis est assignatus. Florus in Epitoma li. 72. Aesernia vt Alba colonis ab Italicis obesse, sunt. Idem li. 73. Aesernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. De eadem Liviū li. 27.

COLONIA XLVII. ALSIVM.

Paterculus lib. 1. Post 22. annos Aesulum & Alsium colonis occupata sunt. Liviū li. 27. Colonis maritimis vacatio observata nō est. Ostiensis, Alifensis, Antias, Anxurans, Minturnensis, Sinuessanus, & Senensis.

COLONIA XLVIII. AESVLVM.

Haec auctore Velleio eodē anno, quo Alsium colonia deducta est, fuit is annus vrbis conditae DVII.

COLONIA XLIX. FREGENAE.

Florus ex Liviū in Epitoma li. 19. Colonia deducta sunt Fregena in agro Salentino Brundisium Paterculus li. 1. Fregenas post biennium colonia deducta est, Liviū li. 36. Senatus decrevit colonias maritimas vacationē rei navalis non habere, Ostia, Fregena, Castrū novum, Pyrgi.

COLONIA L. BRVNDVSIVM.

Paterculus Fregena post biennium proximog. anno Torquato Sempronioq. coff. Brundisium anno vrbis DX. Florus, Colonia deducta sunt Fregena & in agro Salentino Brundisium. De eadem Liviū libris 27. 29.

COLONIA LI. SPOLETIVM.

Florus in Epitoma li. 20. Vmbris victis Spoletium colonia deducta est. Paterculus li. 1. Brundisium, & post triennium Spoletium colonia deducta sunt. Quo anno Florianum ludorum factum est initium. Liviū li. 22. Hannibal interim recto itinere per Umbriam vsq. ad Spoletium venit, inde repulsus coniectans ex vnius colonis viribus Romana vrbis esset. Et Cicero pro Balbo, Spoletinus, T. Macrinus vnus ex his quos C. Marius civitate donasset, dixit causam ex colonia Latina in primis firma & illustri: Et paulo post, sed cum lege Appuleia colonia non essent deducta, qua lege Saturninus, C. Mario rulerat, vt in singulas colonias ternos ciues Romanos facere possit. De eadem Liviū li. 27.

COLONIA LII, VALENTIA.

Paterculus Torquato Sempronioq. coff. Brundisium & post triennium Spoletium, postquam biennium deducta Valentia. Anno vrbis DXXV. Liviū 37. De eiusdē colonia restitutione (vt putoloquēs) ita ait L. Quintio, Cn. Domitio coff. anno vrbis DLXVII. Vionē colonia deducta est, ex S. C. plebisq. cito, tria milia & septingenti pedites ierunt CCG. equites. 3. viri deduxerunt eos. Q. Neuius, M. Minutius, M. Furius Crasipes, quina dena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus. Brutiorum proximē fuerat ager. Brutij ceperant de Graecis Strabo lib. 6. Post Cosentiam Hipponium est Locrorum edificium quod Brutij eripere Romani & Vionem Valentiam appellauerunt.

COLONIA LIII, LATINA

PLACENTIA.

Qafonius Pedianus in Pisonianam. In annalibus eorum qui Punicum bellum secundum scripserunt, et ad video Placentiam coloniam deductam prid. Kal. Ianuarij Ti. Sempronio Longo, & Publio Cornelio Scipione patre Africani Coff. Primo anno eius belli vrbis DXXXVI. Sex milia hominum noui coloni deducti sunt. In quibus equites deducendi fuit causa, vt opponeretur Gallis, qui eam partem Italiae tenebant, deduxerunt tres viri P. Cornelius Asina, P. Papius Maso, et Cneius Pompeius, aliā Cn. Cornelius Scipio. Eamq. coloniam 35. deductam esse inuenimus. Deducta autem Latina Florus li. 20. in Epitoma. Colonia deducta sunt in agro, de Gallis capto Placentia & Cremona Paterculus li. 1. Sub adventu in Italiam Hannibal Cremona atq. Placentia deducta colonia. Polybius li. 3. sic scribit, P. Scipione, Ti. Sempronio Coff. Cremonam trans Padum & Placentiam circa Padum, deduxere C. Lutatius vir consularis aliq. duo praetori 3. viri quos Boij fugarunt & Mutinam compulserunt. deducta sunt sex milia ciuium, intra trigesimum diem adesse inissa. Plut. In Hannibale Romani Placentiam Cremonamq. colonos deduxere. Plinius li. 3. cap. 15. In octava regione Italiae coloniae Parma & Placentia. De eadem Liviū li. 31. & Tacitus li. XIX. mentionem faciunt. Hanc Cicero in Pisonem municipium & Festus municipium sui iuris vocant.

COLONIA LIIII, LATINA

CREMONA.

Haec eodem anno quo Placentia, Polybio, Liviū, Velleio & Plutarcho auctoribus deducta est, de qua sic scribit Cornelius Tacitus li. 19. Hic exitus Cremonam habuit anno CXXCVI. à primordio sui condita erat Ti. Sempronio, & Cornelio Coff. ingruente in Italiam Hannibale propugnaculum aduersus Gallos trans Padum agentes & si qua alia vis per Alpes irrueret: igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, vberē agri annexi communibz gentiū adoleuit, floruitq. bellis externis intacta ciuilibus infelix. Liviū 31. Galli Placentiam inuaserunt, & direpta, traiecto pado ad Cremonā diripiendam pergunt. Vicina vrbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas duarum coloniarum alteram captam, alteram oppugnari. Idem li. 33. Cremonensium & Placentinorum colonorum turba, qui pileati sequebantur Cornelium Certhegum consulem triumphantem de Gallis in subribus & Cenomanis. Et li. 37. Cremona & Placentia colonis aucta, Plinius li. 3. ca. 19. In mediterraneo regione 10. Coloniae Cremona, Brixia, Cenomanorum agro Venetorum, Ateste. Ptolemaeus li. 3. cap. 1. Cenomanorum qui sub Venetia sunt ciuitates, Cremona colonia.

COLONIA LV. PVTEOLI CI-

VIVM ROMANORVM.

Liviū li. 34. P. Africano maiore 2. & Ti. Sempronio Coff. anno DLX. Coloniae ciuium Romanorum deductae sunt Puteolos, Vulturinum, Linternum, triceni homines in singulas. Paterculus li. 1. Eodem temporum traclū, quanquam apud quosdam ambigitur. Puteolos Salernumq. atq. Buxentum missi coloni. Rursum Liviū libro 34. Puteolos Salernumq. & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant quum ob id se pro ciuibz Romanis ferrent, senatus iudicauit non esse eos ciues Romanos, Frontinus. Puteoli colonia Augusta: Augustus deduxit. Iter vno laterē populo debetur. P. 30. Ager eius in iugibus veteranis, & tribus legionarijs est assignatus, Festus. Puteolos vna ex his praefecturis aliquando fuisse dicit, in quas praefecti populi Romani suffragijs creati mittebantur, Tacitus li. 14. veteris oppidū Puteolus colonia, & cognomenū à Nerone adipiscitur. Serra li. 5. Puteoli Camanorum emporiū bello Hannibalis à Romanis incolis auctū nomē accepit à puteis vel à putore, antea Dyecarchi dicebatur.

COLO=

COLONIA LXVI. SALERNVM CIVIVM ROMANORVM.

Livius libro 34. P. Cornelio Scipione Africano 2. Ti. Sempronio Longo Coss. anno DLX. Colonia civium Romanorum deducta sunt Puteolos, Vulturium, Linternum triceni homines in singulas. Item Salernum Buxentumq; colonie civium Romanorum deductae sunt. Deduxere 3. viri, Ti. Sempronius Longus qui tum coeferat, Marcus Servilius, C. Minutius Thermus: Ager divisus est qui Campanorum fuerat. Eadem Plutarchus lib. 1. Strabo lib. 5. Romani Salernum custodiae gratia munierunt, de ea & Appianus 1. bellorum civitum.

COLONIA LVII. BUXENTVM. C. R.

Eodem anno quo Puteolos Salernumq; & Buxentum colonia deducta, ut Livius & Parculus tradunt. De eadem Livius libro trigesimo nono. Sp. Posthumio Albino, Q. Marcio Philippo Coss. anno vrbis DLXXVIII. Triumviri ad colonos scribendos Syppontum mari supero Buxentum infero deserat colonias ab T. Menio Pr. vrbis creati sunt, L. Scribonius M. Tuccius, Cn. Bebius Tamphilus.

COLONIA LVIII. VVLTVR-
NV M. C. R.

Haec cum tribus supra scriptis colonia deducta est. De qua Frontinus sic scribit Vulturium muro ducta colonia in situ Imper. Caesaris est deducta, iter populo debetur pedum 20. Ager eius in nominibus villarum, & possessorum est assignatus. Varro libro quarto de lingua Latina. Nam & colonia nostra Vulturium & deus Tabernus. Hec colonia inter eas praefecturas a Festo refertur, in quas praefecti a populo Romano creati mittebantur.

COLONIA LIX. LINTERNVM. C. R.

Et haec cum Vulturio & tribus reliquis eodem anno colonia facta. De qua ita scribit Frontinus: Linternum muro ductum, colonia ab Augusto deducta, iter populo debetur, P. CXX. Ager eius in iugerbis veteranis est assignatus. Hec eodem iure praefectura aliquando fuisse a Festo refertur quo Vulturium.

COLONIA LX. SIPONTVM. C. R.

Livius libro XXXIII. Scipione Africano. 2. & Sempronio Longo Coss. Sipontum in agrum qui Hirpinorum fuerat coloniam civium Romanorum 3. viri D. Luinius Brutus M. Bebius Tamphilus, & M. Helvius deduxerunt. Hec eodem Livio auctore deserta colonia cum Buxento restituta est.

COLONIA LXI. TEMP SA. C. R.

Livius eodem anno quo Sipontum, Tempam, item, Crotonem civium Romanorum colonia deducta sunt: Tempam ager, de Brutij captus erat. Brutij Graecos expulerant. Tempam L. Cornelius Merula, & C. Salinius deduxerant.

COLONIA LXII. CROTON. C. R.

Livius li. 34. Africano 2. & Longo Coss. anno DLX. Tempam & Crotonem civium Romanorum colonia deducta. Crotonem Graeci habebant. 3. viri, Cn. Octavius, L. Aemilius Paulus, C. Platorius Crotonem deduxerunt.

COLONIA LXIII. PIRGI.

Haec eodem anno colonia deducta est, quo superiores, de qua sic scribit libro trigesimo sexto Livius: P. Scipione Nasica, M. Attilio Glabrione Coss. senatus decrevit colonias maritimas vacationem rei navalis non habere. Ostia, Fregene, Castrum novum, Pirgi, Antium, Tarracina, Minturnae, Sinuessaq;.

COLONIA LXIII. LAT. BONONIA.

Livius lib. 37. M. Fulvio Nobiliore & Cn. Manlio Vulfone Coss. anno DLXV. ante diem 3. Kal. Ianuarias Bononiam Latina colonia ex senatus consulto, L. Valerius Flaccus, M. Atrilius Servanus, L. Valerius Tappo 3. viri deduxerunt. Tria millia hominum sunt deducta, equitibus septuagena iugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boijs fuerat. Galli Tuscos expulerant. Paternus lib. 1. Cn. Manlio Vulfone, M. Fulvio Nobiliore Coss. Bononia deducta colonia. Festus Bononiam municipium sui iuris appellat: Plinius lib. 3. ca. 15. In regione 8. quae determinatur Arimino, Pado, Apennino intus, colonia Bononia Felsina vocata, quum Princeps Etruria esset Brixillum, Murina, Parma, Placentia: Pomponius Mela lib. 2. cap. 2. Vrbium quae procul a mari habitantur opulentissima sunt, ad

sinistram Patavium Antenoris. Murina & Bononia Romanae colonia.

COLONIA LXV. PISA VRVM.

Livius libro 39. P. Claudio Pulchro, L. Porcio Licinio Coss. anno DLXX. colonia duae Pollentia in Picenum, Pisaurum in Gallicum agrum deductae sunt, sena iugera in singulos data, diviserunt agrum, colonosq; deduxerunt eodem 3. viri, Q. Fabius Labeo, M. & Q. Fulvius Flaccus & Nobilior: Paternus lib. 1. Quadriennium post Bononiam Pisaurum ac Potentia colonia deducta Plutarchus in Antonio. Prodigia ante bellum Aetiacum fuere, Pisaurum urbem non longe ab Hadria, in qua Antonius colonos deduxerat, biatu terre absciptum perijisse.

COLONIA LXVI. POTENTIA

ALIAS POLLENTIA.

Haec eodem anno cum Pisaurum colonia deducta est, ut Livius & Velleius tradunt.

COLONIA LXVII. MUTINA. C. R.

Livius lib. 39. Q. Fabio Labeone, M. Claudio Marcello, Coss. anno DLXI. Murina & Parma, colonia Romanorum civium sunt deductae. Bina millia hominum in agro, qui proxime Boiorum & Tuscorum fuerat. Octogena iugera Parmae, quina Mutinae acceperunt. Deduxerunt 3. viri M. Aemilius Lepidus, T. Aebutius Caius L. Quintus Crispinus. De hac colonia Polybius lib. 3. Cicero Philippica 7. Plinius li. 3. ca. 15. & Pomponius Mela li. 2. ca. 2. mentionem faciunt.

COLONIA LXVIII. PARMA. C. R.

Haec eodem anno quo Mutina colonia facta est, ut paulo ante vidimus.

COLONIA LXIX. SATVRNIA. C. R.

Livius lib. 39. Q. Labeone, & M. Marcello Coss. Saturnia colonia civium Romanorum in agrum Caleritanum est deducta, deduxerunt 3. viri Q. Fabius Labeo, C. Asinius Stellio, T. Semp. Gracchus, Prolemaeus li. 3. ca. 1. Tuscorum mediterranea Saturnia colonia. Hae coloniae inter eas praefecturas Festus enumerat in quas praefecti quotannis a Praetore vrbis mitti solebant.

COLONIA LXX. LATINA AQVILEIA.

Livius lib. 39. Q. Labeone & M. Marcello, Coss. illud agitabant in senatu, uti colonia Aquileia deduceretur, nec satis constabat, utrum Latinam an civium Romanorum deduci placeret. Postremo Latinam potius coloniam deducenda patres censuerunt. 3. viri creati sunt, P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Et lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bebio Tamphilo Coss. anno vrbis DLXXXIII. Aquileia colonia Latina in agro Gallorum est deducta. Tria millia pedum, quinquagena iugera. Centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. 3. viri deduxerunt, qui supra. Velleius: Interiectoq; triennio Aquileia & Gratia. Plinius li. 3. cap. 18. In regione Italiae Venetiae Natifio cum Turro. Praesentes Aquileiam coloniam 12. millia passuum a mari sitam, Carnorum haec regio. Strabo lib. 5. & Prolemaeus lib. 3. cap. 1. eius colonia meminere.

COLONIA LXXI. GRAVISCAE.

Livius lib. 40. P. Cornelio Cethego, M. Bebio Tamphilo Coss. colonia Grauiscae deducta est: in agrum Etruscum de Tarquinienfibus quondam captum, quina iugera agri data. 3. viri deduxerunt C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, & Caius Terentius Ister. eiusdem meminit Velleius & Frontinus: colonia Grauiscae ab Augusto deduci iussa est, nam ager in absoluto tenebatur. Postea Imperator T. Caesar iugerationis modum servandi causa lapidibus immensis reip. loca assignavit.

COLONIA LXXII. LATINA PISAE.

Livius li. 40. A. Posthumio Albino, C. Calpurnio Pisone Coss. anno DLXXXIII. Pisani agrum pollicentibus quod Latina colonia deduceretur, gratia ab Senatu acta. 3. viri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popillij Lanates. Prolemaeus lib. 3. eius coloniae meminit, Festus Pisas municipium sui iuris fuisse scribit.

COLONIA LXXIII. LVCA. C. R.

Livius li. 41. C. Claudio Pulchro, Ti. Sempronio Graccho Coss. anno vrbis DLXXXVII. Lucam colonia civium Romanorum deducta, 3. viri deduxerunt Pub. Aelius L. Aegilius, Cn. Sicinius. Quin-

Quinquagena & singula iugera, & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Etruscorum antequam Ligurum fuerat. Paterculus, & post quadriennium Luca colonia deducta. Plinius lib. 3. cap. 5. In regione 7. Primum Ferruriae oppidum Luca à mari recedens, quam Festus municipium sui iuris vocat.

COLONIA LXXIII. AVXIMVM.

Paterculus lib. 1. Auximum nisi coloni in Picenum ante triennium, quam Cassius Censor à Lupercali in Palatium versus theatrum facere instituit, cui in demolendo eximia ciuitatis fuerit, & cos. Cæpio restitit. Fuit is annus vrbs DXXVII. Sex. Iulio Cæsare, L. Aurelio Oreste COSS.

COLONIA LXXV. FABRATERIA.

Paterculus lib. 1. Cassio Longino, & Sextio Caluino coff. anno vrbs DXXX. Fabrateria colonia deducta est. Frontinus de Colonis. Fabrateria muro ducta, iter populo non debetur. Ager eius iure ordinario est diuisus.

COLONIA LXXVI. SCYLACIUM.

Paterculus lib. 1. Cassio Longino, & Sextio Caluino coff. DXXX. Fabrateria colonia deducta est. Et post annum Scylacium, Mueruum, Tarentum, Neptunia, Carthago, in Africa prima extra Italiam colonia condita est. De Derrona ambigitur.

COLONIA LXXVII. MINERVIVM.

Eodem anno quo Scylacium auctore Velleio deducta colonia, anno vrbs DXXXI. Q. Cæcilio Merello Balearico, T. Quinctio Flaminio coff.

COLONIA LXXVIII. TARENTIVM.

Thac cum Scylacio & Minervio colonia, vt tradit Velleius, deducta est. De qua Plutarchus in Gracchis ita scribit: C. Gracchus Tribunus plebis legem promulgauit, vt Tarentum & Capuam colonia deducerentur. Drusus vero eius collega vt 12. fierent, quod Senatus probauit. Tacitus lib. 4. Nerone 4. & Cossio Cornelio coff. Veterani Tarentum & Antium adcripi. Non enim vt olim vniuersa legiones deducebantur cum tribunis & Centurionibus, & suis cuiusque ordinis militibus. Strabo libro sexto. Tarentum inquit Romanorum colonia.

COLONIA LXXIX. NEPTVNIA.

Vm Scylacio, Minervio, & Tarento colonia deducta est, auctore Velleio vrbs DXXXI.

COLONIA IVLIA DERTONA LXXX.

Thac circa hæc tempora, vt tradit Paterculus colonia facta est, de qua Plinius lib. 3. cap. 5. Ab altero Apennini latere ad Padum animem Italia dirisimum omnia nobilibus oppidis nitent. Liburna Dertona colonia, Iria. Hæc regio ex descriptione Augusti 9. est.

COLONIA LXXXI. NOLA.

Anno vrbs DXXXI. Q. Balearico, et T. Quinctio Flaminio coff. quo C. Gracchus primum Tribunatum gessit, 12. vt ait Plutarchus, vel 10. vt Appianus lege Drusi tribuni plebis colonia facta, in quarum singulas tria millia ciuium deducta, quibus deducendis ipse præesse noluit, sed alios præfecit. Adicit Florus ex Liui in Epitoma lib. 60. C. Gracchus Tribunus plebis continuato in alterum annum Tribunatu legibus agrarijs latis effecit, vt complures colonia in Italia deducerentur, & vno in solo ditute Carthaginis quo idem ipse 3. vr creatus coloniam deduxit. Idem refert Appianus lib. 1. bellorum ciuilium. Quæ autem fuerunt ab authoribus non produntur. Ego has fuisse opinor, Scylacium, Minervium, Tarentum, Neptuniam, Dertonam, quas Velleius scribit hoc anno deductas fuisse. Item Nolam,

Ariciam, Launium, Abellinum, Ferentinum, Tarquinios & extra Italiam Carthaginem. Nam has omnes vrbes paulo post colonias fuisse legimus, nec quado deductæ fuerint, apparet. Quæ quum ante hæc tempora factæ non sint, reliquum est, vt eas hoc anno legibus Sempronia & Liua deductas dicamus, quarum vna fuit Nola, de qua scribit ex Liui Florus in Epitoma lib. 73. L. Cæsar consul male aduersus Samnites pugnavit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Postumio pr. venit, qui interemptus est. Festus Nolan municipium sui iuris fuisse tradit. Frontinus de Colonis. Nola nunc ducta colonia Augusta Vespasiani Augustus deduxit. Iter populo debetur, P. CXX. Ager eius militibus Sullanis fuerat assignatus, postea intercisus mensuris colonis, vt familia est assignatus. Plinius lib. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italia seruat ex descriptione Augusti, intus colonia Capua, Aquinû, Sueffa, Venafrum, Sora, Theanum, Nola, Antiquus lapis.

COLONIA LXXXII.

ARICA C. R.

Florus ex Liui in Epitoma lib. 30. Narius Antium Ariciam, Laninium colonias deuastauit, Aricia autem ex antiquo municipio colonia facta fuerat.

COLONIA LXXXIII. LAVINIVM.

Hæc vt puto vna ex 12. colonis hoc anno deductis fuit, de qua bello Marfco meminit ex Liui Florus lib. 30.

COLONIA LXXXIII. ABELLINVM.

Abellinum inquit Frontinus, muro ducta colonia lege Sempronia. Iter populo non debetur. Ager eius veteranis est assignatus, Velleius libro secundo de C. Sempronia Graccho loquens, C. Gracchus tribunatum ingressus longe maiora & acriora repetens dabat ciuitatibus omnibus Italis, extendebat eam penè vsq. ad Alpes, diuidebat agros, vetabat quenquam ciuium plus quingentis iugeribus habere, noua constituebat portoria, nouis colonis replebat prouincias, iudicia à senatu transferbat ad equites, summetum dare instituerat. Ex quibus verbis intelligo, Abellinum & reliquis colonias, quas Frontinus lege Sempronia deductas scribit ex his 12. fuisse, quæ hoc anno ab ipso, & Druso tribuni plebis deductæ sunt.

COLONIA LXXXV. FERENTINVM.

Frontinus in libro de Colonis: Ferentinensis colonia lege Sempronia est assignata, sed quod ante limitibus centuriatis fuerat assignata, postea deficientibus veteranis iuxta fidem possessionis est recensita, numeris vncialibus termini sunt constituti. Liuius libro 34. Nouum ius eo anno à Ferentinalibus tentatum, vt Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, ciues essent Romani. Sed hic de populis, non de colonia.

COLONIA LXXXVI. TARQUINIIVM.

Tarquinij colonia lege Sempronia est assignata, cuius agrimensura in Trigono varijs locis est coniecta. Ita Frontinus de colonia. Hanc coloniam Cicero pro Cæcina municipium appellat.

COLONIA LXXXVII. EPOREDIA.

Paterculus libro primo, Narbo Martius in Gallia, M. Porcio, & Q. Martio coff. anno vrbs DXXXVI. deducta colonia est. Post tres & viginti annos in Baciennus & porredia. Marcio VI. Valerio, Flacco coff. anno vrbs DCLIII. Neg. facile memoria mandauerim, quæ nisi militaris colonia post hoc tempus deducta sit. Flinius libro tertio cap. 17. in regione II. Transpadana Augusta prætoris iuxta geminas Alpium fauces Graias & Veninas. His Penes Graijs Herculem transisse memorant. Oppidum & porredia Silylomis libris à populo Romano conditissimum. Eporedicas Galli belorum equorum domitores vocant.

E COLONIA

COLONIA LXXXVIII. ALBA
POMPEIA.

Anno ab vrbe condita DCLXIII. L. Iulio Cesare, P. Rutilio Coss. qui primus belli Marfici fuit, quum lege Iulia Latinis, Tuscis, et Umbriis primum anno ipso, deinde anno sequenti, Cn. Pompeio, Strabone & Lucio Porcio Catone Coss. Gallis Cispadanis ciuitas data fuisset, Transpadani indignati eorum rationem in iure ciuitatis Romanae habitam non fuisse, tumultuarii ceperunt. Quibus tumultibus sedandis à senatu cura data est Pompeio consuli. Is Gallis quidem Cispadanis ciuitate donata, vt Transpadanos quietaret, eos iure Latij honorauit, aliquot quæ tam citra à quàm ultra Padum colonias deduxit. Citra Padum quidem colonias Romanas, vltra verò Latinas eas fecit. In his quæ cis Padum fuerunt, Alba Pompeia, vt opinor, colonia fuit ab ipso vocata, vt Laus Pompeia vltra Padum. Neque enim vllus præter ea Pompeius in his regionibus quid gessisse legitur. An colonias verò cis Padum deduxerit, vt verisimile, ita obscurum est.

COLONIA LXXXIX. AV-
GVSTA VERONA.

Pædianus in Pisoniana ita scribit, vbi de Flacencia loquitur: Neque illud dici potest sic eam coloniam esse deductam, quemadmodum post plures ætates, C. Pompeius Strabo, pater Cn. Pompeij Magni Transpadanis colonias deduxerat. Pompeius enim non nouis colonias eas constituit, sed veteribus incolis manentibus ius dedit Latij, vt possent habere ius, quod catere Latina colonia, id est, vt gerendi magistratus gratia ciuitatem Romanam adipisceretur. Porro duo genera eorum coloniarum, quæ à populo Romano deducta sunt, fuerunt, vt alia ciuium Romanorum, alia Latinorum essent. Ex his Pædiani verbis illud quod dixi, colligimus, deductas aliquot colonias, ipsam Transpadanis ius Latij ciuitati Romanae proximum dedisse, postquam ciuitas reliquis Italicis populis (quos enumerari) data esset à superioribus consulibus Iulio, & Rutilio. Porro autem inter Transpadanas Latinas colonias à Pompeio deductas fuisse opinor (nullus enim de his aperit, quod sciam, scriptor tradit) Veronam & Ateste Venetorum, Brixiam & Comum Cænomanorum, Laudem Pompeij Insubrum. Nam Veneti (quanquam eos nunquam legimus à Romanis victos vel subactos aut triumphatos) ex quo enim in amicitiam & fœdus Romanorum bello Gallico cisalpino auctore Strabone fuerunt, diu in populi Romani amicitia liberè egere, postea tamen in cõsuetudinem parenti Romanis clementer prouocantibus, & ipsi uenerunt, omnibus præsertim circum finitimis nationibus & gentibus, vt Insubribus, Cænomanis, Carinis, Iapudibus, Istris, & Boijs multis præcis bello superatis, ac in ditionem populi Romani redactis. De his colonijs Transpadanis meminit Tranquillus in Cesare, vbi eas colonias Latinas vocat, sic decedens ergo ante tempus colonias Latinas de petenda ciuitate agitantes adiit, & ad audendum aliquid concitasset, nisi consules conscriptas in Cilitiam legiones paulisper ob id ipsum retinuisent. Veronam verò vnam ex his colonijs Latinis Transpadanis à Pompeio Strabone deductis fuisse refert incertus autor in Panegyrico ad Constantinum Imperatorem, sic pugnacissimo præfecto, vt quam coloniam Cn. Pompeius aliquando deduxerat, Pompeianus euerteret, & miserabilem Veronensium calamitatem, &c. Tacitus libro decimonono, Quæstum inde qua sedes bello legeretur. Verona potior visa patentibus circum campis ad pugnam equestrem, qua præualebant, simul coloniam copijs validam auferre Vitellio in rem famamq; videbatur.

COLONIA XC. ATESTE
VENETORVM.

Hæc proculdubio vna ex Transpadanis colonijs fuit à Cn. Pompeio cum Verona & reliquis deducta, de qua scribit Plinius lib. 3. cap. 19. In mediterraneo regionis 10. colonia Cremona, Brixia, Cænomanorum agro, Venetorum autem Ateste.

COLONIA XCI. BRIXIA
CÆNOMANORVM.

Hæc & ipsa ab eodem Cn. Pompeio Strabone Latina colonia deducta est, atq; postea cum reliquis colonijs Transpadanis à C. Cesare dictatore ciuitate donata. De cuius magistratibus Quæstore, Aedile, 4. viri iuri dicundo, 4. viri quinquennialibus, 6. viri augusta

libus multa mentio est in antiquis vrbis Epigrammatibus, haud inuadè tempore a: tē effossis.

COLONIA XCII. COMVM, ALIAS
NOVOCOMVM.

Strabo libro quinto Comum mediocris colonia erat, sed Pompeius Strabo Magni pater colonos restituit, eam Rheti vastauerat. C. Scipio tria millia hominum addidit. Caesar quinque millia, ex quibus quingenti Graeci ciuitate donati. Hi nouum Comum vocauerunt. Appianus libro secundo bellorum ciuilium. Caesar Nouum Comum condidit in Alpibus, qui illic magistratum gessissent, ciues Romanos esse voluit.

COLONIA XCIII. LAVS
POMPEIA.

Huius colonia, quanquam nullus, quod sciam, vetustus author mentionem faciat, proculdubio tamen à Cn. Strabone Latina colonia & ipsa Transpadanam deducta est, à quo & cognomen accepit.

COLONIA XCIII. ARRETIVM.

Hæc colonia ante Ciceronis tempora, & fortè à Sylla militaris deducta fuit, de qua idem Cicero pro L. Muræna sic scribit: Cætilman conflante colonorum Arretinorum, & Fesulanorum exercitu alacrem incedere, L. Florus lib. 77. L. Sulla ciuitatis statum ordinauit, exinde colonias deduxit. Frontinus Arretium muro ducta colonia lege 3. virali. Iter populo nõ debetur, ager eius limitibus est assignatus. Et alibi, Colonia Arretina, lege Augusta censita limitibus Gracchanis, qui rectoris maritimas & montanas spectabant, postea per cardines decimano, & duodecimano est assignata, & numerus centuriarum manet, &c.

COLONIA XCV. FESVLAE.

Et hæc existimo à L. Sulla dictatore colonia deducta est, de qua Cicero pro Muræna meminit. Quandoquidem ex Luio Florus cum in consulatu colonias deduxisse scribit.

COLONIA XCVI. BO-
VILLA.

Bouilla lege Sullana est circumdata. Iter populo non debetur, agrum eius ex occupatione milites veterani tenuerunt in sortem, Frontinus. Hanc Cicero Philippica secunda appellat municipium.

COLONIA XCVII. SVESSVLA.

Oppidum muro ductum, lege Sullana est deducta. Iter populo non debetur, ager eius veteranis militibus Sullanis in iugeribus est assignatus. Front. Hæc vetus præfectura & municipium sine suffragij iure fuit.

COLONIA XCVIII. POMPEIA.

D hæc colonia Cicero pro Sulla sic mentionem facit: Disiunxit Pompeianos à colonis, vt hoc disidio ac diffensione facta oppidum in sua potestate esset, & Pompeianos haberet, quum ab hoc illa colonia deducta sit, & quum commoda colonorū à fortunis Pompeianorum P. R. fortuna diuiserit, ita carus vtriusq; est. Has autem quinque colonias à Sylla deductas fuisse opinor, quod is multas colonias militares fecisse creditur, atque hæc ante Ciceronis ætatem iam colonia facta fuerint. Florus libro 77. Sylla consul colonias deduxit, & libro 89. Sylla Nolam in Samnio recepit 47. legiones in agros captos deduxit, & eòs diuisit. Multisq; municipijs, vt tradit Cicero pro Cæcinnæ, ciuitatem ademit.

COLONIA XCIX. CAPVA
IVLIA FELIX.

PATERCVLVVS Caesar in consulatu (is eum gessit anno vrbis DCXCV. cum M. Bibulo) legem tulit vt ager Campanis plebi diuide-

diuideretur, suafore legis Pompeio. Ita circiter 20. millia civium ededucta, & in his restitutum post annos circiter 152. quam bello Punico à Romanis Capua in formam praefecturae redacta erat. Frontinus de Colonis: Capua muro ducta colonia Iulia. Felix in usu imperatoris Caesaris à 20. viris est deducta. Iter populo debetur P. C. Ager eius lege Sullana fuerat assignatus, postea Caesar Augustus. in iugeriibus militi pro merito diuidi iussit. Calatia oppidum muro ducta, iter populo debetur, P. L. X. Colonia Capuensi cum territorio suo à Sulla Felice adjudicata olim ob hostium pugnam. Cicero in Rullum 2. Neque te P. Rulle omina illa M. Bruti atque auspicia à simili furore deterrent, nam & ipse qui deduxit, & qui magistratum Capuae ceperunt, & qui aliquam partem illius deductionis, honoris, muneris attingerunt, omnes acerbissimas impiorum penas pertulerunt. Idem quum venissem Capuam deductam, L. Confidio, & Sext. Satio, quemadmodum ipsi loquebantur, praetoribus, nam quum ceteris in colonis duumiri appellentur, hi se praetores appellari volebant. Et paulo post: Hinc isti decemviri, quum numerum colonorum ex lege Rulli deduxerunt, centum Decuriones, decem Augures, sex Pontifices constituerunt, quos illorum animos, impudens, quam ferociam esse putatis? Idem Philippica secunda: Consulisti me per literas de Capua, tu quidem, sed idem de Casilino respondi. posse sine, ubi colonia esset, ed coloniam nouam inde ducere, negasti, in ea coloniam quae esset auspiciò deductam, dum esset incolumis, coloniam nouam iure deduci, colonos novos adscribi posse, rescripsi. Plinius lib. 3. cap. 5. Regio ea à Tyberi prima Italia seruatur ex descriptione Augusti. Intus colonia Capua à Capi dicta Aquinum.

COLONIA BOVIANVM
VETVS.

Et hac à Caesare, vt puto iam dictatore deducta est (nullus enim deinceps ita in eis digerendis temporis ordo accuratius seruari poterit) de qua sic scribit Frontinus: Boianum oppidum lege Iulia milites deduxerunt sine colonis. Iter populo amplius nò debetur, quàm P. 10. Ager eius per Centurias & Scannia est assignatus, Plinius libro tertio, capite duodecimo in regione 4. Italia Samnitium, quos Sabellos & Graeci Saunitas dixerunt, colonia Boianum vetus, & alterum cognomine Vndecumanorum.

COLONIA VEII.

Vei colonia priusquam oppugnaretur. Ager eius militibus est assignatus ex lege Iulia. Postea deficientibus his ad urbanam ciuitatem ad sociandos censuerat Diuus Augustus, nam varijs temporibus & à diuis imperatoribus agri sunt assignati. Frontinus in libro de colonis.

COLONIA AVFIDENA.

Aufidena muro ducta colonia, iter populo debetur, P. 10. milites eam lege Iulia sine colonis deduxerunt.

COLONIA CASILINVM.

Cicero Philippica secunda in Marcum Antonium. Deduxisti coloniam Casilinum, quod Caesar antè deduxerat omni auspicio. iure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis antè deducta, vt vexillum videres, & aratrum circumduces, cuius quidem nomine portam Capuae penè perstrinxisti, vt florentes coloniae territorium minueretur. Haec ait ore Festo vetus praefectura fuit.

COLONIA CALATIA.

Et hac à C. Caesare deducta fuit, vt ex his Velleij verbis intelligitur lib. 2. ubi de Augusto loquitur sic: Primumq; à Calatia, mox Casilino veteranos exciuit paternos, quorum exemplum sequuti alij breui in formam iussi coiere exercitus.

COLONIA LANVVIVM.

Lanuium colonia ex municipio vetere facta est, à C. Caesare dictatore, vt tradit Frontinus, sic Lanuium verò muro ductum colonia deducta à Dino Iulio. Ager eius in limitibus Augusteis pro parte est assignatus militibus veteranis, & pro parte virginum Vestalium lege Augustana fuit assignatus. Sed postea Imperator. Hadrianus colonis suis agrum assignari iussit.

COLONIA FORVM IVLII.

Haec vt exiustimo à Caesare etià deducta fuit, quod nomen ipsum declarat. De qua Ptolemaeus li. 3. cap. 1. sic meminit Carnorum mediterraneae colonia Forum Iulij, &c.

COLONIA IVLIA HISPPELLA.

Hanc quoq; à Caesare deductam nomen ipsum indicat. Haec etià municipium dicitur.

COLONIA POLA ALIAS PIETAS IVLIA.

Et hanc ex nomine à Caesare deductam opinor, de qua scribit Plinius libro tertio, cap. 19. In decima regione oppida Istria civium Romanorum Aegida, Parentium colonia Pola, quae nunc Pietas Iulia quondam à Colchis condita, abest à Tergeste centum millia passuum, mox oppidum Nesactium. Haec autem sunt omnes coloniae militares, quas à Caesare dictatore deductas, vel inuenerim, vel coniectura consequi poterim.

COLONIA AQVINVM.

Nunc eas colonias adijciam, quas à triumuiris R. P. C. Lepido Antonio Caesare deductas fuisse inuenerim. Quarum prima ordine alphabetico est Aquinum, de qua ita scribit Frontinus: Aquinum muro ducta colonia, lege triumuirali deducta, iter populo debetur, P. XXX. Ager eius perennis militibus est assignatus. Plinius lib. 3. cap. 5. In regione prima Italiae colonia Capua, Aquinum, Sueffia, &c. Tacitus lib. 17. sub Othone. Sepostus per eos dies Cornelius Dolabella in coloniam Aquinatam. Haec colonia municipium vocatur à Cicerone in oratione pro Plancio: Nam ante coloniam à Triumuiris deductam, municipium, lege (vt opinor) Iulia factum fuerat.

COLONIA IVNONIA FALISCA
ETRVS CORVM.

Frontinus, colonia Iunonia quae appellatur Falisca à Triumuiris est assignata, & modus ingentationis est datus, in qua limites intercipiunt sunt, directi lege Agraria. Plinius lib. 3. cap. 5. in regione 7. Tuscia intus coloniae Faliscae Argis orta, vt auctor est Cato, quae cognominatur Etruscorum, lucus Feroniae, &c.

COLONIA FLORENTIA.

Frontinus Florentia colonia deducta à Triumuiris assignata lege Iulia Centurijs. Caesariana iugera, CC. per cardines & Decumanos. Huius coloniae meminit Tacitus.

COLONIA FAEDATVRA.

Colonia Fedatura ea lege qua ager Florentinus in Centuriatis singulis iugera, CC. termini lapidei, alij sextales, alij molares. Frontinus.

COLONIA FORMIAE.

Frontinus: Formias oppidum, Triumuiris sine colonis deductum. Iter populo non debetur. Ager eius in absoluto resedit, pro parte in lacuneis est assignatus. Finitur terminis silicis & Viburtinis. Haec antè vetus municipium & praefectura fuit.

COLONIA TELESIA.

Telesia muro ducta colonia à Triumuiris deducta. Iter populo debetur, P. triginta. Ager eius militibus Augusteis in nominibus est assignatus, Frontinus.

COLONIA TVDER FIDA.

Tuder Fida colonia ea lege, qua & ager Florentinus in Centuriatis singulis iugera, CC. Termini lapidei, alias saxei, alias molares. Frontinus.

COLONIA VENAFRVM.

Frontinus Venasum (inquit) oppidum Triumuiris deduxerunt sine colonis. Iter populo debetur P. 20. Ager eius in lacuneis limitibus

ribus intercessit est adsignatus, sed summa montium iure templi ab Augusto sunt concessa. Plinius libro tertio, capite 5. In regione prima Italiae inter colonias Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, & c. Venafrum vero una ex his antiquis praefecturis à Festo fuisse refertur, in quas praefectos quotannis prator mittere solebat.

COLONIA VOLATERRAE.

Volaterra colonia lege 3. virali est adsignata in Centurias singulas iugera ducenta decimanis à cardinibus est adsignata, quam omnes veterani in portionibus diuisam pro parte habuerunt. Frontinus.

COLONIA VLVBRA.

Vlubra oppidum à 3. viris erat deductum, postea à Druso Cesare extractum, ager eius in omnibus est adsignatus. Iter populo nõ debetur. Frontinus.

COLONIA REGIVM.

Nucerinae colonias quas Caesar Augustus deduxit, exponam, quarum forte prima fuit Regium, de qua Strabo lib. 5. sic scribit: Caesar Augustus fugato ex Sicilia Sex. Pompeio, quum desertam urbem Regium reperisset, permultos ex classe eius ibidem fecit colonos.

COLONIA ACERRAE.

Acerra muro ducta colonia, Diuis Augustus deduci iussit. Iter populo debetur P. 90. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Frontinus. Haec colonia vetus municipium & praefectura fuit.

COLONIA ALATRVM.

Alatrium muro ducta colonia Augustus deduxit. Iter populo non debetur. Ager eius per centurias ex strigas est adsignatus. Front.

COLONIA ATELLA.

Frontinus Atella muro ducta, colonia deducta ab Augusto. Iter populo debetur P. 120. Ager eius in iugeribus est adsignatus. Atella vetus cum ante municipium, tum praefectura fuit.

COLONIA AVGVSTA
TAVRINORVM.

Hanc cum Augusta praetoria, Salassorum ab Augusto Cesare deductam existimo, quando ipse auctore Strabone, egregia contra Salassos victoria potitus eorum propè nomen deleuerit, de quibus sic libro tertio, capite decimo septimo scribit Plinius. In Transpadana regione in colonia ab Alpium radicibus Augusta Taurinorum antiqua Ligurum stirpe inde nauigabili Padò, deinde Salassorum Augusta praetoria iuxta geminas Alpium fauces Graias, atque Penninas.

COLONIA AVGVSTA PRAETO-
RIA SALASSORVM.

De hac praeter Liniuum meminit Ptolemaeus libro tertio, capite primo sic: Salassorum qui sub Insabris sunt ciuitates Augusta praetoria colonia.

COLONIA BOVIANVM VN-
DECVMANORVM.

Hic undecimam legionem post bella ciuilia ab Augusto deducta coloniam fuisse innuere videtur Plinius lib. 3. cap. 3.

COLONIA COPIAE, ALIAS
THVRII.

Strabo lib. 6. Thurios Tarentini euertere, Romani colonos paucos deduxere, copiasq. coloniam appellauerunt. Haec ab Augusto deductam opinor post bellum Siculum.

COLONIA CORTONA.

Dionysius qui sub Augusto vixit, Croton colonia Romanorum Cortona nuper appellata est. Haec in Tuscia erat.

COLONIA CVMMAE.

Cuma muro ducta colonia, ab Augusto deducta. Iter populo debetur pedes 80. Ager eius in iugeribus veteranis pro merito est adsignatus iussu Claudij Caesaris. Frontinus. Vetus aliquando municipium, aliquando praefectura haec colonia fuit, Festo & Liuio auctoribus.

COLONIA FANVM FORTVNAE

ALIAS IVLIA FANESTRIS.

Hanc ab Augusto deductam nomen declarat, quando in Tranquillo auctore duodecimum colonias deduxerit. Plinius libro tertio, cap. 13.

In regione 6. colonia Fanum Fortune Pisaurum. Pomponius Mela libro secundo, capite 2. A Palo ad Anconam transtulit Rauennam, Ariminum, Pisaurum, Fanestris colonia, flumen Metaurus atque Athefis.

COLONIA NVCKERIA.

Nucerina Constantina muro ducta colonia. Deducta iussu Imperatoris Augusti, iter populo debetur P. 60. Ager eius limitibus Iulianis lege Augustana militibus est adsignatus & alibi in absoluto refedit. Linius libro 27. Nucernas quarentes, ubi habitarent Nuceria deleta, Atellanam, quia id maluerant, Atellanis Calatiam migrare iussis transtulit M. Marcello, & M. Lauro coss. Ptolemaeus lib. 3. cap. 1. Vmbrosum qui sunt supra Tuscos Nuceria colonia, postea Picentinarum Nuceria colonia.

COLONIA ORIENTIVM.

Orientium colonia lege Augusti censita est limitibus Gracchanis, qui rectoras maritimas et montanas spectat, postea per cardines decumanos & duodecumanos adsignata est. Frontinus.

COLONIA PRIVERNVM.

Priuernum oppidum muro ductum, coloniam militibus deduxit Imperator Caesar sine colonis. Iter populo debetur P. 30. Ager eius pro parte cultus iugeribus est adsignatus. Caterum in Lacineis vel in absoluto remansit. Frontinus. Priuernum vetus municipium & praefectura ante fuit, auctore Festo.

COLONIA RAVENNA.

Strabo lib. 5. Ariminum Vmbrosum colonia, vr. Rauenna, sed vtraque Romanos habet inquilinos. Haec ab Augusto instituta est, quæ classem in eius portu instruxit, quæ Hadriatico sinu tuendo excubaret.

COLONIA TERGESTE.

Haec ab Augusto deducta est, de qua Plinius lib. 3. ca. 18. In regione Italiae. Tergestinus sinus colonia Tergeste 33. mille passuum ab Aquileia. Ptolemaeus lib. 3. cap. 1. Istria post flexum Hadriatici intini sinus Tergeste colonia.

COLONIA THEANVM,
SIDICINVM.

Frontinus: Theanum, quod & Sidicinum colonia deducta à Cesare Augusto. Iter populo debetur P. 85. Ager eius limitibus metricis omnibus est adsignatus. Plinius lib. 3. cap. 5. In regione prima Italiae colonia Capua, Aquinum, Suessa, Venafrum, Sora, Theanum, Sidicinum, & Nola. Haec autem sunt coloniae, quas pro Constanti Augustum Caesarem deduxisse inueni. Sequuntur haec 3. praetoriae coloniae à Nerone Claudio fratre & Druso Cesare filio Tiberij imp. factae, de quibus scribit Frontinus.

COLONIA ATINA.

Atina muro ducta colonia, deduxit Nero Claudius. Iter populo nõ debetur. Ager eius pro parte in Lacineis est adsignatus. Frontinus.

COLONIA ANAGNIA.

Haec ex municipio à Druso Cesare deducta colonia est, de qua ita scribit Frontinus: Anagnina muro ducta colonia Drusi Caesaris populus dederat. Iter populo non debetur. Ager eius per strigas est adsignatus. Haec colonia municipium vetus & praefectura ante fuerat.

COLONIA

COLONIA CALAGNA.

Calagna muro ducta colonia inssu Drusi Caesaris populus deditur, iter populo non debetur. Ager eius veteranis est assignatus, Front. de Colonij.

COLONIAE INCERTO TEMPORE DEDUCTAE. COLONIA ABELLA.

Abella municipium colonia, vel famil. imp. Caesaris Vespasiani inssu accepit. Postea in Lacinae ager eius in iugeribus militi est assignatus, iter populo debetur.

COLONIA AESIS.

Huius colonia, non nisi in vetustis epigrammatibus mentionem extare didici.

COLONIA ANCON, ALIAS ANCONA.

Plinius lib. 3. cap. 19. Quarta regione Piceni Numana à Siculis condita, ab eisdem colonia Ancon apposta promontorio Camera in ipso stœtenti se ore cubito.

COLONIA APVLESIVM.

Huius colonie tantum vetus lapis meminit.

COLONIA ASCVLVM.

Plinius lib. 13. cap. 13. In quinta regione Piceni Cupra oppidum, castellum Firmianorum, & supra id colonia Asculum Piceni nobilissima. Asculum Cicero pro Sulla municipium vocat.

COLONIA ASTA.

Ptolemæus lib. 3. cap. 1. In Liguria, Asta colonia.

COLONIA BRIXILLVM.

Plinius lib. 13. cap. 15. In octava regione colonia Bononia, Brixillum, Murina. De hoc oppido plura scribit Tacitus lib. 17. 19. clade Othoni insigne.

COLONIA CAEDITIA.

Vetus epigramma tantum hanc coloniam commemorat.

COLONIA CAPIS.

Capis colonia, pro asimo vbertatis, & nature locorum sunt agri assignati. Nam vermini in varijs locis sunt positi, Frontinus.

COLONIA CONCORDIA.

Plinius lib. 3. cap. 19. In decima regione Venetia colonia Concordia, Ptolemæus, lib. 3. cap. 1. Carnorum mediterranea colonia, Forum Iulij, Concordia, Aquileia.

COLONIA GABII.

Lapis vetus extat Zagaro, quod oppidum olim Gabios fuisse creditur. Hanc Cicero in Philip. 2. municipium vocat.

COLONIA ISTONIVM.

Et huius colonia mentio est in vetusta quadam inscriptione.

COLONIA LAVROLAVINIVM.

Lavrolavinium lege et consecratione veteri manet. Ager eius ab Imp. Vespasiano, Traiano & Hadriano, in Lacinae est assignatus. Iter populo non debetur. Frontinus de Colonij.

COLONIA LVCVS FERONAE.

Plinius lib. 3. ca. 5. in regione septima: intus colonia Falisca Hetruscorum, Lucus Feroniae, Rusellana, Senensis, Surrina.

COLONIA LVPIA.

Vetus inscriptio.

COLONIA NEAPOLIS.

Vetusta epigrammata.

COLONIA PAMPIA.

Vetus inscriptio.

COLONIA PRAENESTE.

Agellius lib. 16. cap. 19. D. Hadrianus in oratione quam de Italia censibus, unde ipse ortus fuit, in senatu habuit, Praenestinos refert maximopere à Tib. imp. petijisse, orasseq, ut ex colonia in municipij statum redigeretur, idq, illis Tyberium pro referenda gratia tribuisse, quod in eorum finibus sub ipso oppido ex capitali morbo eualluisset. Festus Praeneste municipium sui iuris vocat.

COLONIA REGIVM LEPIDI.

Ptolemæus libro tertio capite primo, In Gallia rogata Regium Lepidi colonia.

COLONIA RVSELLANA.

Plinius lib. 3. cap. 5. huius colonia in Tuscia mentionem fecit.

COLONIA SAEPINVM.

Saepinum oppidum muro ductum colonia ab imperatore Nerone Claudio est deducta. Iter populo debetur, p. 50. ager eius in Augusteis centurijs est assignatus, Frontinus.

COLONIA SALPIS.

Huius colonia meminit Frontinus in lib. de Colonij. Salpis muro ducto colonia, &c.

COLONIA SENA.

Plinius lib. 3. cap. 5. In regione 7. Etruria colonia, Falisca, Lucus Feroniae, Rusellana, Senensis, Surrina.

COLONIA SENVISA.

Antiqua inscriptio.

COLONIA TOLLENTINVM.

Tollentini vetus inscriptio adhuc extat. Tollentinatum in Piceno meminit Plinius libro tertio.

COLONIA VERVLAE.

Verula oppidum muro ductum, ager eius limitibus Gracchanis in nominibus est assignatus, ab Imp. Nerua colonis est redditus, Frontinus in libro de colonij. Atq, haec sunt omnium coloniarum civium Romanorum, Latinarum, & militarium nomina, quas à Romulo vsq, ad imperij excidium deductas fuisse intra Italiam apud veteres auctores vel inscriptiones inueniri. Quarum pars maior ordine temporum seruato, digesta est. Haec vero posteriores, quarum tempora inuenire non potui, vna ordine alphabetico subiunxi.

L. Minutius praefectus annonae creantur] Extraordinari-
um fuisse hunc magistratum annotat Onuphrius in Commentarijs annonae. suis de ciuitate Romana. Saepius enim, ut quaeq, negotia occurrerent, quae extraordinariam curationem requirere videbantur, ita alij atque alij magistratus creabantur. Hunc tandem ordinarium Augustum fuisse tradit Tranquillus, qui eum curatorem frumenti populo diuidendi vocat.

Lanato erat cognomen] A cana lanugine crescente. Vnde et Lanatus iam Capitolinus Lanatus est dictus. Sic quoq, Columella de re rustica vnas amineas lanatas, à nascente lanugine vocat.

Seruilium Halam] Sic à fado oris halitu cognominatum, vt Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. scribit.

Bilibrae farris] De lectione huius loci vide notata per Glareanum & Stigonium. Non male vero legi posse videtur bilibra auferedi casu, sicut & sibra legitur apud Celsum lib. 4. annotante id Budæo libro quinto de assu. Ceterum & id hoc loco sciendum, veteres frumentum non solum metiri, sed & appendere solitos. Hinc illud Horatianum: Cui satis vna

Farris libra foret, tenui sic ramiq, puillo. Vide Torneib. lib. aduers. 2. cap. 13.

Aequimelium est appellatum] Plerumque enim Romani eorum bona quos pro criminibus oppido grauib, supplicio affecerant, publicarunt, adeoq, solo equarunt mutatis locorum nominibus. Sic cum Marcellus quidam nequam & criminofus, propter latrocinia & sordes vitae capitali supplicio poena dedisset, bonis supplicatis, ex ipsius domo macellum edificarunt. Memimus praeterea Vetruij Vaccij, cuius in Palatio domus, ob regnum affectatum publicata &

causa, cui Vacci pr.ata nomen dederit, Vide Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 13. Fuit autem Aquimelum inter Velabrum & Capitolium ad tabernas laneas, ut est apud Valerium Max. lib. 6. ca. 3. Alex. ab Alex. ubi supra de Varro nem lib. 4. de lingua. Latina. Nota vero hic exemplum li bidinis imperandi, penarumq. male affectati regni.

Fidenæ.

Fidenæ colonia] Fidenæ urbs, vel oppidum potius, in quarta Italia regione, inter Anienem & Tyberim quadraginta stadiis ab vrbe distans, teste Dionysio. cuius meminit Strabo li. 5. Plinius lib. 3. ca. 5. & 12. Volaterranus lib. 6. ca. 1. Geogr.

Legatio fa- erolantia.

Cæderupturarius gentium] Legationem quippe, perinde vt rem sacram veteres habuerunt, cui Deum Mercurium (quem Deorum nuncium suxit verustas) presidebant. Ideoq. si qui legati populi Romani, qui iure gentium sancti sunt, à quouis populo aut natione violati forent, vt hi dederentur, qui contra ius gentium temerè violassent, per Feciales cauebatur. Qua de re lege Alexandrum ab Alex. libro 5. cap. 3. Hinc & Cæsarem retentis contra ius gentium legatis, non virtute, sed dolo, de Germanis victoriam consecutum, M. Cato, cum pro ea victoria supplicatio decerneretur, hostibus dedendum censuit, vt pro ciuitate persidiam expiaret: prout auctor est Plut. archus in vita Cæsaris.

Cosiquit

A. Cornelius Cossus] Festus eos qui rugosi sunt, & aspera facie, Cossos vocari scribit, à similitudine vermium, qui ligno nutriuntur, & apud Phryges Pontiq. accolas (teste Plinio, lib. 17. cap. 24.) pro delicatissimis cibis sumuntur, & hinc quoque Cossuria Cæsaris vxor dicta est, cuius Tranquillus in Cæsare meminit. Cæterum de militari fortitudine Cossus, præter Lium Plurarchus in Romulo, Plinius li. 6. cap. 5. Val. Max. lib. 3. ca. 2. Sabellicus lib. 5. Ennead. 3.

Spolia opi- ma.

Secunda spolia] Ter enim tantum spolia opima Ioui delata legimus, primum à Romulo vrbs parente, cum Acronem vicit. Deinde post Romulum 313. anno à Cossio, victo Larte. Vltimo à Marco Marcello, qui Gallorum duces fudit, teste Plut. archus in Romulo, & Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 14.

Cuniculum agere.

Templum Feretrij Iouis] quod fuit in vertice montis Capitolini, à Romulo post bellum Cenimensium extructum. Qua de re supra lib. 1. diximus.

Cuniculum agere.

Agere cuniculum] Clam subter terram fodere, eamq. fodiendo tollere: hinc cuniculis bellare dicitur, qui non aperta vi, sed dissimulante ac dolis rem gerit. Ceteri à, qui palam agit, quod agit, machinis agere dicitur. Hinc Martialis:

Volturna.

Gaudet in effosis habitare cuniculus antris, Ostendit tacitas hostibus ille vias.

Volturna.

At Volturna: Hanc Istruscorum Deam fuisse, ex hoc Lini loco apparet. Videndum tamen an potius Verturna legendum sit, vt Verturnus. Prout annotauit Gyraldus historie Deorum syntag. 1.

Ararij fieri quid sit.

Duplicatoq. censu ararium fecerunt] Asonius in diuinationem Ciceronis, de notis censoris loquens, ita inquit: Regendis moribus ciuitatis censores quinq. quoq. anno creari solebat. Hi prorsus cines sic notabunt, vt qui senatu esset, senatu egeretur, qui eques Romanus equum publicum perderet, qui plebeus in Ceritum tabulas referretur, & ararius fieret. Ararium verò fieri erat, nullam aliud ius ciuitatis in Centuria, atq. ad id in tribu retinere, quam vt pro capite suo tributum nomine erapenderet, ita, vt qui ararius factus esset, is non solum suffragio vrmano, sed etiam stipendijs militaribus spoliatus esset. Quid verò ararij, à militaribus stipendijs essent repulsi, ex Lini loco, qui est in principio septimi, vbi de Attellanis scribit, cognoscitur. Et hinc patet Varronem rectè dixisse, censorem esse, ad cuius censionem, hoc est, arbitrium conferretur populus. Et Festo censores dictos, quod tantum rem suam quisque estimare solitus sit, quantum illi censuerint, cum sapius censum multiplicarent, vt hic videre licet, illa tamen aq. uitate admittit, vt releuetur is, qui in tabulis publicis, delato modo ex certis causis suari non possit, prout Vipianus de censibus eam censendi rationem fuisse demonstrat.

Orbem voluente.

Ne cui album vestimentu] Huius legis vim auctoritatemq. nullam fuisse, innumera de cæditatis exempla docent, que videre est apud Manutium in libro de legibus Romanis.

Orbem voluente.

Orbem voluentes] Id est, in orbem consistentes, vt Cæsar li. 5. de bello Gallico loquitur, (inquiens iusserat pronuncitari, vt impedita relinquerent, atque in orbem consistentes, id est, in orbem pugnarent. In orbem verò pugnari solet, cum vndiq. metus est, aut cum pauci à pluribus se circumuenos vident, vt militem terga rursus sint. Alibi Linius id vocat in orbem se tutari. Hoc eodem libro Græci vsq. præ se hoc dicunt.

Trifidis nota.

Postumius nulla trifidis nota] Trifidem notam dixit, quod nulla crudelitatis infamia aspersus sit, vt notat Erasimus in proverbio:

Cret. notare, & rursus in proverbio: Trifidis litera. Vbi docet ex Asonio, D. fuisse literam damnationis, T. absolutionis, N. L. ampliationis.

Legem de mulctarum estimatione] Tres leges de mulctarum estimatione late fuisse inueniuntur. Ex quibus primè tulit Sp. Tarpeius Capitolinus, & A. Aterinus Fontinalis coss. Vnde etiã ipsa lex tan Tarpeia, quam Aterina dicitur. Quare autem lata sit, ostendit Gellius libro 11. capite 1. Alteram autem legem Festus latam scribit, de modo mulctarum à T. Menenio Lanato, & P. Sextio Capitolino coss. biennio postquam Aterina lata est. Tertia est ea, cuius hic Linius meminit. Vtrum autem hi consules estimationem ex lege Aterina constitutam mutauerint, aut ipse Linius circa hæc tempora describenda negligenter à multis accusatus, quod Aterino & Tarpeio tribuendam erat, his attribuerit, Zafius in suo legum antiquarum catalogo affirmare nequit.

Magna conatis magna præmia] Nam bonos virtutè & artes alit. Vnde rectè Aristoteles scribit, honorem esse præmiu virtutis. Et Solon Salamini ininterrogatus, quid magis ad reip. salutem prodesse? Respondit, si boni præmijs inuitantur, mali autem penis coercentur. Cicero ad Brutum, & Antisthenes interrogatus, que res porrederet ciuitatibus exitium? Quam in his, inquit, nullum esse potest bonorum ac malorum discrimen. Sentiens eam rem. non posse consistere, vbi nec honos esset virtuti, nec pena scelerosis. Et hoc est, quod apud Homerum stomachatur Achilles: ἐν δ' ἰὴν τιμῆν. Et Lyfander interroganti Perse, quam rem. maximè probaret, eam, inquit, in qua fortibus viris ac meritorijs, congrua vtriq. redduntur. Sentiens virtutem inuitari præmijs, ignauos excitari ignominia. Theophrastus quoq. interrogatus, quidnam rem. pub. confirmaret, respondit, Beneficentia, Præmium, & Pœna. Vide & alia in hanc sententiam notata ab Erasmo in Chiliad. Artes honos alit.

Fortem ac strenuum aliquem existere ex plebe] Vnde quæ plurima in hanc sententiam apud Iuuenalem, vbi inquit:

Veniet de plebe togata, Qui iuris nodos & legum ænigmata soluat. Vbi nihil aliud in terra Sælia ostendit, quam etiam ex infima plebe quam plurimos virtute præclaros prodijisse. Verum hæc frustra nostro tempore nostris Cyclopijs atq. Harpyijs occurrunt.

Capuam ab campestri agro] Variæ de constructione Capuæ sententia afferuntur. Seruius à Tusis, qui omnè serè Italia subingauerunt conditã scribit, cum hunc Vergilij in lib. 8. versus explicat:

Et Capys hinc nomen Campanæ ducitur vrbi. Sueronius in dictatore Capys conditatoris sepulchru Capuæ fuisse indicat, in quo à colonis deductis, tabula reperta fuit, que Cæsari mortem denunciauit. Ad quod & Lucanus lib. 2. accedit. Plinius lib. 3. ca. 5. Capuam ab vndecimo campo dictam, inquit, quod quomodo ibi intelligendum sit, Hermolauus Barbarus annotauit. Strabo autem lib. 5. quod duodecim vrbum caput esset dictam putauit. Quicquid rei sit, constat præter vrbum vrbs huius hodie nihil extare.

Præter duos vrbanos quæstores] De origine quæstorum mirè inter se variant auctores, vt late ostendit Onuphrius in Commentarijs li. 1. Quæstorum. Primò verò deligebantur à consulibus, vt scribit Cornelius Tacitus li. 2. Mansit autem (inquens) consulibus potestas deligendi quæstores, donec eum quoq. honorè mandaret populus, creatiq. primùm Valerius Potitus, & Mam. Aemilius 13. anno post exactos reges, vt rem militarem comitarentur. Plutarchus verò in vita Poplicole & Zonaras scribunt eam pecunie tractationem aly mandasse, ne consulum per eam potestas augetur, tum primùm quæstoribus designatis. Nam publice pecunie præpositi, ararij eam habebant, à querendo dicti, vt tradit Varro lib. 4. de lingua Latina.

Ampliatam] Ampliati sunt, quorum damnatio differat, aut qua coram sistendi testes sunt, & cum illis testes committendi, aut quia nondum planè liquet, aut de crimine, aut de pœne modo. Non liquere de causa dicebant, quando probationes & argumenta non satis erant idonea ad iudicandam causam. Quid verò Comperendinatio ad ampliationem differat, tradit Torneus. libro 1. Aduersariorum cap. 3. ostendens comperendinationem lege Seruilia in iudicium re-petendarum introductam, vt etiam si prima actione iudicij liqueret eum damnandum esse, tamen ei condemnare non liceret. Lex enim Seruilia induxit comperendinationem, ne primò iudicaretur, id est, vt bis causa diceretur, ac comperendinatio altera, id est, secunda est actio. Et hanc explicationem attigit Asonius, cum scripsit: Comperendinatio vtriusq. partis recitatio est, id est, vt Torneus interpretatur, cum iterum à præcone citantur, vt adsint, qui priore actione citati fuerant.

Capua vrba- de dicta.

Capua vrba- de dicta.

Quæstores vrba- ni.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Ampliat qui.

Comperendinatio quid.

Defungi morbo, Necari sub crate] De hac loquendi forma vide supra. Defun etia ciuitate] Id est, cum ciuitas a morbis liberata esset, Budens in prioribus annotat.

Senatores soli oim legati. Non plus singulis senatoribus] Vetere siquidem instituto, publici populi Romani nuntij cum mandatis ad exterarum nationes ex solo ordine senatorio mittebantur. De ultimis reipub. temporibus, vix vlla veterum auctoritas extat. Nam Linius infra lib. 31. consulti a patribus commissum esse scribit, vt quem videretur, ex ijs qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Atq; etiam imperatores nonnunquam sibi legasse in equestri ordine ad huc constitutos certum est.

Sacramento dicere. Nemo inuitus sacramento diceret] Dicere sacramento, vt Budens in prioribus annotationibus tradit, sermo est antiquorum, et hoc in loco dicere, pro desinare & dicari accipi potest. Hoc enim etiam dicere significat teste Nonio.

Militare stipendium. Stipendium miles de publico acciperet] Recte inquit miles, neq; enim eodem anno equites, quo pedes stipendium acciperunt, sed hi Anxure capto, illi bello Veiente, vt Linius postea tradit: Stipendium vero militare quantum fuerit, haud proclius dictum est. Polybius enim durum pedes questum obolos duos statuit. Centurionis duplex. Equit is drachmam, quae eadem ferè est apud Graecos, ac denarius apud Romanos. Postremorum autem temporum consue-

tudine diurnum pedes Romani stipendium fuisse denarium, ex Taciti libro primo apparet, vbi Percennius miles conuerteritur denis in diem assibus animam & corpus aestimari, hinc vestem, arma, tentoria, hinc scuticium, centurionum, & vocationes numerum redimi. Denarius autem decem assibus aestimatus est, atq; semper in militari stipendio pro decem assibus datus, quamuis bello Punico secundo placuisset, vt sexdecim assibus permutaretur, vt tradit Plinius lib. 33. cap. 3.

Aes graue plautris. Aes graue inquit Festus, dictum a pondere. Aes graue, re, quia deni asses singuli pondere librae, efficiebant denarium ab hoc ipso numero dictum. Porro verò ex his Linijs verbis apparet, cur era merere milites dicantur, curq; erarium dictum sit, ab ere scilicet graui, nondum argenteo nummo percusso. Inde infra lib. 6. hac locutio: Rom. creditori palam soluit, libraq; et ex liberatū emittit, de Manlio loquens, vt id Budens lib. 5. de aere annotauit. Fuit autem hic ordo rei nummariae, vt primum Romani aere graui, id est, nummo rudi et informi vsi sint, postea aere signato, quod fuit sub sexto demum rege. Deinde argenteo signato anno vrbis CCCCCLXXXV. teste Plinio lib. 33. his verbis: Argentum signatum est anno vrbis quingentesimo octogesimo quinto. Q. Fabio consule, quinq; annis ante primum bellum Punicum, & placuit denarius pro X. libris, quinarius vero quinquaginta, sestertius pro dupondio.

IN LIBRVM V. ANNOTATIONES, EX VARIIS DOCTORVM MONVMENTIS EXCERPTAE.

Sub pellibus durare. D donum inimicorum veneno illitum] Aludere videtur ad veteris prouerbum, Hostium munera, non munera. De quo vide Erasum in eodem.

Sub pellibus durare. Sub pellibus durare] Id eo dicitur, quoniam militum tentoria pellibus obtegerentur. Vnde & sub pellibus esse dicebantur, Linius lib. 37. Aut sub pellibus milites habendos fore. Huc spectat Celsus de suppellectile legat. ff. loquens. La-beo (inquit) originem fuisse suppellectilis putat, quod olim ijs qui in legionem proficiscerentur, locari solerent, quae sub pellibus vsui foret. Celsus lib. 27. cap. 14. lect. antiq.

Hostimentum. Nec opera sine emolumento] Conuenit hac sententia cum prouerbialia illa: Hostimentum est, opera pro pecunia. Quae admonet nihil gratuitum esse debere, sed officium beneficio pensandum. Hostimentum autem, aut bore Feslo Pompeio, beneficij pensatio est a priusculo verbo hostire, & redostire, quod est paria referre.

Aues aestiuas. Sicut aestiuas aues] Aestiuas aues Linius sunt, quas videmus aestate, hyeme non videmus, cum vel lateant, vel autumnus hinc auolet in diuersas plagas, Tornebo lib. 24. aduers. cap. 38.

Fustuarium quid? Fustuarium meretur] Fustuarium quidam susfigationem interpretantur, vt annotat Celsus lib. 10. cap. 5. lect. antiq. Polybius auctor est in lib. de trib. polit. Duo in primis suppliciorum genera fuisse in militia disciplina, decimationem, id est, decimam & fustuarium. Modestinus quoq; iureconsultus inter paucas militares susfigationem recenset.

Vinea. Vineae non tantum iam iniunctae] Vineae machine militares, quae cuiusmodi sint, & quomodo parerentur, docet Flavius Vegetius lib. 2. cap. 15. de re militari.

Census equester. Quibus census equester erat] Fuit autem equestris census senatorio minor, nimirum sestertium quadringentorum millium. Quadringenta verò milia equites esse censos, ante initium belli ciuilibus. Suetonius de Caesare ad Rubiconem exercitum loquente testis est. Idem quoq; Augusto imperante seruatum Horatius in prima epistola indicat, cum cecinit: Si quadringenti sex, septem milia desunt Plebs erit.

In legione qui? Seniores etiam coacti nomina dare] In legione namq; non nisi ingenui, & ex ingenuis nisi iuniores, & ex iunioribus, nisi qui in quinq; classibus censerentur, & ludicrae artis expertes essent, ordine centuriabantur. Vnde serui Libertini, pueri seniores, capite censi & hisfriones ad arma non vocabantur, nisi in dubijs reipub. rebus necessitate cogente. Sic bello Hetrusco, & Samnitico libertinos lib. 10. Bello Punico secundo seruos centuriatos Linius lib. 27. scribit.

Libri Sibyllini. Libri Sibyllini] Quos Tarquinio regi oblatos, Romani summa religione, ac obseruantia colebant, & ab alijs, quam duumuiris primum, deinde X. viris, postremò XXV. viris aspicere aut legi nefas erat, vt Laetantius tradit. Imò nihil Romani neq; sanctum, neq; sacrum ita exsistebant, quemadmodum haec Sibyllina diuinitus (vt existima-

bant) missa oracula, & cum dijs immortales de rebus aduersis consulendi essent, remediumq; aliquod malis querendum. Quindecim vtri hos libros quasi oraculum praesentaneumq; remedium adire solebant. Ceterum in Tarquinio qui eos emittit, vt eos in manibus habuit, statim duos viros ex illustrioribus patricijs creauit, quibus horum librorum custodiam tradidit, appellatiq; sunt Duumuirii sacris faciundis. Quorum munus erat, hos sacros libros custodire, quoties opus esset, adire, legere, interpretari, & qua iubebantur, vt persicerentur, curare. Apollinis sacramentaq; caeremoniarum antistites esse, & quoties fames, pestilentia, bella ciuilia, & externa urbem vexare contigerit, vel prodigia aliqua nunciata essent apparuisse, eorum omnium malorum ex oraculis Sibyllinis remedia inuenire, lectisternijs ad Deorum puluaria factis, Deum iram placare, prospera omnia precari, aduersa vt tollerentur rogare, & postremo Deos omnes iratos sacrificijs factis mitigare. Plura de hisce libris vide in libro Onuphrij de ludis secularibus, non contemnenda de Sibyllis et Sibyllinis carminibus ex Varrone, Dionysio, Solino, Plinio, Gellio, Laetantio & Suida exponentis.

Lectisternio tunc primum facto] Lectisternium ritus supplicandi Dijs Roma frequentissimus, cum videlicet stratis in templo lectis, numina sibi propitia rebus gerendis exposcerent, vel auerruncandae pestilentiae opem quaerent. Lectisternia, inquit Seruius in XII. Aeneidos, dicuntur, vbi in templo homines sedere consueuerunt. Legimus lectisternium in Capitolio sic celebrari saltrum, stratis tribus lectis, conuiuium Deis apponebatur, Ioui, Iunoni, & Mineruae. Ioui simulachrum in lectulo reponebatur. Iuno verò & Mineruae in sellis, sic appositis epulis non Dei, sed VII. ipsi epulones celebrabant. Vide de hisce Gyrardum historiae Deorum synag. 17.

Hostibus Hetruscis aruspices non erant] Haruspices a victimis in ara aspicendis dicti sunt. Is enim est haruspex, qui postquam hostia immolata est, inspectis extis futura praedicat, qui & extispex dicitur. Ceterum Hetrusorum peritiam in aruspicina praecipue celebrem extitisse, indicio est, quod Cicero libr. 1. de diuinatione scribit: Hetruria autem de caelo tacta scitissimè animaduertit, cademq; interpretatur, quid quibusq; ostendatur monstris atq; portētis. Quocirca bene apud maiores nostros, Senatus tum cum forebat imperium decreuit, vt de principum filijs, sex singulis Hetruriae populis in disciplinam traderentur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari solitos Hetruriae populis, ad percipiendam sacrorum disciplinam. Sunt autem duodecim Hetrusorum populi, quorum principes Lucumones vocabantur olim.

Per quos ea procurarent] Sic & Cicero lib. 2. de legibus: Quibus Diuis creuerint, procurato, huiusmodi fulgura atq; obstipiantia. Est autem procuratio, sacrificium, quod fit ad depulsionem & expiationem monstrorum & porteporum, & ea gratia rem diuinam facere, est mensura procurare. Annotante Tornebo in loco Ciceronis allegato.

Sortes qd Sortesq; oraculi] Duo enim genera oraculorum fuisse ex libro de divinatione cognoscimus, unum quod à surcibus profundeabatur, vt à Pythia vate nomine Apollinis correpta, alterum quod equatis & paribus fortibus strela vel vna dicebatur. Habebantur enim sortes certis quibusdam sententijs, obscuris tamen notatæ, quarum quedam felicitatem, quedam calamitatem denunciabant, aut alia eiusdem generis. De qua re vide Tornebum lib. aduers. 5. cap. 21.

Pythicum oraculum. Oraculi Pythici Apollinis, sic dicti à Pythone serpente, sagittis eius confecto, cuius fabula ab Ouidio in Metamorphosi plenè descripta est.

Latinae feriae quæ Latinae sacrumq; in Albano] Harum crebra apud Liniu est mentio. Fuere aut instituta à Superbo rege, ea de causa, vt quemadmodum Latini rerum publicarum causa ad lucum Ferentina conuenirent, sic sacrorum gratia in montem Albanum coegerentur. Fuit autem locus, vt & à Dionysio proditum est, in monte Albano, in quem populus Romanus & Latini federati conuocabantur, vt Iouis Latiali communi consensu sacrificium facerent, cumq; eorum alij agnos, alij caesum, alij iac, alij alia domo artulissent, tauro immolato, sua quisque carnis partem acciperent. Hoc solene etiam Latiar appellatum, ad extrema vsq; reipub. tempora est conseruatum. Neg. enim ante consules exire paludari in provincias consueuerunt, quam ferias Latinas indixissent, atq; is in monte Albano cum Latinarum ciuitatum magistratibus operam dedissent. Hinc est quod Linius lib. 2. scripsit, Latinas ferias instauratas, quod legati ab Ardea queesti in senatu essent, sibi in monte Albano Latinis, carnem, vt assolet, datam non esse, & lib. 37. Latinas instauratas, quod Laurentibus carnis, que dari debet, data non erat. Hic vero ferijs vnum diem dicauit Superbus, exactis autem regibus, alter additus est. Post factus cum Latinis à Sp. Cassio consule iectum tertius. Anno demum vrvis 396. composita, que diu ciuitatem turbauerat de plebeo consulatu, seditione, quartus. Id quod apud Dionysium & Plutarchum inuenitur.

Latia. Tuo ductu] Quid sit sacrorum euocatio, & quomodo olim fieri solita sit, vide Macrobiu lib. 3. Iuno regina] Regina Iuno à Latinis cognominata, quod soror & coniunx Iouis, Deorum atq; hominum regis. De qua Plutarchum in Camillo, præter ea, que à Luito hic & alij locis commemorantur, meminit huius regina Iunonis etiam Vergilius in illo: Ast ego qua Diuum incedo Regina Iouisq;, Et foro & coniunx. Eius hostia extra profectiuisset] Extra cocta solebant profectare, vnde & profecta dicebantur, ac partem adolebant, partem consecrabant, sacerdotibusq; dabant, partem sibi apponebant. Tranquillus in Augusto: Semicruda extra rapta foco profecit. Est vero verbum sacrificantium. Particula enim minux membrorum omnium profecta dicebantur in sacrificijs. Sic Lucanus:

Si pectora pleno Sæpe dedi, laui calido profecta cerebro. Et Ouidius: Inde vbi libauit, profecta sub æthera ponit.

He sacrificiorum particula videntur etiam dici præscie à præsecando, de quibus Arnobius lib. 7. ridens antiquorum superstitiona sacrificia. Vide Tornebum lib. 15. aduersariorum cap. 7.

Sub corona venite. Libera corpora sub corona vendidit] Antiquitus enim mancipia iure belli capta coronis induta veniebant, & idcirco dicebantur sub coronis venire. Sicut autem corona signum erat captiuorum venalium, sic pileus impositus demonstrabat eiusmodi seruos vendendi, quorum nomine emptori venditor nihil præstaret. De quo vide Gellium lib. 7. Budaum in prioribus ad Pandectas.

Pileati ferri. Decem ætates hyemesq;] Ad imitationem Poëtarum per messes hyemesq; annos supputasse viderur. Sic Ouidius pereleganter: Vrbe vitrum vidi, rectoq; animoq; recepi. Hic vbi bis æstas bisq; recurrit hyems. Atq; alio in loco: Terra nudatas acceperat area messes, Inq; cauos ierant terra musta lacus.

Sed & Thucydides autor grauisimus non rectè ab Eponymis rerum gestarum ordinem accipi arbitratu, tempora in hyemes atque æstates digessit.

Felix arbor infelix arbor. Nulla felix arbor] Felices arbores Cato dixit, que fructum ferunt. Infelices, que non ferunt. De quare Cælius lib. 10. cap. 7. lectio nunc antiq. Brodeus lib. 4. Miscellaneorum, capit. 6. Tornebus lib. 4. cap. 3. Per infelicem arborem intelligit stipitem & furcam, de qua fontes suspenduntur, neg. enim vlla arbor aut vllum lignum infelicis est, & ita istud Litiuanum intelligendum: I, lictor, collige manus, infelici arbori suspendito.

Damnata voti] Verba propria sacrorum. Damnatus autem voti est, qui promissa vota soluit. Sic & Vergilius: Damnabis tu quoq; voti. Reus autem voti est, qui suscepto voto nummitus se obligat.

Stipis verius quam decimæ] Varro stipem dictam vult, quod stipes vel qui supra as maiorem numerum accepissent, non in arca ponebant, sed in aliqua cella stipabant, hoc est, componebant, quò minus loci occuparet. Pecuniam quoq; quam vel in ararium reponebant, vel Dijs offerebant, stipem veteres dixere. Stipendiarij milites hinc dicti, quod stipem penderent.

Vt Pileto ad sacra] Idem scribit Sextus Pompeius, ob hanc Pileto munificentiam concessum fuisse marronis, vt Pileto & Carpentis per vrbe vererentur. Fuere autem pileto, vt Seruius lib. 8. Aencidos scribit, vehicula, sicut nunc Bastarnas videmus. Erant autem tunc Veneti coloris, non vt nunc russati, quibus nisi casta matrone vri non poterant. Quod & ab Ildoro refertur lib. 20. Ethymolog. v. bi & Carpentum ab Horatio Petoricum appellatum scribit.

Magistro liberorum] Nefandum huius ludimagistri & indignum planè facinus scribunt quoq; Plinius de viris illustribus, cap. 23. Claudianus in Gildan. Valerius lib. 6. cap. 5. Frontinus lib. 4. capit. 4. Sabellius lib. 10. cap. 4. Est autem perfidia, proditiois, & impietas in discipulos exemplum.

Belli lura] Fuit enim & inter ceteras hac lex militaris, ne dolo malo, neue aliena iniquitate, sed iure & propria virtute bellum gereretur, quam diligenter à Romanis obseruatum hic Lini locus restimonio est. Manutius de legib. Romanis.

Pueris tradidit] Iniuria enim vel dolo hostes vincere inhonestum putabat, cum nõ fraude, sed propria virtute, magnum fortomque ducem militare deceat.

Albi per vrbe vexerat equi] De hoc triumpho lege Plutarchum in vita Camilli, Blondum lib. 10. Romæ triumphantis, Alex. al. Alex. lib. 6. cap. 6. qui tres triumphos vnè egisse lib. 1. cap. 22. scriptum reliquit. Datum autem id Camillo crimini ideo est, quod albis equis triumphasset, quod Dijs immortalibus in eo similis esse voluerit. Albis enim equis Iouem & Solem vehi apud Higinum legitur, & alibi Plinius lib. 33. cap. 7. Camillum mimo ilitum triumphasse ait.

Literæ laureatæ] Moris fuit apud Romanos, vt quoties imperator hostium exercitum deleuisset, aut vrbe expugnasset, lauro victoria signo literas inuolutas ad senatum mitteret. Lauro enim, vt & palma victoriam significat. Hinc Ouidius amorum i. Eleg. 11. Non ego Victices lauro redimere tabellas.

Sic etiam fasces laureati dicuntur Plinio, laureola corolla Ciceroni 2. Epistola ad Cælium. Vide Brodeum lib. 1. Miscellan. cap. 33.

Intercessionem sustulisse] Intercessio est id, quod vulgò oppositione vocamus. Gellius lib. 13. Varro (inquit) de intercessionibus scripsit.

Aliud telum patres] Telum hoc loco pro consilio ac ratione viag. gerendi negotij accipitur, vt & alibi sæpe apud Liniu: Fortassis sumpta Metaphora à venantibus, qui telo appetunt quod capere volunt. Vnde & certa dicuntur tela, consilia que nunquam fallunt, Erasmus in prouerbio: Ingens telum necessitas.

L. Apuleio tribuno plebis] Non Saturnino, qui tribunus plebis de agrorum diuisione legem tulit, prout Schureriani codices Argentina impressi habent: sed L. Apuleio Camilli accusatore quem quoq; Volaterranus lib. 13. cap. 4. Vrbanorum commentariorum, à Saturnino separat.

Quindecim millibus gratis æris] Qui assium numerus ad argenti rationem relatus, mille & quingentas drachmas constituit. Notanda igitur Romanorum ingratitude erga Camillum, qui incolunitatem suã tueri non valuit Roma, cuius ipse salutem stabiluerat, & summam felicitatem auxerat. Vide Val. Max. lib. 5. cap. 3.

Clusium] Clusium Italia oppidum, prope Clauem in monte Clusium, de quo Plinius lib. 3. cap. 13. Volaterranus lib. 5. cap. 2. Geogr.

Ius in armis ferre] Militaris magis quam ciuilis vox hæc est. Ius in armis & Marius reprehenditibus se, quod vno tempore mille Mamertinos contra leges ciuitate donasset, respondit se per armorum strepitum leges exaudire non potuisse. Iulius quoq; Cæsar patriæ bellum illaturus, amicis bellum dissuadentibus, quod id contra leges esset, Ius in armis esse renunciat. Cumq; Pompeio ex Italia fugato, thesauru ex arario populi Romani foribus vi effratis abrepturus esset, Metello tribuno plebis id certis legibus allegatis vetanti ait: Non idem armorum ac legum tempus esse.

Ambio oblabat] Quam Græci οὐρανίου appellant, & Eubripides, vt pessimum in ciuitate numen execratur.

Vlulatus cantusq; diffonos] Mos enim fuit Gallorum, rer. triblens vultu

Damnatus voti

Stipis vel qui supra as

Stipem veteres

Idem scribit Sextus Pompeius

Per vrbe vererentur

Magistro liberorum

Belli lura

Pueris tradidit

Albi per vrbe vexerat equi

Literæ laureatæ

Sic etiam fasces laureati

Intercessionem sustulisse

Aliud telum patres

L. Apuleio tribuno plebis

Quindecim millibus gratis æris

Clusium

Ius in armis ferre

Ambio oblabat

Vlulatus cantusq; diffonos

Clusium

Ius in armis

Ambio

Vlulatus

Clusium

Vlulatus

ribilem fontium classicorum edere, & cum eo ab vniuersa multitudine tantum clariorum vltarumq; attolli, vt incredibilis vociferatio audiretur, nec tunc solum militesq; verum etiam circumstantia omni: loca vocem emittere viderentur.

Testudinem facere quid?

Testudine facta] Id de ea testudine intelligit Tornebus lib. 9. aduers. cap. 8. quam faciebat exercitus se regumeris scutorum vndique operiens, vt testudo suo obducta est putamine, eaq; specie referebat testum edificiorum. Sic autem se operiebant crate perpetua clypeorum, aduersus sagittas Parthorum, & aduersus omnia misilia superne cadentia, cum vrbes oppugnabant. Hinc Maro scribit: Obsumq; acta testudine lumen.

Curules magistratus.

Curules geilerant magistratus] Curules magistratus erant adiles, praetores, consules, sic dicti a sellis curulibus, quibus gestabantur. Quae de re copiose Fenestella & Pomponius de magistratibus Romanorum, & Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 11.

Honorum insignia.

Honorumq; insignibus] Honorum insignia erant toga praeterea, sella curulis, ius imaginis in memoria posteritatis, vestis purpurea, Alexander loco praesallegato.

Senectus veneranda.

Quam venerabundi] Senectuti enim, etiam inter atrocissimos, honos debetur & reuerentia. Apud antiquissimos tamen Romanorum, neq; pecunia praestantior honos tribuit, quam aetati solitum. Maioresq; natu a minoribus colebantur, ad Deum propitios & parentum vicem. Atq; in omni loco atq; specie honoris priores potioresq; habiti. Vide Gellium lib. 2. cap. 15. & Valerium Max. lib. 2. cap. 1.

Cinctus Gabinus.

Gabino cinctu] Cinctum Gabinum dicunt esse togam sic interzunt reuocant, vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc genere vestimenti consul Romanus vrbeatur bellum indicturus attestante Virgilio:

Pontius Cominius.

Pontius Cominius] Frontinus lib. 3. cap. 13. scribit Romanos in Capitolio obfessos, ad Camillum ab exilio reuocandum, Pontium Cominium misisse, qui vt stationes Gallorum salteret, per saxu Tarpeium demissus est. Cuius rei quoq; mentionem faciunt, Plinius lib. 7. cap. 28. Vegetius lib. 4. cap. 26. de re militari.

Dictator absens dictus.

Dictatorq; absens dictus] Absentes antea nunquam haecentis dictatores dixere Romani, qui semper in foro Romano, oriente, nocte, & silentio dicere consueverunt, teste Alexandro ab Alex. lib. 4. cap. 23. vbi de dictatore summo imperio & potestate multa leges. Dionysio lib. 5.

Anser natura pauidum animal.

Anseres non sefellere] Est enim hoc animal natura pauidum, ac sensu audituq; acerrimum, vt est apud Plinium lib. 10. cap. 23. & lib. 29. cap. 3. Huius autem historiae meminit quoque Maro lib. 8. & Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 11. Verum & illud quoq; obiter notandum est, Romanos volentes rependere id beneficii genus, longo post tempore no tantum a publico anseribus cibum dedisse, verum etiam aurea anserum simulacra facisse, ac vt Deos coluisse, vt est apud Plinium vbi supra.

Manlij virtus.

Manlius ob virtutem laudatus] De Manlij reb. gestis praeter Liuium Plinium lib. 7. cap. 28. Florus lib. 1. cap. 13. & 26. Plutarchus in Camillo. Eutropius lib. 2. cap. 13. Valerius Maximus lib. 6. cap. 3. Virgil lib. 8. Sabellius lib. 1. Ennead. 4.

Aium Locutius.

Locutio fieri] Aium Locutium intelligit, qui vt inquit Varro in libro diuinarum: Deus est appellatus, ob vocem diuinitus editam, vt scribit Gellius lib. 16. cap. 17. Meminit eius Cicero lib. 1. de diuinatione. Plutarchus in lib. de fortuna Roman. qui hanc historiam recitans, Aium Locutium quibusq; adhae vocauit.

Pulvinaria Deorum.

Pulvinaria fuscipi potest] Solebant Romani vel deuitus hostibus, vel quouis alio modo repub. bene gesta, & periculo communi pro-

pulsato, ad pulvinaria Deorum supplicationem decernere. Id vero no nisi in Capitolio fieri potuisse, hic locus Liuij indicat. Sic Cicero Capitol. 3. Quamobrem Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum coniugibus & liberis vestris. Et Horatius lib. 1. carminum Ode 37.

Nunc Saharibus Ornate pulvinar Deorum, Tempus erat dapib.

Comitia Curiata] Hoc est illud, quod de his obscure dicit Cicero his verbis: Atq; hoc cum in eo reprehendendum est, quod per Tribunos plebis Tribunitia potestas minuitur, tam in eo deuidendum, quod consuli si legem Curiatam no habet, attingere rem militarem non licet. Vide de hoc notata circa finem libri primi.

Tribunosq; militares] Tribunos militares, qui consulari erant potestate, isdem comitris, quibus consules creati solitos ex hoc Liuij loco ostendit Peronius lib. 3. de magistr. Rom.

Iuuetas] Plurimum ad huius loci illustrationem faciunt ea, quae scribit August. lib. 4. de ciuitate Dei quae hic apponere libet. Cum rex, inquit, Tarquinius Capitoliu fabricare vellet, eumq; locum, qui ei dignior aptiorq; vid. batur a Deis alienis videret preoccupatum, non audens aliquid contra eorum facere arbitrium, & credens eos tanto numini suoz, principi cessuros, per augurium quesiuit, vtrum locum concedere vellent, Ioui atq; inde ipsi cedere? omnes voluerunt praeter Martem, Terminum & Iuuentatem. Atq; ideo Capitolium ita constructu est, vt etiam isti tres intus essent, tam obscuris signis, vt hoc vix homines doctissimi scirent. Digladiantur Grammatici Iuuentis, an Iuuenta, vel Iuuentas Dea sit, sed & Iuuentus & Iuuenta pro Dea capitur. Quid lib. 1. de Tristib.

Iuuentas Dea. Terminus

Nectar & Ambrosiam, latices, epulasq; Deorum Det mihi formosa gnaui Iuuenta manu. Tempus Iuuetatis in circo Maximo a Licinio Lucullo dedicati meminit Liuus infra.

Aeternis Vesta ignibus] Vesta enim Dea ignis inextinctus apud Romanos erat, virginibus Vestalibus eum summa diligentia custodientibus, quod eo extrincto a Pontifice verberari solent. Quotannis tamen & nouus ignis excitabatur a Vestalibus, vt testatur Ouid. in Fastis:

Vesta ignis aeterni.

Adde quod arcana fieri nouus ignis in ade Dicitur, & vires flamma reuela capir.

Ignis perpetuus.

Sed enim non Romanos modo, sed aliquot alias geres sacri ignem publice custodisse legimus. Nam Archenis in Pyrraico ignis perpetuus asseruabatur, non a virginibus, sed (vt ait Plutarchus) a mulieribus iam matrimonio solutis. Strabo libro 9. Poladus Mimeruae templi, in saxo uersutum scribit, in quo hucus inextinguibilis fuit. Aegyptij quoq; ignem seruabant, vt testatur Diodorus. Quinetiam Delphis Persa quoq; summa religione ignem custodiebant & venerabantur, vt testatur Procopius lib. 2. belli Persici. Fuit autem Vesta Saturni ex Ope filia, Dea virginis, cui Aeneas post Troianum incendium, condito Lavinio edem sacravit. Postea Aescanius condita Alba templum quoq; in montis Albani vertice dicauit. De qua re Plinius lib. 16. cap. 2. lib. 28. cap. 2. lib. 34. cap. 5. Cicero lib. 2. de natura Deorum. Gellius lib. 1. cap. 12. Fenestella cap. 6. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 12. Coelius Rhodiginus lib. 15. cap. 16. Blondus lib. 1. Roma triuph. Seruius lib. 11. Aeneidos. Lucretius lib. 2. Caterum, quod de signo imperij pignore ait, id paulo expressius libro sexto, secundu belli Punici declarat, vbi quoq; aeternos ignes recenset, ac conditum in penetrali sacrae pignus imperij.

Vesta Dea.

Antiquata dein de lege] Lex antiquabatur, quae non perferre batur hoc sensu. Liuus hic tribunitiam rogationem antiquata scribit, vt notat Renardus cap. 1. ad J. L. 12. tab. Quae autem semel perlata iterum tollebat, a rogari dicebatur. Nam populus Romanus, vt legem ferre, sic eandem & antiquare & abrogare potuit.

Antiquata lex.

Prædibus acceptis] Varro Pras, inquit, est, qui a magistratu interrogatur in publicum vt praestet, a quo cum responderit dicitur pras. Hodie, vt annotat Eudaeus in prioribus praedibus sunt, qui sponsores retpub. vel principi facti sunt pro ijs, qui pecuniam publicam dispensant.

Prædes quis

IN LIBRVM VI. ANNOTATIONES.

Religiosi dies.

Diebus religiosis] Eadem Gellius & Macrobius a veteribus scriptoribus repetita, etsi alijs verbis referunt, nisi quod secundam solum opinionem sequuntur. Quae vero hic religiosi dicuntur dies, ij et nefasti & atrivocantur. Tot enim nominibus eos

appellatos, Peronius libro tertio, de magistratibus Romanis tradit ex Gellij libro quarto, capite decimo nono. Brodeus libro tertio, capite decimo seprimo Miscellaneorum. Apud Romanos enim dierum quida sancti & in agendis rebus felices, quidam atrii & tristi omine infames

Nefasti dies.

infames habiti, quibus aliquid moliri, aut noua rei inceptare, euen-
tus exitialis erat. In his exercitum conscribere, legiones educere, ma-
nus cum hoste conferere, sponsalia inire, peregre proficisci, aut quid-
quam publice vel private rei moliri, inceptum factum et exiti. de esti-
matur. Observatumq; fuit, vt qui hostes bello laceffere, vel acies eo
tempore committere tentarent, rem in non mediocri periculo &
discrimen adducerent, magno postea exitio confecti. Præterea in
diebus fastis prætores omnia verba sine piaculo proferre audebāt, in
diebus verò nefastijs nequaquam. Quæ de re vide M. Terentium Var-
ronem, Plutarchum in Camillo, Macrobinum libr. 1. cap. 16. Saturnal.
Gellium lib. 5. cap. 17. Blondum lib. 2. Romæ triumphantis, Cælium
lib. 14. cap. 9. Onidium lib. 2. Fastorum.

Cal. Sextiles] Plutarchus Problemate 24. post Idus Quintiles,
Quas nunc Iulias vocant factum esse ait. Alexander autem ab Alex.
paulo aperius loquens, atros dies post Idus Quintiles ad 15. Cal. Sex-
tiles duplici clade insignes notatos existimabat lib. 4. cap. 20.

Pomptinus ager] De agro Pomptino Cælius lib. 19. cap. 25. vbi
censet pro Pomptino legendum esse Pontino.

Causarij
quid

Ex causarijs senioribusq;] Causarijs propriè dici milites va-
letudinis causa emissos, ex Vlpiano docuit Poltrianus lib. Miscellaneo-
rum cap. 92. Quoniam multa erant missionum genera. Erat honesta,
quæ emeritis stipendijs, vel ante ab imperatore indulgebatur. Et cau-
saria, quæ propter valetudinem laboribus militia soluebat. Causa e-
nim *μαρτυριος* valetudinem malam & morbum significat, unde
irrigare causas pro morbo tollere. Pr. Steph.

Supplicum causas petitis quæ medelis irrigant: Vt annotauit
vir eruditissimus Georgius Fabricius in annotat. suis in Poëtæ Chri-
stianos.

Libra & re
liberare

Libraç; & are liberatum emittit] Nam vt in emancipatione
non minus quam quinq; testes ciues Romani puberes adhibebantur,
& is qui liberipens dicebatur, eo qui mancipiũ accipiebat, es renen-
te, atq; ita dicente: Hunc ego hominem ex iure Quiritium meũ esse
ait, isq; mihi empris est hoc are eueaq; libra. Sic & in emancipatio-
ne hæc eadem solennitas obseruabatur. Meminit eris & libra & Iu-
stianus. Testamentum iniquiens, aut in pace fiebat, quod calatis
comitijs vocabatur, aut cum in prælium essent exituri, quod procin-
ctum dicebatur, aut per as & libram, id est, emancipatione nimi-
rum imaginariam venditionem, quæ fiebat presentibus quin. 7. testi-
bus, vt dictum est. Itidem adoptio per as & libram interdum fiebat.
Sueronius in Augusto: Caium & Lucium adoptauit domi per as &
libram emptos a patre Agrippa, id etiam in nexu & venditione fie-
bat. Omnia autem ista eadem iuris solennitate soluebantur. Nihil e-
nim tam naturale est, quam eodẽ genere quodq; dissoluere quo colli-
gatum est, vt inquit Vlpianus L. nihil tam naturale. ff. de reg. iuris.

Addicti q;

Iudicium addictum] Addicti apud veteres dicebantur,
qui prætoris iussu, ciem soluendo non essent, creditoribus addiceban-
tur, vide Vallam lib. 5.

Thesauros auri Gallici] Pradam Gallicam vel aurum, quod
pro Capitolij redempcione in medium fuerat collatum.

Dux seditioni datus] Dimissus enim vt apud Plutarchum le-
gimus, ex carcere nihil modestior fuit, sed multo insolentius factio-
nes seditionesq; agitauit.

Beluasignotare voluit] A multitudine numeroq; quo plebeij
valde nobiles superabant, eos excitare voluit, imitatione Homeri, a-
pud quem lib. 2. Iliados, Agamemnon exercitum alloquens simili ra-
tione vitur, vt annotauit Victorius lib. 16. cap. 4.

Dij facien-
tes adiuant.

Nunquam de cælo descendunt] Varro lib. 1. de re rustica. Et
quoniam vt aiunt, Dij facientes adiuant, prius inuocabo Deos. Quo
significat diuinam opem non cessantibus, sed industrijs et pro sua vi-
ribus conantibus auxilio esse solere. Citatur à Suida Senarius in ean-
dem sententiam:

Αὐτὸς πρὸς ἑρῶν, εἶτα τοὺς θεοὺς καλεῖ. Et Aeschylus apud Stro-
beum:

Θεοὶ δὲ τῶν ἀμύμων συσεύδουσιν ἑδὲ. Hoc est,
Huic qui laborat, numen adesse solet.

Mentē da-
re.

Vobis mentem dent] Dare mentem vel iniocere mentem, for-
mula dicendi probat is auctoribus visitata, sicut Græcis *ἐπιεκαλεῖν* sine
ἐπιποιεῖν vovẽ, de qua formula videt ictorium lib. 7. varior. lect. cap. 5.

Vestem mu-
tare.

Non cognatos quidẽ aut affines] Veteri siquidẽ more non
rei duntaxat, sed etiam cognati, affines, liberti eorum & familiares
vestem mutare, capillumq; submittere consueuerunt, vt præter Luuiũ
testatur Plinius epist. 7. Et huc respexit Venuleius L. 39. ff. de iniurijs,
vbi ait: Vestem sordidatam rei nomine in publico habere, capillumue
submittere nulli licet, nisi ita conuictus sit affinitate, vt inuitus in

Capillum
submittere.

reum testimonium dicere cogi non possit, de quo vide Iacobum Re-
nardum Variorum lib. 3. cap. 6.

Dona imperatorum] De milit. trib. donis lege Alex. ab Alex. Dona impe-
ratorum. lib. 4. cap. 18. Blondum lib. 6. Romæ triumph. Gellium lib. 5. cap. 6. Plu-
nium lib. 33. cap. 2. & lib. 7. cap. 28. lib. 22. cap. 5.

Dona impe-
ratorum.

Ad Capitolium manus tendens] Notandum ex hac histo-
ria, quantum habeat momenti venusta actio atq; pronuntiatio, vide
Fulgosium lib. 8. cap. 10. rerum memor. ab.

Petelinus
lucius.

Petelinum lucum] Fuit enim in campo Viminali sub aggero
prope Iunonis Lucinæ templum hic locus, vt est apud Publum Victo-
rem in regione vrbs 5.

Sunt qui duumuiros qui de perduellione anquireret] Duumiri
De duumiris perduellionis superius lib. 1. dictum est. Pauca verò hu-
ius generis iudicia facta esse leguntur. Præterquam in causa Horatij
& Manly, vt hic Liuius scriptum reliquit. Ciceronis at. te crimen
perduellionis erat, cum quis contra libertatem populi quid fecerat,
cum contra legem Portiam, quæ cædi & securi ferri ciues non sine-
bat, quis ciuem virgẽ cæderat, aut interfecerat. Sic in Postumi cau-
sa ob atrocitatem facti occiso sacrosancto tribuno, iudicium perduel-
lionis fuit. Hoc iudicium iam inde à regibus Duumiri exercebant,
quos post reges exactos populus creabat, quandocumq; tale crimen
incidebat, non prætor sortiebatur, vt ait Dio, quod contra morem pa-
trie factum dicit Dio in Rabirij causa. A duumiris autem prouoca-
tio erat ad populum, ac Cicero pro Postumo iudicium illud Duum-
irum non tam rejicit, vt oblectum et contra morem patriæ, quam
quod neget, vbi senatus decreuit, vt consules videant, ne quid res pub.
detrimenti capiat, esse locum ei iudicio.

Duumiri
perduellio-
nis.

De saxo Tarpeio] Tarpeiarupes, vel Tarpeius mons, locus est
in vrbe altissimus ex quo fontes præcipitantur. Vnde etiam hodie pes.
in eo loco damnati puniuntur supra forum Romanum. Quæ de re le-
ge Alexandrum ab Alexandro, lib. 3. cap. 5. Cælium lib. 10. cap. 5. Mar-
lianum lib. 2. cap. 8.

Tarpeia ru-
pes.

Domus eius fuisset] Plinius de viris illustribus domum diru-
tam scribit. Diruebantur enim apud Romanos priores damnatorum
ædes, & illorum quoq; bona propter criminis detestandum facinus
publicabantur, ac publicis vsibus destinabantur. Quæ de re copiosè
Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 23.

Notæ sunt] Ideo autem publicè hæ notæ impressæ sunt, vt doce-
rent posteros factam regni cupiditatem ac tyrannidem semper in-
felices habere exitus.

Sanguine feruatoris] Nam Manlius defensor, custos, conser-
uator, & ciuium & vrbs, dictus est.

Legionibus quaternum millium] Adquatnor millia le-
gionem initio redactam, historia multis locis testatur, unde et qua-
drata a Festo dicta est, variatam tamen eam pro vsu reipub. & sena-
tus arbitrio, vt modo quatnor, modo quinq;, modo sex millia scribe-
retur, Liuius plurimis locis testatur. Nam lib. 25. bello Punico legio-
nem quinq; millium peditum, lib. 42. bello Persico itidẽ legiones qui-
norum millium conscriptas tradit. Libro verò 44. exercitũ in Aæce-
doniam missum, ita vt in singulas Romanas legiones non plus quam
senam millia peditum CCC. equites essent. Quinetiam Polybius me-
moria sua legiones ex quinque millibus conscribi retulit. Et Festus C.
Marium primum legionem sex millium conscripsisse testatur, quod
non senatus decreto, sed imperatoris consilio factum ex Salustio do-
cet Sigonius lib. 1. de antiquo iure Quiritium cap. 15. Dicta autem est
Legio, Varrone & Plutarcho auctorib. à delictu fortissimorum militũ.

Legio quid.

Armis concrepare] Armis cõcrepare militaris moris fuit, quo
nunc ira, nunc fauor exercitus notabatur, Marcellinus auctor est, si
quando milites scuta genibus illiderent prosperitatis iudicium, con-
tra cum hostis clypei fererentur, ira documentum fuisse. Idem indi-
cat T. Liuius Decadis 3. lib. 8. Cæsar. lib. 7. de bello Gallico. Conclamat
omnis multitudo, & suo more armis concrepat, quod facere in eo cõ-
sueuerunt, cuius orationem approbant, &c.

Armis con-
crepare.

Iouis Imperatoris] Simulacrum huius in VIII. vrbs regione Iupiter Im-
collocatum est auctore Pub. Victore, M. Tullius in VI. Verrina. Io-
nem Imperatorem, inquit, quanto honori in suo templo fuisse arbi-
traminum, colligere potestis.

Iupiter Im-
perator.

Ambusti potentis viri] Ambustus cognominatus est, quod o-
lim adolefens fulmine in naribus tactus, deflagrauerit. Cuius rei te-
stes sunt Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Volaterranus lib. 16. cap. 1. & 4.

Ambustus
vnde.

Filiae duæ nuptæ] Quarum nomina nullibi expressa legimus,
vide de hac historia etiam Valerij Maximum lib. 8. cap. 6. Sabell.
lib. 4. Ennead. 3.

C. Licinio Stoloni] Stoloni cognomẽ adeptus est, quod agri-
stolo quid
cultura.

Licinij quirit cultura studiosus plantarum & arbores ablaquearet & resecis fructibus, quos stiones agricola vocant, curare solet, ut legimus apud Columellam de re rustica. Gellium lib. 16. cap. 11. Plinium lib. 17. cap. 1. & 10. Valerianum lib. 16. cap. 4. Ceterum Licinius Romanus vocabatur, qui parvis oculis nasceretur. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Mos est Mos enim fuit, ut licet virga fores percuteret, quas consul, aut alij magistratus eius nota fuerant intraturi, quem morem etiam tangit Plinius lib. 7. cap. 30.

Risui forori fuit Insolentissimè irrisam à forore ait Florus.

Viam ad ceteros honores aperirent Libidinis regnandi inanis gloria satis memorabile exemplum, quo docemur, quam facile ad gloria & summum dignitatis fastigium perueniendum cogitemus, si vororum, que semper laudis & honoris studio ducuntur, stimulis agitemur.

Sepultura veterum. **Locum sepulturae** Mos etenim veterum fuit, ut in suis agris plerumq; busta sibi facerent, de quo Victorius lib. 14. var. lect. cap. 21.

Neruus. **In neruum ac supplicia dare** In neruum, id est, in nexum de quo supra lib. 2. Vnde Plautus in Penulo: Vtinam mihi argentum reddas, priusquam in neruum abducare. In neruum itaq; dare, est obligationis iure ac conditione capi, atq; in ergastulum abduci.

Vti rogassent In legibus ferendis, eius lationi suffraganti tabella dabatur, cui inscriptum erat, Vti rogas, improbant vero eam, tabula cui inscriptum erat, Antiquetur. Cicero libro 2. de legibus. Suade igitur si placet, istam ipsam legem, ut ego (vti rogas) dicere possum.

De scenore atq; agro rogationes iubebant Testatur hic locus Tribunus plebis, eosq; quibus rogare legem fas erat, solitos plura sub vnius rogationis nomine ad populum ferre, & plerumq; vtilia cum perniciosi, bona cum malis coniungere. Quaratione cum fieret, ut plebs sepe propter ea, que salubria erant, etiam mala iudere cogeret, non distinguuntur ea tribunis plebis, cautum est postea lege Caelia & Didia, ut de singulis rebus separatim, non de pluribus coniunctim ad populum ferretur. Præterea, ut leges trinundino regerentur, ut testis est Cicero pro domo sua.

Lex Caelia. **Duobus iugenis ortum** Cuius enim Romanus is erat, qui ex ingenuo & ingenua esset ortus, nec aliud præterea requirebatur, si modo pater Romanus erat, & mater Romana, aut etiam peregrina, ex ijs qui ius ciuitatis habebant. Papia autem lex fuit, qua peregrinos à iure ciuitatis Romane repellat, ut Cicero explicat in lib. de officijs, & Valerius Max. lib. 3. cap. 4. in exemplo de Perpenna. Robertellus lib. 1. Emendationum cap. 20.

Auspicia patritiorum. **Adeo propria sunt auspicia** Docet hic locus nihil aliud quam patritiorum adeo propria fuisse auspicia, ut & ipsi soli auspicarentur, ipsi soli auspicando magistratus crearentur, ab ipsis solis nulli enim esset patricij in repub. magistratus, auspicato interres diceretur, qui rogandis magistratibus comitia centuriata haberet. Quorum duo priora præcedente tempore interijisse, postremum verò perpetuum fuisse, tradit Sigonius libro primo de iure ciuium Romanorum cap. 7. Nam vbi plebs primum in partem patritiorum magistratum venit, ut consulatus, tum verò ad plebeios ita translata sunt auspicia, ut & auspicato crearentur, & ipsi auspicarentur. Id quod exemplo Genutij, de quo infra libro septimo, confirmat. Neque enim dubium si Genutius plebeius consul est factus, quin auspicato

factus sit. Nam Centuriata comitia, quibus consules creabantur, auspicata erant, ut tributa inauspicata, eademq; ratione, ne illud quidem vllam habere debet dubitationem, si Genutius consul rem gessit, quin captatis ante auspicis gesserit, cum consules, teste in Philippicis Cicerone, & spectionem & nunciationem haberent. Ceterum cum omnia ferè patritiorum iura, consulatum & sacerdotia, plebs consecuta esset, illud tamen impetrare non potuit, ut aut interregem ex se, aut flamines maiores Dialem, Martialem, & Quirinalem proderet, aut regem sacrificulum faceret. Quos locos, ut Patritij integros vsque ad extrema tempora possiderunt, sic proprium illud vsq; ad extremum plebeijs reliquerunt, ut comitia tributa ab auspicis ac patribus libera haberent, & Tribunatum atque aditatem soli caperent. Patet itaque plebeios magistratus auspicia non habuisse, licet Zonaras libro annalium secundo, Tribunis plebis auspicia à Patricijs concessa esse scribat. Nam id, ut Sigonius existimat, de obseruatione de celo intelligendum. ac adeo magistratum propria auspicia fuerunt, ut magistratus ipsos inter se distinxerit ac segregarint. Vt enim auspicia alia maiora fuerunt, alia minora: sic magistratus partim maiores, partim minores. Maiores, qui maiora auspicia habuerunt, ut Conules, Prætores. Minores, ut reliqui. Maiora autem dicuntur habere auspicia, quia eorum auspicia magis rata sunt, quam aliorum, quod ex libris Messala et Tuditani Commentarijs, Gellius proludit lib. 13.

More maiorum Frequens est hæc formula Luitio, ut hic & si. More maiorum quid. **More maiorum** Frequens est hæc formula Luitio, ut hic & si. More maiorum quid. **More maiorum** Frequens est hæc formula Luitio, ut hic & si. More maiorum quid.

Patres auctores fiant Antiquitus enim id iuris patres habebant, ut tum demum rata essent, que populus iusserat, si patres auctores fierent, id est, cum rem factam probarent. Quod verò sit auctorem fieri superius ostensum est, ni fallor lib. 1.

Pulli non pascentur Pulli si pascerentur bonum augurium, si non pascerentur malum. Claudius Pulcher (inquit Suetonius) apud Siciliam non pascentibus in auspicando pullis, ac per contemptum religionis mari demersis, ut biberent, quando esse nolent, pralium nauale inijt superatusq; est. Et Afconius scribit dici solitum magistratum ineuntibus: aues pascant. Tornæd. lib. 14. aduersariorum cap. 12.

Reculantibus ædilibus plebis Nam hi eo tempore, quo plebs in montem sacrum secesserat, cum tribunis creati erant, ut tribunis subministrarent omnia necessaria, easque causas iudicarent, quas ipsi eis permitterent, simul quoq; omnia decreta, plebiscita, senatusconsulta asseruarent, sacrorum publicorumq; locorum curam haberent, ab ijs, que ades dicuntur, ædiles vocati, ut Dionysius, Pomponius & Zonaras scribunt. Ceterum eorum, qui ex Patritijs electi, Curules à solio eburneo dicebantur, munus erat ludos publicos Maximos vel Romanos facere, sacras priuatasq; ades procurare, totam urbem tueri, vt cloaca & aqueductus, & queq; publica edificia munda essent, loca in theatro assignare, quin si quispiam seruum aut inuictum morbosum vitiosumq; pro integro sanog; vendidisset, ædilio ædiliū emproij succurreretur, prout habetur in ff. sub tit. de adilitio dicto per totam.

IN LIBRVM VII. ANNOTATIONES.

Prætores quando instituti. **Prætorum creatio** Mirum videri potest, quod Luitius hic scribit, Prætores anno urbis CCCLXXXIX. creatum, cum supra libro tertio tradiderit Horatia lege consules, & prætores eisdem auspicis creatos esse. Sed id ita intelligendum esse existimat Antonius Concinius lib. 2. subsecinarum lectionum iuris ciuilibus capite decimonono, quod tum nouus gradus & numerus magistratus potius quam appellatio sit facta, & cum vsque ad illum annum consules nomine prætoris significarentur, transisse tunc primum hoc nomen à consulibus ad eum nouum magistratum, qui tum creatus est. Nam antiquissimo tempore, ut & superius annotatum est, prætor appellabatur consul, & interdum omnis magistratus cui exercitus parebat, ut ait Afconius III. in Verrem. Cui assentiuntur Festus libro undecimo, & Nonius auctoritate Varronis, de vita populi Romani libro secundo.

Ædiliti duo ordinis. **Curuli ædilitate** Duo erant ordinis ædiliū. Alter in quo ipsi

ædiles in iure dicundo sellis incuruos pedes habentibus utebantur. Sella curulis. Alterum magistratum popularem appellabant, ut præcedenti libro docuimus. Erat autem sella curulis vestrabulum, quo sedentes magistratus gestabantur, quod gestatorium etiam dicitur, & gestatoria sella. Budeus in prioribus annotationibus.

Curulibus sellis prætextatos Prætori enim sella curulis, toga prætextata, & sex lictores permisi. Vnde Polybius & Plutarchus prætoram sex securium magistratum vocant. Porro cum prætor non nisi ex patribus primò creari mos esset: Hic deinde honos etiam plebi communicatus est, anno urbis CCCXXVI. & Q. Publilius Philo, ut Luitius infra auctor est, primus è plebe prætor factus est. Postea non sufficiente eo Prætor, quod multa turba peregrinorum etiam in urbem veniret, circa annum urbis DC. creatus est alius prætor isdem auspicis, qui peregrinus est appellatus, quod plerumq; inter ciues & peregrinos ius reddebat, cum alter prætor verba non diceretur, ut tradit Lorus in Epitoma lib. 19. Porro Sicilia atque Sardi-

Sardinia in provinciam formam redactis, praetores alij duo sunt additi, qui in eas provincias mittentur, Epitoma lib. 20. Solinus cap. 21. Victus postea duabus Hispanijs, alij duo creati sunt, qui in Hispanias mittentur anno DLVII. atq; per multa templa hoc obseruatum est, ne plures quam duo praetores, urbanus & peregrinus in vrbe manerent, reliqui quotur in praetura ipso magistratu in provincias sortitas irent, atq; in eis annum praeturae expererent, donec postremo Sylla dictator latius nouis questionibus publicis, velut de paricidio falso, de sicarijs, de iniurijs, praetores veteribus duos adiecit, atq; ad octo praetorum numerum auxit.

Ludi scenici. Ludi scenici quibus scenici agones exercebantur, qui & Musici agones dicebantur, & Dionysiaci quasi Libero patri dicati. Quare & homines ipsi scenici vno verbo à Grecis Dionysiaci artifices dicuntur, auctore Aristotele & Gellio lib. 10. prout annotat Budaeus in L. Athletas. ff. de his qui not. infam. Ludi vero publici apud Romanos circo & Cauea diuidebantur. Circo cunicula circensiu, & pugillatio, ludicatioq; continebantur. Cauea theatralia & scenica ludicra. Cauea enim dicebatur ea theatri pars, vnde populus spectat. Lucret. Namq; ibi confesum caueat subter & omnem Scenalem speciem, patrum, matrumq; Deorumq; Insciant.

Sic & Graeci diuidunt ludos in Gymnicos & Musicos. In Gymnicis est ludicatio & pugillatio, & curricula. In Musicis Comedia & Tragedia & alia. De ludorum Scenicorum vero origine Caelius lib. 8. cap. 7. lect. antiq. & cap. 8. lib. eiusdem, vbi tradit Scenicos dici à scena, id est, tentorio à rusticis inumbrationis causa excitari solito.

Ludiones qui. Ludiones ex Hetruria. Ludij inquit Dionysij Halicarnasensis adolescentes erant tunicalas induti insignes, galeati & ensiferi pelatiq; qui quibus Circensibus & Theatralibus pompis in versum incedebant, ipsius velut Pompei duces, Salij similes. Iudij ex eo vocati, quod à Ludis hoc genus ludicri inuentum videretur. Torneb. lib. 6. aduers. cap. 6. & lib. 19. cap. 10.

Locularia. Id est, quae nec vera, nec seria, sed ficta atq; ridicula essent.

Modi Musici definiti. Tibicinis modos. Id est, intentionem ac depressionem modulationis. Est enim modus vocis ad vocem certo intervallo migratio. vt Musici definiunt. Sic Varro in modio modum scenaticum, pro versu scenico, vt Lambico, quò in Comedijs & Scena Poetae vt solent, posuit, prout annotat Torneb. lib. 12. aduers. cap. 16.

Satyrae. Impletas modis Satyras. Variarum rerum mixturam sparsim nulloq; ordine congestam, veteres Satyras appellarunt. Hic vero accipitur pro Poemate Latino proprio. Nam vt Quintilianus scribit, Satyra Latinorum tota est, neg. à Grecis accersita. Satyras enim Graeci non scripserunt. Hoc tamen negari non potest Lucillum Satyrarum inuentorem atq; auctorem, veteris Comediae Poetas Eupoloni, Cratinum, Aristophanem, & ceteros secutum, se ad Satyras scribendas contulisse, vt testatur Horat. 4. Satyr. lib. 1.

Fescennino veru. Fescennini versus sic dicti, quod ex Fescennina vrbe Campaniae allati essent, vel ideo quod fescinum arcere putabantur. Canebatur enim initio in nuptijs, & omnium venerearum lasciuarum opprobriorumq; plenissimi erant, & magna verborum licentia constabant, vnde Catullus in Epithalamio Iulie & Manlij. Ne diu taceat proca Fescennina locutio. Deinde vero non solum in sponfos, sed in quoslibet alios locum habuit. Vnde Horatius lib. 2. Epist. 1.

Fescennina per hunc inuenta licentia morem Versibus alternis opprobria rustica sudat, &c.

Ab Satyris. A quorum lasciuia temere nunc huc, nunc illuc saltantium Satyra, dicta Satyra esse videtur, vt docet Erasmus in Prooerbijs per Satyras.

Ad manum cantari. Ad manum cantare dixit, pro cantare in promptu, & in presentia, coramq; sicut & Hesychius ad manum quae sunt, prompta & parata interpretatur, & seruum ad manum, ad multa vitalem. Torneb. lib. 3. aduers. cap. vlt.

Diuerbia. Diuerbiaq; tantum. Diuerbia vocantur, cum diuersa agunt persona, sicut i Cantica in Comedijs intelligimus, vbi vnus modo loquitur, Caelius lib. 9. cap. 7. lection. antiq. Exodiam vero, vt idem ex Polluce tradit, lib. 19. cap. 9. cantus est, quem è theatro cedentes conducerent.

Attellani qui. Fabellis Attellanis. Obseruandum Attellanos dici priuatim personatos, quoniam id illis esset ius, ne in scena personam deponere cogentur. Quod histrionibus alijs pati necesse erat. Hinc quae ab ijs agebantur fabulae, peculiari appellatione nuncupabatur, personatae, vt tradit Caelius lib. 8. cap. 8. lectionum antiq. Vt verò Satyræ Grae-

cis Tragedijs interponebantur, Tragedijs Latinis ad exhilarandum spectatorem Attellanarum exodia intererantur, nec histrionibus earum actus committentur, sed honestis iuuenibus, quaquam sortasse tandem aliquando à mimis alijs et histrionibus fabulae illae actae sunt. Erantq; haec fabulae urbanissimae, & vrbis iocos elegantiamq; imitabantur, & ab vrbe Attella nomen erant adeptae. Itaq; earum actores vrbici, vt apud Iuuenalem, vocabantur.

Vrbicus exodio risum mouet Attellana, Gestibus Autonoes.

Sicut & earum auctores vrbici vocantur Martiali. Quod non optimus vrbicus Poeta.

Attellanae autem non totae, sed earum actus aliquis Tragedijs interponebatur, è scena digressis Tragedijs: ita, quod extra Tragediam argumentum digressis Tragedijs agerentur exodia vocabantur. Hinc Exodiarius Marcellino, vt in omni spectaculo, Exodiario, Venatori, Auriga & Histrionum generi omni. Tornebus lib. 3. aduersariorum cap. 17. Quod verò hic Linius scribit institutum, ne Attellanarum actores tribu mouerentur, id eò referendum, quod scenici & arenarij olim infames fuerint, vt in C testatur in L. Athletas. ff. de his qui notantur infamia, vt ex Lampridio docet Caelius lib. 8. cap. 8. lectionum antiq. Macrobius Saturnal. lib. 3. cap. 4. Histriones contemdit non inter turpes habitos, idq; Ciceronis testimonio, qui Roscio & Aesopo histrionibus familiariter vsus sit. Sed aduersatur ei Probus in praefatione de vita excellentium Imper. vbi scribit apud Graecos in scenam prodire, & populo esse spectaculo nemini fuisse turpitudini. Apud Romanos verò infame atq; ab honestate remotum. Vbi non contemnenda de hoc Hieronymus Magius in suis annotationibus, quae vide.

Numerus Minervae inuentum. Alij diuersum placuit, nimirum quòd Theut, qui & Theutates seu Mercurius princeps & numerum & computationem excogitavit, qua tempestate Aegypti rex fuerit Thamus, quem dicunt Ammonem, Caelius lib. 22. cap. 15.

Nortia Hetrusca. Meminit huius Caelius lib. 22. cap. 3. Sub eius autem nomine sortem fortunamq; significari docet Martianus Capella in libro de nuptijs Philologiae. Meminit eius & Iuuenalis Satyra 10. licet codices & interpretes variare videantur. Quidam hanc Deam Horchiam potius quam Nortiam appellandam esse censuerunt, sed circarationem.

Ad nomina non respondissent. Id est, qui non comparatissent, vt Budaeus in prioribus annotationibus interpretatur. Nam nomina dare est profiteri, & veluti inscribendum curare. Er nomen recipere. Linius lib. 7. belli Punici secūdi dicit pro eo, quod vulgus dicit, recipere ad monstram, quod & rationem habere dicitur.

L. Manlius. Cicero lib. 3. officiorum filium Lucium, patrem vero Aulum Manlium appellat cap. 11. vbi de fortitudine disputat, cui consentit Eutropius lib. 2. cap. 1.

Infacundior sit. Ob lingua tarditatem, vnde domesticis et reipub. vsibus inutilis videbatur. De hac autem relegatione Valerius Max. lib. 6. cap. 9. Sabell. lib. 3. Ennead. 4. rap. 6. Volaterranus lib. 17. cap. 1. vrb. comment.

Præ se deinde tulit. Cicero refert, quòd Pomponius dimissus à Manlio rem ad populum detulerit, indicans cur sibi à causa desistere necesse esset. Tantum temporibus illis valebat, etiam metus extortum iusturandum. Est autem Manlius praclarum pietatis in parentes etiam plus aequo seueriores exemplum. Vide Sabellium lib. 3. cap. 7. Valerium lib. 5. cap. 4.

Quos Rufulos vocant. Tribunorum militum, vt docet actio ne secunda in Verrem Padianus, duo genera erant. Primum eorum, qui Rufuli vocantur, hi in exercitu creati solebant. Alij fuerunt committati, qui Romae Comitibus designabantur, patet itaq; non omnes tribunos militum populi suffragio creatos, & qui creabantur primū creare capisse, Q. Seruilio II. & L. Genucio I. consulis. de ijsdem meminit Linius infra lib. 9. vbi vide.

Hispano cingitur gladio. Hispanus gladius qui fuerit, Polyb. lib. 6. explicat, inter cetera dicens: Καλῶσι δὲ αὐτῶν ἰσχυρῶν, ἔχει δὲ αὐτῆ κέντημα διαφόρον ἢ ἰσχυροῦσιν ἔξ ἀμφοῖν τῶν μερῶν βίαιον, δια τὸ τὸν δεξιὸν αὐτῶν ἰσχυρὸν ἢ ἀριστερὸν εἶναι. Brodeus libro Miscellaneorum 1. cap. vltimo.

Torque spoliavit. Plinius torquibus aureis auxiliares exteros donatos fuisse à Romanis, at cines non nisi argenteos, refert. Torquati cognomen auditum. Vide Plinium lib. 23. cap. 1. & Alexandrum ab Alexandro, lib. 1. cap. 9. Florum lib. 1. cap. 13. Gellium lib. 9. cap. 13. Val. Max. lib. 2. cap. 2.

Conciliabula obire soliti erant. Conciliabula loca erant, in quibus

Exodia vnde

Histriones infames.

Numerus Minervae inuentum.

Nortia Hetrusca.

Respondere ad nomina. Nomen dare.

Rufuli qui

Hispanus Gladius.

Torquati cognomen.

quibus ius diceretur. Et in concilium conveniretur. De quibus infra Plura, & Tornebus lib. 1. Aduersariorum cap. 11.

De Vicefima] Huius vicefima meminit & Cicero ad Atticum lib. 2. quamvis Blondus in sua Roma triumphante, vbi de vegetilibus d'putat, nescio cuius autoritate fretus, Ciceronem in eo loco de vicefima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanus presterunt.

Vnciarium foenus.

Vnciarium foenore] Tacitus lib. 5. foenus vnciarium duodecim tabularum legibus constitutum fuisse tradit. Decennio autem post hanc de vnciarium foenore latam legem, Semiuinciarium tantum ex vnciarium factum, tribuitur, vt inquit Tacitus, rogationibus. Sed cum ne sic quidem foenus tolerari posset, L. Genutius ad plebem tulit, ne foenerare liceret. Verum cum constricta esset hęc legibus auri-ritia, aperte q̄, grauari metu legum non auderet, ad fraudes se conuertit. Via fraudis hęc fuit, vt nomina in socios, qui hęc legibus non tenebantur, transferberent, atq; ita libero foenore debitores obreabantur. Deprehensa autem hac fraude M. Sempronius Tribunus plebis ex autoritate patrum legem rogauit, plebsq; sciuit, vt cum socijs ac nomine Latino pecunia credita idem ius esset, quod cum ciuibus Romanis. Vnciarium verò foenus dicitur ratione maxima vsura, quia in asis partes diuidi potest, as enim qui 12. vncias continet, pro toto & integro vsurari solet, vt tradidit Zasius in catalogo legum antiquarum, a quo nec Sigonius dissentire videtur, dum de iure ciuium Romanorum lib. 2. cap. 11. scribit. Veteres vnciarium vsuram dixisse, respicientes centesimam, quam maximam vsuram existimant, que est, cum pars sortis centesima singulis mensibus penditur, id est, cum quotannis duodecim pro singulis vsura nomine numerantur. Hanc verò quasi vsurarum assem quendam esse voluerunt. Vnde alie minores vsurae, quasi asis partes, aut particule fluxerunt: semis cum quarta pars centesima in mensibus singulis soluitur, quadrans cum quarta vnciarium cum duodecima, semiuinciarium cum vicefima quarta.

Sto'lo sua lege punitus.

Sua lege punitus est] Vt doceret alios, nil aliud praecipere, nisi quod prius quisq; sibi imperauit. Tum enim salua est Respub. si legislatores suas quog; leges sanctissime custodiant, & sibi ipsi custodiendi necessitatem imponant. In quare non immerito toties Tycurgus spartanorum legislator collaudatus est, non inuentione legum magis quam exemplo clarior, vt qui nunquam lege in alios sanxit, cuius non ipse primus in se documenta daret, teste Iustino lib. 3.

Ingerum quid?

Ingerum agri] Ingerum est campi mensura, quam ducentis pedibus Maehematici designant. Quintilianus lib. 1. cap. 18. ducentis quibus abraginta pedibus in longitudinem, dimidij in latitudine ingerum describit. Et est quod vno boum iugo die arari possit, teste Valla libro primo.

Lymphati.

Lymphati] Graeci nympholeptos vocant, quasi Nympharum spiritu correptos, vt Budens tradit in prioribus annotationibus. fuit verò Lymphata eriam fluestris dea, ex quarta caeli regione, vt tradit Gyraldus historia decorum syntagmate 1.

Dictatura ad plebem translata.

Dictaturam in promiscuo esse] Cum etenim Dictator lege ex consularibus legibus esset, & patrij soli ad hoc vsq; tempus consules fuissent, minime eam plebi communicandam esse videbatur contra consuetudinem veterem. Sed licet id contra consuetudinem fuerit, non tamen contra legem factum est, vt eruditè ostendit Manutius de legibus Romanis. Non enim lex dictatorem de plebe fieri vetuerat, sed de consularibus iusserat. At C. Martius consularis. Satisfecit igitur legi Popilius, cum consularem hominem Dictatorem dixit, patrij non satisfecit, quia consulari de plebe dixit.

Interregni iura.

Res ad interregnum redijt] Vt Dictator comitorum causa: sic quoq; Interrex creari solitus est. Et huius quidem creandi mos quam Dictatoris antiquior vt supra tradidimus. Neq; enim Dictator comitorum causa ante dici captus est, quam Dictator de plebe creatus est. Nam cum ante illud tempus nihil interesset, plebis Dictatorne an interrex consularia comitia haberet, quòd nec interrex, nec Dictator quisquam de plebe creari poterat, qui alterum ex plebe consulem crearet. At postea quam dictatura fastigium conscendit, tum demum, vt absentibus consulibus, Dictator potius quam interrex comitia haberet, omnem diligentiam adhibebat, contra interregem patres petebant. Est autem interregnum aliud nihil quam potestas in dies quinque, cum rex mortuus est, ad alterum subrogandum sufficiens comparatur. Peronius lib. 3. de magistr. Rom.

Postremum populus iussisset] Ad hanc legem Decemviralem visus est autor ad Herennium lib. 2. respexisse, quum eam defensionem tenuem esse contenderet, qua ostenditur id factum esse, quòd ea lex sanciat, cui abrogatum vel derogatum sit, id quod posteriori

lege sancitum sit esse neglectum, nimirum quia illud demum ius & ratum erat, vt aiunt decemviri, quod postremum populus iusserat, proinde si noua lege vetus esset abrogata sanctio, legi noua vetus lex omnino cedebat, Renardus ad L. 12. tabularum cap. 1.

Quinqueuiris quos menfarios vocant] Hos extra ordinem magistratus fuisse apparet, nec etenim continuo & eodem numero creabantur. Intra enim lib. 23. Triumuirum menfariorum meminit. Fuere qui existimantur argentarios eosdem fuisse cum menfarijs, sed plurimum inter eos interfuisse ostendit Sigonius lib. 2. cap. 11. De iure ciuium Rom. Menfarij siquidem publicam rationem conficiebant, argentarij priuatam, illi rei nummarie publicae curatores, hi negotiationis priuatae erant.

Vana (vt plerunq; fit) caderent] Loquitur non de icu ditore, sed grauiore libratioreq; ex superuis locis in ima, ex imis verò in suprema, aut in aqua magis irrito citra q; offensam. Aduersari verò huic loco videntur quae scribit Gellius ex L. Claudio Quadrigario, lib. 9. cap. 1. de quorum conciliatione Magius lib. 2. Miscellaneorum capite de cimo sexto.

Mataris propè traiecto] Mataris teli genus, paulò quam lancea minus, cuius Sifenna apud Nonium meminit, Caesar. lib. 1. de bello Gallico: Et de loco, inquit, superiore in nostros venientes tela coniecerant, & nonnulli inter carros rotasq; mazerac tragulas coniecerant. Mazacis apud Hestichium est hasta Persica, cuius tamen formam non exprimunt autores. Tornebus lib. aduers. 9. cap. 7. Materas in Casare legendum censet, ita aut vocabatur iaculum lingua Galorum, vt scribit Strabo. Videri autem potest nomen Gallicum, quò sagittam capit atam hodie appellant.

Marcus erat Valerius] De hoc Valerio praeter Lium Florus lib. 1. cap. 13. Plinius lib. 7. cap. 48. Val. Max. lib. 8. cap. 14. Gellius lib. 9. cap. 11. Orofius lib. 3. cap. 6. Eutropius lib. 3. cap. 1. Sabell. lib. 2. Ethenad. 3. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Hunc autem Valerium Gellius ex vetustissimis annalibus Maximum Valerium Coruinum vocat, Florus Lucium.

Coruus repente] Florus & alij quidam non coruum, sed Saatyriam tyriam autem galea eius insedisse scribunt, non tamè à Liuto discrepant, cum satyria genus sit corui.

Augurium caelo missum] Constat in colligendis augurijs sit nistrum semper fuisse coruorum significationem, & maxime cum glutiant. Si verò ab ortu clara voce occurrerint, praesentem felicitatem, contra verò ab occasu solis, exitium apportasse. Sic corui in uolantes obrepentesq; Alexandro Babylonia ingressuro, & Ciceroni quoque imminens periculum, extremasq; arumnas praemonstrarunt. A dextra tamen coruus, & sinistra cornix vel picus spem non ambigam & ratum auspiciu fecerunt. De coruorum autem augurijs, vide Plinium lib. 10. cap. 12. & lib. 18. cap. 35. Iulium Obsequentem, cap. 25. & 55. Prodig. Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 13.

Prouocat per interpretem] Huius prouocationem, acerbitatis, contemptus, ac superbia plena, ex Gellij loco citato pete, qui eam ex vetustissimis annalibus decoram recitat.

Adem Iunoni Monetæ vouit] Iuno Monetæ à Romanis congnominata fuit, quòd cum non multo ante captam urbem à Gallis terramotus factus esset, vox è Iunonis templo quocirca ait Cicero Iunonem illam appellatam Monetam à monoe videlicet verbo.

Amici fortè, nunc subiecti] Infrà lib. 34. Liuius vbi circiter finem introducit loquentem Menippum regis Antiochi legatum tria foederum genera fuisse ostendit, eorumq; alia alijs aequiora esse: Iniquissima autem foederis condicione vsi sunt dediticij, adeo vt non in foedere, sed in ditione esse dicerentur, ex quo fluxit Latinorum illud de Campanis apud eundem: Campanorum aliam conditionem esse, qui non foedere, sed per ditionem in fidem venissent: itaq; Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in foedere Latino nihil esse, quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur, & illud Sammitium de Sidicinis: Sidicinos nec in fide, nec in ditione populi Roma esse, id est, neq; equo foedere, vt se, neq; ditione, id est, iniquissimo foedere, vt Campanos in amicitiam populi Romani esse susceptos, & tertium illud de Apulis: ita in societatem eos esse acceptos, vt nõ equo foedere, sed in ditione populi Rom. essent. Iam verò, qui dediticij dicti sunt, facile ex formula ipsa ditionis intelligi posse arbitror, cuius vestigia hac extant apud Liuium lib. 1. ad memoriam omnium sempiternam impressa: Rex interrogauit, estis ne vos legati, oratoresq; missi à populo, vt vos populumq; dederetis? Itaq; idem lib. 28. morem vestitum fuisse ait Romanis, cum quo nec foedere, nec aequis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum, tanquam pacatum, vti,

Menfarij quib

Mataris quid

Coruorum augurium.

Iunò Mēta.

quàm omnia diuina humanaq; dedisset, & obsides adepti, armâq; ad-
dempra, & præsidia vrbius inposita forent. Vnde Campanos etiam
apud eundem se populo Rom. dedisse his verbis videmus: Populi Cam-
panum, vrbeniq; Capuam, agros, delubra Deum, diuina humanaq;
omnia, in vestram patres conscripti, ditacionem dedimus, quicquid
deinde patiemur, dediturq; vestri passuri. Aequius autē aliquantū e-
rat illud fœdus, cui hæc verba erant adiuncta: Maiestatem populi Ro-
mani comiter conferuent. Quam iniquam tum conditionem fuisse
probat Cicero, cum Balbum de ciuitate defendit: Primum, inquit,
verbi genus hoc conferuandi, quo magis in legibus quàm in fœderib;
vri solemus, imperantis est, non precantis: deinde, cum alterius popu-
li maiestas conferuari iubetur, de altero fletur, certè ille populus in
superiore conditione, causâq; ponitur, cuius maiestas fœderis sanctio-
ne defenditur. Quod autem in hoc genere dixit Cicero comiter, id vi-
detur dixisse Lilius sine dolo malo, in exponendis conditionibus pa-
cis Aetolis data. Sic enim scriptum est: Imperium, maiestatemq; popu-
li Rom. gens Aetolorum conferuato sine dolo malo.

Extremum præceptum est æquissimi fœderis, cuius formula fuit,
cum ab vtraq; parte cauebatur, & pari iure societas vtrinq;, & a-
micitia stabitebatur, quale fuit illud Annibalis cum Locrensisibus, de
quo idem scribit hoc modo: Locrensisibus Annibalis iussu pax data, vt
liberi suis legibus viuere, vrbs pariter & portus in potestate Lo-
crensium essent: societas eo iure staret, vt Pœnus Locrensem, Locren-
sis Pœnum, bello ac pace inuaret. Quo in genere fœdera fuerunt, qua
populus Rom. cum Carthaginiensibus, antequam armis inter se decerta-
rent, fecit: quorum meminit Polybius lib. 3. vt iniqua, qua post conse-
cuta sunt omnia. In omnibus autem fœderibus faciendis, aut fœde-
rum legibus conscribendis, illud erat solemne, ac præ prætranslati-
um vt legibus, libertati, agris, locis, adificijs publicis, priuatisq;, & cæte-
ris, præter hæc, rebus publicis, priuatisq;, liberis, seruicq;, bello amissa,
iuri, consuetudini, & portorij exigendis eius populi caueretur, quo
cum amicitia iungebatur, quod ex veterum monumentorum dili-
genti obseruatione colligitur.

Edirum in saltu collem] Gaugum montem nominat Plinius

Gaugum
mons.

de viris illustrib. cap. 26. qui in Campania erat prope oppidum Bac-
chi & Vulturnum fluum, qui priscum ad huc retinet nomen. Vide
Vولاترانوم lib. 6. cap. 6. Geograph.

Secundæ vigiliæ buccina] Milites quippe, cum nimis longum
esset, totam per noctem agere excubias, in quatuor vigiliis noctem
diuidebant, quarum prima à noctis principio vsq; ad initium quartæ
horæ inæqualis producebatur, secunda, à fine tertie horæ ad mediani
noctem durabat, tertia inde ad nona horæ terminum, quarta ad au-
roram & ortum vsq; solis. De diuisione autem noctis vide Alex. ab
Alex. lib. 4. cap. 20. Iacchimum Ringelbergium de tempore. De castro-
rum autem vigilijs Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 12.

Vigiliarum
parto apud
veteres.

Militaria alia dona] Plin. cap. 26. Decium ab exercitu ciuica
corona de quercu, qua dabatur ei qui ciues in bello seruasser, & obsi-
dionali, que dabatur ei, qui obsidione ciues liberasset, donatum scri-
bit. De obsidionali autem corona, quam ij, qui liberati obsidione duci
dabant, diximus supra.

Priuis tunicis] Veteres autem Gell. lib. 10. cap. 20. Priua dixit
runt quæ nos singula dicimus, quo verbo Lucilius primo Satyrarum
libro est vsus:

Abdomina thymia venientibus priua
Dabo.

Velut indagine dissipatos] Indago ferarum est inquisitio,
cum appositis retibus hominibusq; omnes syluarum exitus ac vie en-
stodiuntur, ne qua feris effugium pateat. Virg. lib. 4. Saltusq; inda-
gine cingunt. Et Cæsar lib. 8. de bello Gallico, Syluis vndiq; impeditis-
simis, aut altissimo flumine, velut indagine munitum, hunc insidijs
circumdedeunt.

Emerita dicendo stipendia esse] Emeritis stipendijs dice-
bantur, qui legitima stipendia confecerant omnia, quæ triginta suis.
se lex Tullia indicat, quæ iuniorum etatem annis triginta definiuit,
quos militare coegit. Aetatem namq; militarem à XVII. anno vsq;
ad XLVI. eosdemq; etiam iuniores, vt post eam seniores appellarunt.
Qui verò emeritis stipendijs rursus militare cogebantur, ij, autem
Dione lib. 4. 5. euocati dicebantur.

Emerita sti-
pendia.
Actas mili-
taris.
Euocati qui

IN LIBRVM OCTAVVM ANNOTATIONES.

Lua Dea.

Lua Dea] Ea Dea nomen à luendo expiandog;
sortita, videtur esse & præfuisse lustrationib; & lu-
stris, post eadem autem hostium, & bellè opus pur-
gamentis & piaculis est. Torneus lib. 16. aduersario-
rum capit. 20. Luere autem inter cætera purgare
est, vt idem docet libro 23. capite 21. Gyraldus historia Deorum syn-
tag. 12. dubitat, an hæc eadem sit cum Diana. Meminit eius et Lilius
lib. 5. de cad. 5.

Prætorum
ad lucum
ferentium
nomen.

Prætorum duos] Veterè Latinorum institutio ita traditum
erat, vt omnes Latini nominis rerum communium causa ad lucum
ferentium, qui erat sub monte Albano, conuener, ibiq; de summa Reip.
consultarent, ac duobus prætorib; rem vniuersam Latinorum com-
mitterent, quod præter Lilium ostendit Dionysius in Anto.

Legati fa-
cro sancti.

Legatus iure gentium] Legatus iure gentium sacrosanctos
fuisse vsq; adeo vulgatum est, vt & in Prouerbio exierit: Legatus
non caditur neq; violatur. De quo Erasmus ibidem.

In quiete vtriq; consili] Hoc somnium etiam habetur apud
Valerium Maximum lib. 1. cap. 7. Caterum Valerius scribit vtrorq;
somno certiores factos, ex altera acie Imperatorem, ex altera exer-
citum. Dijs manibus matrig; Terra debere. Vtrius autem dux copias
hostium aggregaretur, superq; eas sese ipsum deuouisset, victoriam
habiturum.

Auerruncan-
te vnde.

Auerruncanda Deam iræ] Auerruncus vnus ex Dijs, quos
placari oportet, vti mala à nobis, vel frugibus natis amoueantur, au-
tore Gellio lib. 5. capite. 12. Hinc auerruncare verbum, quod idem est,
quod amouere.

Manliana
imperio.

Manlianaq; imperia] Vide Erasmus in prouerbio: Manli-
na imperia. Caterum & Posthumiana imperia eadem significatio-
ne dici, ostendit Gellius lib. 1. cap. 13. & Valerius lib. 2. cap. de discipl.
militari. Ex hac verò historia discendum: Manlium posthabuisse pri-
uatum affectum publicæ vilitati, quum plus imperij maiestatem
militaremq; disciplinam fecerit, quam paternam vel pietatem, vel
filij insignem fortitudinem, de qua præter Lilium Plutarch. in vita
Fabij Maxii. & capite 26. Parat. Frontinus lib. 4. cap. 1. Sabellicus lib.
3. cap. 3.

Clypeis antea Romani vsi sunt] Hic nisi Clypeum à scuto
distinguiamus, necesse est à sensu aberremus. Sed & idem Lilius lib. 1.
prima classis imperatorum scribit esse clypeum cui galea, ocreis, lorica,
secundæ pro clypeo scutum, et præter lorica eadem omnia. Vbi Dio-
nysius Halicarnassensis pro clypeo ἀκρίδων Græcè scribit, pro scuto δυ-
πέδων. Igitur Clypeus rotundus erat, vt Virgilio autore intelligi potest,
qui prægrandem Cyclopi oculum comparat clypeo Argolico, oculi
autem figura rotunda est:

Clypei &
scuti diffe-
rentia.

Argolici, inquit, clypei aut Phœbeæ lampadis instar. Scutum for-
ma oblonga, maiusq; clypeo. Itaq; pro clypeo secunda classis datum
scutum est, quod sine lorica essent, vt scutum & clypei, & lorica loco
esset, & totum corpus protegeret. Maro: Scuti proteçti corpora lon-
gis. Hinc & δυπέδων Græci vocant, quod referat similitudinem forium
δυπέδων, quæ longiores, quàm latiores solent esse.

Stipendiarij facti sunt] Stipendiarij hic in Lilio sunt, qui sti-
pendia merent. Dicit enim Romanos scuti vsos esse, ex quo stipen-
dium militib; constitutum fuit, antea enim sine stipendio militabāt.

Stipendia-
rij qui-

Phalanges similes Macedonicis] Græcis & Macedonibus
phalanx erat peditū stabile agmen grauis armaturæ, vt ferè Roma-
nis sua legiones, Iulius tamen Cæsar & Germani & Galli phalan-
ges tribuit lib. 1. Sed in his locis Torneus lib. 9. cap. 7. Phalangē face-
re esse arbitrat, quod Græci dicunt οὐρακίον, cū iunctis clypeis
aut scutis, vel in hostes inuaditur, vel hostium imperus excipitur,
quod sic conserit clypeis Macedonum phalanx pugnare solet. Ita
aut apud Cæsarem intelligi ex eo patet, quod ita scribit: Reperti sunt
complures nostri milites, qui in phalangas insilierēt, & scuta manib;
renellerent, & de super vulnerarēt. Est igitur ibi Phalanx οὐρακίον
quid. Ac Philippus rex Macedonia secutus heroicum illum belli Troia-
ni cuneum, de quo Poëta scribit ἀκρίδων ἀκρίδων ἐπέειπε. Phalangem
composuit Macedonicam vmbonum vel perpetuo textu cōsertam,
Torneus loco præallegato, vide eundem lib. 6. cap. 21.

Phalanx
quid.

Gefasq;] Gefa Gallorum propriè tela, sicut Sarissa Macedonum:
Germanorū framea: Sed & sortes viros dici à Gallis Gefos, à Seruio
annotatum est. Gefas etiam ab eisdem appellari mercenarios mili-
tes Plutarch. autor est, vt annotat Cælius lib. 21. cap. 18. de c. antiq.

Gefa quid

Mani-

Antepilani. Manipulorum agmen antepilanos vocabant] Sic vocabant hastatos, & principes in legione, quod essent ante triarios, qui pilani vocabantur, ut & M. Varro de lingua Latina docet. Sic enim scribit. Hastati dicti, qui primum hastis pugnabant, pilani, qui pilis, principes qui à principio gladijs, & post commutata re militari, minus illustres sumuntur. Pilani triarj quog, dicti, quod in acie tertio ordine extremis subsidio deponerentur. Ovidius 3. Fastorum:

Hastatos instruit, decem.

Et totidem princeps, totidem Pilanus habebat

Corpora, legitimo quog, merebat equo.

Quindecim ordines locabantur] Aut pro quindecim scribendum novem, aut in vexilli numero error sit necesse est. Nam cum in vexillo dicat esse centum octoginta sex homines, hi tres efficiunt ordines sexagenum hominum cum suis centurionibus. Nam in ordine duo erant. Sic tria vexilla efficiunt novem ordines, non quindecim, ex quibus acies postrema constabit, qua ordinem unum ex illis effici dicit, cuius pars una primum pilum dicebatur, id est, vexillum triariorum. Proinde Tornebus præ allegato cap. 27. lib. 11. Aduersariorum legendum suspicatur. Novem ordines locabantur, ex quibus ordo unus, qui tres partes habebat, earum unam, quam primum pilum vocabant, tribus ex vexillis constabat. Nam nisi ita legatur, vix est ut ordinum numerus cum vexillis convenire posse videatur.

Triarj quæ Ad triarios redijisse] Vide etiam Vegerium libro secundo de re militari, ubi declarat, post omnes acies soleri collocari Triarios omni armorum genere instructos, qui genu posito subsidebant, ut si primam aciem vinci contigisset, ab his integrato prælio victoria repararetur.

Principes. Principes cum principibus] Hi principes in secunda acie erant & robur exercitus existimabantur. Inde illud Terentianum, Inde ego post principia omnibus signum dabo.

Familiaris pars. Caput iecinoris à familiare parte] Hic & caput, & pars familiaris verba sunt aruspicine, quæ quidem ars, cum obvanitatem & superstitionem merito desueta sit, & improbat, nobis obscura sunt & ignota. Sed conijcere licet caput, fibrarum in icecore initium fuisse, cumq, iecur in duas partes dividerent, familiarem & hostilem, & è familiari sua euentus augurarentur, ex hostili hostium facta, duo capita erant, unum hostile, alterum familiare. De familiari hic Livius loquitur, ut annotavit Tornebus libro vndecimo Aduersariorum cap. 27.

Novensiles diui. Diui Novensiles] Novensiles Dei à Sabinis Romanæ deducti existimantur, arg. ijs à Tatio rege ades dicatæ, quibus indigitamenta hæc ascribit Varro, Herculem, Vestam, Salutem, Fortunam, Fortem Fidem. Non de sunt qui Novensiles hos Deos appellatos putent, quod novissimè in Deorum numerum recepti sunt, quasi novissimè, id est, nuper, salientes, hoc est, in Deorum numerum ascendentes. Prout annotavit Gyrallus Syntag. Deorum.

Agedum pontifex publicus] Vota enim nisi arbitrarij & caremonijs quibusdam pontificum fierent, irrita videbantur. Verum quæ vota olim solemniter fuerint apud Romanos, & quæ apud exteros quæque vota concipere soliti sint, lege Alex. ab Alex. libro tertio, capite 22.

Deuotionis forma, Cinctus Gabinus. Manibus Tellurij; deuote] Deuotionis exercituum formam vide apud Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 8.

Incinctus cinctu Gabino] Antè quog, cinctus Gabini mentio facta est. Meminit verò eius & Virgil. dum canit:

Ipse Quirinali trabeca, cinctuq, Gabino

Insignis, referat stridentia limina consul.

Vbi Seruius, quis is fuerit, exponit. Vtebatur autem eo magistratus, & pontifices, cum belli causa operabantur sacris, se deuocabant pro exercitu, portus Ioui aperiebant, aut amburbia faciebant, denique cum rei sacræ operam dabant belli causa, ut annotavit Tornebus lib. 22. Aduersariorum cap. 19.

Cuneus quæ Perrupere cuneos] Nomen Cunei significat formam instruendi aciei à notissimo in findendis lignis instrumento sumptam. Vide Vegetium lib. 3. cap. 19. Sic Casar lib. 6. de bello Gallico. Alij cuneo facto, ut celeriter perrumpant, censent.

Decij patris deuoto. In se unum vertit] De Decij facto, quo insignem suam in patriam pietatem declarauit, præter Livium Florus lib. 1. capit. 14. Plinius lib. 22. cap. 5. Plutarchus cap. 37. Paral. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. & lib. 5. cap. 6. Augustinus libro 3. cap. 18. Sabellicus libro 4. Ennead. 4. & lib. 4. cap. 1. Ethic. exempl. Volateranus lib. 15. cap. 1. Virgilius comment. Meminerunt etiam Virgil. 6. Aeneid. & Claudianus de quarto consulatu Honorij. Meminit & Iuuenalis, cum inquit, Plebeia Deciorum anime, plebeia fuerunt nomina, &c.

Communem verè Martem] Incertum ac varium belli euenitum notabant hoc dicto, prout notat Erasmus in proverb. Mars communis. Frequens autè Livio est hæc dicendi forma, quemadmodum & equo Marte discessum, quoties neutri parti cessit victoria.

Firmissimum longè imperium] Qui etenim metu imperium retinere student, in inuidiam atq, odium hominum incurrunt. Nam verum est illud à Cicerone relatam libro 1. de officijs, Oderint dum metuant. Quis enim (inquit idem in Lelio) eum diligat, quem metuat, aut eum, a quo se metui putet. Et huc pertinet dictum Aemylj Probi in vita Dionis: Nullum esse imperium tutum, nisi benevolentia munitum. Id quod licet sapientes verum esse putant, fuere nihilominus nostra ætate non indocti homines (inter quos Nicolaus Machianellus) qui cum de regnis bellicisq, rebus ex professo differerent, regna aut metu seuitiaq, aut comitate & benevolentia succiendæ retinendæq, esse contenderent. In quorum sententiam experientia suadent multos descendere animaduertimus.

Lanuvinis ciuitas data, sacraq, reddita] Hoc loco quia quæ plurima municipia à Livio recitantur, non alienum erit, seriem eorum ascribere. Nam qui municipes fuerint, & quæ inter ipsos atque colonos differentia fuerit, antea annotauimus: paulò post etiam de generibus Municipiorum dicturi.

MUNICIPIVM CAERE.

Caeretes primos municipales, & eos sine suffragijs iura fuisse, ex Asconio, & Gellio constat. Hoc municipium inter eas præfecturas refert Festus in quas prætor urbanus præfectos creare solebat. Hinc municipio ante legem Iuliam ciuitatem cum suffragio datam fuisse Festus aperte innuere videtur, quum illud eo iure quo Aricini fuerunt, donatum scribat, & Aricinos ex Livio ciues Romanos fuisse consert cum suffragij latione.

MUNICIPIVM TVSCVLVM.

Primum omnium municipium cum suffragij latione fuit Tusculum, cui quæ (ut inquit Sex. Pomp.) primò sine suffragio ciuitas data esset, post aliquot annos pleno iure ciues Romani Tusculani facti sunt. Eius rei ita meminit lib. 6. Livius. Tantum serè verborum à Tusculanis in senatu factum. Pacem in presentia, nec ita multo post ciuitatem impetrauerunt. Ab Tusculo legiones deductæ. Hoc autem factum est anno vrbs 373. Ciuitatem verò Romanam, (ut opinor) sine suffragij iure eos adeptos fuisse quadriennio post, refert idem Livius. Incensos Latinos ea rabie impetus Tusculum tulit, obrant quod deserto communi consilio Latinorum non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. Hoc factum est anno vrbs 377. Tusculanos verò suffragij ius haud longè post primum consulem è plebe creatum, ex his Imp. Claudij verbis apud Tacitum intelligo. Plebey (inquit) magistratus post pacricos, Latini post plebeios, carerant Italia gentium post Latinos. Neg enim equum videbatur, plebem Romanam magistratibus capiendis excludam, alienigenas verò admissos fuisse. Eos verò suffragij iure à populo donatos in tribum Papirianam, ut Livius lib. octauo, vel Popillianam, ut Valerius lib. 9. cap. 10. tradunt, à censoribus relitos fuisse constat. Adijcit lib. 8. Livius post bellum Latinum, quo Latium omne domitum est anno vrbs DCXVI. L. Furio, C. Menio Cos. Tusculanis ciuitas seruata, quam habebant, crimenq, rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. Ex Tusculo celebres familie, quæ Romæ summos honores adeptæ sunt prodierunt, Porcij & Coruncanij, ut Cicero & Tacitus tradunt, quanquam Tacitus Coruncanios non Tusculo, sed Cæmeria oriundos scribat. De municipio Tusculo meminit Cicero pro Plancio.

MUNICIPIVM LANVIVM.

Anno vrbs condita CDXVI. Furio Camillo, C. Menio. COSS. reliquæ omnibus belli Latini extinctis, Latioq, omni ab his Cos. in deditionem populi Romani accepto, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, patresq, horitatus est, ut hostes victos more maiorum pro ciuibus haberent, eosq, in ciuitatem, quo illos in perpetuum fideles haberent, reciperent. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare, sed quum aliorum alia causa esset, ita expediri posse concilium dicere, ut pro merito cuiusq, statueretur, si de singulis nominatim referrent populus. Relatum igitur de singulis,

d. cretum q. Lanuini civitas data, sacra q. sua redditu, cū eo vt ades lucus q. hospitale Iunonis communis, Lanuini municipibus cum populo Romano esset, Sextus Pompeius, Seruius filius aiebat. Municipis initio fuisse, qui ea cōditione ciues Romani fuissent, vt semper Rempub. separati à populo Romano haberent (id est, qui suis legibus viuerent) Cumanos videlicet, Acerranos, Atellanos, qui aequè ciues Romani erant, & in legione merebant. Municipium id genus hominum dicitur, qui, quum Romam venissent, neq. ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendum, vna cum Romanis ciuibus, præterquam de suffragio ferendo, aut magistratu capiendo, sicut fuerunt quondam Fundani, Formiani, Cumani, Acerrani, Lanuini, Tusculani, qui post aliquot annos Romani effecti sunt. De Lanuino municipio mentionem facit Cicero pro Muræna, quod postea à Cæsare dictatore ex municipio colonia facta est.

MUNICIPIVM ARICIA.

Sygerit Linius lib. 8. Aricini Nomentaniq. et Pedani eodem iure, quo Lanuini in ciuitatem accepti. Et Velleius lib. 1. Deinde interpositis duobus & triginta annis, Aricini in ciuitatem recepti, Sex. Pompeius. Alio modo municipium dicitur, quum id genus hominum desinitur, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Carites, Anagnini. Aricia postmodum ex municipio colonia facta est, exolecentibus (vt scribit Gellius) municipiorum iuribus & priuilegijs. Eam enim Florus ex Lio in Epitoma lib. 80. coloniam vocat. Ceterum cum tunc de municipiorum numero, quàm de ijs qui cum suffragio ciuitatem adepti sunt, inter Liuium, Velleium & Festum controuersa sit, ego hic Liuium sequor, qui mea sententia accuratius hanc rem tractauit. Ne verò Velleius & Festus à Liuiio dissentiant, quantum à me fieri poterit operâ dabo, atq. eorum repugnantiam, si qua vlla sit tollere curabo. Quanquã non ignorem, Festi locum vbi de municipijs loquitur, corruptum esse, aliquot verba Festi ipsius, aliquot verò Epitomiſta esse, quæ inuicem inserta rem valde obscuram reddunt: Ego tamen ex Festo non nisi municipiorum nomina excipere volui, nam triplicem quam eorum distinctionem facit, me satis non intelligere fateor. Ex Liuiio enim & Gellio aperte colligitur duo potissimum genera tantum fuisse.

MUNICIPIVM NOMENTVM.

Aricini, inquit Linius lib. 8. Nomentani, Pedani, eodem iure, quo Lanuini in ciuitatem accepti anno vrbis CDXXVI. L. Furio, C. Menio COSS.

MUNICIPIVM PEDVM.

Pedani cum Nomentanis & Aricinis eodem iure quo Lanuini ciues Romani facti, Pedum autem Latij oppidum, haud procul à Tibure fuit. Ceterum Lanuinos, Aricinos, Nomentanos, & Pedanos municipis hoc anno cum colonis Antiatibus ciuitate à populo Romano ex S. C. donatos, censores, qui proximè creati sunt, Quintus Publius Philo & Spurius Postumius in duas nouas tribus propter eos ad ditas censuerunt, Maciam & Scaptiam. Quarum Macia à castro Latij Mæcio dicta est, de quo sic scribit lib. 6. Linius. Tertiam partem dictator Camillus ad Volcos duxit, nec procul à Lanuio ad Macium (is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Scaptia verò à Latij vrbe Scaptia dicta est. De qua Plinius lib. 3. cap. 5. meminit.

MUNICIPIVM FVNDI.

Eodem anno post bellum Latinum L. Furio & C. Menio COSS. Fundanis, Formianisq., quod per fines eorum tuta pacataq. fuisset via, ciuitas sine suffragio data, ita lib. 8. Linius, Paterculus verò, interiecto ericinio, Fundani & Formiani in ciuitatem recepti, eo ipso anno quo Alexandria condita est. Addit idem Linius lib. 38. M. Valerio Mæſala & C. Liuiio Salinatore COSS. anno vrbis DLXV. De Fundanis Formianisq. municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo Tribunus plebis promulgauit, vt ijs suffragij latio (nam antea sine suffragio habuerat ciuitatem) esset. Huic rogationi quat uor Tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatus ferretur, quum intercederent, edocti populi esse non senatus ius, suffragium quibus vellet impertiri destiterunt incepto. Rogatio perlata est, Aemilia trib. Fundani & Formiani, in Cornelia Arpinates ferrent, atq. his tribubus primum ex Valerio plebiscito, à censoribus, qui eo anno erant, T. Quintio Flamino, & M. Claudio Marcello censi sunt.

MUNICIPIVM FORMIAE.

Idem ius quod municipes Fundani habuerunt, etiam ijs vicini Formiani. Longo tempore post Formia à tribus vris ex municipio colonia facta est. Municipia Fundos & Formias inter praefecturas eas refert Festus, in quas prator Vrbanus singulis annis praefectos ab vrbe mittebat.

MUNICIPIVM CVMAE.

Linius lib. 8. L. Furio, C. Menio COSS. Campanis equitibus honoris causa, quia cum Latinis rebellare voluissent, ciuitas sine suffragio data, Cumanos, Suesulanosq. eiusdem iuris conditionisq., cuius Capuam esse placuit. Et lib. 23. De 300. equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendijs emeritis Romam venerant, delatum ad populum, vt ciues Romani essent, item vti municipes Cumani essent pridic quam populus Campanus à populo Rom. defecisset. Idem lib. 40. Cumanis perentibus permistum, vt publice Latine loquerentur, & praecibus Latine vendendi ius esset. Hoc municipium à Festo inter ea refertur, quibus postea ciuitas cum suffragio data est. Inter eas quoque praefecturas illud enumerat, in quas praefecti à populo mittebantur, quod postea Augustus Cæsar coloniam militarem fecit.

MUNICIPIVM ACERRAE.

Linius lib. 8. anno vrbis CDXXII. A. Cornelio 2. & C. Domitio COSS. Censu actus nouis, ciues censi, tribus propter eos addita Macia & Scaptia, addiderunt censores, Q. Pub. Philo, Sp. Posthumius, Romani facti Acerrani lege ab Lucio Papirio Praetore lata, qua ciuitas sine suffragio data. Et Velleius insequentibusq. consulibus à Sp. Posthumio & Philone Publilio censoribus. Acerranis data ciuitas. Hoc municipium à Festo inter ea refertur, quibus primò sine suffragio, post cum suffragij iure ciuitas data est. De qua re nihil Linius scribit. Hanc Festus inter eas praefecturas etiam enumerat, in quas à populo praefecti mittebantur. Quam vel ex praefectura, vel ex antiquo municipio Augustus postea coloniam deduxit.

MUNICIPIVM P R I V E R N V M.

Vrbis Priuernatibus ex auctoritate patrum latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Hoc factum est auctore Liuiio lib. 8. anno vrbis CDXXV. L. Aemilio Mamerino 2. C. Plaurio Deciano COSS. Hoc municipium inter eas praefecturas refert Festus, in quas prator vrbanus quotannis praefectos mittebat. Hac postea colonia facta est.

MUNICIPIVM ANAGNIA.

Linius lib. 9. anno vrbis condita CDXLIII. Q. Marcio Tremulo, P. Cornelio Aruina COSS. Hernicorum tribus populis Alatrinatibus, Verulano, Ferentinatis, quia maluerunt, quàm ciuitate sua leges reddite, communiq. inter ipsos, quod aliquandiu soli Hernicorum habuerunt, permistum. Anagninis quiq. arma Romanis intrulerant, ciuitas sine suffragij latio data, concilia, communiq. adempta, & magistratibus præterquam sacrorum curatione interdictum. De municipio Anagnino meminit Cicero pro Domo. An verò huic municipio ciuitas cum suffragio vnquam data fuerit ante legem Iuliam, incomperitum. Festus quum inquit, alio modo municipium desinitur, id genus hominum esse, quorum ciuitas vniuersa in ciuitatem Romanam venerunt, vt Aricini, Carites, Anagnini, aperte significare videtur, Carē & Anagninam suffragij ius, quemadmodum Aricinos, habuisse. Qui etiam Anagninam inter praefecturas enumerat, in quas pratoris vrbanus auctoritate praefecti ibant. Frontinus verò eam à Druso Cæsare coloniam deductam fuisse tradit.

MUNICIPIVM ARPINVM.

Linius libro nono, L. Genucio Ser. Cornelio COSS. anno vrbis CDLI. Arpinatibus, Trebulanisq. ciuitas data. Vt autem sine suffragio intelligi debeat idem facit, qui libro 38. refert, Arpinatibus ciuitatem cum suffragio datam fuisse. De municipio Arpino meminit Cicero pro Plancio, & de claris oratoribus. Festus Arpinum inter eas praefecturas enumerat, in quas prator vrbanus singulis annis praefectos mittebat. Itemque inter ea municipia, quæ sui iuris erant. Atque hæc sunt omnia municipia, quibus ciuitatem cum suffragio

suffragio datam fuisse apud Livium inueni. Adicit Velleius libro primo. M. Curio & Cornelio Rufino COSS. anno urbis CDLXXIII. Sabinis sine suffragio data ciuitas. Sempronio vero Sopho & Appio Cecilio filio, COSS. anno urbis CDXXCVI. suffragij seruidi ius Sabinis datum. Quod si hoc verum est, Sabinis primi fuerunt, quibus integre provincia ciuitas data sit, quod tamen credidit difficile est, nam ijs post legem Iuliam cum Latinis, Umbris & Gallis Cispadanis datam fuisse existimo.

MUNICIPIVM ATELLA.

Hoc municipium etiam a Festo refertur inter ea, quibus ciuitas postea cum iure suffragij data est, & in lib. 14. id vnum ex his prefecturis scribit, in quas prefecti populi suffragij creati mittebantur. Vtrumque enim esse potest, ut primo municipium post bello Punico secundo cum reliquis, quas supra enumeravi, prefectura facta sit. Illud Augustus, ut plerumque alia Coloniam deduxit.

MUNICIPIVM SVESVLA.

Suessulam & Trebulam, quamquam vetusta municipia, post omnia tamen collocavi, quod ijs ante legem Iuliam ciuitatem cum suffragio datam fuisse non inuenerim, quod eo honore, illa que supra retuli, affecta, vel aperte intelligatur, vel ex scriptorum verbis eliciatur. De municipio porro Sueffula Livius libro octavo, Bello Latino finit, Cumano, Sueffulanoque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuanam esse placuit. Hanc prefecturam refert Festus ex his, in qua populus Romanus prefectos quotannis mittebat. Quod Sylla Coloniam ut supra vidimus, militarem deduxit.

MUNICIPIVM TREBVLA.

Legentio Ser. Cornelio Cos. Arpinatibus Trebulanisque ciuitas data. Ita Livius libro decimo. Eam autem sine suffragio ijs concessam fuisse ex eo patet, quod multo tempore post Livius refert, Arpinates cum suffragio ciuitate adeptos fuisse, de Trebulanis autem nullam mentionem facit.

ALIA QVAEDAM MVNICIPIA.

Festus libro undecimo: Tertio Municipium desinitur, quum id genus hominum, qui ad ciuitatem Romanam ita venerunt, ut municipia essent, ut sua cuiusque ciuitatis & colonie iura essent, ut Tiburtes, Praenestini, Pisani, Arpinates, Nolani, Bononienses, Placentini, Nepesini, Sutriini, Lucenses. Ex his Tibur & Praeneste que ciuitates federate Latine erant, & Arpinum municipium suis legibus relictae sunt. Pise, Nola, Bononia, Placentia, Nepes, Sutrium, Lucae colonie deductae. Memorantur a Cicerone municipia aliquot praeter ea que dixi, que haud dubie post legem Iuliam facta sunt, ut Aesulum in oratione pro Sylla, Aquinum, Labici, Gabij, Bonilla in secunda Philippica, Larinum in oratione pro Cluentio, Ameria pro Sex. Roscio, Tarquinij pro Cecinna & quaedam alia.

Tacitus libro decimo septimo municipia Transpadana, Mediolanum, Nouariam, Vercellas, & Eporediam nominat. In vetustis epigrammatibus municipiorum Italicorum, Segusini, Interamnatis, Nahartis, Casuentinorum, Vindanatum, Ocriculani, Surrentini, Rhegini, Tiburtis, Hidruntini, Sepinatis, Sueffanti, Fori Senpronij, Corani, Nolani, Alerinatibus, Allifani, Amerini, Blerani, Arretini, Clusini, Tifernatis, Meuani & Meuaniole, Capenatis Vrbini, Saffinatibus, Cassinatibus, Hisselli, Foro Flaminij, Numinatibus, Afsinatibus & aliorum multorum frequens mentio est. Atque haec tenus de municipijs.

Trans Tyberim habitare Id quodammodo infame fuisse obseruauit Tornebus lib. 24. Aduersariorum cap. 43. ut id ante annum tantum est.

Clarigatio. Clarigatio effect] Calius Rhodiginus libro lectionum antiquarum 5. capit. 11. per clarigationem taleam nummariam intelligi posse, esse qui putent scribit. Budaeus in posterioribus annotationibus ad Pandectas, per clarigationem ἀποκαθάρσις intelligit, que hodie vulgo dicitur pignoratatio, seu barbaro vocabulo, Repressalia. Caterum eorum errorem, qui negant clarigationem esse hominum prebensionem, seu ius prehendendi & abducendi hominis, corrigat Tornebus

libro duodecimo Aduersariorum, capite primo, ostendens in antiquo Lexico, ita clarigationem exponi, nimirum ἐνεργεσιαν, ἐνεργεσιαν, ἢ ἐνεργεσιαν. Seruius libro nono & decimo, Clarigationem dictam esse existimat a clara voce, qua utebatur pater patritus, aut πατρὶς κληρῶν, hoc est, a forte. Nam per bellicam fortem inuadebant agrorum hostium.

Ciuitas sine suffragio data] Ea distinctio ciuium apud veteres seruari solita est, ut alij ciuitatem haberent sine suffragio, alij ius suffragij vna cum ciuitate. Parum vero, vel nihil ab ijs ciuibus Romanis, qui urbem agrumue incolerent, differebat hoc ciuium Romanorum genus, qui in municipijs, quibus cum suffragij latine ciuitas data erat, commorabantur. Hi enim omnibus ciuium Romanorum priuilegijs potiebantur, in quo & existimo excepto, quod in curias Romanas descripti non erant, atque ob eam causam Curiatibus comitijs, in quibus tamen parum momenti erat, excluderentur. Curia enim tantum eorum qui urbem incolerent, erant. Nam qui in municipijs vel colonijs ciues Romani habitabant, sua quaedam in suis urbibus sacra habebant, que municipalia dicebantur, erantque ijs perinde ac Romanis Curia. Quod vel inde apparet, quod Milo legitur ad prodendum flammam Lanuuium profectus fuisse, pridie quam Clodium occidit, nec erat necesse sua sacra eos relinquere, qui ciuitate donabantur, nisi in urbem migrarent. Nam quos sub regibus migrasse Romanam reperimus, ut Sabinos, Tuscos, Latinos & Albanos, eos simul per curias Romanas descriptos fuisse, ex Dionysio aperte intelligitur. Qui vero ad urbem non migrabant, suis sacris vacare opus erat, que (ut dixi) municipalia vocantur. De quibus sic scribit Festus: Municipalia sacra vocantur, que ab initio habuerunt ante ciuitatem Romanam acceptam, que obseruare eos voluerunt pontifices, & eo more facere quod fecissent antiquitus.

Primum vero omnium qui municipes facti sunt, sine suffragij latine fuerunt. Hi fuerunt Cerites. Hoc illis (ingit Gellius) concessum, ut ciuitatis Romanae honorem quidem caperent, sed negotijs tamen atque oneribus vacarent, pro sacris bello Gallico receptis custoditi. Hinc tabula Cerites appellata versa vice, in quas censores referri iubebant, quos nota causa suffragio priuabant. Idem tradit Aconius de municipijs loquens. Sex Pompeius ita scribit: Municipes erant, qui quum ex alijs ciuitatibus Romanam venissent (hoc est, ut ego interpretor ciuitate donati essent) eis non licebat magistratum capere, sed tantum muneris partem. At Seruius aiebat initio fuisse, qui ea conditione ciues Romani fuissent, ut semper Rempublicam a populo Romano haberent, qui aequi ciues Romani erant, & in legione merebant, sed dignitates non capiebant.

Municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romanam venissent, neque ciues Romani essent, participes tamen fuerunt omnium rerum ad munus fungendi, vna cum Romanis ciuibus, praeterquam de suffragio ferendo, et magistratu capiendo. Hi omnia ciuitatis priuilegia, praeter suffragij latinem, & magistratus capessendi potestatem habebant. Municipes vero cum suffragij iure, omnia priuilegia ciuium Romanorum urbem incolentium habebant praeter curias, in quas, quemadmodum qui Rome habitabant distributi non erant, ac per hoc curiatibus comitijs exclusi.

De municipibus sic scribit Vlpianus lib. 1. Municipes aut natiuitas facit, aut manumissio, aut adoptio, et proprie quidem municipes appellantur muneris participes, recepti in ciuitatem, ut munera nobiscum facerent. Caterum omnium municipiorum cum iure suffragij, primum fuit Tusculum.

Connubia commerciaque] Ius connubiorum olim ciuibus Romanis erat proprium, quia tantum ciues cum ciuibus matrimonium contrahere potuerunt, ita, ut si pater aut mater peregrini essent, non legitime erant nuptij. Lex enim erat, ut nuptiae tantum essent inter ciues Romanos, inter quos solos connubij ius erat, filij ex eo matrimonio nati soli iusti sunt, & in potestate parentum, & hi succedunt parentibus. Commercium vero est emendi vendendique, inuicem ius, sub hoc priuilegio continentur omnia commerciorum genera, ut nexa, stipulationes, mancipationes, sacramenti conventiones, in iure cessiones & alia, quibus perfecta iure possessio rei acquirebatur, vel quibus iure ciuium Romanorum dominus fiebat.

Roftrisque earum] Roftra, ut existimat Bayssus de re nauali Latinis sunt, que Graecis dicuntur Acrostolia. Sunt autem acrostolia extremae nauis partes, qua facili euelluntur, cum collibitum fuerat, ut Bayssus ibidem ex Diodoro alijsque autoribus tradit.

Vina subterram] Vestales stupri compertas, vinas a Romanis defossas historici passim tradiderunt. Panem tamen & lac sub terra, ne fame necari viderentur apposuisse addunt. Id quod ex

Ius municipiorum cum suffragio.

Municipiorum sacra.

Municipes sine suffragio.

Tabula Cerites.

Connubiorum ius.

Commercium.

Roftra nauium.

Vestaliu stu pri compertarū poena.

Græcorum fluxisse animaduertit Canterus libro septimo, variarum lectionum cap. 6.

Familiam in potestate habere.

Familiam in potestate habere] Hoc est, ne manumitteret. Cum pontifices eos ad constituendam veritatem tormentis cogi volentes, metuerent, ne Minutia seruos a quibus proci posset, manumitteret. Ideo & Peditanus in commentario orationis pro Milone, Pompeium ad Milonem significat misisse, vt quosdam seruos, quorum opera in occidendo Clodio vsus esse dicebatur, in potestate sua haberet: Milonem respondisse, ex his seruis quas nominasset, partim neminem seruumquam habuisse, partim manumisisse, vt annotat ex eo Manurius de legibus Romanis.

Opifices à militia re-pulli.

Opifices quoq; vulgus] Opifices & sellularios à militia, non lege, sed consuetudine repullos existimat Sigonius lib. 2. de antiquo iure ciuium Romanorum. Dionysius tamē lib. 2. et 6. huiusmodi artes operosas, fordidias, humilesq; à ciuibus Romanis remouet, hisq; saltem agriculturam & artem militarem cōmittit. Ceterum non male eius sententiam Sigonius impugnat, quod non solum suffragiis, sed & honoris amplissimas habuisse legantur.

Caduceum.

Caduceum præferentes] Caduceum enim gestantes ab omni violentia tuti erant. Quippe cum pacis insigne esset apud Græcos, & caduceatorum nomen id demonstraret, sic enim hi vocantur, qui ad pacem mittuntur legati. Quæ verò forma caduceum fuerit ex Græcis autoribus annotat Cælius lib. 21. cap. 16. lectionum antiq. Plinius lib. 29. nat. hist. & Macrobius lib. 1. Saturnal. Budeus in prioribus annotationibus ad Pandectas.

Pax ab imperatoribus petitur, à senatu datur.

Senatus de Vitruuio Priuernatibusq; consultus] Imperatores siquidem Romani hostes de pace sollicitantes ad Senatū legare solebant. Sic Agesilaus, cum in Lydia Tisaphernem verisisset in fugam, rege Persarum per legatos ingentem vim pecuniarum utrò ad illum mittente, ac petente, vt à bello desisteret, ei respondit, pacis quidem tempore Respub. vigere auctoritatem. Sic Erasimus. Græce est: τὸ πρὸς τῶν βασιλέων τὸν πρὸς τῶν ἡγεμόνων. Hoc est, ciuitatem ius auctoritatemq; habere pacis danda, quibus verbis legatos à se Lacedæmonem reiecit, idq; ab Imperatoribus. Romanis obseruatum passim apud Liuium videre est. Sic namq; Samnites à Papirio dictatore pacem petentes, ad senatum ire inuenitur, hoc eodem lib. & alias sapē.

Semon Sango.

Bona Semoni Sango] Semonis Sangi meminit in Mystagogorum libro Varro. Augustinus in ciuitate diuina Semonem dici Ianum sentit, quod semini præst, dum concipitur infans. Alij autem expuncta hac lectione Luiana, substituunt Sabino Sango ex Dionysio, qui antiquitatum secundo Sabinorum genti inditū nomen scribit ex Sabino Sango diui Genetis, quem Sangum quidam Pistū vocent. Cælius Rhodiginus lib. 2. lect. antiq. cap. 3. Alexander verò legit Semoni Sango. Alij Sabino Sango, vel Sancto legunt, vt annotat Gualdus historiæ Deorum Syntag. 1. Sunt qui Semones interpretentur quasi semi homines, quæ interpretatio speciosa est. Alij hos & pacellarios vocant, quorum mentio apud Plautum, de quo Gualdus historiæ Deorum Syntag. 1.

Visceratio.

Visceratio data in funere matris] Visceratio erat cruda carnis distributio, qua fieri solebat, vel in solenni festiuitate, vel in funeribus magnatum & potentum, in quibus carnes sue cruda sine coctis, quandoq; etiam panis vinumq; donum perferentibus præbatur. Vide ea de re Blondum lib. 2. Romæ triumph. Meminit obiter Cicero lib. 2. officiorum titulo de duplici liberalitatis genere. Alexander quoq; ab Alex. lib. 5. cap. 7. & lib. 3. cap. 7.

Dictator nocte dici solitus.

Ineunte nocte silentio diceret dictatorem] Tam dictatorem, qui tenore belli audito dicebatur, quam qui comitiorum causa creabatur, noctū dici moris fuisse, ex illo Luiano lib. 3. seq. intelligitur, Noctē deinde silentio, vt mos est, L. Papyrium dictatorem dixit.

Caudium.

Circa Caudium] Duo fuerunt salus alti, angusti, & syluosi, montib. perperis inter se iuncti, qui Furcula Caudina nomē habue-

Dodonæi Iouis] Sic dicit à Dodonæi Piri: Pomponius Mela lib. 2. Plin. in prin. quarti lib. Strabo lib. 5. Stephanus in Dodonæ. Dodonæus Iupiter.

Caueret Acherusiam aquam] Oraculi verba ex Græcorum cōmentarijs ita reddidit Victorius lib. 15. cap. 15. variarum lect.

Αχαιῶν ποταμὸν ἔξω μολῶν ἀχέρουσιον ὕδαρ Πανδοσίαν δὲ τὸν βίνατος περὶ ραμῶνος ἐστ.

Æs alienum paternum nexum dedisset] Budeus in annotationibus prioribus nexum inisset legendū putat. Est enim inire nexum, lege nexum addici. Nexum verò obligari sunt, quorum corpus vt pignus capi potest, obligationis iure atq; conditione. Vocatur autē nexus etiā neruus. Hinc Terentius in Phormione, Ceterum cum argentum repetent, nostra causa scilicet in neruum potius ibit.

Acto honore triumphus] Nam qui triumphare volebat, necesse erat, vt imperium intra vrbs mania habere posset, Proconsoles enim & propretores intra vrbs mania cum imperio esse non poterant. Hinc M. Marcello ob capti Syracusas. P. Scipioni, ob recuperatas Hispanias ius triumphandi denegatum, quod ad eas res gerendas cum imperio tantum sine illo misisset magistratu, vt suo loco videbimus.

Fortes fortunam iuuare] Adagiū est, de quo Erasimus in Chiliadibus: Admonet autem fortiter periclitandam fortunam, nam ipsa plerumq; res prospere cedere, cui sententia accinit & illa Homericæ Odyssæa ita:

Θαυραλὲ & δ' αὐτῆς ἐν πᾶσιν ἀμείνων Ἐρρισιον τελεῖται, ἐν δὲ πῶθεν ἀλλοθεν ἔρδοι.

L. Papium Cursorem] Cursor dicitur à velocitate pedū, qua victor omnium sue ætatis equalium fuit, annot. ante Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. ex Liuij lib. 9.

Ad auspiciū repetendum] Tanta enim apud Romanos aurguria & auspicia in auctoritate fuerunt, vt nihil eorum, quæ ad publica & priuata negotia pertinerent, inauspicatū perfererint. Testis Cicero de diuinatione, Alex. lib. 2. cap. 26. in fine. & lib. 5. cap. 53.

Occasione bene gerendæ rei] Occasio, vt Cicero de diuinatione ait, est tempus in se alicuius rei idoneam faciendi, aut non faciendi dexteritatem habens. Hæc autem semel arrepta non temere, & præsertim ducibus dimittenda est. Cuius rei manifestissimum semper exemplum Hannibal Penorum dux præbuit, qui vbiq; attentus, ne quàm minimas occasiones sibi oblatas frustra à labi passus est. De cuius in ea re solertia consule Pontanum libro quarto de prudentia cap. 7.

Se exaurorent] Exaurorentur qui soluitur stipendio, nec tamen dimittuntur, sed habentur sub vexillo, non sub aquila, aut signis legionis, neq; iam legionarij sunt, retinentur tamen donec emerita soluantur, aut agri assignentur. Misso verò is datur, qui penitus dimittuntur, Torneb. lib. 3. Aduers. cap. 3.

Non noxæ eximitur] Eximere noxæ est gratiam criminis facere, hoc est, remissionē dare, vt Budeus in prioribus annotationibus interpretatur.

Ire ad senatum iussi] Pax enim, vt superius annotauimus, ab Imperatoribus petebatur, à Senatu dabatur. De quo etiam Nannius lib. 8. συμμύλιον.

Belline gerendi causa] Varij etenim de causis dictatores dici soliti sunt. Vel si belli externi, seditionisue domesticæ vis quadam maior incidisset, quæ videretur maiori imperio, quam consulari indigere, aut si adesse non possent comitijs consules, nec vellet senatus rem ad interregnum redire, aut si segnus esset clausus religionis causa, aut ludi faciendi, questiones exercenda, vel ferie Latine constituenda, aut Senatus legendus. Hæc itaq; præcipua dictatoris creandi cause fuere.

IN IX. LIBRVM OBSERVATIONES.

It Veturio] Alij C. Veturium legunt. Constat tamen ex Liuij. & alijs, Titum Veturium eo tempore cum Posthumio consulem fuisse, licet Val. Max. lib. 6. cap. 1. Titum Veturium eius Veturij filium fuisse dicat, qui in consulatu suo Samnitibus deditus sit.

Veturio] Veturium vocat Orosius lib. 3. cap. 15. qui hanc historiam quoq; describit, vt & Val. Max. lib. 7. cap. 2. Florus lib. 1. cap. 16. Plut. in Paral. cap. 6. August. lib. 3. cap. 17. Ciuitatis Dei. Eutrop. lib. 2. cap. 2. Sabel. lib. 5. Ennead. 4. Rapsod. Volat. lib. 2. 8. cap. 2. vr b. com.

Circa Caudium] Duo fuerunt salus alti, angusti, & syluosi, montib. perperis inter se iuncti, qui Furcula Caudina nomē habue-

runt, in medio campus herbidus aquosusq; per quem medium iter erat, non tam arduū quam periculo sum. Harum Furcularum meminit Volat. lib. 5. cap. 6. Geograph. Sunt autē Caudina furcæ appellatæ, quod non longè sint ab oppido Samnij, quod Caudis dicitur.

Luceriam omnibus copijs] Apuliæ vrbes, et olim Ansonum Luceria coloniam, de qua Strabo lib. 6. & Plin. lib. 3. cap. 11.

Prætoria consulum] Per prætorium nihil aliud intelligit nisi prætorium tabernaculum consulis. Antiquitus enim omnem magistratum, cui pareret exercitus, prætorem appellauerūt, prout superius annotatum est, & latè ostendit Budeus in prioribus annotationibus, quas vide sub rit. de offic. præf. prætorio.

Montes

Montes moliri] Id est, demoliri, vt simplex pro composito accipiatur.

Media via. Media via consilii caperetur? Media via consilii capiendum, non solum politici, sed et iure consulti tradiderunt, in L. aded. de acquir. rerum dom. vbi Caius & ipse hanc distinctionem sequitur Accursius in §. quum ex aliena. instir. de rerum diuisione. At non tam eam sententiam, qua media est, sed qua grauioribus & melioribus rationibus nitatur, Iuris pontificij interpretes recte scribunt in cap. 1. de constit. Verum si media sententia iustior & equior fuerit, in eam ibimus, vt Iustinianus in d. §. Quum ex aliena. Sic & apud Liuium li. 2. P. V. Valerij Flacci sententia contra P. Cornelij Asinae, & Q. Fabij Maximi, quod media esset preualuit. Sic & apud eundem li. 36. in Medeoniorum consilio Chyi sententia, qua media fuit, accepta est: Vt & Senatus li. 31. Consulibus dissentientibus, de tertia illius pecunia pensionem, quam priuati M. Valerio, & M. Claudio Coss. in bellum Punicum mutuum dederant, quod medium inter vile & equum erat decreuit. Qua de re non contentenda notauit Ferrandus Abduensis in d. §. Quum ex aliena instir. de rerum diuisione.

Mors pro patria praelara. Mortem pro patria praelaram esse] Sic Horatius lib. 3. carminum Ode 2.

Dulce & decorum est pro patria mori, Mors & fugacem persequitur virum.

Sententiam vero hanc Pindarus in Isth. paulo vberius exprimit, ἴσως δὲ σαφέστερος ἐστὶν ἐν ταύτῃ, νεφέλα δὲ χέλαζαν ἀμαρτῶν & πρὸς φίλους πρὸς σπῆρας ἀμύμονος, λοιπὸν ἀμύμων ἐναρτίῳ ἐρατῷ ἀδῶν γαυροῦ μέγιστον κλέος αὐτῶν ζῶων τε καὶ θανάτων. Lucianus in Encomio patrie scribit, hanc in praesens cohortationem plurimum valere, si quis dicat bellum pro patria susceptum, neminemque esse qui hac voce audita mortem extimescat, aut periculum metuat. Efficit enim (inquit) nomen & commemoratio ipsa patrie, vt qui alioqui est timidissimus, ignauissimusque naturae, fortissimus existat. Tyrreus autem, qui mares animos (vt ait Horatius lib. de arte poetica) verbis exacuit, hanc eandem sententiam duobus versiculis ita complexus est:

Τὴν βίαν αὐτῶν ἰδὼν ἔδῃ, ἄσπετος οἰοῖται πατρίδα, ἄλλο δὲ ἀγαθὸν ἄλλο δὲ παρὰ τὸν μαρτύριον.

Et M. Tullius offic. 1. Sed omnes omnium charitates patria vna complexa est, pro qua quis bonus dubitet mortem oppetere?

Necessitati parendum. Pareatur necessitati] Hec sententia Simonidi tribuitur, Ἀνάγκη δὲ θεοὶ μάχονται, id est, necessitati ne dii quidem resistunt. Sumpta autem est ex Homero vt tradit Erasmus in pro. Aduersum necessitatem ne dii quidem resistunt.

Sponsio quid. Non federe, sed per sponsionem] Notandus hic Liuij locus quo fedus à sponsione & pactione distinguitur. Nam non esse idem sponsionem, pactionem, & fedus ex eo intelligi licet, quod fedus pactione, pactione sponsione firmior atque stabilior fuit. Nam sponsio neque populi iussu, neque Senatus auctoritate, quod in federe accidebat, sed arbitrio magistratuum & imperatorum fiebat, atque deditio eorum per quos facta erat infirmabatur. Saepè tamen euenit, vt quod imperator iniussu populi, & sine auctoritate Senatus pepigerit, id fedus vocatum illud quidem sit, sed tamen non seruatum, quod ostendit princeps quidam Carthaginiensium apud Liuium, cum ad Romanos legatos de federe ratione secum agentes verba ita fecit: vos quod C. Lucilianus consul primò nobiscum fedus fecit, quia neque auctoritate patrum, nec populi iussu iustum erat, negastis vos eo teneri. Tale autem fuisse etiam Numantinum, facile inde apparet, quod id C. Mancini consulis deditioe dissolutum sit. Numantinum autem fedus, vt Caudinum sponsionem appellari posse, nisi Antias libro duodecimo prodidisset, calamitatis certa similitudo id nos doceret, vt enim ad Caudinum quaeitores qui sponderunt dediti sunt, sic ad Numantium Tribunum Gracchum Mancini quaeitorem, federe eius autorem, deditioe voluerunt. Pactionem praeterea aliud esse à federe demonstrat factis, vt opinor, Cicero in defensione Caeina, cum inquit: Quod edicti magistratus, quod fedus aut pactione. Nam pactionis nomine et si omnia qua cum hostibus paciscerentur, continebantur, quo etiam modo fedus, pactione nominari potest, tamen hoc in loco praecipuum aliquam paciscenda amicitiae rationem significatam existimo, vt inducias. De inducijs porro elegans illud est Varronis, inducias pacem castrissem paucorum dierum, vel belli ferias esse, quas tamen descriptiones Gellius lepidus magis atque iucundas, quam plenas aut probas esse arbitrat. Probabilis enim multò illud esse, inducias sic dictas, quasi inde vti iam, et enim pactum induciarum esse eiusmodi, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur. Laudo inducijs enim pax non in perpetuum, vt federe, sed in certum temporis spatium dabatur, aut dierum, aut

mensium, aut annorum. Quare saepè factum animaduertimus, vt populus Romanus hostibus factus petentibus, inducias dedit, hinc enim illa Liuij, à Perusia, Corrona, & Aretio, qua ferme capita Etruria populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item: Falisci cum in inducijs essent, fedus à Senatu petierunt. Induciarum ergo ca ratio fuit, vt eo tempore, quo praesentia erant, nihil hostile gereretur, sed summa à bello quies esset, atque aliqua etiam societatis cum ijs, quibus cum pacta erant, species & imago, quas qui violasset, ius gentium violasse existimabatur, vnde illud est apud eundem: Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, & quibuscumque irramentis poterat, & iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarum tempus, contra ius gentium, ad castra oppugnanda venissent. Itaque eodem etiam à Cicerone iure vituperare videmus in primo de officijs, cum ait, existere iniurias saepè salutaria quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione, vt ille, qui cum 30. dierum essent cum hoste pacta inducia, noctu populabatur agros, quod dierum essent pacte, non nocturni induciae, quae cum ita sint, non dubium est, quin fedus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactione quaedam sit societatis, non ex imperatoris arbitrio, sed iussu populi, aut senatus auctoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neque per sponsores, datis obsequijs, sed per secularem publicum populum. Rom. nuncium, solenni precatioe adhibita, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus steter, vt eum Iupiter ita feriat, quem admodum à feccialibus porcus feritur. Quod extremum ex formulis etiam ipsa federum feriendorum, nobis à Liuiò tradita potest cognosci, lib. 1. De federe Albano. Ad hunc autem priscum ferendi porci ritum probe alludit Virgilius, cum dixit: Et caesi iungebant fœdera porca, & Suetonius cum scripsit Imperat. Claudium, cum regibus in foro fedus iussit, porca caesa, ac vetere feccialium precatioe adhibita, nam illatam post aliam esse feriendi fœderis rationem, vt saepè non porcus feriretur, sed lapis abijceretur, existimo. Siquidem Polybius in foro fedus iussit, cum Pœnibus hoc molo iustum fedus exponit. Feccialis lapidem tenens ita ait, si sine dolo malo ago, bonis afficiar, si sciens fallo, ceteris omnibus saluis in suis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, sepulchris, solus ego concidam, vt lapis è manibus meis decideret, nec plura locutus, manu lapidem abijcit. Cuius iurifurandi video post etiam Plutarchum in Sylla meminisse, & eiusdem Festum etiam antiquam formulam adiuuasse, cum scripsit, lapidem siliem tenuisse iuratos per Iouem, hec verba dicentes: Si sciens fallo, tum me diepiter, salua vrbe, arceque, bonis eijciat, vti ego hunc lapidem. Atque hoc ideo esse arbitror, quod legis obtestatio à Cicerone in Cornelianam vocatur, cum ait sanctiones sacras esse aut obtestatione & consecratione legis, aut pena, cuius caput eius qui contra facit, consecratur: Hec ita explicata sunt à Sigonio, lib. 1. de antiquo iure Italiae, quae quoniam non parum ad huius loci illustrationem faciunt, ea ascribere libuit.

Superbiam ingentiam Campanis] Campanorum superbiam tantam fuisse vt in proverbium exierit, docet Erasmus in proverbio, Campana superbiam, & meminit eius aliquoties Cicero pro Rullo.

Exoluamus religione] Religione exoluere, id est, scrupulū & anxietates animi adimere. Budens in prioribus ad Paul.

A L. Luitio, & Q. Melio tribunis] Rectè, meo iudicio. Manutius de legibus Romanis annotat Tribunos quidem plebis hos duos fuisse, anno quo de sponsionibus pacis populo Sannitium dedendis actum est, non autem superiore quo pax per sponsionem fuerit facta. Nam vt Gellius li. 3. cap. 2. scribit. Lex vetuit Tribunos plebis integrum diem ab vrbe abesse, & cum commemorantur hic qui sponderunt, nulla tribunorum plebis mentio fit. Ergo quia nulli tribuni plebis memorantur, eos sponsioni non interfuisse verisimile est.

Pilis emittendis] Pilum genus hastae Romanae breuius. Itaque cum de propinquo agitur, ad pilam ventum dicitur. Erasmus in proverbio, Ad pilam vbi ventum.

Pullarius nunciat] Pullarius erat, qui cauea pullorum curam agebat, è quorum pastu auguria augures captare solebant. Meminit huius aliquoties Liuius: & Cicero 2. de diuinatione. At ruit in cauea pullos, qui ex eo nominatur Pullarius.

Ne desperata venia] Verus enim proverbium est, non esse cum desperatis decertandum. De quo suis locis videas: nec sunt dissona ea quae tradit Erasmus in proverbio. Phocensium desperatio. Plurima in hanc sententiam commemorantur à Frontino lib. 2. Stratagem. cap. 6. Maxime verò memorabile est, quod Pyrrhus inter caetera praecepta imperatoria memoriae produxit, non esse pertinaciter instandum hosti fugienti, ne non solum à se fortius ex necessitate resisteret, sed vt postea quoque, facilius acie cederet, &c.

Factio à federe differet. Factio à federe differet. Nam pactionis nomine et si omnia qua cum hostibus paciscerentur, continebantur, quo etiam modo fedus, pactione nominari potest, tamen hoc in loco praecipuum aliquam paciscenda amicitiae rationem significatam existimo, vt inducias. De inducijs porro elegans illud est Varronis, inducias pacem castrissem paucorum dierum, vel belli ferias esse, quas tamen descriptiones Gellius lepidus magis atque iucundas, quam plenas aut probas esse arbitrat. Probabilis enim multò illud esse, inducias sic dictas, quasi inde vti iam, et enim pactum induciarum esse eiusmodi, vt in diem certum non pugnetur, nihilque incommodi detur, sed ex eo die postea vti iam omnia belli iure agantur. Laudo inducijs enim pax non in perpetuum, vt federe, sed in certum temporis spatium dabatur, aut dierum, aut mensium, aut annorum. Quare saepè factum animaduertimus, vt populus Romanus hostibus factus petentibus, inducias dedit, hinc enim illa Liuij, à Perusia, Corrona, & Aretio, qua ferme capita Etruria populorum erant, legati pacem petentes, inducias in triginta annos impetrauerunt. Item: Falisci cum in inducijs essent, fedus à Senatu petierunt. Induciarum ergo ca ratio fuit, vt eo tempore, quo praesentia erant, nihil hostile gereretur, sed summa à bello quies esset, atque aliqua etiam societatis cum ijs, quibus cum pacta erant, species & imago, quas qui violasset, ius gentium violasse existimabatur, vnde illud est apud eundem: Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, & quibuscumque irramentis poterat, & iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, inducijs datis, per ipsum induciarum tempus, contra ius gentium, ad castra oppugnanda venissent. Itaque eodem etiam à Cicerone iure vituperare videmus in primo de officijs, cum ait, existere iniurias saepè salutaria quadam, & nimis callida, sed malitiosa iuris interpretatione, vt ille, qui cum 30. dierum essent cum hoste pacta inducia, noctu populabatur agros, quod dierum essent pacte, non nocturni induciae, quae cum ita sint, non dubium est, quin fedus (iam enim ad hoc oratio mea delabitur) pactione quaedam sit societatis, non ex imperatoris arbitrio, sed iussu populi, aut senatus auctoritate firmata, neque ad tempus, sed in perpetuum, neque per sponsores, datis obsequijs, sed per secularem publicum populum. Rom. nuncium, solenni precatioe adhibita, per quem populum fiat, quo minus dictis legibus steter, vt eum Iupiter ita feriat, quem admodum à feccialibus porcus feritur. Quod extremum ex formulis etiam ipsa federum feriendorum, nobis à Liuiò tradita potest cognosci, lib. 1. De federe Albano. Ad hunc autem priscum ferendi porci ritum probe alludit Virgilius, cum dixit: Et caesi iungebant fœdera porca, & Suetonius cum scripsit Imperat. Claudium, cum regibus in foro fedus iussit, cum Pœnibus hoc molo iustum fedus exponit. Feccialis lapidem tenens ita ait, si sine dolo malo ago, bonis afficiar, si sciens fallo, ceteris omnibus saluis in suis ciuitatibus, legibus, laribus, delubris, sepulchris, solus ego concidam, vt lapis è manibus meis decideret, nec plura locutus, manu lapidem abijcit. Cuius iurifurandi video post etiam Plutarchum in Sylla meminisse, & eiusdem Festum etiam antiquam formulam adiuuasse, cum scripsit, lapidem siliem tenuisse iuratos per Iouem, hec verba dicentes: Si sciens fallo, tum me diepiter, salua vrbe, arceque, bonis eijciat, vti ego hunc lapidem. Atque hoc ideo esse arbitror, quod legis obtestatio à Cicerone in Cornelianam vocatur, cum ait sanctiones sacras esse aut obtestatione & consecratione legis, aut pena, cuius caput eius qui contra facit, consecratur: Hec ita explicata sunt à Sigonio, lib. 1. de antiquo iure Italiae, quae quoniam non parum ad huius loci illustrationem faciunt, ea ascribere libuit.

Superbia ingentia Campanis.

Exoluere religione.

Trib. pleb. integrum diem ab vrbe abesse non licuit.

Pilum quid.

Pullarius.

Sub iugum m. tt.

Septem millia sub iugum missa] Nimirum ut par pariret ferret, ut est apud Orosum & Eutropium: Quomodo vero milites sub iugum missi sint, nullibi melius leges, quam hic apud Livium & l. i. Decad. i. Vbi Horatius sub iugillum mittitur, hoc est, sub iugum, hac forma, ut duo recta iugilla desinat starent, tertiumq; superne duobus illis transierum imponeret.

Præneste.

Prænestinæ prætor] Hic nullibi suo nomine appellatur. Omnes autem vulgò magistratus quibus pareret exercitus, prætores vocabant. De quorum electione, officio, & dignitate, vide notata superius. Fuit autem Præneste Latij vrbs, quæ, ut Festus ait, quòd locus in quo sita est, montibus præster, dicta est. Servius Grammaticus ad v. p. i. ab illice, quæ ibi abundat dedit. Solinus ca. 8. à Præneste Vlyssis nepote, & Latini regis filio appellatam putavit. Strabo lib. 5. olim Polystephanum, id est, multarum coronarum. Plinius lib. 3. ca. 5. Stephanum olim vocatam dicit, ob lentum copiam.

Lictorum munus.

Lictorem expedire] Lictorum enim munus & officium erat, ex iussu magistratum delinquentes vincire, nudatos virgis cadere, & si crimen exposceret, securi percutere. Vide Gellium lib. 12. cap. 3. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 27.

Excideradicem hanc] Huius radice meminit Plinius de trās ferendis seminarijs lib. 17. cap. 11.

Metu perisusum] Clementie exemplum. Optandum enim est, (ut Cicero lib. 1. officiorum ait) ut hi qui præsent Reip. legum similes sint, quæ ad puniendum non iracundia, sed equitate ducuntur.

Alexandri vinolentia

Vini amor indies fieret actior] In hac collatione Alexandri cum imperatoribus Romanis, nihil quod amoretur necesse esse existit. Pleraq; enim hinc inde apud autores inveniuntur. Ceterum quæ hic vinolentiam Livium in eo vituperat, & nemo non novit, Arrianus conatur queri, Q. Curtius approbat, ita ut & ipsi Alexandri adulatores videantur. De quo Cælius lib. 9. cap. 11. Et rursus de vinolentia Alexandri lib. 28. cap. 30. Atq; adeo quidem vinolentia succubuisse scribitur, ut inde Alexandri poculum vincende capax, ut etiam proverbio vsurpetur. Idem Cælius lib. 29. cap. 17.

Prefectura quæ

Capua primò præfecti creati cœpti] Ut superius, quemunicipia, et quæ colonie fuerint offendimus, sic nunc videndum erit, quæ præfectura fuerint. In his enim commemorantes aliud civium genus constituebant, deteriori quàm municipia & colonie iure venturum: Erant igitur præfectura oppida Italia, in quibus qui habitabant, nec suis legibus ut municipales vivebant, nec illos de suo corpore magistratus creare poterant ut coloniæ, sed a magistratibus Roma missis regerantur ijs legibus quas Romanus magistratus dixerat, qui quoniam præfectus vocabatur, præfectura dicebatur. De his sic scribit Sextus Pompeius: præfectura hæc appellantur in Italia, in quibus & ius dicebatur, & nundine agebantur. & erat quedam earum Respublica, neq; tamen magistratus suos habebant. In quas legibus præfecti mittebantur quotannis qui ius dicerent. Illud porro sciri dignum ex præfecturis quasdam fuisse, quæ ius civitatis & ferendi suffragij haberent, quasdam non, quemadmodum de municipijs & colonijs dixi, Sex. Pompeius lib. 14. duas & viginti præfecturas enūmerat. In his decem fuisse scribit, in quas præfecti populi suffragijs creati mittebantur, ut hæc, Capua, Cumæ, Casilinum, Vulturum, Linternum, Puteoli, Acerra, Sueffula, Atella & Calatia, duodecim verò, in quas vrbanus Prætor pro suo arbitrio præfectos mittebat. Hæc fuerunt Fundi, Formia, Cere, Venafrum, Allife, Priernum, Anagnina, Fregisno, Reate, Saturnia, Nursia & Arpinum. Quæ ferè omnes aut ex colonijs & municipijs præfectura factæ sunt, aut ex præfecturis in colonijs & municipia redactæ. Ex his Capua præfectura fuit, à bello Punico secundo ad consulatum C. Cæsaris, à quo colonia deducta est. Cumæ, Acerra, Sueffula, Atella, Formia, Priernum & Anagnina, tum municipia, tum colonie: Fundi verò, Cere, & Arpinum municipia tantum aliquando fuere. Casilinum, Vulturum, Linternum, Puteoli & Saturnia colonia. Calatia verò Venafrum, Allife, Fregisno, Reate, & Nursia præfectura, dum libertas populi Romani stetit, semper fuere. Nam quò post legem Iuliam aequitas omnium suffragijs, civitas Italiae omni data fuisset, municipiorum, coloniarum, & præfecturarum iura obliterata sunt, nominatq; hæc confundi cœpta, ut & colonia pro municipio et municipium pro colonia & præfectura aliquando accepta sunt. Cicero enim Placentiam in L. Pisonè, Soram, & Casinù pro Plancio, Calenim in Rullum, Sueffam in ep. ad Atticum, Cassam in Verrem municipia vocat, quas colonias deductas fuisse ostendi. Ad hæc præfectura ipse, & municipia, itremq; veteres colonie deductis militibus, Coloniae omnes denuò à Sylla primus, deinde à Cæsare, Triumviris, & Augusto factæ sunt, præter eas præfecturas quas ex Festo digesti. Coræ præfectura Strabo lib. 5. Claudia Plinius lib. 3. cap. 5. Atinatis Cicero

pro Plancio Reatina, idem de natura dcorum mentionem faciunt. Cætera verò omnia Italiae oppida, quæ colonie, municipia, & præfecturae non erant, federatae civitates vocabantur, ut Tibur, Præneste, Neapolis, & pleraq; alie, quæ suis legibus & magistratibus vivebant, diversisq; federibus, aut sponsione, aut pactione, vario iure cum populo Romano amicitiam contraxerunt. Alique enim erant omnino liberae, aliq; vectigales, aliq; stipendiariae, aut plus vel minus gravatae, ut populo Romano visum fuisset. Atque Italiae omnis in hæc genera Municipiorum, Coloniarum, & præfecturarum ante legem Iuliam & bellum Marficum divisa fuit, vnum præterea supererat civium vel oppidorum genus, quorum quedam dicebantur fundi populi. Quod quidem nomen discriminis non est, quemadmodum liberorum & stipendiatorum, sed hi fundi populi dicebantur auctore Cicero, qui quotiescunque lex aliqua Roma fieret, quæ de iure publico non esset, sed de rebus privatis, ut de testamentis, vel de mancipijs, eam susceperunt tanquam propriam, tuncq; eius legis fundus populus dicebatur, perinde ac si diceretur, is populus eam legem tanquam propriam suscepit. Hoc idem de municipijs dicit Gellius, prout annotat Onuphrius in libello de imperio Romano, sub titulo de præfecturis. Plura de populo fundo, vide apud Tornebum, lib. 4. cap. 12. vbi non invidita de harum vocum significatione adfert.

Federata civitates.

Fundi populi.

Neque tamen æquo federe, sed in ditione] Quid sit æquo federe, vel in ditione populi Romani esse, superius libro septimo ostensum est, vbi vide.

Internechio bello] Internechio significatio est, quasi hominis quædam enecatio, vox derivata ab internechio, qui ut inquit Isidorus, est qui falsum testamentum fecit, & ob id hominem occidit, hinc internechio bellum: quod ita geritur, ut omnes occidantur. De quo Torneb. lib. 11. aduers. ca. 5.

Internechio bellum.

Viam munitur] Id est, lapidibus stravit: ut Plinius cap. 34. loquitur: Dicta verò est hæc via Appia: Et, ut Latius ait, à Constantini via incipiens, inter Tusculum & Albanum ad Algidum tendit, & inde porro ad Casilinum progressa, vnde viginti stadijs à Capua Latina viam iungitur. Vide Pomponium Latium titulo 79. De antiquitatibus vrbs. Volaterranum li. 6. cap. 8. Vrb. Comment. Alexandrum ab Alex. lib. 3. cap. 13. Hæc via à Cæcæ allia postmodum munita, novæ deinceps nomen accepit.

Viam munitur.

Aquam in vrbes duxit] Anienem nimirum, ut Plinius cap. 34. testatur, de viri illustribus. Vnde hæc quoq; ab auctore aqua Claudia dicta est deinceps. Vide Marthianum li. 4. ca. 21. Ceterum ab vrbe condita 608. cum hic fons Anio vetustate consumprus esset, datum est à Senatu negotium Marco Titio prætori, ut hunc fontem reficeret, vnde ab auctore Martia aqua postea appellata est, cuius rei quoq; meminit Plinius lib. 31. cap. 3. Frontinus de aquæ ductibus.

Aqua Claudia.

Solus censuram obtinuit] Hoc est, sine collega. Caius enim Plautius magistratus se abdicaverat. Est autem hoc notandum, apud Romanos institutum fuisse, ut altero ex censoribus morte subducto, duo de integro censores crearentur.

Herculis familiare] Herculis scilicet Victoris, cuius templum rotundum in foro Boario, tanta fuit venerationis, ut neq; musca, neque canes, eius tecta subintrarent, lege Marthianum, lib. 4. cap. 6. Topographiæ, qui eius rei rationem reddit.

Nomen Potitorum interijisse] Hercule nimirum detractæ religionis sive, & grauem & manifestam penam exigente: Id verò quando factum fuerit, præter Livium hoc in loco, docet Valerius libro primo cap. secundo.

Tribuni senideni militum] Romulus primus in exercitu tres Tribunos militum instituit, hi mille hominibus præerant, quò non nisi tria millia pedum exercitum haberet, post auctis Romani imperij opibus, Tribuni plures quam tres, & diversis generis esse cœperunt. Nam cum hoc tempore nimirum ab vrbe condita CDXLIII. exercitus Romanus, ut scribit Polybius, ex quatuor tantum legionibus, legio non nisi IIII. millium pedum esset, post cū legiones ipse ad sena millia hominum, auctæ fuissent, CXIII. Tribuni à populo fieri coepti, sexq; in singulas legiones distributi, quod postea semper observatum, ut tradit Onuphrius in Fastis.

Duumiros nauales] Hanc non fuisse ordinarium magistratum, inde colligi potest quòd Livius li. 40. & 41. cum rursus huius na nauales magistratus meminit, certam causam creationis assignat, nec simul creati facit cum ordinarijs magistratibus, sed prout necessitas requirebat. Nam si ordinarius magistratus esset, non ita pro necessitate subiecta, sed cum reliquis magistratibus eum creari oportuisset.

Duumiros nauales.

Tibicines quia prohibiti] Nam Tibicines tibias concinentes sacris populi Romani interesse solebant. Varro li. 4. De lingua Latina & Sex.

Tibicines sacris adhibe ti foliti.

Sextus Pomp. de quinquatrib. Ovidius 6. Fastorum. Valerius Maximus lib. 2. de institutis antiquis. Idem quog. propemodum in problematibus à Plutarcho refertur.

In æde vescendi ius Epulum olim exhibebatur civibus, in dedicationibus templorum, in triumpho, in spectaculis, & funeribus, quæ de re copiosissimè Blondus libro secundo Romanorum triumph. Cicero lib. 3. de Oratore, Augustinus lib. 3. de ciuitate dei. Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 7.

Sylua Cyminia.

Sylua Cyminia De Sylua Cyminia, vide Plinium li. 9. vbi dicit in ea loca esse in quibus in terram depacta extrahi nequeant, de cuius rei fabuloso ortu lege Seruij annotata in 7. Aeneidos: Meminit & Frontinus cap. 2. 1. & cap. 1. secundi.

Hetruscis inde literis eruditus Nam veteres Romanorum in stirro, vt & superius annotatum est, sex principum filij, sex singulis Hetruria populis in disciplinam tradebantur. Valerius tamen ait, decem principum filios dari solitos Hetruria populis, ad percipiendâ sacrorum disciplinam. Hinc Cicero lib. 2. de legibus, Hetruriaq. princeps disciplinam doceto.

Telum pro consilio.

Telum aliud occultum Telum pro consilio, ac ratione & via gerendi posuit prout superius etiam annotatum est, & Erasimus admonuit in proverbio: Ingenis telum necestras.

Omen diem diffidit Id est, in posterû diem reiecit. Ita enim interpretatur Budaus in prioribus ex Golly lib. 13. cap. 1. Ex eo & hoc Linij loco coniciens, distindere diem olim id fuisse, quod nos rem in crastinum continuatam vel remissam dicimus.

Vir virum legit.

Cum vir virum legisset Quod sit apud veteres auctores: Vir virum legit, declarat Petrus Victorius lib. 18. cap. 19. Variarum lectio- num, id referens ad morem veteris militia, quo videntur aliquando in delictu habendo potestate facere militibus, vt singuli singulos notos sibi, quorumq. virtute considerent, legent, atq. id potissimum cum periculum aliquod in casu inflaret. Non dissimile genus Solduriorum fuisse videtur, de quibus Cæsar li. 3. de bello Gallico, quorum hæc fuit conditio, vt omnibus in vita commodis vnâ cû his fruantur, quorum amicicia se dederint. Si quid ijs per vim acciderit, aut eundem casum vnâ ferant, aut sibi mortem consciscant. Hoc genus amicicia Græci σὺν ἀποβίῳ ἰσθῶν, id est, commoriorum vocant.

Soldurij qui.

Thensa ducerentur Thensa sacra vehicula erant, autoribus Seruio & Festo. Tranquillus in Cæsare: Ambrosia etiam humano fastigio sibi decerni passus est, sedem auream in curia, & pro tribunali, Thensam & Ferculum Circensij pompa, Budaus in prioribus ad Pandectas.

Thensa quid.

Salentini bellum.

Salentini hostes Hoc bellum scribunt, Florus 15. abbreviat. Eutropius cap. 2. secundi.

Magistratibus interdici quid.

Magistratibus interdicitum Videri posset pugnare inter se, ciuitate donare, & magistratibus interdici, verum hæc neutiquâ inter se pugnât, cum alterum ad Municipij, alterum ad præfecturæ ius pertineat, quorum hoc inter condiciones Italicarum ciuitatum durissimum fuit, cum formula præfecturæ non longè à prouincie formula videatur absuisse. Vt enim quotannis in prouincijs prætores Romam mitti soliti: sic in præfecturas præfeci, qui eas administrarent, ac ius dicerent, cum municipia suos magistratus, decuriones, Duumuiros, Quatuoruiros, Censores, Aediles, & quæstores haberent. Porro quod connubia ijs adempta ait, idè referendum, quod cum omnibus ferè Italia Romanis connubia fuerint, nisi, si qua fortè de causa nonnullis id iuris ademptum esset, vt latè tradit Sigonius lib. 1. ca. 9. de antiquo iure ciuium Rom.

Præterquam sacrorum curatione Nam licet aliqui ciuitate donarentur, non tamen ob id sacra sua deserere, & eadem cum Romanis ciuibus obseruare cogebantur, quod Festus ostendit, cû ait: Municipalia sacra dicta sunt ea, quæ ab initio habebant ante ciuitatem

Romanam acceptam, quæ obseruare eos voluerunt pontifices, & eomore facere, quo fecissent antiquitus.

Triumuir nocturnus.

Triumuiralibus altero nocturno De Triumuiris nocturnis Paulus I. C. L. i. ff. de off. pref. vigilum. Apud veteriores (inquit) incendijs ardentis Triumuir præerant, qui ab eo quod excubias agebant, etiam nocturni dicti sunt. Et Tacitus Triumuir, quod ad incendium in sacra via ortum tarde venerant, à Tribuno plebis die dicta damnati sunt. Ex quibus verbis apparet eum fuisse ordinarium magistratum, cuius esset annua potestas.

Triumuir nocturnus.

Ciuile ius euulgauit Non tam ius ciuile à Flauio, quam formulas actionum, quæ, teste Pomponio, magna iuris ciuilis pars erat, euulgatas ex Cicerone intelligi potest. Sic enim de Flauio ad Atticum lib. 6. scribit: Quid ergo profecit, quod protulit Fastos? occultatam putant quodam tempore tabulam, vt dies agendi peterentur à paucis, nec verò pauci sunt auctores, Cneum Flauium scribam Fastos protulisse, actionesq. composuisse. Quo loco quibusdam pro composuisse legendû nò male videtur, ita enim Pomponius L. 2. ff. de orig. iur. scribit. Idem Cicero pro Marana auctor est, cognita iâ et promulgata à Cn. Flauio dierum ratione Iurisprudentes veritos se sine sua opera lege agi posset, notas quasdam composuisse, vt omnibus in rebus ipsi interessent. Id quod quomodo intelligendum sit, docet Renardus de auctoritate prudentum, cap. 2. de legis actionibus.

Flauius scilicet ius ciuile euulgauit.

Forenlis factio Sic Libertinos vocat, prout Zafius in Catalogo legum antiquarum existimat, quod cum multi essent, asiduetq. in foro versarentur, in comitijs planè dominabantur, statimq. ciuitatis turbabant mandando infimis quibusq. honores, plebe ingenua agriculturæ operam nauante ac raro ciuilibus negotijs interueniente. Sigonius li. 2. ca. 13. de iure ciuium Romanorum, per eam intelligit eâ partem plebis, quam Cicero peculiari nomine, vrbanam plebem solum nominare, in qua homines versati sunt, non solùm egentes et rebus domesticis impediti, sed nocentes etiam & furiosi, cuius dè commodis lege sua agraria Tib. Gracchus tulit, eum diceret, seras quidem ac bestias lustrari & tollam quo se reciperent, in Italia habere, qui verò asidueti pro libertate pugnant, præter ærem lucemq. nihil in Italia possidere, sed sine Lure, sine sede, cum liberis, coniugibusq. vagari, quantùm hæc illa plebs fuit, cuius iudicio P. Claudius Trib. pleb. Ciceronem ex vrbe expulit, de qua Cicero pro domo, pro Milone: Salustius in Catilinaria. Cicero ad Atticum hanc eandem factionem forde & facem vrbis appellat.

Forenlis factio.

Vrbanaq. eas appellauit Dionysius Halycarnassens quatuor illis tribus à Seruio Tullio institutas fuisse tradit. Itaq. Quintus Fabius non tam auctor huius rei fuisse videtur, quam renouator quasq. restaurator. Vrbana verò tribus dicta sunt libertinorum, cum Rustica proprie essent ingenuorum, vt inquit Plinius, multoq. tempore nemo libertinus in tribu rustica census fuit præter vindicti, cui ob coniuurationem Aquiliorum detectam, optio à Valerio consule data est, vt in qua tribu vellet, suffragium ferret, vt scribit Plutarchus in vita Publicola. Cæterùm multis post hanc segregationem à Fabio factam annis, Cneus Manilius libertinorum ac seruorum manu subnixus, legem tulit, vt libertinis in omnibus tribubus suffragium esset, idq. per tumultum egit & cluuium Capitolinum obsedit. Hunc autem cæturum L. Domitius Aenobarbus quæstor perripuit, atq. disiecit, & quibusdâ Manliis interfectis, libertinos omnes, ipsiq. Manilium à spe ferende legis remouit. Cuius Cicero meminit pro Milone.

Vrbanaq. tribus.

Rustica tribus.

Equites transfueherentur Hanc equitum transfuectionem, Valerius equitum probationem vocat: Equestrîs, inquit, ordinis, inuentus omnibus annis bis vrbem spectaculo sub magnis auctoribus celebrabat die Lupercalium, & equitum probatione. A Græcis δὲ ἰσοδουδία τῆς ἀγορῆς dicebant, hodie monstra vocant: vt annotat Budaus in prioribus ad Pandectas.

Transfuectio equitum.

IN LIBRVM DECIMVM ANNOTATIONES.

Salutis rades.

Edem salutis Hanc P. Victor in sexta vrbis regione, hoc est in Quirinali statuit. Scribit Sext. Pomp. Salutarem portam Romæ appellatam, quod prope eadem Salutis esset. Salus verò Dea à Romanis, vt à Græcis Hygeia culta fuit, inde vocati Salutigeri dei ab Apuleio qui Græcè ὑγιῆς dicuntur. Nonnulli pro Bubulco Bibaculum literis mandarunt, sed male, vt annotauit Gyraldus historiae deorum Syntagmate primo.

Liuius patricia studio.

Patauij monumentum Hec nimio amore ornandi patriam magis à Liuiio scripta, quam quod digna essent memoria, existimat Victorius lib. 18. cap. 4. Variarum lect.

Tunica palmata.

Tunica palmata Palmatam tunicam Peronius vnâ cum Bu-

deo dici existimat, à palma in ea inexta. At Festus palmatam dici tradidit à latitudine clauorum, qui ferè palme orbem equarent. Fuit enim Tunica palmata & latus clauus idem, Græcis tunica hanc palmatam, siue latus clauum Platysimon appellabât, quasi latus signis aut clauis signatam. Atq. hæc latus clauus perpetuò gestandi auctoritas inter primas dignitates habebatur, vt Hierodia. lib. 3. auctor est. Quin etiam sepe numero latus clauus pro Senatoria dignitate ponitur, sicut ius annuli aurei pro equestri ordine. Plinius in epistolis: Ego Sexto latus clauum à Cæsare nostro impetravi. Hæc verò tunica in lectu publico d: ponebatur, vt supra lib. 9. vbi de Caudina clade verba facit. Cum vtroq. verò loco coniunge eum, qui est lib. 30. Vbi Scipio Massianissam vestibus triumphalibus ornatur.

Latus clauus.

Toga

gallinaceis, quos in cauea inclusos afferuabat pullarij, quibus eductis, obijciatur passus, tumq; ex pascendi ratione augurium capiebat pullarius, id est, ad magistratu deferrebat eum, à quo iussus erat captare augurium: Ceterum de pullario & superius dictum est.

Mulsim.

Pocillum mulsi priusquam temetum biberet] Veteres Romani mulsim in delictis habebant, & in triumpho milites ab imperatore donabantur. Vnde Plautus:

Sed spectatores vos nunc ne miremini,
Quod non riuumpbo, peruulgatum est, nihil moror.

Temetum.

Veruntamen accipientur mulsio milites. Mulsam verò ex aqua pluua feri erat dicitur Caelius li. 23. ca. 35. Temetum autem prisca lingua vinum appellabatur, teste Gellio lib. 10. cap. 24. Idq; ad imitationem Grecorum. Hi enim ebrietatem μῦσον vocant, vnde & temulentiam dictam scribit Plinius lib. 24. cap. 13.

Alares cohortes.

Cohortibus alaribus] Ala dicitur exercitus equitum ordines, quod circum legiones dextra sinistraq; tanquam ala in auium corporibus locabantur, auctore Gellio lib. 16. cap. 4.

Cornicula quid.

Corniculis armillisq; argenteis] Donorum militarium varia fuerunt genera, quae militibus singulis virtutis ergo ab imperatore triumphaturo dabantur, vt corona, quarum multa erant genera, cinice, muralis, obfidalis, castrensis, aurea, torques, armille, hasta pura, phalera, cornicula. De quibus Polybius lib. 6. Gellius lib. 5. Zonaras li. 2. tradiderunt. Et post hoc Sigonius lib. 1. ca. 15. De antiquo iure ciuium Romanorum.

Quiritis quis.

Aedem Quirini] Sic Romulum dictum, antea est annotatum, siue quod hasta Quiris Sabinoru lingua dicebatur, siue quod Romanus tunxerit ille Cures: Siue suo regi nomen posuere Quirites. Non desunt tamen qui Quirinum vocatum dicant, quasi κωκυρην, id est, dominum.

Fors fortuna.

Aedem fortis fortunae] Fortis fortuna ades trans Tyberim

fuit, vt Donatus ait, eiusq; diem festum colebant, qui sine arte viuiebant, ei etiam grates agebant, quibus aliquid successerat. Terentius: O fortuna, O fors fortuna. Columella:

Et celebres fortis fortuna dicite laudes.
Eo igitur vocabulo significatur magnavis fortuna, & incerti casus. Dies autem Fortis fortuna festus octauo Kalendas Quintiles agebatur, vt in antiquis Fastis, & apud Ouidium sexto Fastorum legitur. Apud Nonium Marcellum, Actius poeta in Athyanacte fortunam à forte distinguit: Hanc Graeci φορτῆν λέγουσι dixere, & à Tullio rege primum dedicatam fuisse, tum & ab alijs postea legimus.

De Manubijs] Manubias à prada hoc distare veteres existima- runt, vt sit prada corpora ipsarum rerum, quae capiuntur. Manubias verò pecunia ex prada vendita redacta, et sic apud plurimos. Nam et M. Tullium de lege agraria ita sensisse voluerunt, pradam, manubias, sectionem, castra denique Cn. Pompeij sedente imperatore vendit. Vide Gellium lib. 13. cap. 23.

Palmæ primum victoribus data] Propterea (inquit Plutarchus) in certaminibus palmam signum placuit victoriae, quoniam ingenium eiusmodi ligni est, vt vrgentibus opprimentibusq; non cedat. Gellius lib. 3. cap. 6. Plinius lib. 26. cap. 42. Erasmus in proverbio, Palmam ferre.

Aesculapium ab Epidauru] Fuit hic Podalyrius & Machaonis Aesculapius parens, & omnium qui vniquam vixerunt Medicorum peritissimus, quae de re Higynus lib. 2. de signorum caelestium historia, cap. 14. Dioscorus Siculus lib. 5. de fabulosis antiquorum gestis: Plinius lib. 29. cap. 4. Blondus li. 1. Romae triumphantis, Plinius de viris illustribus ca. 22. Epidaurus autem ciuitas est, sita in recessu Saronici sinus natura munita, montibus circumdata, & ob huius Aesculapij templum quàm plurimum nobilis: Vide Strabonem lib. 8. Ioachimum Vadianum in Pomponij Mela lib. 2. cap. 3.

IN LIBRVM XXI. HISTORIAE LIVIANAE, QVEM ALII DECADIS TERTIAE LIBRVM PRIMVM VOCANT, ANNOTATIONES, EX VARIIS HINC INDE AVTORIBVS COLLECTAE.

Annorum ferme nouem] Florus lib. 2. puerum habet. Probus in vita Annibalis Liuio astipulatur, et puerum nouem annorum vocat. Vt & Polybius lib. 2. & 3. Solus auctor de viris illustribus cap. 42. non nouem tunc annos natum Hannibalem scribit, sed vndecim, non sine mendisuspensione, vt Magius ibi rectè annotauit.

Poenorum in iuando mos.

Altariibus admotum] Videlicet vt deos huius rei testes faceret, facta autem hac sunt eo tempore, quo in Hispaniam projectione parabat Hamilcar. Notabis autem Poenorum more, qui iuraturi per Iouem, modo ad Deorum aras sacrificio peracto, aram & sacra tangentes, vel agnum lana, dextra sinistra tenentes, Deos hominesq; conestabantur, si fientes fallerent, itaque Iupiter eos quoque sciret, quemadmodum ipsi agnum percuterent. Vide Alex. ab Alex. libro 5. cap. 10.

Tactis sacris] Nam veteri more à iurantibus et sacrificantibus ara tenebantur. Vnde Virgil. 4. Aeneidos:

Talibus orantem dicitis, arasq; tenentem,
Audijs omnipotens.

Varro rerum diuinarum libro 5. aras dicit primum ansas dictas, quod esset necessarium eas à sacrificantibus teneri, vide Macrobius lib. 3. cap. 2. Ab ijs qui ad aras confugiebant, ara tenebantur apud Hebraeos. Solebant etiam qui ad aras confugiebant, aras amplecti, vt apud Plutarchum in Timoleonte animaduertere licet.

Holstem fore populo Romano] Odium in Romanos perenne iurauit, vt inquit auctor de viris illustribus ca. 42. & vt odium suum perpetuum in Romanos fore significaret, insilio in terram pede, suscitatosq; puluere, tunc demum inter Carthaginenses & Romanos belli finem fore dixit, cum alterutra pars in habitum pulueris esset redacta. Vide Valerium Max. lib. 9. ca. 3. Silium Italicum lib. 1.

Romanos terra atq; vndis vbi comparat aras,
Ferro igniq; sequar, Rheteaq; sata reuoluam,
Non superi mihi, non Martem cohibentia pacta.

Hamilcar Annibalis pater.

Amilcari] Cognomenò Barche. Fuit verò is vir prestantissimus, & rei militaris peritissimus, cuius facta leges apud Plutarchum in Hannibale. Val. Max. lib. 1. cap. 7. Frontinum lib. 3. cap. 16. item libro 1.

cap. 1. lib. 2. cap. 4. Volaterranum lib. 14. cap. 3. vrbem. Comment. Orosum lib. 4. cap. 9.

Sicilia Sardiniaq; amissa] Quintus enim Lutatius Catulus trecentis nauibus aduersus Carthaginenses profectus, sexcentis eorum nauibus apud Aegates insulas depressis, pacè petentibus hac conditione concessit, vt amicitia iam inde Romanis & Carthaginensibus esset, Poeni prorsus tota Sicilia abstinerent, neq; deinceps bellum Hieroni inferrent, neque contra Syracusanos, eorumq; socios, arma mouerent, captiuos omnes sine precio redderent, talenta argentea Euboica duo millia & 200. Romanis annos 20. penderent, quas tamen conditiones Romani admittere voluerunt, nisi praeterea ab omnibus insulis, quae inter Siciliam & Italiam essent, abstinerent, milleq; talenta priori summa adderent.

Auspicijs regulatorum] Adrianus Tornelus lib. 13. aduersario- rum cap. 18. pro auspicijs hospitij legendum esse censet, quod hospitium apud antiquos arctissima necessitudo legis homines deuinciret, & pro sanctissimo fuedere inuiolatoq; censeretur. Cui enim multae sint necessitudines, & vincula quibus homo homini iungitur, nullum tamè propemodum maiore religione sibi sanxit vita, quàm hoc, quod hospitale vocatur, de quo tanta ab initio recepta opinio, vt ad illud vindicandum Iouem è caelo lapsum vetustas fabularum sit, vnde & Virgilius Aeneidos 1.

Iupiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur.
Et Ouidius in X. Metamorph.

Ante fores horum stabat Iouis hospitij ara.
Et profecto per facile fuit in tam vicinam vocè deerrare, vna tantum, eaq; eiusdem soni syllaba differentem.

Barbarus enim quidam] Iustinus lib. vltimo à seruo Hispani cuiusdam vlciscente iniustam domini necem interfectum scribit, Polybius verò lib. 2. scriptum reliquit, Hasdrubalem cum spatio annoru 8. in Hispania mansisset, tandem noctu per insidias à Gallo quodam priuatarum inimicitiarum causa fuisse interfectum.

Iberus amnis] Hispanie fluius, qui navigabili commercio diuisus, ortus in Cantabris, haud procul oppido Iuliobrica, nauium per 260. passuum millia capax, propter quem vniuersam Hispaniam Graeciam appellauerunt, hodie Ebron vocatur, Olinarius teste.

Patrius

Partus ignis] Ex minimis in iis maxima, & sepe parua res magnarum rerum momenta trahunt, vt Linius alibi loquitur. Sic & Thucydides ἐξ ὀλίγων τὸ πῶνός.

Maior pars meliorem vicit] Plurimum calculus vincit. Sic & Plinius in epistolis queritur, numer. vi. sententias, non expendi.

Ingentia vitia aequabant] Vicia namq; magna, vt virtutes à magna indole proferri consueuerunt. Prout Plato scriptum reliquit, referente Plutarcho in proemio in Demetrium & Antonium. Vnde & Seneca scripsit, nullum esse magnum ingenium sine mixtura demerita.

Hermandica.

Hermandica] Eam Tornebus lib. 13. aduers. ca. 8. esse putat, qua hodie Salmantica vocatur, gymnasioq; floret in Hispania.

Saguntum.

Saguntum oppugnari] Saguntum à Sagunto Hercules filio nomē accipiens, quod Silius Italicus li. 1. Zazyntum appellat. De hoc Strabo lib. 3. ca. 3. Plin. lib. 3. ca. 3. lib. 7. ca. 3. lib. 15. ca. 18. et lib. 35. ca. 12. Mela lib. 2. ca. 7. Politeanus lib. 2. cap. 5. Geographia. Nunc autem eius loci ciuitas, teste Oluario, Moruete est.

Tragula.

Tragula grauius ictus] Tragula dicitur tāquam trahula, vt tradit Tornebus lib. 22. aduers. cap. 13. Erant verò tragula duplicis generis, quaedam enim tormentis mittebatur, quaedam verò manu, vt idē Tornebus lib. 7. cap. 12. tradit. Illa atrociter sauciabant, ac plerumq; scutum aut corpus transuerberabant, vnde & tragularij dicti, qui eas è tormentis iaciunt. Vide etiam Proverbum: Tragulam iungere.

Catapulta Balista.

Catapulta balistisq;] Catapulta non tantum tormentum erat, sed & telum, vt tradit Tornebus lib. 15. aduers. ca. 1. Et eadem quoq; ratione balistam vsurari idem monstrat, lib. eodem, ca. 6.

Octauo mense] Varii hic authores: Plutarchus, Orosius, & Eutropius, L. Iulio ad stipulantiur. Florus lib. 2. cap. 6. nono demum mense deditur Saguntum, scribit. Auctor de viris illustribus cap. 42. intra sex menses euersum scribit. Qua de re leges quoque Augustinum li. 3. cap. 20. Val. Max. lib. 6. cap. 6. Ciceronem in Philipp. Silius Italicum lib. 1. Et proverbum apud Erasmus: Saguntina fames.

Cetrati. Pelistris. Cetra. Pella.

Cetratos mitti in Africam] Linius infra lib. 8. Peltam cetrata haud dissimilem esse ait. Et lib. 1. belli Macedonici Cetratos Pelistras vocatos testatur. Est autem Cetra, vt omnibus notum est, scutum paruum, licet Probus in vita Iphicratis parmam, scutum, siue clypeū maius significare videtur, Peltam verò minus.

Cum praecipites diruptaq;] Tornebus lib. 13. aduers. fariorum cap. 18. de rupta legendum esse putat. Nam multis locis inoleuit error iste, vt di pro de vicaria quadam opera subierit per obreptionem. Dirupta autem sunt deorum rupta.

Promontorium.

In promontorio quodam] Promontorium hic eminens & editissimum in alpiibus iugum appellatur, cum alias promontoria sint prominentes in mare rapae, Tornebus lib. 13. aduers. fariorum, cap. decimo octauo.

Necabantur interdum] Tornebus loco praediegato secabant legir, pro necabantur. Hoc enim est quod Silius in Polybio dicit, & pro infirmam infirmam. Nam & firmam illam niuem dicit Polybius.

Munire viam quidi.

Inde ad rupem minuendam] Tornebus munendam legit, Polybius enim scribit, ἡ ἀνοδος ἐστὶν, & max. imo diuina vocat. Interpretatur autem munire per rupem viam aperire, viamq; in ea munire, & tanquam struere, eam cadere, & in ea opere laboreq; militari complanare, & aquare iter, aut deorsum deprimere, & decliue reddere molli anfractu. Itaq; qui aggeres iaciunt, fossas aperiant, vias muniant, militiae munitores vocantur. Esse autem ita legendum ex eo etiam apparet, quod longè hinc scribitur, Et quies munitudo seorsum hominibus iriduo data.

Munitores.

Saxa putrefaciunt] Saxa putrefacere aceto, est aceto saxa soluere & frangerē. Saxorum enim torridorum & candentium infusum acetum compages & nexu res soluit & laxat, quod putrefacere appellat Tornebus, praediegato capitulo.

Putrefacere saxa.

Alpibus superatis] Sunt qui Hannibalem per caenam quādam viam ac manufactam, ad saltus Augusta Casarea peruenisse putent, cum tamen ex alijs autoribus mirō artificio Alpes fregisse constet. Vnde de recentiores scribunt, per montem Iouis venisse, quem vulgò Cimsium vocant, Gebennas versus tendentem. Ad huius autem rei pleniorē intellectum lege qua scripsit Aegidius Tschudus, cap. 32. De prisca ac vera Alpina Rhetia, & apud veteres Polyb. lib. 3. vbi, quae de incredibili Alpium asperitate & itinere, nulli ante Annibalem, praeterquam Herculi tentato, narratur, mendacio non carere ait: Satis enim constare Gallos Rhēni accolos, non semel, neq; bis ante id tempus in Italiam venisse, & c. Plinius verò lib. 3. 6. cap. 1. Annibalis per Alpes transitum in portento prope a maioribus habitum scripsit.

Plures tradidit auctores] L. Iulio ad stipulantiur Plutarchus: Itidem Orosius lib. 4. cap. 14. Eutropius lib. 3. cap. 2. Plinius lib. 16. cap. 5. Val. Max. libro quinto, cap. quarto. Florus lib. 2. cap. 6. Sabel. lib. 2. Ennead. 5.

Agnum Iena] De hac iurisdictionis formula ante dictum est. Vnde Iouem Iapi dem iurare. Agnum Iena] De hac iurisdictionis formula ante dictum est. Vnde Iouem Iapi dem iurare.

Luna pernnox erat] De varijs Luna permutationibus quas phasēs vocant, Caelius li. 20. ca. 7. Lectionum antiquarum: Horatius Nodulicam lunam vocat, nocte lucentem, lib. 4. carminum, Ode 6.

Præconium missum] Id est, missi pracones qui delectos citarent. Alijs verò praconium est praconis merces, vt ex Catone ostendit Tornebus lib. 10. aduers. cap. 18.

Lanuij hastam se commouisse] Hastas in veteribus memorijs regij fastigij insigne diadematis loco fuisse, & à rerum origine deorum immortalium vice cultas. Ex cuius ritus memoria diu quoq; custoditum, vt deorum simulachris adderentur. Hinc hastas motas toties prodigij loco habetur, vt hic, & lib. 4. vide Caelium lib. 21. cap. 16. lectionum antiquarum.

Alijs procurandis] Solitos esse veteres, plerumque prodigia & portenta sic procurare, vt exurerent lignis infelicibus, tradit Macrobius. Solebat etiam ea in vltimas terras dicere deportanda esse, et in mare deferenda, vt legimus seminares delatos & demersos, quod & prodigij alijs faciebant. Tornebus lib. 8. aduers. far. cap. 11. Sacrificium itaque quod fit ad depulsionem & expiationem portentorum procuratio dicitur, & eagraria rem diuinam facere, est monstra procurare.

Ciuitas operata fuit] Peculiaris sacrorum verba fuerunt, inter quae er verbum operor recenset Gyraldus historia deorum syntag. 17. Ac idem ferè significat, quod ritè sacrificare, vnde Virg. Saturne fert Cereri, latis operatus in herbis, & alibi operata iuuentus. Sic & Plautus, vt istaec operatio crimen expiet.

Maritimam nauem haberet] De hac lege loquitur etiam Cicero actioe 7. in Verrem: Eam autem postea in Iuliam de repetundis Caesar dictator transtulit. Nam ex lege Iulia repetundarum Senatoribus naues habere non licuit, vt inquit Scaeuola L. His qui naues ff. de vacat. & excusat. mun. Lex verò Iulia interdicit tantum nauem maritimam non fluuiatili, vt enim ex initio L. 3. ff. de vac. mun. liquet tota ea lex de nauibus maritimis accipienda est. Idq; idē constitutum est, vt questus & predationes cobibeantur, quemadmodum M. Tullius indicat. Nam senatoribus fundos maritimos habentibus ad fructus deportandos capacem nauem in Italia habere licuit, prout annotat Cuiatius lib. 6. Obseruationum cap. 38.

Paludatus] Consules enim paludatos vrbe exire solitos supra quoq; annotauimus. Paludamenti autem picturam ad viuum ex Romanorum marmoribus expressam inuenies apud Lazarum Bayssium in sine ca. 11. in L. Vestis. ff. de auro & arg. leg. Paludamentum verò vestem Imperatorum esse scribit Tranquillus in Casare. Blondus lib. 9. Roma triumph. Alex. ab Alex. lib. 3. ca. 3. & lib. 5. ca. 18.

IN VICESIMVM SECVNDVM, QUI AB ALIIS DECADIS TERTIAE SECVNDVS DICITVR, ANNOTATIONES.

Thrasymenus lacus.

Thrasymenumq; lacum] Lacus in Persino, qui à Thrasymeno puero, quem Aegedam nympham rapuisse poëtae sinitur, dictus est.

Clades ad lacu Thrasymenum.

Quindecim millia Romanorum] Orosius lib. 4. ca. 15. & Eutropius viginti millia Romanorum cum consule caesa, & sex millia capta scribit, iuxta Valerium autem Max. lib. 1. ca. 6. quindecim tantum millia caesa, sex capta, 20. verò fugata dicuntur. De quo etiam Cicero lib. 1. de diuinatione. Plinius li. 2. ca. 85. Frontinus lib. 2. ca. 5. lib. 2. ca. 6. lib. 4. ca. 7. Val. lib. 3. ca. 7. Quid. lib. 6. Fastorum. Silius Italicus lib. 5. per totum, & c.

De quo etiam Cicero lib. 1. de diuinatione. Plinius li. 2. ca. 85. Frontinus lib. 2. ca. 5. lib. 2. ca. 6. lib. 4. ca. 7. Val. lib. 3. ca. 7. Quid. lib. 6. Fastorum. Silius Italicus lib. 5. per totum, & c.

Per occupatam armis Punicis] His verbis Linius clarè ostendit, non semper necessariam fuisse eius qui Dictator diceretur praesentiam. Idque apertius docet superius lib. 8. vbi scribit, L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium ingressum reuocari ab impetu belli placerebat.

praesentia eius qui dicitur dicitur minime necessaria.

cebat, *littera missa, ut dictatorem comitorum causa diceret.*
 Prodictator. Prodictatorem] Propeerea quod legitime creatus non esset. Nam eius dicendi potest. ut penes consules, non autem penes populum erat, ut Livius saepe commemorat. Unde quoque, prodictator dicitur. L. etiam Sylla & C. Caesar post haec tempora praeter patriae morem, primi à populo Dictatores, alter interreges L. Valerio Flacco, alter vero M. Lepido praetore comiti. habentibus creati. Reliqui omnes Dictatores à consulis creati sunt.

Minutius Rufus. M. Minutium Rufum] Hominem ferocem, importunum, temerarium, lingua immodicum, studium, auramque exercitus semper querentem, & Fabij dicta semper contemnentem, quem suis coloribus depingit Plutarchus in Fab. Max.

Fatales lib. Fatalibus libris] Fatales libros vocat Sibyllinos, ut hoc ipso libro annotabimus paulo post.

Veneri Erycina. Veneri Erycina] Veneri Erycina cognominata ab Eryce monte Sicilia, in quo Aeneas matri templum construxerat, ut Virg. canit: Erycino in vertice sedem Fundabat Veneri Italiae. Meminit & Polybius in primo. Diodorus Siculus Erycem ait Veneris & Buta filium fuisse, qui monti, ut etiam Servius testatur, nomen dederit, & matri templum. Plura de hac Gyraldus historiæ Deorum Syntagmate 13.

Mens Dca. Menti vouendas] Mens à Romanis consecrata, Cicerone quoque autore, ut mentem ea bonam concederet, quod & diuus Augustinus non semel asseruit, & ante eum Lactantius. Ouid. Mens quoque, numen habet, Menti delubra videmus. Vota, metu belli per se Pene rui.

Ver sacrum quid. Ver sacrum vouendum] Veris sacri mentio quoque fit infra li. 3. ubi scribitur. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Kal. Mart. & pridie Kal. Maias. Verum Festus id sic explicat: Ver sacrum vouendi mos fuit Italis. Magnis enim periculis adluenti vouebat, quacumque Vere proximo nata essent apud se animalia, immolaturus. Sed cum crudeliter videretur pueros ac puellas innocentes interficere, perductos in adultam aetatem velabant, atque ita extra fines suos exirebant. Idem Sextus Pompeius in Mamertino, ut si vellet (inquit) comulo liberari, Ver sacrum vouerent, id est, quacumque Vere proximo nata essent, immolaturus. Plura de hoc Pitheus aduers. sub lib. 1. cap. 6.

Aris CCCXXXIII. Alia aris summa est apud Plutarchum in Fabio, qui totidem denarios addit. Livius vero pro CCC. millib. nummum, id est, totidem sestertij, millia aris dicit, et de denarijs tacuit. Trientem autem tertiam partem aris intellexit, qui genus nummi fuit, ut tradit Budeus lib. 3. de asse.

Falcesq; virgarum] Frontinus sarmentorum in fasciculos vintorum meminit.

Omnibus circa solo equatis] Simili stratagemate vsus esse legitur Archidamus bello Peloponnesiaco contra Periclem, quare is, antequam Atticam incurseret, denunciavit Atheniensibus, si deustatis caeteris à suis praedijs Archidamus abstineret, propter ius hospitij, aut quò maleuolis suis ansam calumniandi praeberet, agrum se & villas Reipub. donare. Plutarchus in vita Pericli.

De equando iure magistri equitum] Id est, quòd Dictatori magister equitum equalis esse deberet, id quod antea inauditum erat.

De equato imperio] Magnum clementiae & mansuetudinis exemplum. Vide Silium Italicum li. 12.

Patrem Ianium fuisse ferunt] Indicat hic locus etiam hos, qui artes operosae, fordidas, humilesq; tractarunt, & ciues Romanos fuisse, & postremis temporibus, & ad suffragia & honores admissos. Licet Dionysius lib. 2. & lib. 6. scribat tales numero ciuium exclusos. Sic P. Rutilius ex operis publicanorum consulatam adeptus, imperium in Sicilia gessit, idemq; triumphauit. Sic M. Scaurus qui consul & censor fuit, patrem habuit, qui carbonariam, Octavianus, qui postea Augustus appellatus est, auum, qui argentariam fecit.

Deprehendit fortuna mericitem] Historiam lege apud Frontinum lib. 2. cap. 5. Meminit quoque, Erasmus lib. 5. apophtheg. Sabel. lib. 9. cap. 1. Ethnic. exempl.

Iisdem sacris initiati. Iisdem sacris initiatos] Scire admodum atq; concinne iisdem sacris initiati dicuntur, qui vnanimitè & conspiranter ad scopum nituntur eundem ac vmbilicum, & sic hoc loco Livij verba accipienda censet Caelius lib. 12. cap. 12.

Iurandam & sacramentum diffi-runt. Iureiurando à tribunis militum adacti] Differentiam inter iurandum & sacramentum militare esse, non obscure hoc loco Livius innuit. Quae vero ea fuerit inter doctos disceptatur. Quidam

enim existimant, cum ante certa formula iurandi comprehensa fuisset, de qua Gellius lib. 16. ex lib. 5. Cincij de re militari, hoc tempore, quod nunquam antea factum fuerat, eam adactam acceptione harum clausularum fuisse: de quo Sigonius non solum in annotationibus Livianis, sed & de antiquo iure ciuium Romanorum, lib. 1. cap. 15. Verum non obscure Livius hic ostendit sacramentum voluntarium: iurandum necessarium fuisse. Dionysius ait Sacramentum Romanis gentilitium fuisse, iurare per bonam suam fidem.

Collegae eius Pauli] L. Aenilius Paulum consulem intelligit, de cuius animi & corpori dotibus Plutarchus in eius vita, & in Hannibale, Valerius Max. libro 5. cap. 10. libro 2. cap. 5. libro 4. cap. 3. Sabel. lib. 2. cap. 1. lib. 4. cap. 2. Frontinus lib. 4. cap. 5. lib. 2. cap. 3. & li. 4. cap. 7.

Varronis multae ac feroces voces fuisse] De C. Terentij Varronis moribus Plutarchus in Fabio Maximo, & Hannibale. Val. Max. lib. 4. cap. 5. lib. 3. cap. 7. Frontinus lib. 4. cap. 5.

Conflia magis res dent hominibus] Innuit è re nata capiendi & mutandi consilia, & tempore, quod aiunt, seruendum. Similis ferè sententia est apud Senecam lib. Epist. ad Lucillum 3. quae retulit Erasmus in proverbio: Gladiator in arena consilium capit. Infelicem ad id locorum fuisse] Hinc vulgo dicitur: οὐδὲ ποὺ δὲ τὸν ἀδύ, Exitij nulla ratio.

Euenus stultorum magister] Videtur reflexisse ad illud Hesiodum: τὰ βῆν δὲ τὴν νῆπιον ἔσθλοισι, id est, passusq; sapit, tum denique stultus, de quo plura Erasmus in proverbio: Malo accepto stultus sapit, & in proverbio: Pifator istius sapit.

A veritate laborare nimis ius saepe aiunt] Antonius Muretus lib. 8. variarum lectionum cap. 20. auctoritate veteris Codicis (quis tamen ille sit non indicat) legendum esse putat, veritatem laborare nimis saepe aiunt. Et porro sic legendum: Gloriam vanam qui streuerit, veram habebit. Sic enim & veriorum futuram sententiam, & illa contrariorum relatione ornatiorem. Id quod indicandi magis, quàm approbandi gratia ascribere libuit. Lector de ea emendatione, quae placuerint, statuat.

Cannas vrgente fato] Apulia vicum hac vna Romanorum clade fati nobilitatum.

Hispanti linteis praetextis] Sic & Polybius lib. 3. τὸν δὲ ἱσπανοὺς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ καὶ τοῦ ποταμοῦ. Quom locum ad verbum à Livio versum obseruauit Baysius de re vestiarum.

Quadraginta millia peditum] Cum Livio consentit Plutarchus, Polybius autem longè maiorem caesorum numerum adfert. Caeterum de hoc praedivide eundem Polybius lib. 5. Plinius lib. 15. cap. 18. lib. 33. cap. 1. Strabonem in sine lib. 6. Lactantium lib. 2. cap. 17. Silium Italicum lib. 9. per totum, Augustinum lib. 3. cap. 19. ciuitatis Dei. Valerium Max. lib. 1. cap. 1. & lib. 1. ca. 2. lib. 2. cap. 2. lib. 3. cap. 4. lib. 4. cap. 5. lib. 7. cap. 4. lib. 7. cap. 6. Frontinum lib. 2. cap. 5. Orosum lib. 4. cap. 16. & alios.

Non omnia Dij eidem dedere] Petrus Victorius lib. 10. cap. 4. var. lectionum, Luium hanc sententiam ab Homero accepisse tradit, qui libro penultimo Iliados ita scribit: ἔδωκεν ἅπαντα θεοῖσι δαήμονα φῶτα γένεσθαι. Sed & ante eum Erasmus id annotauit in proverbio: Non omnia possumus omnes.

Nummis quadrigatis] A notis quadrigarum sic dictis, qui ante Victoriales in vsu fuisse, de quibus Plinius lib. 33. cap. 2.

Iurant omnes] Idem Orosum lib. 4. cap. 16. Val. Max. lib. 5. ca. 6. Sabellicus lib. 1. cap. 4. Ethnic. exempl.

Fatalibus libris] Per fatales libros Sibyllinos intelligit, ut & ante annotauimus. Patet id ex Plutarchi Marcello, ubi & ipse huius sacrificij extraordinarij meminit: ἄνο μὲν (inquiens) ἑδδλωος ἀσθρα καὶ γυμνασίου, ἄνο δὲ γυμνασίου ὁμοίως ἐν τῇ καλομένην βέβαιον ἀρῶν καὶ τοῦ εὐαζῶντος.

Remissi à Pyrrho gratis] Horum secundum quosdam mille & octingenti numero, secundum Trogum autem ducenti tantum fuisse referuntur. Coram legatis vero Romanis aperte restatus est Pyrrhus, se non mangonum more cum Romanis negotiari, sed curare tantum de gloria et imperio. Cuius ut genero, am, ita magno principe dignam sententiam Ennius apud Ciceronem lib. 1. offic. carmine expressit. Caeterum de horum captiuorum poenis & expiatione, lege Eutropium lib. 3. Alex. ab Alex. lib. 4. cap. 7.

Praedibusq; ac praedijs cauendum] Quid sit praedib. ac praedijs cauere, docet Asconius Pedianus in praetura urbane, de fartis re-

L. Aemilius Paulus.
 Euctus stultorum magister.
 Cannas.
 Hispanorum armata.
 Clades Romanorum ad Cannas.
 Dij non omnia eidem dedere.
 Quadrigati nummi.
 Fatales lib.
 Pyrrhi in remittendis captiuo s humilitas.
 Praedibus praedijsq; cauere.
 G
 His lo-

Et loquens: Bona (inquiens) pradia dicuntur, bona satisfactionibus obnoxia, siue sint in mancipijs, siue in pecunia numerata, pradia vero domus & agri. Hac autem omnia venduntur, si rationi pub. locator sartorum rectorum non responderit. Tu autem Verres (inquit) cum ego sim obnoxius & pradiis, id est, fideiusforibus, & pradijs ap- pofitis, non mihi exactor es operis, sed dominus voluntatis, qui non si- nis me optima mea conditione, id quod volo, de redemptione agere, cum periculum sit meum non Reip. Prædos igitur homines sunt fide- iusfores, quorum res bona pradia nunc vno nomine dicuntur.

Quia nec ærarium exhaurire] De consilio Romanorum ob quam causam captiuos minime redimendos esse censuerunt, vide Polybium præ cæteris lib. 6.

Nil recufandum supplicij foret] Notanda hoc loco Carthagi- niensium seuera disciplina, apud quos si quis imperator aut dux, pra-

uo consilio, licet felici euentu pugnaffet, fædo supplicio in crucem e- larus, morte penas dabat. Ilinc Himilco dux Carthaginiensium à Cn. Duillio superatus, Carthaginem fugit, & à Senatu quesitum, quid sci- endum censerent? Omnibus, vt pugnaret acclamantibus. Feci, in- quit, & victus sum. Hac ratione penam crucis effugit, autor de viris illustribus, cap. 38. Valerius vero Maximus lib. 7. cap. 3. Hac nõ Himil- conem, sed Hannibalem fecisse, sed paulo aliter scribit, ait enim ex in- felici illa pugna, priusquam cladis nuncius domum perueniret, quæ- dam ex amicis compositum & ornatum Carthaginem misisse, vt in- terrogaret, an cum hoste confugere debeat, quod vbi concessum esset, tum ille, confixit, inquit, & superatus est: Romani vero duces qui te- meritate vel inscitia exercitus amisissent, aut fuga & pavoris insi- mulati essent, pecunia aut exilio sæpe multati sunt, teste Alex. and. ab Alex. lib. 4. cap. 7.

Carthagini- ensium seue- ra in duces rei male ge- ste animad- uersio.

IN LIBRVM XXIII. LIVII, QVI AB ALIIS

TERTIVS DECADIS TERTIAE DICITVR, ANNOTATIONES.

Nota res mala opti- ma.

Otisissimum quodq; malum] Videtur respexisse ad illud Plautinum, Nota res mala optima. Quæ sententia deterret, ne temere nouandis rebus studia- nus, vitæmetusq; vitium, quod Græci φιλόκαλον vocant.

Vetuli humanis corporibus] Dixerunt Porphyrius Tyrius in 2. lib. ad Aristot. ἐπιλόγων tradit. Aut igitur Romanis consul menda- cio illi temporis apto augere feritatem hostium voluit, aut Porphyri- us in ea re tradidit, quæ falsa foret, proposito illi suo seruiuit. De quo Victorius lib. 13. V. ar. lect. cap. 20.

Thure & vi- no sit sacrifi- ficurum.

Rem diuinam thure & vino] Vno sacrificabant, eoque, mero, significantes mentis integritatem à dolo & mendacio se iungendam. Thure hoc ipso sanctissima cognitionis diuinæ distributionem comple- ctentes, vt annotat Cælius lib. 22. cap. 9.

Ipforum primores id insigne gerere] Primores intellexit qui equo publico militarent, vt Sigonius existimat de iure ciuium Ro- manorum li. 2. Annulos autem equitum fuisse ornamentum, quo di- stinguerebantur à plebe, idem ibidem docet.

Dictatori equi alicen- dere vitium

Vtequum ascendere liceret] Lege enim, quam nominat Plu- tarchus in Fabio, sanctum erat, ne Dictator equo posset vti, idq; vel ob eam causam, quod, cum plus inesse roboris in pedestribus copijs pu- raretur, propterea in legione permanere, nec locum deserere deberet Imperator, vel quod cum ad alia omnia Dictatoris esset singularis po- restas, in hoc vno voluerunt cum inferiorum videri. Senatus tamen perenti Fabio Maximo Verrucoso contra veterem legem concessit, vt equo veli posset, datumq; id hominis virtuti et tempori, cum casis ad Cannas Romanis, in vno Fabio Dictatore creato melioris fortune spes reposita videretur, Manutius de legibus Romanis.

Bigati qui.

Bigatosq; quingentos] Nummos intellige. Nam nota argen- ti fædere atq; quadrigæ. Et inde bigati quadrigatiq; dicti, autore Pli- nio lib. 33. prout annotauit Budæus lib. 5. de asse.

Voluptas corruptrix rerum om- nium.

Voluptates immodice] Voluptatis & luxuria effectus, verum de Hannibalis voluptatibus præter Lium, vide Val. Max. lib. 9. ca. 1. Silium Italicum lib. 15. copiosiss. Simile autem de Phrygiæ exemplum apud Virgilium lib. 9. Desidia cordi.

Sub pel- libus esse.

Sub pelibus haberi capti sunt] Id est, in tentorijs degere in- ceperunt. Quoniam militum tentoria pelibus obtegebantur, & inde sub pelibus esse dicebantur. De quo Cælius li. 27. ca. 14. Iacobus Renar- dus lib. 4. Variorum cap. 3.

Famis vehi- mentia.

Non tolerantes famem] Fames omnium suppliciorum vltimū. Et sententia cautionibus apud veteres celebrata, teste Platone. Mi- ferrimum mortis genus fame mori. Sumpta autem est ex Homericæ Odysseæ u.

πάτες μὲν εὐχετοὶ θάνατον ἀελοῖσι θεοτοῖσι, λιμὸν δ' οὐκ ἴσον θανάτῳ ποτιμὸν ἔδοσαν. Id est, Dura quidem miseris mors est mortalibus omnis, At perijisse fame, res vna miserima longe est.

Senatum le- gere qui cō- fucurrit.

Dictatorem qui Senatum legeret] Senatus legendi autori- tas, exactis regibus, penes cōsules fuit. Deinde hoc munus & officium ad censors delatum est, qui quinto quoq; anno, & eos, quos tanto ho- nore dignos esse iudicarent, in Senatum admitterent, & eos qui ali- quid offendissent, è Senatu rejicerent. Interdum tamen etiam dicta- torem & Triumuiros legendi Senatus gratia creatos legimus, prout annotat Maioragnus cap. 14. De Sen. Rom.

Curulem magistratum cepissent, nec dum in Senatum lecti essent] Nam per gradus ad amplissimum & altissimum ciui- tatis ordinem omnes serè Roma perueniebant. Id quod præter Lium & Dion. lib. LIV. restatur, cum ait, Senatusconsultum quoddam fuisse factum, vt XXviri ex equitibus crearentur, quorum deinde (in- quit) nullus in Senatum allectus est, nisi quem etiam alium magistra- tum gessisset, ex quo in Senatum legi ius esset. Zamofcius lib. 1. de Sen- natu Romano.

Qui spolia ex Romano hoste] Quod scribit eos lectos, qui spo- lia hostium domi fixa haberent, idita obseruatum scribit Plinius lib. 35. ab antiquis, vt foris & circum limina maiorum suorum fortissi- morum virorum imagines disponerent, affixis hostium spolijs: Nec minorè eorum qui ciuem conseruassent habitam rationem, cum vt idem autor tradit lib. 16. ijs ineuntibus ludos à Senatu assurgit in mo- re esset, sedendiq; tus in proximo Senatu haberent. Zamofcius d. lib. 1. de Senatu Romano.

Lanuuij ad Iunonis Sospitæ] Sospita Iuno in primis celebra- tur Lanuuij magno culta, cuius simulacrum fingebatur cum pelle caprina, & hasta, & scutulo, & cum calceolis repandis, vt de natura deorum scribit Cicero. Sospitam Iunonem, inquit Festus, quam vul- gò Sospitem vocant, antiqui vsurpabant, cum ea vox à Græco videat- ur sumpta, quod est σαῖσα.

Volonum quod fuerat] Volones serui erant, in militiam ad- missi, inde sic dicti, quod prius interrogarentur, vellentne militare. Idq; vt apud Romanos post Cannensem cladem est factum, sic Pausa- nias autor est Persico bello, quod in Marathonis campis est gestum, primum seruos apud Græcos in militia tura admissos. Cælius lib. 25. cap. 23. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 11.

Vadimonia fieri] Id est, sponsones sistendi in iudicio. Nam id vadimonium esse, Varro lib. 3. de lingua Latina docet. Etsi forrè non male etiam de citatione personali intelligi possit. Vadari namq; pro- citare personaliter assuturum vsurpari docet Budæus in annotatio- nibus prioribus ad Pandect.

Lacinia Iunonis templum] Lacinia Iuno sic cognominata ab Italia promontorio. Virus attollit se diua Lacinia contra. Quo loco Seruius scribit Lacinium templum à rege conditore dictum, secun- dum quosdam à latrone Lacinio, quem illic Hercules occidit, & hoc loco expiato iuuenti templum constituit. Meminit templi Iouis Laci- nie infra à lib. 4. & lib. 2. Decad. 5. vbi vide.

Subiectis validis sublicis] Publicæ quæ dicantur superius lib. 2. vide.

Omnibusq; lustris] Lustra hic posuit pro lupanaribus. Veteres enim lustrari pro scortari dixerunt, vt sapius videre est apud Plau- tum.

Canterium in fossa] De Canterio, eiusq; notione multiplici, Cælius lib. 8. cap. 4. Ceterum ad prouerbium quod attinet, licebat eo vri, quoties quis ad id negotij trahitur, in quo nequaquã valeat, aut vbi res vehementer erat impedita, periculosæ, Eras. in Chil.

Conducentq; ex lege præbenda] De horum verborum si- gnificatione Budæus in annotationib. prioribus ad Pandectas. Quan- quæ enim locator sit plerumq; qui precij accipit, & conductor, qui dat, vt fit locator dominus, conductor inquilinus, tamen nonnunquã vice versa euenit, vt locator precium dat, conductor accipiat.

IN LIBRVM XXIII. QVI DECADIS TERTIÆ
QVARTVS DICITVR, ANNOTATIONES.

Occasione & opportunitate] Opportunitas temporis est, quam & occasio licet appellare, nisi quod in tempore occasio, in re ipsa opportunitas videtur dici.

Nul- la re magis quam vestitus mutatione subditi offenduntur, plerumque enim vestitus mutatio, mutationem regni porrendere solet. Hinc scribunt Magos aliquando Persis prædixisse, breui ipsis Macedones imperaturos, quod eo anno qui proximè precedebat, pugnam commissã inter Dariam & Alexandrum Magnum, Darius gladium quem gestare solitus erat, Macedonum more ornasset: Et solet plerumq; gens, quæ alterius gentis habitum assumit, in eius potestatem concedere, vt inquit Curtius. Quid itaque nobis sperandum, qui nostros in habitu Turcico, & Moscovitico, & alibi Hispanico incidere videmus? Deus nobis adsit, & auguria, seu potius omnia auertat.

Quadrigrigii etiam alborum equorum] Equorum alborum vsus valde inuicisus fuit, prout & superius annotatum est: Sic etenim Camillus in inuidiam venit, quod in triumpho curru equis albis iuncto, urbem inuictus efferet, quod humano se fregio, æqualem honorem, parumq; supremo Ioui soli vindicare videretur. Vide Tornebum lib. aduers. 2. 7. cap. 31.

Tarentum. Tarenti potuendi] De huius urbis origine & potentia ex Epthoro leges apud Strabonem lib. 6. Item Plinium lib. 3. cap. 20. Florum lib. 1. cap. 18. Testimonium lib. 3. Silium Italicum lib. 12. Melam lib. 2. ca. 4. Volateranum lib. 6. cap. 8.

Stantes cibum potuendiq;] De varijs animaduersionum militarium speciebus præter alios Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum lib. 1. cap. 15.

Hasta locutionis. Qui hasta huius generis assuerant] Hasta non de auctionibus venditionibus, modis, sed et de locutionibus, quæ publicæ sunt, dici consuevit, vnde assueri hasta appellati eleganter, qui eam conducere consueuerunt, vt annotauit Cælius lib. 2. cap. 17.

Cretio hereditatis quid. Hereditatem regni creuerit] Cretio inquit Vlpianus certorum dierum spatium, quod adhibetur in instituto heredi ad deliberandum, vtrum expediret ei adire hereditatem nec ne. De quo vltimus Renardus de autor. pend. cap. 8. Et Vlpianus in instit. 22. Cernere est verba cretionis dicere ad hunc modum: Cum me Mænius heredem instituerit, eam hereditatem adeo cernog. Varrò lib. 7. de Lingua Latina illud vltimum interpretans: Hanc mihi amicam esse creui, id est, constitui. Itaq; heres cum constituit se heredem esse, dicitur cernere, & cū hoc fecerit, creuisse. Sic accipiendã Cretio in L. 7. C. de iure delib. & in L. 1. & 2. De bonis matris in Cod. Theodosiano.

Cubital. Crebris cubitalibus] Cubital idem est, quod brachiale, Græcis ἀρβύλων appellatum, vt enim fasciolarum crurum sunt, ita cubitalia regmenta sunt brachiorum. Hor. Satyra 2. Ponas insignia morbi. Fasciolas, cubital, focalia. Vide Tornebum lib. 7. aduers. ca. 10. Lambinus in suis ad Hor. stit. annotationibus, Cubital puluinum esse scribit, cui immiterentur veteres inter canandum.

Scorphio. Scorpionibus modicis] Scorphio tormentum est bellicum, sed telum etiam illius tormenti, id est, quod eo tormento mittitur, Oppianus lib. 5. belli ciuili, Scorpione accuratus misso, atq; eorum decurione percusso, videtur enim potius telum quam tormentum significari, autore Torneb. lib. 15. aduers. cap. 1.

Cornicines. Cornicines in via] Tubicines ad bellum vocantur milites, & rursum receptui canentes reuocant. Cornicines buccinatores erant ornamentum totius legionis in ingressu constituti & eius reditu, & quotiescunq; ad aliquod opus exituri sunt, soli milites tubicines canunt, & soli milites ad signa eorum obtemperant, quotiescunq; signa mouenda sunt, cornicines canunt clasticum, Vegetius.

Signa efferri consul iubet] Autore Vegetio libro de re militari secundo, tria Romani in exercitu signorum genera habebant, Aquilam, Dracones, & Vexilla: Aquila totius legionis signum est, quæ portat Aquilifer, Dracones sunt singularium cohortium. Legio enim in decem cohortes diuiditur, quos, qui ferunt, Draconarij dicuntur: Cohortes vero in centurias diuidebantur, singulis centurijs suum erat vexillum, in vexillis singulis notatum erat ex quota cohorte, quanta centuria esset, ne qui milites à signis aberrarent, quod & Dion lib. 41. declarat.

Proditio pro septemuirali iudicio esset] Id est, conferretur hæc proditio, non secus ac si Septemuirali iudicio de ea cognitum esset. Septemuirale iudicium vero dicebatur, quod à septemuiris, qui è septemuirorum ordine erant, exerceretur. De septemuiralibus iudicijs Paulus iureconsultus singularem librum scripsit, vt restantur in descriptione Legis 31. & legis 28. pandectarum Florentinarum, ff. de inoff. testam. Ex quibus colligere licet, Septemuiros de testamentis cognouisse alijq; rebus, quæ commemorantur à Cicero lib. 1. de oratore. Caterum si forma iudiciorum centumuiralium consideretur, quorum ordine septemuiralia continebantur, ijs etiam capitales causas cognosci solitas apparet, eamque magis ad publicorum, quam ad priuatorum iudiciorum ordinem inclinare. Eaque ratione à priuatis iudicijs causas centumuirales visus est Plinius distinxisse Epistolarum libro 6. Interuenit, inquit, acerbis illis & erectis frequens necessitas computandi, ac penè calculos tabulamq; poscendi, vt repente in priuati iudicij formam centumuirale vertatur. Et Quintilianus libro 5. cap. 10. Proprium est, inquit, illud cause quod Amphictyones iudicant, vt alia apud Centumuiros, alia apud iudicem priuatum in ista dem quaestione ratio sit. Nec id etiam ignorasse visus est Iustinianus, cum ita scribit: Magnitudo & auctoritas centumuiralis iudicij non patiebatur per alios transire viam hereditatis petitionis in singulis, L. sui, C. de petit. hered. Per magnitudinem hand dubie magnificam intelligens centumuiralis iudicij formam. Quo etiam iudicio fertur, quod Cicero pro Cæcinnia sic scribit, Ornate & copiose L. Crassus eloquentissimus, paulo ante quam nos in forum venimus, iudicio centumuirali hanc sententiam defendit. Nec aliud referendum est, quod ad hunc modum scribit Quintilianus libro 4. cap. 1. Quibusdam in iudicijs, maximeque capitalibus, vt apud Centumuiros ipsi iudices exigunt sollicitas & accuratas actiones, contemnitque se nisi incedendo etiam diligentia apparent credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari volunt. Caterum de centumuiralibus iudicijs præceteris eruditè & latè differt Iacobus Renardus libro singulari pro tribunali, cap. 20. Franciscus tamen Hotomannus, vbi in sua descriptione magistratuum Romanorum de centumuiris tractat apud Quintilianum lib. 4. cap. 1. Capitalia dici putat, non publica, sed ea in quibus de capite ciuis R. ageretur, vt in causis liberalibus, Verum quam rectè ipse viderit.

Pyrrius proditorum] Pyrrho namq; bellum contra Romanos in Italia gerente, eius medicus ad Fabricium consulens scripsit, offerens si premium sibi ostenderetur à Romanis, veneno se regem necaturum, cuius scelus Fabricius auersatus, cum in eandem sententiam collegam adduxisset, literas prope ad Pyrrhum misit, monens vt caueret insidias. Pyrrhus itaq; perlecta consulis epistola, deprebensusq; insidijs, medicum affecit supplicio. Fabricio et populo Romano gratia referenda causa gratis captiuos donauit, vt scribit Plutarchus in vita Pyrrhi. Huc vero pertinent Octauiani Augusti & Antigoni quoq; apophthegmata, qui dicebant proditores quidem dum proderent amandos, post factum vero summo odio prosequendos esse. Significantes his, qui prodicione profuerunt, nihil deberi gratiæ, licet officium quod præstant, pro tempore gratum sit.

Signa Romanorum triplicia.

Septemuirale iudicium

Proditio à matre, non proditores.

IN LIBRVM XXV. LIVII, QVI AB ALIIS DECADIS III. LIB. V. DICITVR, ANNOTATIONES.

Riumuiri capitales] Ii post quaestores parricidij creati de omnibus cognoscebant, quæ prius iudicare solebant quaestores parricidij. At post constitutas quaestiones perpetuas (quo L. Censorino, & M. Manilio factum fuisse scribit Cicero) quum praetores qui de eis quaererent instituti sunt, tunc triumuiros ad columnam Mæniam

in foro tantum cognoscere ceperunt, de seruis & ceteris extreme sortis hominibus, itemq; de eorum sceleribus, qui cum ciues Romani non essent, vt in vrbe habitabant, carcerisq; custodes erant, eorumq; interuentu in eos animaduertebatur, qui extremo supplicio damnati essent, vt annotat Onuphrius in Comment. lib. 1. Fastorum.

Huic petenti adilitatem] Magistratum enim gerendorum ordinem

ordinem Romani obseruabant, primo enim gerebatur quaestura, post adilitas, adilitatem sequebatur praetura. Post praeturam gerebatur consulatus, postrema erat censura. Multos autem hac lege amaria solutos fuisse legimus, ex quibus primus fuit Africanus, qui cum iuuenis adilitatem perereret, non sine maxima contentione Senatus & plebis consul creatus est, ut scribit Appianus in Libyco.

Regator quis.

Cistellaq; allata est] Cum enim comitia haberentur, erat qui cistam deferrebat colligendis per tribus suffragijs, isq; rogator dicebatur. Ex multis vero locis apertum est cistam deferre solitum cum ipse sum, qui habebat tributa comitia, prout ostendit Gruchius lib. 2. de comitijs Rom. In cistas autem populus tabellas sui suffragij mittebat per pontes transiens. Cistella vero in sortiendi mentio est in Casina Plauri, de quo vide Tornebum lib. aduers. 13. cap. 13.

Latinius suffragiorum Romae habuerunt.

Latini quoque tributa ferrent] Latini enim non tam iure ac legum necessitate, quam beneficio & benignitate Romanorum magistratum ius suffragiorum Romae habuisse leguntur. Idq; non modo tributa comitijs, sed etiam centuriatis: Et si enim Romae non censeretur Latini, sed in suis ciuitatibus, poterant tamen ita se adiungere ad centurias vnius cuiusdam tribus, cui sorte obtigisset, ut Latini in ea suffragium dicerent, ut cum prima classis centurijs hi suffragium ferrent, qui erant primi census apud Latinos, cum centurijs secunda classis, qui erant apud eos secundi census, et ita deinceps. De quo Gruchius de comitijs populi Rom. lib. 2. cap. 3. circa finem.

In ordinem redigi.

In ordinem coactos esse] In ordinem redacti, inquit Priscianus lib. 18. dicuntur, qui contempti sunt, inter viles numerati & abiectos, id quod & infra Linus lib. 43. resari videtur. Tribuni plebis, inquit, in ordinem redacti pro contemptis sunt habiti. Hoc Graeci Encyclos appellare videntur, ut annotat Caelius li. 25. ca. 18.

Vadeti qui.

Vades daret] Vades sponsores in re capitali dicuntur, autore Festo, idem confirmat lib. 3. de duobus Pythagoreis loquens. Vide Budaum in prioribus annotat. ad Pandect.

Multa certare.

Omissa multa certatione] His verbis apparet, moris fuisse, ut Tribuni plebis multa dicerent, vel ut alij loquantur, insisterent, quae postea populi suffragijs in comitio vel irrogaretur, vel abrogaretur, vel etiam remitteretur, quo tempore multa certare dicebatur. Non enim tribuni multa dammare poterant, sed tantum rogare populum, apud quem cum velis non iure multatum se contenderet, his illa multatitia ad sepebatur. Haec Budaus.

Exilium triplex.

Videti eum in exilio esse] Exilium triplex est, inquit Marcellus aut certorum locorum interdictio, ut lata fuga, aut ut omnium locorum interdicatur praeter certum locum, aut in fule vinculum, id est, relegatio in insulam, L. Exilium. ff. de interd. & relegatis. Quibus verbis triplicem exilij speciem constituere videtur, ut eius vocabuli significatione, relegationis & deportationis pena includatur. De quo vide latius differenter, Franciscum Duarenum li. 1. anniuersaria rum disputat. cap. 37. Iohannem Robertum Aurelium sententiarum

lib. 4. ca. 11. Qui vero solo exilij nomine aqua & ignis interdictio varius intelligitur, ideo Linus adicit ipsi aqua & igni placere interdici. Quae pena in ciuitatibus penitus ademptum fuit, quasi earum reru vsu interdicto, sine quibus hominum vita constare non posset. Quia haec duae res humanam vitam maximè continent, de quo quam plura eruditissime congegit L. 2. ff. de Penis, in suis annotationibus ad Pandectas. Notat quoque, ex hoc L. iij. loco Blondus Roma triumphantis li. 4. quod licet inter exilium, & aqua & ignis interdictionem omnium maximam animaduersionem plurimum interfuerit, aliquando tamen coniunctioni fuisse exilium aqua & ignis interdictioni.

Aqua & ignis interdicio.

Foris, conciliabulisq;] Liuius per fora, & conciliabula, omnia quae extra vrbe erant, maiora & minora oppida, castella, & loca intellexisse videtur, in quibus essent conuentus aliqui iuridici, prout annotat Tornebum lib. 1. aduers. cap. 11. Alias vero forum locus erat nominationis, & negotiationis, vbi etiam dicebatur, ut forum Flaminij, forum Iulij, forum Licinij, de eorum nominibus, qui ea constituenda curarunt. Conciliabula vero cum loca essent, in quibus ius dicebatur, & in concilium conueniretur, tamen foris inferiora erant, interdum tamen in municipijs ascendebant.

Fora, Conciliabula.

Triumui] Triumuii edibus sacris incendio consumptis restitendis & sacris conquirendis instituti. Hi an extraordinarij sacerdotes vel prophani fuerint, Onuphrius dubitat.

Triumuii.

Corruptis adituis duobus] De huius nominis Etymologia Gellius lib. 2. cap. 6. Quiddam adituum dictum arbitrantur, quod edes sacras taeatur & curet.

Aditui.

Concubiam nocte mouit] Concubiam noctem hic vocat Liuius cum contenebrauit, secus atque Varro in lib. 6. de lingua Latina, qui concubiam vocat noctem intempestam, cum tempus agendi nullum est. Victorius lib. 8. variarum lectionum cap. 3.

Concubiam nox.

Ex carminibus Martianis] Haec carmina Martij Alciatus li. 5. Parergon cap. 18. ita in pedes digerenda putat:

Annem Troiugena Cannam Romane senge,
Nec te alienigena in Campo cogant Diomedis
Conferuisse manus pugnando: Sed neque credes
Tu mihi tunc, donec completis sanguine campum,
Multaq; millia caesa tuorum deferat annis
In pontum magnum terrae frugiferae,
Piscibus, atq; aubusq; ferisq; coloribus terras,
Ut suat esca caro tua, nam mi ita Iupiter orsus.

Concubiam nox.

Hoc modo Syracusa capta] De expugnatione Syracusae praeter Liuium Florus li. 2. ca. 6. Silius Italicus li. 14. Val. Max. lib. 8. cap. 7. li. 1. ca. 6. & li. 5. ca. 1. Sabell. li. 4. Ennead. 5. Facta est autem secundum plerosq; anno ab vrbe condita 543.

Sed in rebus asperis] Haec sententia ab Herodoto mutuata esse videtur, qui in πολυπραγία inquit, μετὰ τὰ πλεονεκτηματα μετὰ δόλοισι κινουσι τοις θεοις, καὶ τὰς πόλεις ἀποδιδουσι.

IN LIBRVM XXVI. QVI ALIIS SEXTVS
DECADIS TERTIAE DICITVR, ANNOTATIONES.

Anquirete.

Apite anquiredum] Anquirere pro verbo Latine dicit, quod Cicero querere. Vnde sapè apud eum pecunia anquistum legimus, id est, conclusum pro multa vel emenda, & anquirere capite pro criminaliter contra aliquem procedere. Hoc idem Cicero vocat estimare licem capitis, hoc est, actione rei persecutoria non vri, sed criminaliter intendere, & ut vulgo loquimur, conclusiones capitales concipere. Sic & Perduellionis iudicare antiquo more dictu est, ex imitatione Graecorum, qui ὑπερὶν dicunt pro diem dicere, & vadi monio capitali obstringere, Budaus in annotat. ad Pan. Ceterum, Anquiro & anquisitiones, vocabula esse Romana, & honesta tradit etiam Petrus Crinitus li. 1. De honesta disciplina, cap. 14.

Perduellionis iudicare.

Hastae velitaros.

Hastis velitaribus inest] Hastae velitares erant iaculatoriae, id est, quibus eminus iaculabantur, proinde alijs leniores, de his Ouidius ita scribit:

Vrge, petit primo plenum flauentis arenae,
Nondum calfacti velitis hastae solum.
Hastam velitarem Polybius videtur ῥεδοπον appellare, de quo plura Tornebum lib. 14. aduers. cap. 11.

Qualis in defectu lunae silenti nocte] Aes in sacris & ex cantationibus magnam habuisse vim & autoritatem, ex Scholiaste Theocriti in pharmaceutria, proptereaq; in luna deliquis adhiberi solitum tradit Caelius lib. lect. antiq. 19. cap. 10. & rursus lib. 29. cap. 6. Hinc Ouid. lib. Metamorph. 4. videtur cecidisse, Cum frustra resonant era auxiliaria Lunae. Et lib. 7.

Te quoque, Luna traho, quamuis temerata labores
Aera tuos minuant.

Media P. Valerij] Media sententiam sequendam supra ostendimus, vide autem de eo Ferrandum Aduncensem li. 2. explicationum in ius ciuile ad §. Cum ex aliena.

In religionem ea res] Id est, Pani interpretati sunt, id dijs non placere, ut pro vrbe Roma capienda confingeretur, vel ut vrbs Roma armis oppugnaretur, Budaus in prioribus annotat. ad Pan.

Lictorem lege agere iuberet] Id est, ut ex officio suo ageret, & sententiam in damnatos exequeretur, ἡ δὲ νόμος ῥηθῆναι ἐλάσσονος. Valerius lib. 3. aliter accepit, Deligatis ad palum hostibus, literas à patribus scriptis nequicquam Capuanis salutaris accepit. In sinistra enim manu, sicuti erant tradita reposuit, ac iussu lictore lege agere, tum demum aperuit. Lege agere pro victos virgis cadere, et deinde securi ferre posuit, exequendo scilicet sententiam, quam eis tulerat Budaus in prioribus annotat.

Lege agere.

Inire suffragium] Budaus in prioribus annotationibus in Pandectas legit consusum suffragium, per id intelligens, cum turba quasi turmatim suffragantur.

Professus se petere] Proferri est in concione publice data nominis voluntatem suam de aliquo magistratu populi suffragio obtinendo declarare, ut Budaus interpretatur. At Gruchius li. 1. de comitijs Romanis ostendit professionem nihil aliud fuisse, quam publicam ac solemne voluntatis sua declaratione, de magistratu, si populus ita vellet, obtinendo, etiam citra nominis datione: Ceteru quod dicit omnes homi-

Proferri quid.

Imperium quid.

homines iustisse Scipionum imperium in Hispania esse, sciendum est duo Imperij verba apud Livium aliosque contineri, potestate videlicet exercitum habendi, & belli gerendi, quod Plutarchus in Cicerone, ubi de hac re loquitur, dixit: *επαρτωσ ηρερον, η καταλεγον ο πασαν δεοιτα.*

A Deo acti-
oni exordi-
um sumen-
dum.

Ingressusque ædem] Iouis scilicet, ut iuxta divini Platonis sententiam omnium negotiorum exordium a Deo sumendum esse doceret. Quod enim in triverni gubernator, in curru vector, praeantator in choris, dux in urbe, Imperator in exercitu, hoc est ut Apuleius ait, in mundo Deus, cuius favor nisi conatibus nostris aspiraret, manca est omnis humana industria. Vide notata in hanc sententiam in proemio libri primi supra.

Anguis Io-
nis genius.

Anguis immanis] Quem superstitiosa antiquitas genium Iouis fuisse putavit. Hanc historiam ex Oppio & Higino copiosissime leges apud Gellium lib. 7. cap. 1. Valer. Max. lib. 1. cap. 3. Plutarchum in eius vita, &c.

Marcello
triumplus
denegatur.

Id non impetrauit] Marcellum enim aduersarii incusabant, primum quod non tantum homines, verum etiam Deos, perinde ac captiuos in triumphum duxisset. Deinde quod Romanos pulcherrima & mirabilia Graecorum opera, quae antea incognita fuerunt, venerari atque, sufficere docuisset. Sed & alia causa subsuit, nimirum quod ad res gerendas sine magistratu missus fuisset, qui enim ea conditione erant, etsi res triumpho dignissimas gessissent, triumphare lege vetabatur. Itaque nec P. Scipioni ob recuperatas Hispanias triumphum senatus decreuit. Pompeius tamen Magnus Sylla dictatore cedente, contra legem eques adhuc Romanus triumphauit. Manutius de legibus Romanis.

Triumphantes
in monte
Albano.

In monte Albano] Aduersante senatu Romano populum sapere triumphos decreuisse legimus, cum res bello gestae dignae viderentur. Item plures cum Roma honores negaretur, de sua sententia, sed in Albano tantum monte triumphos egisse, Alex. ab Alex. lib. 6. ca. 6.

Ouille in co-
mitijs.

Secreto in ouili] Locus in quo centuria prerogativa erat, nominatim appellatur ouile, in quem locum Centuria seniorum ingredi non licuisset, nisi potestate facta a consule. Ouile vero dicebatur propter similitudinem, quod vndique cancellis clausus esset, in quo loco cum essent, suffragium dicebant, ita, ut interim non liceret alijs in eo loco esse. Huius etiam loci meminit Dionysius li. 10. ubi de comitijs L. Quinctij loquitur, & Lucanus cum ita scribit: Et misera maculauit ouilia Romae. Grucchius lib. 1. de comitijs Rom.

Obsecratio.

Obsecratio in vnum] Obsecrationem appellat precationem, quam pontifex ipse praebat populo subsequenti verba praecantis, ut docet Torneib. lib. 22. cap. 31.

Quinquatrus.

Quinquatrus fuit] Quinquatrus & quinquatria, verumque enim dicitur, feria erant in honore Mineruae instituta, sic dicta, quod quinque diebus fierent, ut Ouidio etiam placet, dum scribit:

Vna dies media est, & sunt sacra Mineruae,
Nomina quae a iunctis quinque diebus habent.
Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro,
Causa quod est illa narrat Minerua die.

In iussu po-
puli Romani
de citate
Romano ni-
hil agere li-
cuit.

Per senatum agi] Etsi enim ordinis senatorij potestas maxima esset, nihil tamen de civibus Romanis iniussu populi Romani decerneret, vel statuere poterat. Prout Budaeus in prioribus annotationibus & Maioragius cap. 11. de senatu Romano annotarunt.

Si quid iniungere inferiori velis] Huc haud dubie respexit Claudianus, cum ad Honorium inter cetera scripsit:

In commune iubes si quid, consensu tenendum:
Primus iussa subi, tunc obferantior equi
Fit populus, nec ferre vetat, cum viderit ipsum
Autorem parere sibi, componitur orbis
Regis ad exemplum, nec sic influctere sensus
Humanos edicta valent, quam vitare gentis.

Respublica incolumis] Thucydides hac sententia est, apud quem Pericles libro 2. in oratione dicit: *εγω δε ηγαμαι πολιν πλεω εμπασαν θεουμενλω ο φελειν τος ιδιωτας, η καθ' εχθρον ηδη πολιστην ομαρτυσαν, εδρολαν δε εθ αλλομενω, cu alijs quae ibi sequuntur.* Et alibi existimat aequè bonum ciuem esse, & illum qui patriam aliquam corporis, & qui possessionis aliquid pro ciuitate amittere non dubitat. Et apud Stobaeum sermone 41. (in fallor) Polycticus inquit: *πολις εδ ερημην, μεγιστη ερθωσις εστι, η εν ταυτα εστι, η ταυτα σωζομενον παυτα σωζειται, η ταυτα φθειρομενον, τα παυτα διαφθειρεται.* Id est, Ciuitas prospere agens, felicitas est maxima. In hac insunt omnia: hac salua cuncta seruantur, hac pereunte nihil non pessum it.

Ferrea iniecta manu] De manibus ferreis cornibusque, nihil dicere necesse est, vide Bayssum de re nauali de hisce.

Carthaginem nouam] De hac copiose Strabo lib. 3. Plinius libro tertio, capite 3. Pomponius Mela libro 2. cap. 6. Volateranus lib. 6. capite 5.

Tres recuperatores] Recuperatores, ut ait Festus, primum dicti sunt, qui inter populum Romanum & ciuitates peregrinas de rebus priuatis reddendis recipiendisque, cognoscebant, ea enim recuperatio dicebatur. Postea vero etiam iudices a praetore post iudicium constitutum dati, ita appellari coepi sunt, ut li. 4. ubi eorum quoque mentio fit, annotauimus. Meminit eorum quoque Gellius li. 20. ca. 17.

Scipio percunctatus patriam] Alij ad se adduci vetuisse scribunt: ne visa virgine animus ad libidinem pelliceretur. In oculis enim non exigua natura posuit motuum declarationem. Quamobrem ab eorum morionibus omnis est abijcienda leuitas, & impudentia, et cum nulla pars corporis vacare debeat continentia, oculos maxime oportet habere homines continentes: quos Seneca de reuendjs fortuitorum vitiorum omnium irritamenta & scelerum duces vocat.

Si fruiliceret ludo ætatis] Plutarchus in Apophtheg. ait Scipionem dixisse, libenter se accipere puellam si homo priuatus, non Imperator esset. Quo dicto docuit, se iuuenem forma puella corrupti non potuisse, quod minus meminisset, quid Imperatorem deceret, qui in omni vita virtutis & honestatis debet suis exhibere exemplum. Vide Val. Max. lib. 4. cap. 3. Eutropium lib. 3. cap. vlt. Gellium lib. 6. ca. 8. Sabellicum lib. 1. cap. 4. Et hinc exempl.

Cui Aludcio nomen erat] Plutarchus in vita Africani hunc sponsum Luceium vocat.

Præpilatisque missilibus] Præpilatas inuenimus hastas dici, quae ferreas habent cuspides, quasi praeferratas, quamquam & præpilatum sit quoque, quod ferro vitique caret, sed in micronem tamen est exactum, ut locustarum cornua, prout Caelius annotat lib. 21. cap. 16. Atque in hac quidem significatione præpilata missilia accipienda esse videntur.

Ferrea ma-
nus.

Carthago
noua.

Recupera-
tores.

Scipionis
continentia.

Præpilata
missilia.

IN LIBRVM XXVII. QVI ALIIS SEPTIMVS
DECADIS TERTIAE DICITVR, ANNOTATIONES.

Galeria tri-
bus nomē.

Aleria iuniorum] Galeria hic nomen tribus est, ex qua erat ea iuniorum centuria, quae fuit prerogativa, ut annotat Grucchius lib. de comitijs Roma. & lib. 2. Meminit eius & Plinius li. 7. ca. 49. Vide ea quoque supra de Galeria tribu annotata sunt de tribubus Romanis.

Maximus
Curio.

Maximi Curionis] Curiones erant, qui curijs praesidebant à Romulo instituti curiarumque, suffragijs creati, de quibus lib. 2. in Numma Dionysius. His qui praesidebat Curio Maximus dictus, cuius auctoritate (ut inquit Festus) ceteri curiones regebantur. Hic curiatis comitijs semper creatus est.

Aurū vicef-
marium.

Aurum vicefimarium] Id optimum fuisse ex hoc Lini loco apparet. Hodie autem aurifices aurum Vasclarium & Vasiale ferè vicenarium dicunt, ut Budaeus annotauit lib. 3. de asse. Vasi enim raro ex auro puro & mollissimo sunt, ideo quod illud aurum vsuram non fert, atque atrectationem sine magno interitimento.

Sanctiore arario] Sanctius ararium in intima parte ararij erat. Erat autem ararium in arce munitissima Capitolij, in aede Saturni constitutum. Vbi non tantum pecunia publica, sed etiam leges & senatus consulta, & acta omnia diligentissime seruabantur. Aedem enim Saturni potissimum ad haec officia delegerant, quoniam Saturni tempore nullam in hominibus, neque auaritiam, neque improbitatem fuisse memorie proditum est, ut Maioragius cap. 11. de senatu Romano tradit. Ceterum diligentius veterum annalium verba consideranti, tria araria fuisse patet. Vnum in quo ciuium tributa, ac sociorum vectigalia & praeda imperatorum asseruabatur, quo sumptus bellorum ordinarij sustinebantur. Alterum sanctius, de quo hic Livius. Id quod à Pompeio apertum tradit Cicero lib. 7. Epistolarum ad Atticum. Tertium fuit, in quo pecunia Gallici belli causa seruabatur, quam Gallico bello collatam refert Appianus libro 2. cum execrationibus eam motum non iri, nisi bellum Gallicum impenderet, ex hoc pecuniam Caesarem abstulisse, idem Appianus testatur, quod dice-

Ararium
sanctius.

Aratia tria

ret, nihil esse quod amplius de Gallis metueretur, quos ipse funditus sustulisset. Dion vero & Plutarchus ararium in vniuersum ab eo ex-pilarum scribunt. Sigonius de antiquo iure ciuium Romanorum, lib. 1. cap. 16.

Endi Apol- linares.

Ludos Apollinis sicuti his annis voti] Ex vaticinio Martij vatis, carmineq; Sibyllino, cum repentino hostis aduentu, plebs ad arma concitata, hosti occurreret, & nubes sagittarum in aduersos visa feriret, hostes fugaret. Vnde Macrob. existimat victoria, non pestilentie causa ludos institutos. Hi vero prius incerto tempore celebrati fuerunt, post a Licinio Varrone pratore lege lata, III. Nonas Quintilis celebrati, boue aurato, capris duabus albis auratis, Seruius in VI. Aeneidos: Festus hos ludos laureatum populum spectasse scribit, stipe data pro cuiusq; copia.

Crepido.

Altera Crepido] Crepido proprie est praeuerti saxi altitudo & moles. Virg.

Supercilij.

Fortè vatis celsi coniuncta crepide saxi, Expositis stabat scatis. Infimo stantem supercilio] Supercilium hic vocatur elatior pars collis, quod emineat. Sic Virg. 1. Georg. Ecce supercilio clauso tramitis vndam. Victorius li. 2. ca. 14. var. lect.

Litare quid

Serum post malè rem] Prouerbiale hoc est: de cuius origine Erasminus in prouer. Post bellum auxilium: Simile huic est: Machinas post bellum adferre.

Marcelli conuilis mors.

Negabant iure] Nam pro dignitate magistratum inter ceteros illa lex fuit, ne is, cuius pater in potestate hostium esset, magistratum caperet. Videlicet hoc indicarunt sapientissimi viri, hominis non liberi filium Rempub. administrare nimis indecorum esse, vt annotat Manutius de legibus Rom. Atque hinc questio illa de pratore Barbarij Philippi apud Iureconultos nata: de qua prater Vlpianum Torneb. lib. 7. aduers. cap. 7.

Marcelli conuilis sepul-tura.

Hostia maiores sine litatione caesae] Litare sacrificiorum verbum est, desumptum à Greco λίσσιν. Est verò litare ritè sacrificare & impetrare. Nihil enim sacri mancum, nihil monstrum conueniebat, nam si viscera pallere, tetrig; macula suffusa apparuissent, si iscur tabidum, si pulmonum fibra defuissent, non licendum veteres gentium sacerdotes existimarunt. Hinc Martialis: Non quacumq; cadit hostia caesa, litat.

Marcelli conuilis sepul-tura.

Transfixum lancea] Lancea quam Graeci λανξίον vocant. De huius moris lege Orofium lib. 4. cap. 18. Eutrop. lib. 3. cap. 2. & Plutarchum in eius vita: Quae autè fraude Hannibal clarissimè duce vice-rit, prater Liniu exposit Plutarchus in Marcello. Frontinus lib. 2. cap. 2. Stratagem. Val. Max. lib. 1. cap. 6. meminit Plinius lib. 11. ca. 37.

Nemea.

Corpus tepelit] Hannibal vbi Marcellum cecidisse sensit, corpus splendide & magnifice ornatum cremauit: deinde reliquias argentea in vna conditis, coronam imponens auream, filio misit, quae diu ferrentur, interuenere Numide, portantesq; adorti sunt: & hinc inde tumultuantes sparserunt. De qua re plura apud Plutarchum et Valerium lib. 5. ca. 1. Vnde & autor de viris illustribus in eius vita: In-fidij Hannibalis deceptus occubuit, et magnifice sepultus, ossa Romae reniisse, à predomibus intercepta, perierunt.

Latine omnes loquentes excitant vigiles] Hic locus satis ostendit populum Romanum semper Latine locutum fuisse, & vnicam eius linguam, quae patricij, equites, plebei, rustici, militesque & alij omnes loquerentur. De qua re vide dissectionem Francisci Floridi Sabini lib. 2. succis. lect. cap. 1.

Solenni Nemeorum] Sant autem ludi Nemei à Nemea syl-ua in Achemori honorem instituti, et amessi à Motorcho, qui Hercule suscepit, cuius filius à Leone interemptus fuerat, eo enecato primùm institutos dicant, in quibus maiorum imagines, sicut in funebri pompa, longo ordine repraesentare, atq; eorum cursu, simul disco, cestu

& palastra dimicare, victoresq; apio coronare solebant. Lege Alexan- drum ab Alex. libro 5. cap. 8. Blondum lib. 2. Caesium Rhodiginum lib. 13. cap. 17.

Olympiae ludicrum] Quatuor in Graecia certamina fuerunt, Olympias appellant, Nemea, Pythia, Isthmia, Olympia, quae & qualia fuerint, tradit Lactantius Placidus in princip. 6. Thebaidos apud Stratum: De Olympicorum autem institutione & successu doctè Caesius Rhodiginus cap. 38. lib. 7. antiq. lect.

Olympiae ludicrum.

Postis simulatibus] Simularem inter Reipub. administra- tores alienam esse debere, hoc exemplo docemur. Quemadmodum enim concordia paruae res crescunt, ita quoq; (vt verissimè Salustius dixit) discordia maxime dilabuntur, & tum maxime, si ipsi inter se principes parum consentiant. Vnde Aristides cognomento Iustus, qui felicissimè semper Reipub. administravit, è concione quadam (in qua frustra Themistocli obstiterat) discendens, clara voce restatus est, res Atheniensium incolumis esse non posse, nisi & ipsum Themistoclem in barathrum conijcerent. Satis esse multò existimans ire in carcerem, quam ob duorum simulatam minus rectè consuli publicis com- modis, Plutarchus in vita Aristidis.

Simulas in ter reip. ad- ministrato- res aliena esse debet.

Lutum Marica] Marica dea Minturnensium Augustinus li. 2. de ciuitate Dei capite 23. Meminit eius Plutarchus in Mario. Serui- us in 7. Aeneidos: Maricam dicit dam littoris Minturnensium iux- ta Lirim fluiuium. Sunt alij, qui per Maricam Venerem intelligat, cuius sacellum fuit iuxta Maricam, in quo erat scriptum vno à p. p. sitis.

Marica dea.

In Armilustrio] Armilustrum; vt Festus ait, festum erat, in quo res diuinas armati faciebant, ac dum sacrificabant, tubis canebant. Hunc verò lustrandi morem Seruium regem primò instituisse fe- runt, & armilustrum nuncupasse: In hoc illud maxime obseruare consueuisse accepimus, vt ij qui hostias ducebant, bonis & faustis no- minibus appellati eligerentur. Ex hac enim re certa omnia prosperi vel sinistri euentus veteres captabant. Alij hanc exercitus lustratio- nem ita peragebant, suem, ouem, taurum, qui puri essent, ter circum acies instructas praecedente pompa ducebant, Marique Deo immo- labant.

Armilustri

Aruspices ex Hetruria acciti] Aruspices ex Hetruria cur ac- cipi soliti, supra annotatum est, vbi vide.

Colonos maritimos] Vel hic Liuji locus testimonio est, coloni- as aliquot militiae vacationem habuisse. Sic & bello Antiochino, cum eadem maritima colonia, Lioio teste, in classsem cogerebant, Tribu- nos plebis appellarunt, à quibus ad Senatum reiectis, Senatus decre- uit, vacationem rei naualis non esse. De qua re Sigonius lib. 2. ca. 3. de antiquo iure Italiae.

Coloni qui da militiae vacatione haberunt.

Senam oppidum] Inlytram Thusciae ciuitatem, quam Bren- num Gallorum ducem, pro senibus, valetudinarijsq; & armentis ex- truxisse anno ante Christum natum 362. quidam ferunt. Polybius au- tem Senones pulsos à Romanis aliam coloniam eius nomine Senae, quae apud Adriaticum reliquerunt, condidisse prodidit, vide Plinium lib. 3. cap. 5. Volaterranum lib. 5. cap. 2. Geographia.

Senae.

Metaurum flumen] Scilicet Vmbriae, de quo Strabo lib. 6. Pli- nius lib. 13. cap. 3. & lib. 3. cap. 5. Pomponius Mela lib. 2. cap. 4. Volaterr. libro 6. cap. 7.

Fabrile scalprum] Scalpro, malleo, & veru, Romanos olim in Elephantis perimendis vsos fuisse, annotat Robertellus libro 2. Emen- dat. cap. 53. Scalprum autem instrumentum notius est, quam vt in- dicari debeat.

Scalprum.

Quinquaginta sex millia] Orofius numerum amplificans, sexaginta tria millia occisa, capra quinq; millia quadringenti refe- runtur.

Caput Hafdrabalis] Vide hac de re quoq; Frontinum li. 2. ca. 9. Silium Italicum lib. 15. qui hanc historiam graphice depingit.

IN LIBRVM XXVIII. QVI ALIIS OCTAVVS DECADIS TERTIAE DICTVR, ANNOTATIONES.

Lupi quid.

Vpi supernè iniecti] Lupos ferrulas manubria- tas agræstium vsibus accommodas interpretat Caes- lius lib. 21. cap. 24. lect. antiq. Tornebus lib. 11. cap. 28. aduers. Lupus (inquit) ferreum est instrumentum, vnicum, simile dentium lupinorum. Et ita potius hic intelligendum, quam iuxta Caesij interpretationem crediderim, li- cet & Tornebus loco praedlegato lupi nominatione ferrulam manu- briatam apud Palladium intelligi posse consueatur.

Dolabrisque caedebantur] Dolabra rusticum instrumen- tum, quo in oblaqueationibus vtuntur rustici, atque item glebis dis- sipandis inter arandum. Sed & dolabris sabrata Saguntinorum mu- nia scribit T. Lilius, vide Caesium libro decimonono capite secundo antiq. lect.

Dolabra.

Pelta cetrae haud dissimilis] Pelta Amazonum proprie fuit, Pelta- quam Xenophon scribit hedera folio fuisse confimilem, Virg. Ducit Amazonidum lunaris agmina peltris.

Pelta.

Premisso

Edictū præmittere. Præmissio edictū] *Consuetum erat ut suis hostium copijs, rediens in urbem imperator, edictum præmitteret, ut Senatus conveniret. Siquidem Imperator qui ex bello rediret, nemini eorum, qui in urbe adessent, imperio & potestate cederet. Nam minoribus à magistratu urbano Senatus dabatur. Id vero fiebat vel ad adē Bellona, vel Apollinis, quam extra portam Carmentalem fuisse Pedianus refert in orationis in toga candida commentario. Nam verum audiendarum causa Senatus extra urbem haberi ideo custoditum est, quod ut Appianus lib. ii. & Plutarchus in Cesare scribunt, lege cautum esset, ne quis urbem ingressus iterum triumphans iniret. Zamocinus libro 2. de Senatu Rom.*

II. Portam Carmentalem. C. Claudius equo] *Elegantissimū animi moderationis in Nerone exemplum, ut qui licet Liuji Salinatoris in Hasdrubale opprimendo participes glorie fuerit, tamē triumphantē equo sequi, quam triumpho (quē Senatus ei aequē decreverat) vri maluerit. Vide Val. Max. lib. 4. cap. 1. Vide de oratione Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 17.*

Claudij Nerone ratio. C. Claudius equo] *Elegantissimū animi moderationis in Nerone exemplum, ut qui licet Liuji Salinatoris in Hasdrubale opprimendo participes glorie fuerit, tamē triumphantē equo sequi, quam triumpho (quē Senatus ei aequē decreverat) vri maluerit. Vide Val. Max. lib. 4. cap. 1. Vide de oratione Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 17.*

Principia qua. Iura reddere in principijs] *Acie ad pugnam instruenda hie ferē ordo erat: In prima acie leuis armatura, id est, velites siue rorarij, siue ferentarij, item funditores & sagittarij erāt, hi leuibus certaminib. pugna inchoabāt, in secunda acie principia siue principes locabantur, sic dicti, quōd à principio gladijs pugnabant, ut ait Varro. In tertia acie subsidia statuebantur, qui milites subsidia dicebantur, quia subsidium ferebant principijs festis & fatigatis. Sed hic ordo pro loco & tempore mutabatur, vel ex toto vel ex parte.*

Subsidia. In tertia acie subsidia statuebantur, qui milites subsidia dicebantur, quia subsidium ferebant principijs festis & fatigatis. Sed hic ordo pro loco & tempore mutabatur, vel ex toto vel ex parte.

Pœna suos auctores tenere debet. Vnde orta culpa benef. confisterer pœna] *Sic Imperatores Arcadius & Honorius benignissimē Eurybiano præfecto prætorio rescripserunt, peccata suos teneant auctores, nec ulterius progrediatur metus quam reperitur delictum, singulis hoc iudicibus intimari præcipientes, L. Sancimus. C. De pœnis. Et inde sumpti sunt versiculi vsitati:*
*Autores proprios sua crimina iure tenebunt,
 Nullus plectatur nisi qui peccator habetur:
 Glossa c. que sunt: De his que sunt à maiore parte caput.*

Sicut natura maris] *Sic Cicero pro Plantio, quod fretū, quem Euripum, tot motus, tantas, tam varias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes & quantos aestus habet ratio comitorum. Vide Erasmus in proverbio: Euripus homo. Vide etiam de Euripo notata infra lib. 45.*

Scelus nullam rationem habet] *Sic Quintilianus lib. 5. De Scelus nullam rationem loquens, præterea inquit, cur potissimum illo loco, illo modo aggressus sit. Qui et ipse diligentissime tractatur pro eodem loco, an etiam si nulla ratione ductus est, imperu raptus sit, & absq. sententiā. Nam vulgo dicitur, Scelera non habere consilium.*

Locus in delautiaq;] *Quo legatis hostij gratia dabatur, Lautia. Lautia dicebatur, autore Festo. Sic infra lib. 42. Questum ecquid non ita adissent magistratum, ut ex instituto, loca, lautia acciperent.*

Rem actam hodierno die agi] *A iudiciorum consuetudine Rem actam sumprum, quas non erat, iterū agere causam de qua iam pronunciatum esset. Plautus, actam rem agis, id est, incassum laboras.*

Ludus & iocus Hispaniæ tuæ] *Ludum iocumq. intellexit Ludus, iocum rem abiectam ac parui precij, que merito contemni ludibrioq. haberi possit. Phrasij Latini auctoribus vsitata, sicuti Græcis ἄδων & ἔλαος. De quo loquendi modo Petrus Victorius libro 6. Var. lect. capite 19.*

Fortunam publicam & maiestatem Imperij] *Maiestas Maiestas imperij varijs modis minuitur, ut Zafius in Catalago de lege Italia maiestatis eruditē explicat. Inter ceteros verō, & hoc modo minuebatur, si quis imperio atq. potestate præditus, exercitum extra suam provinciam iniussu populi obduxisset, autore Cicerone in Pisonem, Maiestatem autem Victorinus, Ciceronis interpres, amplitudinem & magnificentiam esse ait, in qua vis totius civitatis consistit.*

Rutra, Falces] *Rutris ruimus & iacimus, à ruendo nomen habent, Nonius à radendo putat, vide Tornebum lib. 8. aduerf. cap. 6. Cælius verō Rhodiginus lib. 7. cap. 30. Rutra (inquit) aluocoli, mola bellica, sint clasum instrumenta Liuio.*

IN LIBRVM XXIX. QVI AB ALIIS DECADIS

III. LIBER IX. DICITVR, ANNOTATIONES.

Vicarij qui. Vicarium tibi expediat] *Id est, qui pro te feruiat. Sic Vlpianus ff. de peculio, vicarios seruos eos intelligit qui ordinarijs feruiunt. Si seruus (inquit) ordinarius vicarios habeat, id quod vicarij mihi debent, an deducam? Lactantius Grammaticus expli cans illius rapinij, succiduasq. apponat matrib. agnas. Succiduas, inquit, pro vicarijs, ut annotat Cælius lib. 25. cap. 23. Vicarij etiam interdum sunt, qui in vicem aliorum, exitio pestiq. deuouentur, ut in eorum caput expectant ea mala, qua alijs erant euentura, ut in carmine deuotionis. De quo Tornebum lib. 18. aduerf. cap. 4.*

Hexeris. Locros hexeri aduectus] *Hexerim intelligit sex ordinum na uem, estq. eius crebra mentio apud hunc eundem, ut infra lib. 37. Vide Baysum de re nauali.*

Vir optimus. Virum optimum] *Plato lib. De leg. 2. Eum virum bonum appellandum existimat, qui omnia quæcumq. bona dicuntur, possideat atq. disponat. Quem copiosius describit Cicero lib. 3. offic. Platina in Dialogo de vera hominis nobilitate: Ceterum de hac historia Plutarchus in vita Scipionis Africani: Solinus cap. 7. Plinius lib. 7. cap. 34. Valer. Max. lib. 8. cap. 16. Florus lib. 29. Epitom. Blondus lib. 1. Roma triumph. Sabel. lib. 5. Enmead. 5. Rapfod. Alex. ad Alex. lib. 2. cap. 10. Ouid. lib. 5. Fast. Silius Italicus lib. 7.*

Scipio Nafica Corculum dictus. Nondum quaestorium] *Fuit vera Eloquentia primus, iuris scientia consultissimus, ingenio sapientissimus. Eum Corculū ob molurum excellentiam dictum, Cicero refertur in Bruto, et in Tusculanis quaestionibus bis, item Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.*

Megalefia. Megalefia appellata] *Hi ludi magnæ matri nonis Aprilibus agebantur, Ouid. Varro ait, quod ipsa accersita ex libris Sibyllinis ab Attalo rege Pergami prope murum Megalefon, in templum eius deæ, vnde Romam aduectæ: De his præter alios Cælius lib. 8. cap. 7.*

Argi. Argos] *Florentissimam Achaie ciuitatem, non longe ab Athenis sitam, quam olim Hippium cognominauerunt, quod nobilibus e quis abundaret. Vide de hac vrbe Strabonem lib. 8. Plinium lib. 3. cap. 11. Melan lib. 1. cap. 4. & Stephanum de vrbius, qui decem huius nominis ciuitates describit, quas ex eo recitat Volateranus lib. 8. cap. 8. Geographia.*

Occubuit] *Ictu togula prostratus ab ancilla Argiui cuiusdam Pyrrhi obi matre, ut à periculo liberaret filium, quo cum congregiebatur Pyrrhus, de huius morte vide Orofium, Eutropium, Plutarchum, Iustinum lib. 25. in fine, Strabonem lib. 8.*

Exvinculis causam dicere] *Id est, interim dum questio criminis peragitur, in carcere esse. Causam enim dicere interdum est annosse, & criminis alicuius publici postulatam, Budæus in post.*

Piaculare sacrum] *Id est, quo tantum scelus Pleminij expietur, hinc & piacularis Roma porta appellata fuit, propter piacula qua ibi fiebant, vel ut Cloacius ait, quod ibi piacula solueretur pianti vel propiciandi causa. Lege Festum, à quo & illud proditum est. Piatrix dicebatur sacerdos, que expiare erat solita, quam alij vocabant simulatricem, alij sagam, alij expiatricem. Ceterum, ut & illud obiter adiciamus, piacularia auspicia Romani appellauerunt, que sacrificantibus tristitia portenderent, ut si hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oportet, decidisset, Torneb. lib. 6. aduerf. cap. 21.*

Pallio crepidisq;] *Pallium siquidem Græcorum fuit, vnde minime Romano imperatori conueniens, sic & Cicero pro Rabirio, Consulalis homo foccos habuit et palliū. Ad huius autem loci intellectum faciunt ea que extant apud Gellium libro 13. capit. 20. ubi Castrius Rhetor de vestitu mutato grauisimē suos discipulos increpat.*

Libellis etiam] *Non libellos supplices intelligit, de quibus Martialis in illo hendecasyllabo. Idem supplicibus vacat libellis, vel epistolarum aliudie quid, quod sub significatione huius vocis polyfima coninetur: sed minorum librorum qui venderentur inspectionem, qui Græcis βιβλία dicuntur: A quibus Statius in Syluis Libellionem vocauit minorum libellorum venditorem, qui & libra-riolus dici potest. Tales autem non in taberna, aut pila sed in capsâ totam suorum libellorum suppellectilem circumgestasse annotat Tornebum lib. aduerf. 20. cap. 32. Apud Siculos verō huiusmodi genus hominum contemptum fuisse: indicio est Hermodorus, nescio quis, qui ab ipsis irrisus est, quod à Platonis libros solitus esset eis venditare, quas pro mercibus verba importaret.*

Prætoriana In prætoriana nauem] Prætoriam nauem Græci *πρωτοκλα*. Galli *υμυρο* Capitaneam. Diodorus aliquando *πρωτοκλα* vocat, annotante Bayso in libere natali.

Quæstio Quæstiones minimè ambitiosè habuit] Id est, ita vt gratiam ex his aucuparetur. Ambitio enim pro aucupatione gratia & vitiosa emenda fama cupiditate ponitur, vt docet Budæus in prioribus annotat. ad Pandectas.

Sarta recta Sarta recta acriter] Sarta recta exigendi cura ad censors spectabat, interdum etiam ad adiles, rard ad prætores, nec nisi cum senatus decreuerat, vt apparet ex prætura vrbana Ciceronis. Sarta vero recta comodo locari, exigig, solebant, vt redemptores suo lapide, sua calce ac sua materia ades fartas rectas præberent, certo precio in singulos annos addicto, quod fieri solebat Roma minimo licitantibus. Budæus in annotat. prioribus in Pandectas.

Salinarium Vestigal nouum ex salaria annona] Salinarium vestigal expolis regibus sublatum fuerat, quod primus instituerat Ancus Marcius Romanorum regum quartus, cuius rei meminit Plinius lib. 31. cap. 7. Cum itaq; Liuus in censura sua hac vestigalia restituisset, & quasi ex salaria annona nouum vestigal statuisset, Salinator cognominatus est. Vide præter Liuum Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9. Volaterranum lib. 16. vrbana. com.

Equites e- Equum vendere iussit] Equites vbi magistratus cepissent, quum vendere iussit.

equites esse aut vocari desisse Cicero in Cluentiana ostendit, hos vero retinuisse equum propter robur atatis docet Valerius, cum de iisdem scribit. Cum equitum Centurias recognouerent, et ipsi propter robur atatis etiamnum eorum numero essent, alter alterum equum vendere iussit. Sigonius eos in senatum iure magistratus, non lectione censoria venisse existimat, lib. 2. de antiquo iure Quir. cap. 3.

Ærarios reliquit] Hoc est, tributi nomine omnes tribus adeo- que omnem populum Romanum erā pendere, & pecuniam multam facere. exponere cogit præter Matiam, qua crimine peculatus eū abfoluerat. In quo vindictæ & vltionis exemplum notandum. Aerarium namq; facere, autore Padiano erat, nullum aliud ius ciuitatis in centuria atq; adeo in tribu relinquere, quam vt pro capite suo tributi nomine erā penderet, ita vt quæ ærarius factus esset, is nō solum suffragio vrbano, sed etiam stipendijs militaribus spoliatus esset. De qua re copiosè Sigonius lib. 4. cap. 3. de honesta disciplina. Budæus in annotationibus prioribus ad Pandectas. Inter ærarios relatis apud Græcos stiales erant, qui *ἐργαστα μέρων* & *ἀποπλάται* idè dicebantur, ex more Arthenisium, quia in arcem eorū nomina relata essent, vt enim Latine in ærarios relati dicuntur: sic illi in arcem relati erant, qui et *ἀποπλάται* dicuntur, & *ἀποπλάται*. Qui ignominia interim notati erant, quoad iudicatum facerent, hoc est, omnia ex sententia persoluerent.

IN LIBRVM XXX. QVI DECADIS III. LIBER

X. DICITVR, ANNOTATIONES.

Acundisimus habebatur] Laus P. Sempronij Tuditani, cuius tamen nulla à Cicerone in Bruto facta est mentio. Id quod Franciscus Floridus Sabinus miratur libro primo succisuarum lectionum cap. 14. vbi vide.

Magnos campos Magnos (ita vocat) campos] Sic & Polybius vocat *μεγὰρ πεδία*. Putat autem Victorius Liuium Polybiumq; intellexisse Latinum Poëtā Ennium, vnde differens, de Hypallage exemplum sumpsit Cicero in 3. lib. de oratore. Testes sunt magni campi. Vide Victorium lib. 10. var. lect. cap. 2.

Romanos post principes hastatorum] Victorius loco præallegato legendum censet, Romanos principes post hastatorum primam signa, & c. Primi enim in acie collocabatur hastati, post eos principes, triarij vero acies claudebatur.

Toga picta] Toga picta triumphantium erat, vt docet Baysius ex Lilio. Nec differtur prætores & consules prætextam & togam pictam accipere solitos de templo Iouis, vide cum latius de re vestitaria.

Palmata tunica] Palmatam tunicam pro tunica lati clauis accipiendam docet Baysius cap. 12. de re vestitaria. Tunica siquidem lati clauis, siue latus clauus, antea dicebatur tunica palmata à latitudine clauorum, qua nunc à genere picturæ appellatur. Verba sunt Sexti Pompeij in vocabulo picta, paucis additis. Cum vero ait, qua nunc à genere picturæ appellatur, accipe ab ipsis clauis purpureis, qui tunicis inseruntur, appellari tunicam lati clauis. Vide latius Baysium loco præallegato.

More adoratium] Id est, supplicantium, vt vulgo interpretantur, sed apud Gentiles permiserunt se verè adorari, primum Perse ac Medi & Babylonij, deinde eum diabolicum honorem appetiuit Alexander, postremò & Romani tyranni. Hinc Dion de victo Decabalo. Mox ad Troianum deductus illum humi procumbens suppliciter adorauit. Hodie Germani vocant den Sussfall. Vt annotat Glareanus ad Eutropium.

Qualem præberi consuli mos est] Magistratus vasis argenteis instruitur solitos, & annulis aureis publicè præbitis, autor est Valerius Maximus, Cicero in Sexta Ferrina. Adijcit in Catone seniore Plutarchus tabernacula, lectos, indumenta, seruos, amicorum multitudinem, apparatus numerosorem, Cælius lib. 27. cap. 14.

Detractus] Flens Italiam reliquisse dicitur, Orofius libro quartò, capite 19.

Vel si nouum ab eo incipret] Parens etenim eius Q. Fabius Rutilianus primus ex ea familia Maximi nomen obtinuit, eo quod omnem forenses actionē, postea exeret à cœgisset, rem populo aded gratam hoc faciens, vt ei Maximi nomen inderint: Quem honorem præterea nulli, nisi Valerio, qui patres à plebe dissidentes recon-

ciliauit, tribuerunt. De quare Plutarchus in Fabio Maximo, Pompeio; Volaterranus libro decimo sexto, capite primo vrb. com. Plutarchus tamen à corporis habitu ita cognominatum putauit. Cæterum Fabius Verucosus, Cornicula, & Cunctator Fabius appellatus sit, leges etiam apud Alexandrum ab Alex. libro 1. cap. 9. Meminit Plinius lib. 34. capite 7.

Cunctando restituisse] Et hinc Hannibal dixisse fertur, se magis formidare Fabium quiescentem à pugna quam Marcellam fortiter pugnantem. De cunctatione autem Fabij præter Liuium, leges Florū lib. 2. cap. 6. Plutarchum in Fabio Max. Valerium Max. lib. 7. cap. 3. Plinū lib. 22. cap. 5. Orofium lib. 4. cap. 15. Eutropium lib. 3. cap. 2. Frontinū lib. 2. cap. 5. & lib. 1. cap. 3. Sabellicum lib. 1. cap. 7. lib. 7. cap. 3. Ennū apud Ciceronem in libello de senectute. Siliū Italicum lib. 6. & lib. 7. Ouid. lib. 2. Fastorum. Vide etiam Eras. in prouerb. Romanus sedendo vincit.

Propè manu conferta restitatem] Budæus in prioribus annotationibus melius legi existimat, cum propè manu confertū. Quorum verborum huiusmodi est sensus: non antè tu Hannibal ad pacem quam nunc petis adduci potuisti, quam ego te ex Italia reuocatum, de patria tua in Africa dimicare cœgij, & quasi te in Africa manu confertum vocaui, quam scilicet ita nunc mihi Romanisq; vindico, vt tu dudum Italiam tibi & populo Carthaginiesi vindicabas. Quid autem sit manu confertum, Gellius lib. 9. docet.

Congruens clamor à Romanis] Sic & Homerus Iliados 4. prestuisse Græcos modestia Troianis canit, cuius signum vult esse silentium, quo, cum in certamen prodirent, vteret, cum contra magnus dissonusq; clamor in exercitu Troianorum esset. Quod testimonium Homeri cum à Polybio lib. 15. excerptorum in descriptione huius rei citetur, doctissimus vir Petrus Victorius lib. 10. cap. 4. Variarum lectionum existimat, ad historiam potius Polybij quam fontem ipsum Liuium respexisse. Sæpius enim quam videri velit, Polybium sequitur.

Receptui canere] Id est, in locum tutiorem redire. Milites siquidem cum castra tenuerint, priusquam exirent in aciem, cum signo dato in eadem redeunt, se se recipere dicuntur. Inde canere receptui, est tubarum, lituorum, aut cornuum seu tibiarum cantu significare militibus, vt à pugna in castra aut mania redeant.

Rard bonam fortunam] Hanc sententiam à Demosthene mutuatam esse annotat Petrus Victorius libro 25. capite tertio, vbi hoc videre est.

Ex insolentia] Vt priorem sententiam à Demosthene, sic hanc à Thucydide acceptam, tradit Victorius loco præallegato.

Polybius haudquaquam] Locus vbi hoc tradidit, legitur adhuc in excerptis XXI. libri, prout id annotat Victorius lib. 21. capite 1. var. lect.

TITI LIVII LIB. XXXI, 81
IN LIBRVM XXXI. HISTORIARVM T. LIVII, QVI
 DECADIS IIII. LIBER I, DE BELLO MACEDON. VVLGO IN-
 SCRIBITVR, ANNOTATIONES.

Affes veci-
galca.

Affes vecigales] *Affes vecigales* Liuius appellat, qui in iugera impositi sunt, testandi causa publicum agrum esse, Caelius lib. 10. cap. 2. lectionum antiquarum.

Trientius a-
ger.

Trientius, tabulisq. ager] *Trientius ager* dictus, quia pro tertia pecunie parte datus erat: Ex tabulis autem tabulis, annotante Caelio lib. 12. cap. 21. lect. antiq.

Cynofar-
ges.

Cynofarges] *Cynofarges* quis locus fuerit, praeter alios luculen- ter explicat Erasimus in proverbio ad Cynofarges: Nonnulla quoque de eo annotat Budeus in prioribus ad Pandectas & Gyradius in hi- storia Deorum.

Pagi.

Pagati in habitantes] *Pagi apud Caesarem sunt* regiones v- niuersae & populi alicuius partes, de quo latius vide Tornebum lib. 9. cap. 7. & lib. 3. cap. 3. aduers.

Celeritas i-
nimica con-
silijs.

Quam celeritatem] *Præcepit enim consilium inauspicatum* esse, solere, & vulgato sermone dicitur, & eleganter admonuit So- phocles apud Plutarchum in libello de garrulitate:

Tendere in-
re militari
qd.

Ὅτι δὲ τὸ βέλτιον τοῦ καλοῦ ὁδοῦ τῆς ἀρετῆς.
 Vide Erasimum in proverbio: In nocte consilium.

Tendentium ordine] *Tendere in remilitari, tentoria figere,* seu papilionum erigere significat, Vergil. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic seuis tendebat Achilles.

Sedentem Romanum debellaturum] *Alludit ad prouer- bium: Romanus sedendo vincit, quod competit in eos, qui tranquilli atq. otiosi, tamen quae volunt, efficiunt, aut qui non viribus, sed arte*

rem gerunt. Erasimus ex historia Fabij Cunctatoris natū arbiratur, qui Hannibalem iuueniliter exultantem sua patientia fregit.

Rhomphaea] *Rhomphaea frama seu telis longioris genus, Flaccus* lib. 6. Argonaut.

Rhomi-
phea.

Aequa q. (inquit) nec ferro breuior, nec rhomphaea ligno.

Pisistratidas] *Id est, Pisistratum eiusq. filios, hi etenim ad 34.* Pisistrati-
annos tyrannidem Athenis tenuerunt, de qua vide Aristot. lib. 5. cap. 5. Politicorum, Plutarchum in Solone, Iustinum lib. 2. Cicero in epi-
stolis ad Atticum, clementem tyrannum Pisistratum vocat: vt & Probus in vita Miltiadis eum tyrannum, sed iustum appellatum fuisse, scriptum reliquit.

Pisistrati-
de.

Athenienses literis verbisq.] *Respexisse videtur ad locum* Athenien-
Demosthenis, qui Athenienses excitans ad ea, quae plebis sitis com-
plexi essent, peragenda adiunxit: ἴνα μὴ μόνον ἐν τοῖς ἰσθμοῖς αἰετῶν
τοῖς ἄλλοις πολεμῶντε φιλιπποῦ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἑσπέραις. Prout annota-
uit Victorius. Nonnulla quoque ad loci huius illustrationem facien-
tia annotat Erasimus in Proverbio: Canes timidi vehementius la-
trant, et in proverbio, lingua bellare. Vera autē fortitudo neq. ma-
ledica neq. minax est, id quod innuit Homerus lib. 5. Iliados.

Athenien-
sium male-
dicentia.

Τὸν δ' ἔπ' ἀεγέσθην κορυβαῖολ' ἔκρωρα
Ἄλλ' ἀπαρτίστ' ἐλεχίμην' ἔ.

Traiecturamq. incendium] *Hoc simile de periculo arden- tis vicine domus frequens fuisse & apud Latinos & Graecos scripto- res, docet Victorius libro decimo sexto, variat. lect. capite decimo- tertio.*

IN LIBRVM SECVNDVM DECADIS QVAR-
 TAE, QVI ALIAS EST LIBER XXXII, OBSERVAT:

Decoquere
quid?

Ars quarta decocta erat] *Decocta, id est, dimi- nuta. Decoquere enim paulatim diminuerere signifi- cat, & coquendo absimere, vt annotat Budeus in prioribus ad Pandect.*

Intertrime-
ntum.

Intertrimentum suppleuerunt] *Intertri- mentum pro euania argenti parte accepit, quae in executione depe- rit, Budeus vbi supra.*

Aliphera.

Alipheram contententibus] *Aliphera vrbs fuit Arcadiae, quae, vt Polybius tradit, in summitate collis arcem, & aeneam Mimer- uae statuam, longe à ceteris specie ac magnitudine differentem ha- buit, quae à quo, aut cuius sumptibus, quouo tempore erecta fuerit, et- iam apud eius loci incolas in dubio fuit. Hinc Mimerua Aliphera avo- cata est, vt Stephanus & Polybius tradunt.*

Trabeati.

Trabeatus ad hostem] *Trabeati à trabeatis vestibus dicitur, quae tanquam quasdam discoloras habent pannorum trabes. Ceterum trabeatarū tria sunt genera, vt scribit Suetonius, vnum quod Dijs sacratum, & est totum purpureum: alterum quod est regum, quod etiam purpureum est, sed albo infectum: tertium est augurale, purpureo & cocco mixtis infectum. Baysius lib. 1. de re vestiaria, cap. decimo.*

Purificatio-
nis ritus.

Purgato loco] *Quis purgandi ritus fuerit, explicat Caelius lib. 11. cap. 22. quem vide.*

Iuno Acrea.

Iunonis quam vocant Acream] *Iunonis Acrea meminit in octavo Strabo, Pausanias in secundo. Euripides quoq. in fabula Me- dea eam inducit, filios caesos ad aedem Iunonis Acreae deferre. Meminit itidem eius Tertullianus in libro ad uxorem.*

Satis exemplorum] *Feliciter is sapit qui alieno periculo sa- pit, inquit Plautus in Mercatore. In eadem sententiam Tibullus E- legiarum lib. 3. Felix quicumq. dolore*

Alterius disces posse cauere tuo. Et eiusdem sententia est illud Graecum: Ἐξά τ' ἄνδρα τοῦ μόνου ἔχον ἀνδρῶν ἕξοντα.

Occasio nō
temere di-
mittenda.

Nec saepe nec diu eadem] *Respexit ad simulacram occasiois quam antiquitas sic fingebat: Volubili rotæ pennatis insistentem pe- dibus, vertigine quam citatissima semet in orbem circumagentem, priore capitis parte capillis hirsutam, posteriore glabram, vt illa sa- cile prehendi queat, hac nequaquam, vnde dictum est, occasionem ar- ripere. Ad quod eruditè & eleganter alludit is qui versiculum hunc conscripsit: Fronte capillata est, post hac occasio caesa.*

Triumuii carceris Latomiarum rationē] *Latomia pro- priè loca sunt, in quibus lapides ad aliquod opus exciduntur, vt con- stat ex Plauto in Captiuis. Quia verd in his locis postquam vis magna lapidum excisa fuerat, carceres constituiebantur. Ideo interdum pro carceribus accipitur. Earum quoque mentionem facit Liuius lib. 37. 42. Seneca declamationum lib. 9. & controuersiarū lib. Tales etiam fuisse Latomia Syracusana toto orbe celebres, quas Cicero describit actione in Verrem 7.*

Latomia:

Porcius Cato] *Cognomen hoc indicat, satis obscuris parentibus* Porcius vni-
vt qui porcos pasceret, natum esse virum clarissimum, de cuius gene-
re & familia Gellius quoq. lib. 13. cap. 18.

Porcius vni-
dei

Verbis parcere quantum possent] *Transumpta hac sen- tentia videtur à Polybio, qui lib. Epitom. 17. inquit: Etenim ea dispo- nere, quorum gratia bellum instituitur, & bellum ipsam relinque- re, esse validissima insania opus.*

Verbis, par-
cendum.

Cæco etiam apparet] *Hunc locum ex lib. 16. Historiarum Po- lybii decerptum, Victorius lib. 11. cap. 3. variarum lectionum ostendit. Simulq. annotat Polybium non vitio dare Philippo, quod illo tempo- re luserit, vt hic facit Linius, sed potius laudi, quod quamuis malis oppressus, proprium animi bonum tum oblitus non sit, insulsanq. vo- cem contumacis hominis ioco risuq. consutarit.*

Nicephorium] *Venerem vno ὄνομα habuisse templi apud Ar- gos, idq. ab Hypermetra iudicio liberata, conditum, quod intende- rat Danaus, quia ex prescripto Lynceum non peremisset, ex Pausa- nia annotauit Caelius lib. 11. cap. 13. lect. antiq.*

Venus Ni-
cephora:

Compedes eas Graeciae appellare] *Dissentit aliquantulum à Lino, Strabo Geographia lib. 9. cum duas ex his tantum ἑξ ἑσας ipsam vocare consueuisse affirmat, Chalcidem Euboeae, ac Corin- thum, cuius contumeliosè etiam dicti rationem asserit, ostendens re- spexisse illum ad earum opportunitatem, quod inde in Graeciam co- mode incurri posset à Macedonia, vide Petrum Victorium lib. 12. ca- pit. 19. var. lect.*

Compedes
Graeciae:

Velut fiduciarum dare] *Fiduciam, inquit Boethius in Topi- ca Ciceronis, accipit, cuiuscunq. aliqua res mancipatur, vt eam man- cipanti remanipet, veluti si quis tempus dubium timens amico po- tentiori fundum mancipet, vt et, cum tempus quod suspectum est, praeterierit, reddat. Hec mancipatio fiduciarum nominatur, idcirco quod restituendi fides interponitur.*

Fiducia qd.

Vnam

7 obolus no-
ua.

Vnam de tabulis nouis] Tabule noue dicuntur, cum pecunie creditæ obertatis condonantur, & noue mox conuertitur tabule, quibus nomine continetur noua. Apud Arhencicenses, sicut aente Solone & aza: dicitur: quam ad Aegyptiorum imitationem Diodorus

institutam scribit, apud quos institutum erat, vt eorum corpora, qui ciuitatibus bellico vsu additi forent, à creditorum violentia tuti essent, ne ob vsuras corpora ciuium necerentur. De quo plura Cælius lib. 12. cap. 20. lect. antiq.

IN LIBRVM XXXIII. HISTORIARVM LIVII, QVI

AB ALIIS DECADIS IIII. LIBER III, DICITVR, AN-
NOTATIONES.

Cercuri.
Lembis.

Ercurosq; ac Lembis] Cercuros inter actiuaria nauigia recēdit Baysius de re nauali. Sicut et lembos, auctoritate Lini Decad. 4. lib. 4. Virg. autē primo Georgicōn, Lembos ponit inter fluminalia huius ver-
sibus:

Non aliter quā qui aduerso ioc flumine lembum
Remigij subigit, si brachia forte remisit,
Arg. illum in preceps prono rapit alueus amne.

Libera.

Cereri, Liberoq; & Libera] Arnobius lib. 5. de Cerere à Toue delusa in Tauri forma. Parit, inquit, post mensem vii. luculentis siliam corporis, quam etas mortalium consequens modo Libera, modo Proserpinam nuncupauit, vide Ciceronem in sexta in Verrem actione, ubi scribit, raptam esse Libera, quam eandem Proserpinam vocant, ex Ennesium nemore, qui locus quōd est in media Insula stuz, vmblicus Sicilia nominatur.

Argentum in zonis] In zona viri nummos deferre solebant. Hinc Gracchus in oratione quam ad populum habuit: Itaq; Quiritis cum Roma profectus, zonas quas plenas argenti extulit, eas ex provincia inanes retulit. De hoc latius Baysius de re vestiaria, cap. 17. Cælius lib. 22. cap. 19.

Acrocorinthus.

In Acrocorintho] Acrocorinthus arx fuit in vrbe Corintho excelso monti applicata, vt scribit Plinius, tanta altitudine, vt in vrtrung mare Ionium & Aegæum vmbra iaculetur. Plutarchus in Arato, Acrocorinthum montem excelsum in media assurgere Græcia refert, quē Stephanus ἄκροκώλον, Volæteranus ἄκροκορινθὸν nominat. Papius lib. 7. Thebaidos:

Tam pronis Gradibus equis Epiræa premebat
Litroa, quā summas caput Acrocorinthus in auris
Tollit, & alicyna genium mare protegit vmbra.

Isthmia.

Isthmiorum statum ludicrum] Quatuor agones seu ludos Græcia celebrare est solita, Olympia, Nemea, Isthmia, Pythia. Quorū tres priores in Peloponneso, Pythia apud Delphos peragebantur, Olympia quidem & Nemea in honorem Iouis, Isthmia Neptuni, Pythia Apollinis. Inter hos Isthmij à Theseo in honorem Neptuni instituti sunt. Deinde Melicere (quem Polcmoneum deum vocauerunt) ab Sipylo Aeoli filio consecrati, his toriam omnem diligenter in Atticis scribit Pausanias, & in Mythologis suis Higynus, Ouid. lib. 6. Fastorum. Cur autem quinto anno celebrati fuerint, Solinus cap. 12. pluribus explanat, videlicet propter quinq; partes, in quas distributa erat Peloponnesus, quarum etiam Thucydides lib. 1. meminit, et eius Scho lastes late profequitur. De Isthmij Alex. ab Alex. lib. 5. cap. 8. Blondus lib. 2. Cælius lib. 13. cap. 17. Lactantius lib. 6. cap. 20.

Flaminius Græciæ saluator ita pronunciat] Vide copiosissime Plutarchum in Flamio, Valerium Maximū lib. 4. cap. 8. Hinc aut, quod Flaminius Græcos liberos pronunciarit, Græciæ saluator & defensor est dictus, teste Plutarcho. Valer. aut Maximus lib. 7. cap. 2. mercatorem potius quā victorē Græciæ Flaminiū dici putauit.

Lemmicosq; iacentibus] Sic & Plutarchus scribit, sacrificanti Sylle oblatum ἄετ' ἀεὶ δὲν, laurea coronæ speciem ἀντιπροσέεικεν

Ido ἄετ' ἀεὶ δὲν, id est, lemmicis duobus propendentibus. Interpres verò pro lemmicis corymbos reddere maluit. Quid autē de lemmico statuendū sit, docet Festus, & Cælius lib. 27. cap. 26. lectio num antiq. Torneb. lib. aduer. 18. cap. 3. Ex Athenæo tradit lemmicū esse Syracusanū verbū, quo stricā angustāq; tenuia significetur, hinc à Cicerone dicitur palma lemmicata pro Roscio, & ab Ausonio scriptū est:

Et que iam dudum tibi palma poetica floret,
Lemmico ornata est, quo mea palma caret.

Pyalaicum] Quod pylis celebraretur. Pyle enim, teste Herodoto, Thermōs inuis erat præruptus atq; præceps, præterea excelsus, cuius aditus muro munitus erat, quia verò calide aqua in ipsis sancibus, primoq; aditu sunt, Thermopyle rotus locus cognominatus est.

Triumuiris Epulones] De his Triumuiris Cic. lib. 3. de Oratore ita scribit: Sed vt pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerūt, cum essent ipsi à Numā, vt etiam illud ludorum exulare sacrificium facerent, instituti. Ac posterioribus temporibus septem viros epulones fuisse, intelligi potest ex Gellij lib. 1. cap. 12. Meminit etiam septemviro rum epulonum Plinius lib. 2. Epist. ad Arrianum, & Lucanus lib. 1. cum canit:

Septemuirūq; epulis festus, Titijq; sodales.

Curio Maximus] Curiones erant qui curijs presidebant, à Romulo instituti, curiarumq; stitragijs creati, de quib. lib. 2. in Numā qui Dionysius: Assumpta itaq; Numā omnis dicim cultus institutione, atq; conscripta, eā in octo diuisit partes, quot erant etiam sacrorum ordines, tradidit autem primam sacrorum constitutionem triginta curionibus. His omnibus vnus presidebat curio Maximus dictus, cuius auctoritate, vt inquit Festus, ceteri curiones regebantur.

Omnibus residuis pecunijs] Residua pecunias Litius vocat, eas, quas per peculatum tum primores ciuitatis ad suos vsus detinebant. Nam pecunie residua dicuntur, quæ delegata in vsam publicam, nec in eum vsum consumpta apud aliquem residerūt. Hinc crimen de residuis apud Iureconsultos, ad eod peculatum simile, vt nunquam pro eodem accipiuntur, Zafius in catalogo legum ad L. Lulliam peculatus.

Preparatis omnibus antè ad fugam] Hannibal desperatis rebus ad Antiochum, quasi ad sacram anchoram confugit, à quo tam humaniter exceptus est, vt statim publicè pariter & priuatis negotijs adhibitus sit. Quæ de re copiosè leges Plutarchum in Hannibale, Sabellicum lib. 6. cap. 6. Meminit etiam Frontinus lib. 1. cap. 8. Luuenalis Satyra 6. Iustinus lib. 31. à principio.

A Conditoribus Carthaginis] De Carthaginis Africa conditoribus plurimum variant scriptorum sententia. Philistus (vt refert Eusebius) scribit, Azaro & Carthagine Tyrijs circa annum mundi 3980. hoc est, annis serè 470. ante Romam Carthaginem fuisse conditam à Xoro & Carchedone Phenicijs, annis 50. ante Ilij captiuitatem: Romani & Carthaginenses ipsi tradunt, eam à Didone à Tyro profecta fuisse constructam, annis 72. ante Romā. Virgilius, Ouidius et Silius poeta, eo tempore à Didone conditā, quo Aeneas capto Ilio, mox in Africam nauigauit. Vide Solinum in Polybist. cap. 40.

Thermos.

Triumuiris Epulones.

Curiones

Residua pecuniae.

Hannibal fugat ad Antiochum.

Carthaginis conditores.

IN LIBRVM XXXIII. LIVII, QVI AB ALIIS DICITVR

DECADIS IIII, LIBER IIII. DE BELLO MACEDONICO, ANNOTATIONES.

Lex Cincæ de donis.

Egem Cincæam de donis & mulieribus] Quæ sententia legis Cincæ fuerit Tacitus lib. 13. expressus demonstrat: Patres (inquit) legem Cinciam flagitant, qua cauetur antiquitus, ne quis ob causam orandam pecuniam, donumue accipiat, libro autem decimo quinto Oratorum licentia Cinciam rogationem, candidatorum ambitus leges Iulias, magistratum avaritia, Calpurnia sita pepererunt. Quidam eandem esse putant cum Titia, de

qua Ausonius: Iurisconsulto cui nubit altera coniunx,
Papæ lex placuit, Iulia displicuit.
Queritis vnde hæc sit distantia, seminat ipse
Scantianam metuens, non metuit Titiam:

Oratorem non solum gratum] Et hinc Plin. lib. 7. cap. 27. M. Porcius Optimum Oratorem, optimum Imperatorem, & optimum quoque senatorem, Sabel. autem ex Neotericis lib. 7. cap. 3. virum iustum & aequitatis studiosissimum Catonem vocant.

Auri

Argentum factum & signatum quod differant.

Auri & argenti facti, quo ne plus signati] Argentum factum in historijs sepiusculè legitur, id esse videretur paratum, non rude, sed elaboratum celatumque. Nam quae absoluta parataque sunt, eruditioribus dici solent, sicuti apud Martialem:

Tu factam tibi rem statim putasti: Distinguitur tamen à signato, quod ex Liuji hoc loco cognoscimus, & Seneca, qui de beneficijs primo inquit, Libentius donabo argentum factum quam signatum. Vide Caesium lib. 10. cap. 2. lectionum antiquarum.

Purpura quibus concessa Roma.

Prætextati in magistratibus] Quid prætexta fuerit supra lib. 1. ex Rayso annotatum est. Cæterum quing. generibus hominum apud Romanos purpuram olim concessam fuisse legimus. Primum in ipsi magistratibus, deinde pueris, tum Senatoribus, quarto Sacerdotibus in sacrificijs peragendis, postremo triumphantibus, teste Plinio, qui etiam viri clarissimi, rebusque gestis insignes ac nobilitate, cum purpuratis vestibus ad sepulchram deferbantur, & ipsa etiam vestes cum eorum corporibus cremabantur, ut ex hoc Liuji loco apparet, & ad hanc consuetudinem respexit Virgilius in 6. videretur, cum de Misenio mortuo sic ait:

Purpureasque super vestes, velamina nota, Conijciunt.

Reprehendere

Manu ipse reprehenderit] Id est, retraxerit, Caesium lib. 25. cap. 24. lectionum antiquarum.

Soliferreus

Emisis soliferreis] Soliferrearum & Phalaricarum Gellius lib. 10. cap. 25. facit mentionem. Annotator eiusdem soliferreas genus teli interpretatur, ex solido ferro factum.

Sparus

Sparus percussit] Spari meminit Gellius loco præallegato, interpres sibi pro spata accipit Laurentius Vallenfis in suis annotationibus ad Salustium de bello Catilinario, Sparus, inquit, est genus teli, quo utuntur rusticis ad putandas arbores, & est oblongum, & in extremo incurvum, in modum pedis. Sunt qui lanceam sine ferro putent, aut lanceas, sicuti Judæi, id est, hastilia non ferrata, Virgilius Aeneidos decimo:

Agræstesque manus armat sparus. Sparsa, autore Festo, parvisimi generis sunt iacula, à spargendo dicta, quod passim pugnando spargerentur.

Ad se vocari iussit] Alij scripsisse eum singulis vno eodemque die tradunt, ut vrbium munimenta diruerent, bellum minitantes, nisi consensum obtemperarent. Et sic vnam quamque vrbium cum sibi soli hoc crederet imperatum, omnium vrbium munitiones, quæ intra Betin fuerunt, vno (ut apud Polybium legimus) die solo equatas. Vide Frontinum lib. primo, cap. primo, & Volater. lib. 14. cap. 2. vrbian. com.

Pluteus

Vineis & pluteis] Pluteum turricula instar in ariete fuisse, ex Macrobio Hegetoris Byzantij tradit Torneib. lib. 23. aduersar. capit. 32.

Castellanis agrestibus] Helotas intelligi rectè existimat Caesium lib. 25. cap. 19. Id enim sequentia in Liuio testantur. Helotas verò dicebantur Lacedæmoniorum serui, ducto nomine, ut scribit Thucydides interpres, à Laconia ciuitate, quam Helos vocant. Cæterum de Helotis lege, quæ scripserunt Aristoteles politic. libro 2. cap. 8. Plato Dialo. 6. De legibus. Plutarchus in Lycurgo & Demetrio, Strabo lib. 6. Athenas lib. 6. cap. 7. Suidas, & Iacobus Constantinus Fanensis Collectaneorum cap. 77.

Tyrannus

Nunc tyrannum vocari video] Omnes (inquit Probus in vita Milliadis) & habentur & dicuntur Tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea ciuitate, quæ libertate est vna. Cui Aristoteles consentire videtur, qui Politicorum libro tertio, capite quinto, in hanc de tyrannide loquitur sententiam. Nos tyrannidem esse dicimus dominatum vnius, qui ciuili preest societati. Illud tamen addit, nisi à capite decimo, Tyrannos inuitis imperare. Et libro quarto capite decimo, Tyrannidem illam esse affirmat, quæ vi imperat, legi vlli nõ subest, & nõ eorum quibus præest, sed propriam præ oculis ac sibi propositam habet vtilitatem. Plato quoque Tyrannum principem eum esse censuit, qui in administranda Repub. sua non ciuium vtilitatis rationem habet. Polybius libro quinto, Tyrannum à rege discriminat, quippe (inquit) Tyranni opus est malefaciendo suis cum errore inuitis imperare, in mutuo semper odio cum subditis versantibus, Regis verò contra benefacendo vniuersis cum liberalitate atque clementia spontè subiectos gubernare, in mutua semper beneuolentia ac charitate cum ciuib. viuere. Apud antiquiores, Reges tyranni sunt nuncupati, quamobrem Virgilius:

Pars mihi pacis erit dextram terigisse tyranni.

Et Ouidius Metamorph. lib. 11. Laomedontè Phrygia Tyrannum vocat, nomine priscis non inuiso, & ut quidam existimat, à Syris Chal-

deisq. orto. De quo vide Caesium lib. 22. cap. 22. & Scholiastem Sophocli in Oedipo Tyranno.

Quam pro patriæ sermone] Vide Erasmus in Prouerbio Laconicis breuitas.

Sic ad secreta tegenda] De secretis regendis vide multa præclare notata per Caesium lib. 13. cap. 5. lectionum antiquarum.

Fuerat sine muro Sparta] Idem lege Lycurgi, qui præclare dixit, οὐκ ἔβαλε τείχεϊσιν πύκτιν ἦντις ἀσπασίαι οὐ πάλιν ἀνοίσεισθε πόλιν, nequaquam sine munitibus ciuitatem dici, quæ viris, non lateribus præcincta sit. Et Agesilaus ciues ostendens armatos, Hæc sunt, inquit, Sparte membra. In quam sententiam plura annotauit Caesium lib. 26. cap. 32.

Ludicrum Nemeorum] Ludæ Nemei à Nemea Glyca in Archemori honorem instituti, tamen si à Molorcho, qui Herculem suscepit hospitio, cuius filius à Leone interemptus fuerat, eo enecato, primum institutos dicunt, in quibus maiorum imagines sicuti in funebri pompa, longo ordine representare, atque equorum cursu, simul disco, cestu, & palaestra dimicare, victoresque apro certare solebant.

Loca Senatoria] Spectabant autem Senatores ex Orchestra, qui locus etiam exterarum nationum legatis honorariis spectandi gratia dabatur, ut auctor est Tacitus. Dicta autem est Orchestra ὄρεστρον, hoc est, à saltando, quod in eo gesticulatores, histrionibus in scenam aditis, populum saltando detinerent.

Oscensis quingenta] Oscense aurum, ab Osa ciuitate Hispania, quam auri, quam vel Osa Italiae populos, vel ipsam Italianam, feraciorum esse constat, dictum esse videtur. Eius ciuitatis meminit Plutarchus in vita Sertorij, amplam eam esse vrbe asserens, & post cum Ptolemeus lib. 2. cap. 6.

Polybius scribit] Hunc locum Priscianus de figuris nominibus numerorum citat, ut ostendat talentum sex millia denariorum habere. Nam cum quingenti denarij pro mille ducetis captiuis dari colligantur, sexcenta millia denariorum, centum ea ostendit fuisse talenta Liuuius. Cæterum Elias Vinetus ibidem annotat, hic legi est proficit, quingentos pro quingentos, & ea ratione pro ex ratione.

Tetradrachmam] Ita legendum esse, & non retrarchiam annotauit Budæus lib. 2. de asse, ex Ciceroe & Polluce, libro nono de vocabulis rerum ad Commodum Casarem, qui auctor didrachmum, tridrachmum, & tetradrachmum olim numismata fuisse tradit, eumque nummum ab Atheniensibus bouem appellatum esse, ab eius pedis nota, indeque facta ab Homero arma Hecatombea, & Enneabea: Cæterum quod hic Liuuius ait tetradrachmam trium denariorum esse, id quod, emendandum censet Budæus, ac pro trium legendum esse quatuor, quod denarij & drachma promiscuam appellationem habeat, sicuti auctoritate Plutarchi & Elij, aliorumque, scripturam concordat. Porro verò tetradrachmum pro tetradrachma scribi admonet Elias Vinetus loco præallegato. Nam neutrius generis nomen est, τετραδραχμων, quod quatuor drachmas significat.

Demetrius regis Philippi filius] Hunc obsidem susceptum Romam misit, quo quidem facto, ipsum commodissime usum tempore & impendentibus occurrere periculis liquet. Vide Volateranum libro 38. cap. 8.

Fortunæ primigeniæ] Meminit huius eiusdem & infra Liuuius lib. 43. Plutarchus, Primigeniam ait, Fortunam Romani coluerunt, & causam hanc asserit, an (inquit) Seruio ex seruæ nato Roma summa cum laude & splendore imperare contigit, ut plerique ex Romanis existimant. An illud magis quod fortuna vrbi & imperium & originem præstitit, an altior quædam (inquit) ratio, & magis à natura ex media deprompta philosophia.

Immisceri in cauea] De eodem instituto Padianus in Cornelianam, atque aded ipse etiam Cicero in oratione. Ut autem tum Senatores ab equitibus & plebe, sic postea equites à plebe secreti sunt. Spectabant enim Senatores in cauea, qui locus ad theatri radices scena proximus erat, inde proximi quatuordecim theatri gradus, ut commodiores sic honestiores habebantur, in ijs autem & in cæteris plebs cum equitibus spectare solita erat. Post autem lata lex est, ut in ijs equites vtiq. considerent, confusè tamen, Tacito auctore, cum plebe. Hanc autem legem tulit L. Roscius Ordo Tribus plebis, ut est apud Dionem, alienauit autem à se plebem, equites sibi adiunxit, hæc lege Roscius quo factum est, ut cum quinquennio post Ciceroe consule, dum ludi ederentur, in Theatrum veniret, à plebe maximo spectu, ab equitibus ingenti plausu, ex ceptus sit.

Triâ

Fœderum tria genera. Carthagini origo & nomen vnde. **Tria fœderum genera.]** De hisce superioribus adnotat. vide. **Byrsam fœderi suam.]** Dido cum fratrem suum Pygmalionem, qui maritum eius Sicheum interfecerat, fugerit, collecta ingenti multitudine de Tyro, que pars est Phœnicia regionis classe in Africã venit, vnde cum ab Harba rege pelleretur, calidè petijt, vt ei venderet tantum terre, quantum posset corium bouis tenere. Quod cum ille promississet, corium in tenuissimas corrigias sectum teredit, occu- pauitq; stadia 23, quæ tria milliaria consueunt. Atq; ita urbem condidit, que primò Byrsa appellata est, à corio bouis. Nam byrsa signifi-

cat corium bouis. Postea aucta Tyros dicta est, postremò Carthago vocata à Cartha oppido, vnde fuit Dido: Huius historia meminit Virgilius lib. 1. Aeneidos, vbi vide eum & Seruium in annotationibus. **In re præciti.]** In rem præsentem olim tum veniebant, cum lo- cum oculo ac digito designare volebãt, vt hodie cum aut index pronunciat, aut inter litigantes conuenit, agram quem controuersum facere volumus, aut reo designari, aut testibus per inquisitorem demonstari certis sinibus circumscriptum: Vide Budæum in prioribus ad Pandectas.

In rem præsentem veniunt.

IN LIBRVM XXXV. QVI AB ALIIS DECADIS
III. LIBER V. DICITVR, ANNOTATIONES.

Transcribere nomina.] **Omina transcriberent.]** Transcribere inquit Budæus, in libris consuetudine dici debet, cum res cœsuales ab vno nomine in aliud transfertur, quod vulgò super alium onerare dicunt. **Feralia.]** Feralia dicta, cum ferebant epulas ad sepulchra, Varro. **Profiteri.]** Profiterentur.] Id est, faterentur: Est enim profiteri inter cetera quoq; fateri, vt profiteor me Grammaticum & Philosophum, dicimus. Alias verò profiteri est inbere nomen suum inscribi. Nam mos erat, vt qui magistratum peterent, omnes antè profiterentur, id est, inberent nomen suum inscribi, vt in comitijs magistratû petere possent, qua in significatione vsus est Cicero pro Plancio. **Rara admirationi sũt.]** **Afsiduus in oculis hominum fuerat.]** Rara admirationi sũt. Hinc Lucretius lib. 2. præclare scripsit: Nil adeò magnum, neg, tam mirabile quicquam, Quod non paulatim minuant mirari omnes: Vnde & vulgò dicitur: Contemptum frequentia parit. **Tarentini equites qui.]** **Quos Tarentinos vocant.]** Qui Tarentini equites fuerint, accuratè docet Aelianus non longè à principio libri de instruendis aciebus, ostendens duo genera Tarentinorum esse, quorum alij longius iaculentur, & ob eam rem equites iaculatores dicuntur, alij verò cum semel aut bis iaculum miserint, quo leuiore vtuntur, manus de cætero cum aduersario conferant. Plura de his annotauit Victorius lib. 9. var. lect. cap. 3. **Callida cõsilia.]** **Consilia callida & audacia.]** Alij legunt callida, per vnicum l, & sententia quidem Erasini rectior, licet vtraq; lectio retineri possit, vt hoc ad festinatam consilium, illud nimis astutum referatur.

Siquidem vtraq; parum feliciter euenire solent, vel qua nimium calent, id est, qua precipitantius instituntur, vel qua nimium audacibus aguntur dolis. Porro qui calidum legunt, Græcam figuram agnoscunt, quoniam θεσπεδον Aristophanis interpres in Pluto exponit θεσπεδον, τολμηρον, αυληνρον. Erasmus in prouerbio: Ne nimium calidum hoc sit modo. **Lanistis Aetolis.]** Lanista gladiatorum magistri atq; institutores dicebantur, vt annotat Budæus in prioribus. **Chalciæcon.]** Ita legendum esse admonuit Cælius lectionum antiquarum lib. 19. cap. 8. Chalciæcus autem, vt Suidas scribit, Miuera à Spartanis appellata est, quod οἶον χαλκίον, hoc est, eadem aream haberet, vel quod Chalcienses exules ex Eubœa, eam construxerant, meminit eius in primo Thucydides, Aelianus in varia historia. Aemylus Probus in vita Pausinæ. **Amarynthidis Diane.]** Dicta est Diana Amarynthis ab Amaryntho vico apud Eretriam, vt Strabo lib. 9. testatur. Stephanus verò Amarynthum Eubœæ insulam prodit, à venatore Amaryntho nuncupatam. Hinc Amarynthia festa, qua in Eubœa celebrari solita, ex Græcorum lectione animaduertit Cælius lib. 21. cap. 14. **Loricatos quos cataphractos vocant.]** Cælius lib. 21. cap. 31. Cataphractos intelligi vult, qui nõ solum sua corpora, sed etiã equos lorica vndiq; muniunt. Hos scribit Vegetius esse quidè à vulneribus tutos, sed ppter armorû impedimenta et pòdus capi summa facilitate. **Est autem res simillima.]** Narratio illius generis quod ab Aristotele 267. & vocatur, vt annotat Victorius lib. 17. cap. 10. **Afyla Græci.]** Afyla sic dicta, quod ex ijs nullus posset extrahi. De hisce superius dictum est, ad qua te remitto lector.

Lanista.

Chalciæcus.

Amarynthis Diana.

Cataphracti.

Afyla.

IN LIBRVM XXXVI. QVI AB ALIIS DECADIS
III. LIBER VI. DICITVR, ANNOTATIONES.

Præsidium.] **Præsidium aliquod.]** Præsidium est, quod pro salute et utilitate alicuius, auxilij gratia præponitur. **Sed & electa militum multitudo ad custodiam alicuius vrbs, vel arcis, vel castelli, vel alterius cuiuspiam loci muniti postea, dictum à præsidendo.** **Coloedixit.]** Formula edicendi Senaturn quasi solemnibus verbis concepta. Ab initio autem statim post annos magistratus institutos Senatores citabantur hoc modo, qui patres, quiq; conscripti essent. Bello verò Punico ita consules edixerunt, vt Liuius supra lib. 23. testatur. Quoties senatum vocassent, vti Senatores, quibusq; in senatu sententiam dicere liceret, ad portam Capenam conuenirent. Quj autem hi fuerint, quibus sententiam dicere liceret, Gellius libro. 3. explicat, quem sequitur Maioragius cap. 8. De Senatu Romano, & Zamocius lib. 1. **Fremere Philippum.]** Illustris descriptio indignationis, stomachiq; generosi animi, quam cum Demostenica confert Victorius lib. 20. cap. 1. **Amore captus virginis.]** Quæ de amore Antiochi hic recensentur, eadem quoque à Polybio descripta fuere, cuius locus indicatur ex Atheneo à Victorio lib. 24. cap. 11. variarum lectionum, vbi pro adlegando, legit ablegando. Ceterum hic luxurie & voluptatis fructus notandus est, qui tam aperte exprimitur, vt verissimè Platonem dixisse intelligas, qui voluptatem omnium malorum esse, am appellauit, quòd ea videlicet homines non aliter capiuntur, quam hamo pisces, quod ita nabilis quoque exemplo supra comprobatum est: Sed copiosius hunc luxum Antiochi describit Iustinus libro 38. Valerius

Maximus libro nono, capite primo, Florus lib. 2. cap. 8. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 29. **Morte magis quàm pugna.]** Nam qui cum Leonida Thermo- pylas occuparunt, omnes ibi caesi ad vnum: Iustinus lib. 2. sexcentos tantum Spartanos fuisse scribit, cui Orofius consentit, Isocrates autem in Panegyrico mille fuisse dicit, ex confederatis verò nõ multos. Plutarchus in parallelis Leonidam à Lacedæmonijs contra Xerxem cum quingentis militibus missum dicit, quam gratum Græci haberint Leonida factum, queq; laus illi & memoria facinoris data sit, M. Catonis verbis ex Originum libri est manifestum apud Gellium lib. 3. cap. 7. Huius quoq; præclarifacineris à Leonida confecti lib. 1. Tusculanarum questionum magno cum decore meminit Cicero, citatis duobus versibus Simonidis ab eòq; Latine redactis: **Dic hospes Sparæ, nos te hic vidisse iacentes, Dum sanctis patria legibus obsequimur.** **Leuisima genera hominum.]** Hinc illud in Aureliano Flavianij Vopiscij, rarum est vt fidem seruent Syri, imò difficile. Alia verò ad hoc pertinentia notat Cælius, lib. 18. cap. 34. lect. antiq. **Sarissophori.]** Sarissos vocant Macedones prælongas hastas, vnde Sarissophori nuncupantur, Cælius lib. 21. cap. 18. **Mineræ Itonæ.]** Minerua Itonæ meminit Callimachus in Cereris hymno, Apollonius in primo Argonaut. Suidas & Pausanias in Attica, vbi de Pyrrhi regis victoria contra Antigonnem agit. Armenidas verò in Thebaicis scripsit Itonem Amphidilyonis filium in Thessalia natum fuisse, à quo sit ἰτων ciuitas, & ἰτωνίς ἀστυς, id est, Itonis Minerua.

Numerus Spartanorum qui ad Therinopylas occubuerunt.

Sari leuisissimi.

Sarissophori.

Minerua Itonæ.

Heraclea.

Sita est Heraclea [Heraclea scilicet Macedonia: qua Heraclea Trachinia dicta est, ut refert Plinius. Quare & apud Strabonem quoridag, Heraclea fit mentio, Heraclea Trachinia nominatur, a locorum, ut credibile est, asperitate, subterraneorumq. aquarum fistulis. Stephanus hanc ab Hercule conditam & nominatam asserere videtur. sed Strabo à Lacedaemonijs libro nono: fuerunt & alia ciuitates hoc nomine, ut Heraclea Perbiotidis, Thraciae, Cariae, Ponti Themijs, de quibus Geographi consulendi.]

Lamia.

Lamia posita [Iuxta Sperchium fluiuium, dicta sic à Lamio Herculis filio, vel (ut alij volunt) à Lamia muliere, qua tum quidem in Trochinjs rerum potiebatur. Ab hac Lamia bellum illud ingens, quod Athenienses cum Antipatro & Macedonibus, Laosthene duce gesserunt. Lamium est appellatum, in quo totius ferè Graeciae, maxime verò Atheniensium, vires grauiter fuere labefactatae.]

Oeta mont.

Herculiq. sacrificium fecit [De Hercule si plura scire voles, Poetas adi, in primis Senecam, qui eius argumenti tragediam scripsit, atq. Nicandri Oetiaca. Illud etiam considerandum, aut hores ita inter se coniunxisse Othryn, Oetum, Calledromi, Coracem, ut Gerbellio in sua Graecia annotante solum nominibus differant, re ipsa vnus mons esse videantur.]

Ieiunium institutum [Vide notata de ieiunio per Caelium lib. 27. cap. 20. lectionum antiquarum.]

Sed & ante hac tempora ieiunia in vsu fuisse inde apparet, quod Ouidius in Fastis dicit: Numam Pompiliū, quādo orationem fecit pro frugibus, vsu venerorum carnumq. esu abstinuisse: idq. & alij Imperatores sunt imitati, Helius Spartianus de Iuliano Imperatore. Saepè autem nulla existente religione, oleribus, leguminibusq. contentus, sine carnibus canarunt. Ex quibus origo ieiunij in Ecclesiā à Pontificibus Romanis introducti facile colligitur. Vide etiam de hoc Blondum lib. 10. Romae triumphantis.]

Lustrata classe [Ut certis sacrificijs exercitus lustrari solebat, de quibus in prioribus libris dixi, sic morem lustrandi classē fuisse legitimus. Nam in litore maris altaria posita marinis vndis alluebantur, omnisq. circumstabat multitudo linguis fatisens, tum sacerdotes in mari stantes, sacrum faciebant, terq. per classē scaphis circumuecti, sacra piamina ferebant, ducibus et nauarchis vna amnauantibus, ipsaq. piamina attollentibus, ut ab exercitu, totaq. classe insecticia cuncta auerterentur ac depellerentur.]

Dolonibus erectis [Dolon minus est velum in nani, Budens ex Polluce & Suida.]

Ieiunij etiam ab Ethnicis celebrantur.

Lustratio classis.

Scipionis filius vultus dinarius.

Falcatae quadrigae.

Amentum.

Taurinus mons.

IN LIBRVM XXXVII. QVI ALIIS DECADIS

III. LIB. VII. DICITVR, ANNOTATIONES.

S Elegatum iturum [De hac legatione praeter Liuuium leges Florum, lib. 2. cap. 8. Gellium lib. 4. cap. 18. Plinium de viris illustribus, cap. 53. Sabellium lib. 7. Emead. 5. Rhapsod.]

Patrimi.

Matrimi. Patrimi matrimi; [Patrimi suae patrimae, Matrimaeq. quorum patres ac matres adhuc viuunt.]

In Latomias coniecti sunt.

In Latomias coniecti sunt [In carcerem, de eo superius dictum est. Tales quos, fuere Latomias Syracusana, toto orbe celebres, quas Cicero describit aetione in Verrem 7.]

Galli fanatici.

Fanatici Galli [Id est, furore correpti. Erant verò hi sacerdotes Cybeles, i. q. castrati omnes. Quod hinc euenisse fama est, Quum dea Cybeles puerum Phrygem formosissimum, Atym nomine, suis sacris ea lege praefecisset, ut perpetuo castratam feruaret, haud longè post Sangaritam nympham compressit. Quare ab irata Dea in furorem actus, cum Dindyma venisset, manusq. sibi afferre conaretur, miseratione Deae, furore liberatus, à se interficiendo abstinuit, virilitatem tamen sibi amputauit, & ideo Cybeles castratos sacerdotes habere mausit. Galli autem dicuntur à Gallo Phrygiae flumine, cuius aquam qui gustassent, reddebantur insani, testes vero Samia testa sibi praedebant. Alij putant eos idcirco sibi genit. alia incidere, quia violauerunt nomen patrii, matrisue, ne possint ipsi fieri parentes.]

Auroramentum.

Auroramentum sibi potorem [Id est, obligatum, aurorare enim obligare est, & aurorati milites ac sacramento obstricti, & qua si obarati, hoc est, ere stipendiario obstricti, ac iam non sui arbitrij. Quin & auroramentum etiam in artibus mercenarijs & opificijs obligatio quaedam est, interposita mercede contracta. Inquit enim Tullius: Merces ipsa in mercenarijs auroramentum est seruitutis, de quo Latius Tornebus lib. 2. aduers. cap. 20.]

Trullae.

Trullae ferreis [Trullo de sticulis aquam hauriunt, & de abenis aut labris, Tornebus lib. 7. aduers. cap. 22.]

Etesiae.

Aduerso tempore Etesiarum [Etesiae à Graecis dicuntur venti, qui statuto & certo anni spacio flare solent, hoc est, 40. diebus post caniculae exortum, Graeci enim τρέσιον annum dicunt. Horum meminit Gellius lib. 2. cap. 22. Solinus cap. 25. in Polybist.]

Remulco trahere.

Remulco trahentes [Remulco trahere Latium esse probat Baysius in libro de re nauali, & latius de hac loquendi forma disputat Franciscus Floridus Sabinus lib. 1. succisuarum lectionum cap. 3. Remulco trahi naues affirmans, qua plus equo onerata vel fracta, vel mutile paruis nauibus remigum plenis alligata ducuntur, ut quo simpliciter à nautis duci non possunt, aliorum nauigiorum adminiculo perueniant.]

Ancilia.

De quibus ancilia mouentur [Solebant enim, qui bello gerendo praesidebantur, ut inquit Seruus, ingredi Martis sacrarium, anciliaq. primum mouere, deinde simulachri hastam dicentes: Mars vigila tacitus: fuere qui proficiscenti Othoni moras, religionemq. nondum conditorum ancilium offerrent. Promebant autem iudicio bello ancilia, ut mouerentur, & profectioem suscipere, ante quam condita essent, ominosum & religiosum habebatur, Tornebus lib. 5. aduers. cap. 1.]

Filius eius captus [Cognomento scilicet Valerudinarius, qui se corpore valuisse (ut Cicero in Bruto ait) in primis habitus esset disertus, ut partim eius oratiunculā, partim etiam historia quaedam Graeca de Castina restantur. Plutarchus in vita Africani, nihil sanè comperit de eo se habere dicit, nisi eum praeturae gessisse, & in ea consequenda, à Circeo patris scriba adiutum fuisse. Ceterum verum Scipionis filius exploratus, hostiumq. insidijs vel in praelio captus sit incertum esse scribunt, Orofius & Eutropius. Huius autem Scipionis meminere praeterea Valer. Max. lib. 3. cap. 5. Alexander ab Alex. lib. 2. cap. 22. Plutarchus in Africano, Plinius lib. 35. cap. 4. Sabel. lib. 7. Emead. 5. Volaterranus lib. 19. cap. 3. vrb. comment.]

Legatos qui filium [Insigne moderationis animi exemplum est Antiochus, qui Scipioni captum remisit filium, à quo tum maxime snibus imperij pellebatur, & Lacesitus, maiestatem Scipionis Africani excellentissimi viri venerari, quam dolore sui iurisdictionis maluit. Cuius rei quosq. gloriosè meminit Plinius de viris illustribus, capite vicissimono.]

Referre aliam gratiam nunc non posse [Sapiens enim (ut ad Lucilium Seneca scribit) omnia secum exanimabit, quantum acceperit, à quo, quando, vbi, quemadmodum: Cuius rei speculum hoc loco est Africanus, qui cum intelligeret, quam magnum beneficium esset accipere filium captum ab hoste, qui pro suo iure seuire potuisset in vicium, ut in summa corporis debilitate aspectu filij recrearetur, non facile aliquid preclarior vel excellentius Antiocho pro reddenda gratia dare potuit, quam quod dedit, cum suaderet, ut cum Romanis rerum dominis amicitia contraberet, quos alias perpetuos hostes & inimicos habiturus esset.]

Sipylium [Astrum montem, non procul ab amne Maeandro, de quo Strabo lib. 1. & lib. 12.]

Phalangitæ [Phalangem Macedonicam, quam Latine cuneum Liuus vocat, praedens ordinis, excogitasse omnium princeps dicitur, Philippus Alexandri Magni pater, ducto ab Heroibus exemplo, quos clypeis clypeos iunxisse cecinit poeta nobilis: Quo ritu qui armantur, Phalangitæ dicuntur, Caelius lib. 21. cap. 18.]

Falcatae quadrigae [Descriptio falcatarum quadrigarum, qua lris & apud Currium in Historia Darij extat: A Lucretio verò falciferi currus vocantur, lib. 5. cum inquit:]

Et bijugoprius est, quam bis coniungere binos, Et quam falciferos armatum ascendere currus.

Iaculorum amenta [Lucius Scipio cum die ac nocte Antiochi exercitum imbre continuo vexatum, & arcus quosq. madentib. neruis inhabiles factos esse intellexisset, praetium astute inijt; Frontinus lib. 4. cap. 5. Ceterum Amentum lorum est, quo media religatur hasta, ut longius iaci possit, hinc amentata hasta Cicero lib. 1. de Oratore: & amentare apud Lucanū pro tacere, aut amento mutare: Vide Erasmus in proverbio: Amentata hasta, et infra lib. sequenti: hasta amentata & velitaria.]

Cis Taurum montem [Qui progredienti ab Hircano mari ad auroram est ad dextram, vsq. ad Indicum mare protenditur, de cuius]

H

cuius magnitudine leges Strabonem lib. 11. Melam li. 19. in descriptione Lycie. Volaterranum lib. 10. cap. 1. Geograph. copiose Plinius li. 5. ca. 27. & Solinus in descriptione Cilicia.

Talentum Euboicum. XV. millia talentum Euboicorum] Quid sit talentum Euboicum, docet Festus his verbis: Euboicum talentum nummo Græco septem millium & quingentorum cistophoriorum est, nostro quatuor millium denariorum, de quo plura Budeus lib. 2. de aſſe, ubi annotat, dictum Festi minimè convenire cum ratione Liviiana, quæ talentum sex millium denarium facit.

Cistophorius. Cistophorium CCXLVIII.] Ita legendum esse, & non cistophori, ut nec tetradrachma, sed tetradrachmi genitivo casu, admonuit Budeus loco præallegato. Erat autem cistophorus nummus Asianorum sic appellatus, quod in eo cistiferi essent sculpti, qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, ut in Cybeles mysterijs, Bacchiorgijs, Cereis imitijs. Vide Tornebum li. 3. aduers. cap. 5. & lib. eodem cap. 21.

Cardo. Necterra mutata mutauit mores] Mutatione regionis animus non mutatur, sed in diuerso celo eadem mens est, proinde rectè ab Horatio dicitur:
In culpa est animus, qui se non effugit vsquam. & alibi:
Celum non animum mutat, qui trans mare currit.
Intra eum cardinem] Cardinem à forma vocauit, quasi limitem imperij Romani à septentrione ad meridiem, Budeus in postero

ribus annotat.

Multi congiaria habuerat] Erat inter vasa, vel mensuras, quos congius, unde congiarium, certe rationis dicebatur manus. Ad donatiuum ex dantis erat arbitrio, præscriptione nulla. Sunt qui militibus conferri modo donatiuum putent, populo congiarium, Cælius lib. 27. cap. 27.

Perpetuo tenore vite] Tenorem rei progressum vocant, vnde Tenor. que sui similia, sibi, veluti perpetua quadam succedunt serie, horum eundem tenorem esse dicimus, Erasmus in proverbio: Vno tenore.

L. Æmylio Regillo] Hunc Æmylium, Appianus Lium, Iustinus nunc Lucium Neuium, nunc Menenium appellat. Lium autè & Florus Æmylium quos, Regillum vocant.

Asiaticum se appellari voluit] Quemadmodum enim P. Cornelius Scipio, qui dux fatalis contra Hannibalem fuit, Africa superata, & Carthaginiensibus bello deuictis, Africani nomen, ita etiam L. Scipio, deuicto Antiocho, & subacta Asia, Asiatici adeptus est, vide Plutarchum in Scipione Africano, Val. Max. lib. 3. ca. 3. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 11.

Nummos aureos Philippeos] Sic dictos, quod Philippus Alexandri Magni pater eos cudi iusserit, ut tradit Diodorus, posteaquam Crenidas instaurauit, et Philippus maluit appellari, compertis imbris fodinis, quas sic demum excoluit, uti talenta inde redirent annua mille ac amplius, Cælius lib. 10. cap. 2.

IN LIBRVM XXXVIII. QVI ALIAS DECADIS
III. LIBER VIII. DICITVR, ANNOTATIONES.

Paucitate parum freti] Hinc Euripides in Heraculo: μᾶλλον ἢ χεῖρ & ἄδυνος μάχης, id est, Inualida pugna est viuis tantum manus, & Homerus Iliados μ.
Αἰὲν ἔφομαρ τῆσσι, τὰ δὲ νόον δὲ πῆρ ἔργον ἄμενον id est, Adfuit comites, multorum industria namq;
Plus pollet quam paucorum. In quam sententiam plura apud Erasinum in proverbio: Multa manus onus reddunt lenius.

Ambracia. Ambracia tumulo] Hæc Pyrrhi regia, postea ab Augusti victoria Nicopolis dicta est. Ptolemæus tamen duas ciuitates Ambraciam & Nicopolim fecit, Ambraciamq; ponit intra sinum Ambracium, et Nicopolim extra sinum in Epiro. Vide Strabonem lib. 9. cap. 1. Melam li. 2. ca. 3. Hanc Larrem nunc dici Olinarium ait.

Pinnae detergere. Detergebat pinnas] Id est, atferrebat vel constringebat summitates murorum. Pinna enim murorum sunt summitates eorum. Et detergere per translationem est atferre: Ac remos detergere id est, quod remos constringere. Cæsar lib. 1. de bello ciuili.

Tolleno. Tolleno quid sit, Glareanus antea exposuit, Est verò τὸ κλονεῖν, ut ait Torneb. lib. 6. aduers. cap. 18. quod sursum deorsum hinc inde tollitur, more oscilli, & alterius hinc & inde suspicit & despicit. Vide etiam Petrum Crinitum de honesta disciplina, lib. 19. cap. 2.

Formula. Formula sui iuris] Ut formula in iure pratorio & ciuili dicitur, cum certa quadam actione & forma, & verborum certa conceptione aliquid comprehenditur, ita in ciuitatum imperio, & federibus, iurisdictioneq; & ditione formulam inde traditam posuit, sanè quàm eleganter, cum etiam ista certa cautione & lege, certoq; iure consistit non minus quàm priuata, Tor. li. 14. aduers. cap. 11.

Tebula picta. Signa ænea & tabula picta] Id est, statuae & pictura: Romani quippe expugnatis oppidis quicquid ornamentorum inuenissent, triumphantes maximo apparatu ferebant, atque urbem nouis statuis, picturis, & tabulis ab hostibus translatis magnificè ornabant, qua de re copiose Alex. ab Alex. li. 6. cap. 6. De tabulis autem à Fulvio Romanam translatis, Plinius lib. 35. cap. 7.

Agros Amphilicium] Ita legendum esse tradit Torneb. loco præallegato.

ἐπιτομή σου, ut in quam nemo lignatum perrexit, ut annotat Cælius lib. 25. cap. 18. & lib. 18. cap. 23.

Velitarium hastarum] Velitares haste erant inculatorie, id est, quibus eminus iaculabantur, proinde alijs leuiiores. De his Ouid. Vtq; petit primo plenum flauentis arena Nondum castitū velitis hasta solum.

Hastam velitarem Polybius videtur ἡροσδὸν appellare, ut enim de Velitibus hic scribit Lilius, eos tripedalem parmam habere, et in dextra hasta, quibus eminus vruntur, ita Polybio hasta velitaria ἡροσδὸν βία, longitudine est duorum cubitorum, crassitudine digitali, ferro doctantali ita in tenuitatem & gracilitatem ducto, ut primo statim iactu necessario insciscatur. Avelitari & manipulari hasta differebat amentata, que ut superius dictum est, grauior erat & maior, & ut maiore imperio torqueretur, habena vel amento media vinciebatur, cui digitus inferebatur ad conatum iactus adiutandum, Torneb. lib. 14. aduers. cap. 11.

Orgiagontis reguli vxor] Chiomara nomine, que ex Galatia finibus nata erat, ut autor est Plutarchus, qui copiose præsentem histoniam de claris mulieribus cap. 21. describit.

Centurio] Tribunum vocat Plutarchus, quem Chiomaram in diuidenda præda sortitum ait.

Custodia] Hostium enim captiuorum insigniores in custodiam tradebantur, ut currum triumphantium præcederent postea, cuius rei testis est Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 6.

Stringenter gladium] Iuxta legem Platonis, que lib. de legibus nono, hunc in modum lata est: Qui mulierem liberam ad rem vnciam vi adigit, non ab eo solum cui vis illata est, sed à patre, marito, fratribus, filijsq; vita priuetur, et sic D. Adrianus, ut ait Merianus ad legem Corneliam de sicarijs, rescripsit, eum qui stuprum sibi, vel suis per vim inferentem, occidit, dimittendum.

Velut destinatum petentibus] Destinatum hic videtur esse scopus, & destinare scopum designare est, quem petas. Est & destinare, quod petis attingere & prendere. Cæsar: Nam laqueis falces atterebant, quas cum destinauerant, torment a retrorsus reducebant, Torneb. lib. 14. cap. 11.

Principes in Senatu] De Senatu Romani principis dignitate, Princeps Plutar. in Scipione Africano hunc in modum scribit: Principem Senatus Africanum legerunt, quod honoris genus is tantum deferri consuevit, qui auctoritatem & gloriam maximis in Remp. meritis, præstantissimisq; reb. gestis, esset antea consecutus. Neminem autem in Senatu principis loco eligi solitum accepimus, nisi qui vel ex Censorijs viris natu maximus esset, vel qui cūm esset consularis aut triumphalis Senatu populoq; Romano gratissimus esset. Quod verò Censorum hoc officium ac munus esset, ut Senatus principem eligerent, præter Lilium docet etiam Plutarchus, dum in Paulo Æmylio scribit, ab eo censore principem in Senatu lectum fuisse M. Æmylium

Vulgata similitudine] Quæ crebro vsurpari solet simile hoc ab Oratoribus, ut mare sui natura tranquillum commouetur ventis ac tempestatibus, ita Remp. sua sponte quietam agitari stimulis vocibusq; improborum ac turbulentorum ciuium, ex Cicerone & Lilio indicauit Petrus Victorius lib. 7. cap. 21.

Terræ proprietates celiq;] ἡ ἴση ἡ ἀδρόστων οἱ βίαι τῆς χροῦς οὐκ ἐφομεῖσιν ὡς, de quo plura Erasmus in pro uerbio: Mores hominum regioni respondent.

Ab re nomen habet] Rectè id adicit, nam aliàs ἀξυλον ὄλωσιν apud Homerum, peritiores interpretantur polyxylon ἡ ἐξ ὄλων ὄλωσιν

Congaria.
Tenor.
Scipio Africanus.
Philippei.
Velitares hasta.
Amentata hasta.
Chiomara.
Destinare scopum.
Senatus.

lium Lepidum, qui quater antea iam Senatus princeps fuerat, Ma-
 ior agius de Senatu Rom. cap. 12.

Scutale. Triplex scutale] Hunc locum annotat Priscianus in sexti libri
 fine, sed codicibus precipue inreppellatis, & Caelius libr. 14. capit. 7.
 Torneb. lib. 14. cap. 11. existimat scutale corium esse, cuius loris habe-
 na confusus, facta erat, sic appellatum, quod ex eo genere corij scuta
 conficerentur.

Damiurgi. Damiurgis ciuitatum] Apud Dorientes inquit Hefychius, qui
 publica negocia resq; ciuitatis administrant, Demiurgi vocantur,
 qui similes sunt ijs, qui ab Atheniensibus Demarchi vocantur, id est,
 Tribuni: Peloponnesij autem Dorici sunt generis, quo factum est, vt
 Damiurgi Dorici Linius diceret, Torneb. loco praallegato.

**Senatu con-
 sulere.** De Repub. senatum consuluerunt] Torneb. lib. 14. cap. 11.
 arbitratur de Repub. referre, esse Senatum consulere, quomodo Ref-
 pub. in annum administranda sit, qui in prouincias mittendi, qui
 reuocandi, qui exercitus conscribendi, qui dimittendi, quid domi mi-
 litiarq; agendum, &c.

**Tanaia pro
 Halis.** Viq; ad Tanaim amnem] Budeus lib. 4. de asse, mendose hic
 Tanaim legi putat, & pro eo restituendum esse Halym. Notum enim
 est ex Herodoti primo, Halym fluium confinium fuisse Lydorum &
 Medorum imperij. Meminit etiam Halys Plinius in 6. a radicibus
 Tauri per Cataoniam Cappadociamq; decurrentis.

**Atticum ta-
 lentum.** Attica talenta dato] Budeus non Attica talenta, sed Euboico-
 rum talentum legendum existimat lib. 3. de asse: nisi intelligamus
 Atticum magnum & Euboicum idem fuisse, vt vtrumq; Linius pro
 eodem vsurpauerit. Superiore namq; libro de conditionibus propo-
 sitis Linius loquens; Euboicorum talentorum non Atticorum memi-
 nit. Talentum autem Atticum nemo minus dixit esse LX. minis cen-
 tenarum drachmarum, vt idem Budeus tradidit.

**Bendidium
 templum.** Circa templum Bendidium] Bendis, vt scribit Hefychius,
 lingua Thracum Diana appellatur, vnde & Bendidia eius serie A-
 thenis vocabantur. Nam eius sacra e Thracia ascita Atheniensis re-
 ceperant, illiq; serijs disseruit in Pyraeo de optimo Reipub. statu So-
 crates, vt a Platone refertur. Deam hanc eandem idem Thraces E-
 ca-ton vocabant Hefychio autore, Elysus vero cognominata est Si-
 lo-yx & Cratino poeta in fabula Thracum, siue quod ea Dea duos
 honores sortita est, caelestem videlicet & terrestrem, vel quod duas
 lanceas, id est, x-y-x, cum esset venatrix, ferre cõsueuit. Sunt qui
 dicant, quod duo lumina habeat, proprium quidem Lunæ & Solis.
 De Bendidij etiam Strabo in 10. & Xenophon libr. 2. ἀδελφικὸν με-
 μινε.

Fixuris in postibus suis] Solebant enim Romani postes spolijs
 hostium ornare, teste Polybio: ἐν τῷ τοῦ οὐραίου καὶ τοῦ ἀνατολικοῦ
 τοῦ πύλου τῆς αἰτίας τῶν ἀδελφικῶν, hinc Maro:

Barbarico postes auro spolijsq; superbi. Sed ne ea quide adibus ab-
 alienaris licebat emptoribus refrigerare aut tollere, vt ex Plinio obser-
 uauit Torneb. lib. 14. aduers. cap. 11.

Ad diuortia aquarum castra] Diuortia aquarum iuga sunt,
 vnde in diuersa aqua caelestes & perennes diuertunt. Lucanus:

Fontibus hic vastis immensos concipit amnes,
 Fluminaq; in gemini spargit diuortia ponti.

Torneb. lib. 14. aduers. cap. 11.

**Delphi cõ-
 mune huma-
 ni generis
 oraculũ: &
 vmbilicus
 orbis.** Etiam Delphos commune] Reprehenduntur leuiter a Var-
 rone quidam, quod vmbilicum dicerent Delphos, ab vmbilico nostro
 dictum, quod is medius locus terrarum sit, vt vmbilicus in nobis, quod
 vrrunq; Varro ait falsum esse; quod neg; is locus medius terrarum
 sit, neg; noster vmbilicus hominis medius. Sed Delphi in adæ ad latus

foraminis esse quiddam, vt thesauri specie, quod Græcè μὲν οὐρανὸν δι-
 xerunt, id est, vmbilicum. Attamen vt verum sit, quod Varro aut ve-
 rustas credidit, Delphos esse terrarum medium, ex qua opinione ab
 Ouidio scriptum est:
 Et orbe
 In medio positi caruerunt preside Delphi.

Huc fama accedit fabula, quam interpres Pindari refert, Toui
 incesse cupiditatem medium terrarum metiendi, itaq; eum dimi-
 sisse duas aquilas paris celeritatis (alij quemadmodum Strabo scri-
 bit coruos dixerunt) ynam ab ortu, alteram ab occasu, quæ Pythona
 concurrerint, in eiusq; rei argumentum aureas duas aquilas illic po-
 stea dicatas esse Pausanias scribit, qui a Delphis appellatur vmbili-
 cus, eum e lapide candido esse factum, & a Delphis medium terre
 cenferi, ita veteres vmbilicum Delphos dicebant, & locum quemdam
 in veteri poeta, qui scripsit: O sancte Apollo, qui vmbilicum certum
 terrarum obtines.

Hoc inquit die] Hoc est, quo quassata ab hostibus Romanorum
 Repub. ego solus contra Hannibalem populi Romani antea inuictissi-
 mum hostem feliciter pugnaui, & salutem patriæ peperî, &c.

Vitam Linterni] Vbi villam habebat, cuius meminit Plinius
 lib. 14. cap. 14.

In ingrata patria fieret] De morte Scipionis diuersa tradide-
 runt auctores. Alij namq; Romæ mortuum elatumq; scribunt, & ad
 fidem huius rei monumentum ad portam Capenam ei factum, &
 tres statuas super locatas ferunt: Alij autem, quod probabilius est,
 Linterni, vel Aminturni, in exilio consenuisse, & vita defunctũ es-
 se tradiderunt, vbi sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne of-
 fa quidem mea habes, vt refert Valerius Maximus lib. 5. cap. 3. Oro-
 sus lib. 4. cap. 20. Hic verò annotandum, hoc ferè accideret viris de
 Repub. bene meritis, vt pro benefactis pessimã gratiam a populo tu-
 lerint, vnde Pyndarus in Pythijs hymno quarto: φάρτι δ' ἔμμεν τῶν
 ἀδικησάντων καὶ τῶν ὀσσοῦν ἀδύνατον εὐνοῦν τῶν ἀδικῶν, id est, aiunt
 hoc esse molestiss. qui norit honesta, fors habere pedem, hoc est, non
 sui bonis, cum ipse bene meritus sit de alijs, sed pro benefactis malè
 audire. Hinc vulgò dicitur: Pro benefactiã Agamemnonem vlti
 sunt Achij.

Mullum profecutus funus dedisse] Veteres Romani mul-
 sum in delicijs habebant, et in triumpho milites ab imperatore con-
 donabantur.

Plautus:
 Sed spectatores vos nunc ne miremini
 Quod non triumpho, peruulgatum est, nihil moror,
 Veruntamen accipientur mulso milites.

Ita eo exemplo & more tum Linius significat, Culleonem in Afri-
 cani funere, renouata memoria triumphus eius, pileatum dedisse mul-
 sum, aut triumphum imitatum liberalitatem et imaginẽ, hoc fecisse,
 vt Torneb. explicat lib. 14. aduers. cap. 11. Mullum verò ex pluuia a-
 qua fieri solitum ex Galeni lib. 4. tuende sanitatis annotat Caelius
 lib. 23. cap. vlt. Sed & ex vino veteri factum ad appetentiam & aui-
 ditatem cibi reuocandam auctor est Plin. lib. 22. de natura mellis. Vi-
 de etiam de hoc Petronij Crinitum de honesta disciplina lib. 4. cap. 8.
 vbi tradit veteres mulso etiam in sacris vsos.

Librarij mendum quam mendacium] De computatione Librarij
 & estimatione huius summæ vide annotata a Budeo lib. 3. de asse e-
 iusq; partibus. Librarij autem, quorum hic fit mentio, apud Roma-
 nos erant, qui libros transcribebant, eosq; vendebant, ij Romæ in Ar-
 gileto tabernas habebant. Martialis:
 Argiletanas manus habitare tabernas,
 Cum tibi parue liber scriinia nostra vacent.

IN LIBRVM XXXIX. QVI AB ALIIS DECA

DIS IIII. LIB. IX. DICITVR, ANNOTAT.

Petilia lex. Ege Petilia] De peculatu intellige, quam tulit Q.
 Petilius tribunus plebis Aemilio & Flaminio Cõs.
 supra lib. 3. E. Et alia Petilia de ambitu, de qua Li-
 nius supra lib. 7.

**Luxus Afia-
 ticus.** Luxuria peregrina] De luxu Asiatico multa
 annotata videbis apud Caelium lib. 7. cap. 10. & rursus lib. 18. cap. 18.
 & lib. 23. cap. 28. lect. antiq.

Stragula. Vestem stragulam] Vlpianus stragulam accipit pro veste ex-
 teriore, quæ reliquis inijcitur, quale fuit Græcorum pallium. Stra-
 gulas item vestes siue stragula pro auleis sine peripetasmatis ac-
 cipiebant veteres, quod ijs aula & triclinia nonnunquam etiam

lecti insternebantur, Tibullus libro primo, eleg. 2.
 Nam neq; tunc pluma, nec stragula picta soporem.
 Plagulas] Plagula, auctore Tornebo lib. 1. cap. 20. aduersario Plagula-
 rum vela sunt & textilia, quibus lectica & lecti intendebantur, aut
 inuoluebantur, vt apud Tranquillũ in Tit. Lectica dimotis plagulis.
 Nonius plagas interpretatur grandia lintea, et toral. & lecticariam
 findonem, vnde per diminutionem plagula dicuntur, inquit. Memi-
 nit plagularum etiam Vlpianus, vt annotat Baysius de re vestiaria,
 cap. 20. Budeus in prioribus annotat. Per plagas & stragulam cape-
 tia seu aulea intelligi existimat.

Monopodia] Monopodia, Turnebo praallegato loco auctore, Monopo-
 dia.

manus, sunt, quo vno pede sustinentur, quia ea tempestate pulcherrima: huiusmodi, essebantur. Idem ante cum annotavit Baysius, in lib. de vasculis.

Sambuciflora] Mulieres sambuca camentes. Erat autem Sambuca instrumenti musici genus trianguli, teste Porphyrio, in Ptolemaei Harmonica.

Purè laurum] Veteres enim non nisi puras, beneq; lotas sacra accessisse, superius annotauimus.

Patronorū tutela.

Post patroni mortem] Si cui enim nullus omnino tutor esset, ei dabatur in vrbe quidem à prætorè vrmano. L. Si quis sub conditione. ff. de testamen. tutel. & maiore parte Tribunorum plebis ex lege Attilia, Instit. de Atriliano tutore. Et L. 12. tabularum libertorum et libertorum tutela ad patronos liberosq; eorum pertinebat. Eo enim ipso quod hereditatis libertorū libertarumq; si intestati decessissent, inesserat lex ad patronos liberosq; eorum pertinere, crediderunt veteres voluisse, legem etiam tutelae ad eos pertinere. Quia plerumq; ubi successio est emolumentum, ibi & tutela onus esse debet. Instit. de legit. pat. tutela. Ac etsi Iureconsulti tradiderint, mulieres anno duodecimo tutela liberari. L. fin. C. Quando tutor vel curator esse desinat. Instit. Quibus modis tutel. fin. tamen moris olim fuit, vt finitis annis pupillaribus, tutores onere tutela defuncti, tutelam alteri in iure cederent, eaq; tutela cessita dicebatur, quod feminas, quas ob infirmitatem consilij, rebus proprijs superesse non posse statuebant, nihil sine auctoritate agere volebant, vt supra lib. 21. Porcius Caro legem Oppiam suadens, & Cicero pro Murana restatur. De quo plura Renardus variarum lib. 1. cap. 10.

Excetra.

Illius excetra] Singularis in hac voce emphasis inest. Significat namq; cum ita illecebris meretricijs irretitum, vt etsi Eubolus absit, amor tamen minime extinguatur, sed semper visa Hispana, magis magisq; inflammetur & adaugeatur. Excetra enim dicta est hydra Lerna, quod vno capite tria extrecesebant, Plautus in Perfa:

Baccha.

Nam cum leone & excetra, & cum apro Aetolico, cum auibz Stymphalycis, cum Anteo delatari malim, quam cum amore. Baccharum habitu] Baccha sacrisculæ Bacchi, & mulieres, orgia Bacchi celebrantes dicebantur. Hinc Ouid. Metamor. Vrg, tuo nota proles Semeleia thyrsos, Ismaria celebrant repetita triennia Baccha.

Vium sulphur.

Vium sulphur] Vium sulphur vt Tornebus libro primo, aduers. capite vicefimo nono explicat, autore Plinio, quod ignem non est expertum, & vno vocat Græcis vocatum, nam reliqua genera coctione parantur, hoc glibosum, solidumq; effoditur, auidisimeq; flammam corripit.

Matrimonij in vxores potestas.

In quorum manu essent] Satis hic Liuus locus indicat, morem olim apud Romanos fuisse, vt maritis in vxores animaduertere liceret, non minus atque in seruos, maxime in eas, qua in manus maritorum transfessent, vt notat Budens in annotationibus ad Pandectas. Et licetis pradiu est, adulterium lege Romulea capitale fuisse, sic inquam capitale, vt pœnamors esset. Tullius enim Romulus legem his verbis: Adulterij conuictam vir & cognati vri volent necanto.

Equus publicus.

Nescit Censor ei publicum equum assignare] Equus enim quo equites Romani creabant, eis à Censore assignari est solitus. Quid autem fuerit equus publicus parum compertum est, Var. in libro de lingua Latina: Equum publicum mille asariū vocat, quibus verbis vt Sigonius lib. 2. de antiquo iure Quiritium putat, stipendium fortasse aliquod vel alendi vel emendi equi causa de publico constitutum significat. Plinius lib. 33. equum publicum equum militarem vocauit, cum de ordine equestri verba faceret. Annuli, inquit, planè medium ordinem tertiumq; plebi & patribus inferuere, & quod antea militares equi nomen dederant, hoc nunc pecunie iudices tribuunt. Item equitum nomen subsistit in turmis equorum publicorum. Intelligit enim equites primam ab equis publicis, post à censu iudices dictos.

Datio nexi.

Datio] Per dationem haud dubitè nexi dationem intelligit. Nā nexum, vt apud Festum, ait Gallus Aelius, quodcumq; per as & libram geritur, quo in genere sunt hæc, testamenti factio, nexi datio, nexi liberatio, vt hoc loco per dationem nihil aliud intelligere videatur Liuus, quam ius transferendi rerum dominij. De quo præter Boethium in Topicis Ciceronis, Budens in priorib. annotationibus, vide etiam Tornebum lib. 20. aduers. cap. 19. Vbi ostendit quid inter mancipium & nexum intersit.

Diminutio.

Diminutio] Scilicet vt familiam aliquam intrare vel exire ea

liceret ei. Hac etenim infima capitis diminutio est, vt tradit Iustinianus Instit. de capiti diminutione.

Genis enuptio] Quid per hanc enuptioem intelligatur colligi potest ex libro 10. supra, ubi matrona patritia Virginiam, Auli filiam, L. Polummio consuli plebeio nuptam, quod è patrib. enupfisset, sacris arcuerunt. Erat enim nubere nihil aliud quam è patris domo transire, patriaq; sacra relinquere. Hinc ille vocis consulum sup. lib. 4. conuulbio patrum cum plebeijs concessio ignorari nō posse, qui natus sit, cuius sanguinis, quorum sacrorum sit, dimidius patrum sit, dimidius plebis. Et hoc Iureconsulti respicientes, matrimonium dixerunt communionem humanorum et sacrorum, L. aduers. C. de crimine expil. hered. Et plebeia vxor per matrimonium nobilitatem adipiscitur, sicut è contrario nobilis si nubat plebeio, eam amittit & transit ad plebem: Id itaq; minime Hispana metuendum esse ius enuptiois concessum ei tribuit.

Enubere quid.

Optio tutoris] Optio, id est, optatio nimirum vt quem velle tutorem sibi optare posset: Nam vt testamento patris filiofamilias tutor dari potest: ita testamento viri matrisfamilias optio tutoris dari potest, vt ipsa sibi tutorem eligat, quem velit, & hic tutoris est, quem pro Murana M. Tullius ait potestate mulieris cōtineri. De quo vide notata per Curatium lib. 7. obseruationum, cap. 11.

Optio.

In re verò militari optio appellatur is, quem decurio aut centurio, optat sibi rerum priuatarum ministrum, quo facilius obeat officij publica. Eius quidem optionis potestas ab initio penes ipsos decuriones erat, postea verò propter ambitionem, ad Tribunos transijt, vt docet Varro lib. 4. de lingua Latina.

Ingenuo nubere liceret] Nam Libertinis non solum cum senatorib. conubia non erant, sed ne cum ingenuis quidè de plebe. Inde Cicero objicit vt probū in Philippicis Antonio, & in Sexrij causa Gellio, quod Libertinas in matrimonio haberent, vt tradit Zano-fcius lib. 1. de senatu Romano. Postea tamen Lege Papia cautum est, vt omnibus ingenuis, præter Senatores, eorumq; liberos, vxores libertinas habere liceret: hoc Iulianus. Adit Vlpianus: Si Senator libertinam habuerit vxorem, quamuis interim vxor non sit, attamen in ea conditione est, vt si amisit dignitatem, vxor esse incipiat.

Ludi Taurilia] Taurilia ludi sic appellati ab immolatione taurorum, vt docet Tornebus lib. aduers. 13. cap. 4.

Taurilia.

Semimarem] Per semimares intelligit eos quos superius ali-quoties androgynos ambiguo inter marem & feminam sermone Græco vocari scribit, Cælius lib. 15. cap. 10.

Semimares androgyni.

Thebas Phthias] Theba Phthiotidis in intimo Mælici sinu angulo non longè à Sperchio fluuio sita. Strabo circa finem noni libri Thebas Phthioticas sub Crocio campo, qui in Thebarum mediterraneis est positus, scribit.

Theba Phthiotidis.

In cuneum hostium] Phalangem Macedonicam cuneo intelligi annotat Cælius lib. 21. cap. 18. lect. antiq. quam Prædensfordius excogitasse omnium princeps dicitur Philippus, Alexandri Magni pater, vt superius annotauimus.

Nulli iure Thessalorum formulæ factam] Id est, iniquè Thessalorum iuris factam, à formulis iuris translatione ducta, aut formulis fœderum, societatum, pactioem, vt existimat Tornebus lib. 1. cap. 29. aduers.

Sine toga candida] Moris siquidem erat, vt post edita comitia professi togam candidam induerent, ynde & candidati dicuntur magistratum ambientes. Neque verò in professione satis erat togam candidam induere, sed etiam solenni ad populum nominatione qua in concione ab aliquo magistratu data, fieret. Nam si præfens Q. Fuluius Flaccus professus est, se petere præturam absque toga candida, qui prætextam ferre eum adilem oportebat, relinquere profiteri aliud fuisse, quam toga candida petere magistratum, de quo Grucubius de comitijs Roma. lib. 1. Candida ergo toga petitionis signum erat, vt à populo dignoscerentur, qui ambirent magistratus. Quamdiu enim retinebatur toga candida, tam diu persistere in petitione, ea deposita, & petendi voluntatem deposuisse candidati censebantur.

Toga candida.

Nomen eius acciperet] Nominis siquidem editio in petitione magistratum opus erat: eo verò ab hoc, qui comitijs præsidebat, non recepto, eius rationem haberi non oportebat: secus verò eo recepto. Sic C. Martium Rutilium Liuus scribit, Censuram petere professum, & tamen subijcit, consules negasse se eius rationem habituros, & apud Valerium Maximum libro 3. capite vltimo scribitur: M. Paticanum petitionem consulatus professum fuisse, Caium tamen Pisonem consulem in concione populi negasse, rationem eius se habiturum fuisse.

Nomen editi didati recepto.

Fortu-

Fortunam sibi ipse facturus] Nam vt Plautus in Trinummo ait: Sapiens ipse sibi fingit fortunam, et sui cuiusq; mores fingunt fortunam. In quam sententiam vide notata ab Erasmo in prouerbio: Sui cuiusq; mores, &c.

Summus Imperator] Hinc Plinius lib. 7. cap. 27. Optimum Oratorem, & optimum quozq; Senatorem vocat. Sabellicus autem ex Neoterico lib. 7. cap. 3. Ethnic. exemp. virum iustum & aequitatis studiosissimum vocat.

Causam dicendo] Sepissimè enim accusatus est, sed quoties auctores differunt? Quodragies quater accusatū scribit autor de viris illustribus cap. 47. Solinus cap. 7. quibus astipulantur Lorchardus de Syricho, & Caelius Rhodiginus lib. 11. cap. 14. Quodragies ter Plinius lib. 7. cap. 27. Valerius Maximus sepenumero accusatum ait lib. 3. cap. 7. Sexies & quadrages. Sabel. lib. 1. capit. 7. Sic quoq; Aristophontes apud Athenienses nonages quinque accusatus, semper euasit, vt testis est Aeschines in celeberr. oratione in Demosthenē, Alex. ab Alex. lib. 3. cap. 5.

Nonagesimo anno] Sic & Plutarchus nonagenarium legit. Verum cum Cato, vt historia ostendunt, octogesimo quinto etatis anno obierit, nonagenarius iam Galbam accusare non potuit, nisi post mortem à manibus eius accusatum velis. Verum huius rei veritatem apud Ciceronem de claris Oratoribus inuenies.

Novum hominem] Nam genere Tusculanus, parentibus obscuro natus fuit, vt qui porcos pascerent. De eius vero familia & genere prater alios Gellius quozq; lib. 13. cap. 18.

L. Quintium Flaminium] Titi Quintij fratrem, & qui septem ante annos consul fuerat.

Galbam] Sergium Galbam virū consulem eloquentissimum. De quo Suetonius, Cicero in oratore. Volater. lib. 16. cap. 1. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 9.

Motis senatu notas ascriberent] Notā ascribere nihil aliud fuit, quā causam infamem & ignominiosam edere, vnde perspicuum est deserre notare, & ordine mouere. Ob leuiiores siquidem causas mouebant tantum Censores, sicuti superius lib. 14. Fabritius P. Cornelium Rufinum consulem mouit. Grauioribus autem pollutos sceleribus notabant, & notatos quosdam tribu etiam motos & erarios factos infra lib. 42. Linius commemorat. Veruntamen sciendum, quod Censoria animaduersionis & notanon verè iudicia, sed preiudicia quedam fuerint, itaq; qui notatus fuerat, postea in iudicium vocabatur, vt Cicero scribit lib. 4. de Repub. Censoris iudicium nihil aliud fere damnato affert, prater rubeorē. Itaq; quod omnis ea iudicatio versatur tantum in nomine, animaduersio illa ignominia dicta est. Ad eò verò seuerus in delinquentes Cato censor fuit, vt inde Censorij nomen adeptus sit. Plinius lib. 19. cap. 1. & lib. 14. capit. 4. Sabel. lib. 2. cap. 8. Fulgosi lib. 2. cap. 4.

Facinus siue eo modo] Meminit quoq; huius Cic. in Catone, & Val. Max. lib. 2. cap. 4. Plutarchus non sortum sed adolescentem fuisse scribit liberali forma, quem semper comitem habuerit, & intersectum vnum ex ijs fuisse, qui rei capitalis crimine damnati erāt. Ex neoterico autem Sabellicus li. 7. Ennead. 5. Rapso. Gallum vocat, quem à suis ad Romanos cum liberis transfugisse ait.

Sponsione defenderet] Sponsione certæ pecunie aut estimationis aduersarium prouocaret quā amitteret, qui in lite succumberet, vt Afconius interpretatur, & post eū Budeus in priorib. annot. Renardus ait. Leges 12. tab. cap. 6. de pisco iure vindictiarum.

In millia aris attribuerentur] Attribuerentur hoc loco significat, tributum nomine statuerentur, vt annotauit Budeus de asse lib. 4. Ergo Cato deterere volens homines à luxu, plus decies delicatam vestem, & venusta mancipia, quā quanti vendi possent estimauit, & in aris singula millia ternos asses tributum constituit. Idem quoq; Caelius annotauit lib. 10. lect. antiq. cap. 2.

Inedificata immolita] Inedificata sunt, autore Tornebo lib. 1. aduers. cap. 29. quæ aliquo in loco edificata sunt, sed cum in loca dicit, significat edificia è priuato in publicum procurrentia, & aliquid loci publici occupantia, Plutarcho teste, cuius verba sunt: ἀναστρέφοντες τὴν ἀβελανθίναν οὐκ ἀνακατασκευάζουσιν οὐδὲν ἀνομιμα.

Immolita autem sunt, quæ quis vspiam molitus est, si quis igitur priuatus ante ades suas in publico podium posuisset, aut menianum proiecisset, eum id demoliri & diruere, tollereq; Cato iubebat.

Basilicā] Ex pecunia publica fuit verò ea vicinia foro magnozq; sumptu constructa Portia appellata, ob eternam nominis sui gloriā,

teste Plutarcho & Martiano lib. 3. cap. 26. & Blondo, qui de Roma triumphante etiam hodie huius basilicæ vestigia nonnulla extare scribit. Erat autem basilica domus ampla & spatiosa, templo persimilis, ambulationibus amplissimis instructa, causarum cognitioni destinata, ad quam multi tota ex vrbe, alij causis agendis, alij consulti adij, alij aliud agendi gratia consuebat: dicta Basilica sicuti Casus, cuius appellatione Graeci etiam iudicem intelligerent, astipulante Hestodo, qui βασιλικὸς δῶρο φέρων vocat, hoc est, doniuoras iudices, interprete Budeo.

Vectigalia summis precijs, vltro tributa infimis locauerunt] Hic ambigitur, quid ista inter se differant. Nam eadem si essent, ystem precijs locata oportuit. Ac vectigalia omnibus quidem nota sunt, vltrotributorum ignoratio sententia cognitioni efficit, Tornebus lib. 1. aduersariorum cap. 29. Vltrotributa esse putat imperfas & attributiones operum publicorum faciendorum, & sartorum rectorum praestandorum mancipibus & redemptoribus certā mercede locatorum: ita vectigalia, quibus reditus & fructus populi Romani constabat, quantum potuerunt Censores auerunt. Vltrotributa, quibus impense sumptusq; & erogationes pecunie publicæ ex arario hauriebantur, quantum potuerunt, precijs diminuerunt, & ad minimam summam perduxerunt. Cui interpretationi Plutarchus astipulatur, qui de eadem censura Linius secutus, ita scribit: οὐδὲν ἄλλο τὸ τοῖς μισθοῖς τὰς ἐργολαβίας, τὰ δὲ τῶν τῶν ἀποδοσίων ἐπὶ τὰς ἐργολαβίας ἐκδιδόντων τῶν. Itaq; istud lib. 43. Qui publica vectigalia aut vltrotributa conduxissent, in eandē sententiam accipiendū erit.

Semotis ab hasta] Quid per hastam hic intelligatur superius lib. 24. expostum est: & de auctionum hasta et magistris Caelius late lib. 21. cap. 17.

Defunctosq; vulgò ferebant] Sensus horum verborum est, Defuncti vulgò ita dicitur a populum Romanum eiusmodi castrorum imagine, quæ in foro fuerat, videri cum satis decidisse, quæ diram olim castrorum metationem in medio foro meditari credebantur. Defunctos igitur fato, id est, solutos & exemptos, nec vltra illi fato obnoxios, ita Budeus in prioribus in Pandectis.

Præoccupandam Coronā] Hæc enim in ipso serē Messeniaci sinus altero cornu sita est, de qua Stephanus & Pausanias in Messeniaci.

Prusam regem] Bithynia regem, de qua legatione vide Plutarchum in vita Flaminij et Hannibalis. Debellato autem Antiocho, Romani prater alias condiciones, quas imposuerunt regi, Hannibalem perpetuum suæ Reipub. hostem sibi tradi postulabant, quo intellecto Hannibal, ne in hostium veniret manus, ad Prusam regem confugit. Qua de re lege Plutarchum in Hannibale, & Fulgosi lib. 7. capite 3.

Nihil inexploratum] Hinc Prouerbiū: Multa regum aures atq; oculi, de quo Erasmus in Adagij. Meminit & eius Aristoteles in 3. Politicorum.

Hic vitæ exitus] De Hannibalis morte diuersas historicorum opiniones, lege apud Plutarchum in eius et Quinti Flaminij vita, Tuuenalem Satyra 10. Sabellicum lib. 6. Ennead. 5. Iulium Obsequ. cap. 3. prodigiorum. Volateranum lib. 14. cap. 3. Urban. comment. Annibal verò mortui corpus positum fuit apud Libysam Bithynia vicum, in area lapidea, in qua inscriptum erat: Annibal hic situs est. Autor Plinius de viris illustribus: Petrus Bellonius Cononannus de admirabili operum antiquorum, & rerum suspiciendarum præstantia li. 1. cap. 33. de loco sepulchri Hannibalis, quem se vidisse ait, hæc scripta reliquit: Monumentorum (inquit) etiamnum circa Nicomediam, infinitus serè cernitur numerus, in quibus Hannibalis sepulchrum videt, in Libysa Bithynia vrbe, quæ nunc Diacibevocatur, & mari abluatur. Vrbis huius ruina super sunt, in quibus tamen nemo habitat. Colliculus illic est menibus circumdatus, arcem in ingo sitam habens, in qua Hannibalem sepultum scribunt. Hæc Bellonius. Meminit eius sepulchri Plinius lib. 5. cap. 32.

Mortem senis] Annū siquidem septuagesimum tunc egit, vt Aemilius Probus in eius vita testatur.

Funeris exilium indixit] Nam vt & superius vidimus, Linterni, vel Aminturni, vt Antonius vocat, moriens, ab vxore petijt, ne corpus suum referretur Romam, & sepulchro suo inscribi iussit: Ingrata patria ne ossa quidem mea habes, vt refert Valerius lib. 5. cap. 3. Orosius lib. 4. cap. 20.

Fortij Cato nis laus.

Aristophontes.

Galba.

Notam ascribere.

Ignominia Cato Censorius.

Attribuere.

Inedificata.

Immolita que.

Basilica.

Vltrotributa.

Hasta.

Defungi fato.

Coronæ.

Hannibalis exitus.

Libysa Hannibalis sepulchro clata.

IN LIBRVM XL. QVI AB ALIIS DECADIS III.

LIB. X. DICITVR, ANNOTATIVNCVLAE.

Palilia.

Ridie Palilia] Palilia vel Parilia. Palis deo solennitas. Dies vrbs Romae natalis fuit XII. Cal. Maij. Palilia verò, vt Varro scribit, dicta à Pale, vt Cerelia à Cerere. Parilia verò, vt alij volunt, quoniam pro partu pecorum Esli Deo sacra fiebant.

Celestina.

Liberos eorum tollere] Respexit ad vulgatum prouerbum: vbi nō ēs πατέρα κτείνεις πατέρα κτείνεις. De quo Erasmus in prouerbio: Stultus, qui patre caeso liberis pepercit.

Adhortationem remigum] Hortationem vocat, quam & Latini Graeca voce Celestina dicunt. Hoc verò in nauibus classarijs assa voce interdum, interdū tibia canebatur, ita vt remiges pro modulorum atq. harmonia ratione concitarent, vel inhiberent remos. Hinc Celestus est, qui remiges hortatur, qui si navigationis moderator, qui à Plauto Latine dicitur hortator. Budaeus in prior. annot.

Libitina.

Libitina tunc vix sufficeret] Caelius lib. 29. cap. 18. notat, Libitina non sufficere dici, cum morientium vis magna est. Acidem lib. 5. cap. 25. notat Libitinam defunctorum praesidē, licet Aeron Horatiani interpres scripserit, Libitinam lectum, quo mortui esserant. Sed de Venere Epitymbia Libitinam dici auctor est Plutarchus, prout Caelius Iarius docet lib. 29. cap. 18. Pota Libitinariorum leguntur apud Senecam lib. de beneficijs 6. Ea verò sunt, vt complures moriantur. Hinc apud Horatium Libitinam vitare dicuntur, qui se immortaliitati vendicant. Fuit quoq. Roma Libitinae porta, qua efferiebantur cadauera, quoniam lege cautum erat, ne quis in vrbe sepe liretur. Huius Libitinae portae meminit in Cōmodo Lampridius.

Scribam eum questor] Questorib. enim, adhibitis atq. praetoribus hanc facultatem fuisse, vt scribas legerent, eosq. in decurias vel questoriorum, vel aditorum, vel praetoriorum, prout lecti essent, transferrent, non obscure innuit Cicero in Cluentiana, vbi de Martio scriba loquitur.

Tempus omnia consumit.

Per tabem tot annorum] Tempus enim omnia consumit, Hinc Plut. Αἰὼν πᾶν τὰ φέπει, δολιχὸς χρόνος οἰδᾶν ἀμείβειν ἕρπαι, καὶ μορφῶν ἐξ ὅσων ἴδη τὸ χυλόν.

Victimarij.

A victimarijs] Victimarij sacerdotū ministri erant, qui victimas ligabant, & cultrum, aquam & molam parabant, & reliqua quae sacris necessaria erant. Meminit eorum & Valerius lib. 1. cap. 1.

Suas ornari prouincias] Non solum enim decernebantur à Senatu prouinciae, sed etiam post legem curiatae ornabantur, hoc est, suauum consilium statuebat, quo viatico, quo comitatu de publico instructi magistratus in prouincias proficisci, & si prouinciae tuendae armis essent, quot legionibus rem gerere deberent. Postremo Senatus de alimentis, vestibus, & stipendio exercitus providebat. Argumento est: pistola Cn. Pompeij lib. 3. historiarum Salustij, qua suis legionibus suauentum, stipendium à Senatu poscit & flagitat. Exiit item huius antiquitatis memoria in Epistola Caely, vt annotat Zamofcius lib. 11. de Senatu Romano.

Fortuna equestis.

Fortuna equestis] Meminit huius libri & infra lib. ab hoc secundo. Huius verò eadem sisythlon ad theatrum lapideum fuisse Virruuius in tertio scribit. Quare mirum, quod Cornelius Tacitus, alijs antiquitatis diligentissimus, in tertio scribit, Romae fortunam equestrem non fuisse.

Rex sacrificis.

Rex sacrificis] Rex sacrorum, qui & rex sacrificulus dicitur

est, à Romanis institutus, Junio Bruto & M. Valerio primis consulibus, cum Roma reges exalti essent, vt Plutarchus in quæstionib. tradit. propter sacra quadam, quae per regem tantum celebrari decebat. Rex tamen iste pontifex maximo subiectus erat. Huius vxor regina sacrorum dicebatur, quae quoties sacra faceret, ex malo Punico virgani, quam Inarculum vocabant, insula loco deferebat.

Publicè latine loquerentur] An de Latino sermone, qui paucis doctioribus erat in vsu, aut de eo qui omnibus erat promiscuus, Liuius intelligit. Sic & Iuuenalis Satyra 11.

Plebeios calices, & paucis assibus emptos: Porriget incultus puer, atq. à frigore tutus Mon Phryx, aut Lycius, non à mangone petitus Quisquam erit, & magno cum poscis posse Latina.

Non mediocrem Romanis iniuriam fecissent Cumanis, si ea lingua publicè loqui voluissent, quam illi non omnibus suis imperirent, sed primi ciuitatis priuatim sibi vendicarent. De qua re vide latè disseverentem Franciscum Floridum, Sabinum cap. 1. lib. 2. succisuarum lectionum.

Corona aurea.

Coronas aureas] Gellius lib. 5. cap. 6. Triumphales, inquit, coronae sunt aureae, quae Imperatoribus ob honorem triumpho mittuntur, id vulgo dicitur aurum coronarium. Seruius autem lib. 8. Aeneid. aurum coronarium esse ait, quod victis gentib. ob concessam vitam imponebatur. Quae sententia Zafio in catalogo legum antiquarum minime placet, quod aurum coronarium non tam à victis ciuitatibus quam socijs atq. liberis dabatur. De hoc titulus est circiter finem lib. 10. Codicis, vbi vide Cuiacium de auro coronario. Meminit eius & Gellius lib. 13. cap. 23. & ibi vide Scholiafles.

Aurum coronarium.

Quot annos nati] Ante hanc legem frequèter etiam iuuenes, Annatia in quib. maxima virus enitisset, populo Romano concedente consularum. & reliquos magistratus assequabantur, vt id Cicero quinta Philippica affirmat. Caterum quia, quis cuius magistratus petendo legitimus annus esset, nominatim hac lege expressum non inuenitur. Quid Manurinus legendo obseruarit, vide apud eum in lib. de legib. Romanis. Appellatur autè hec lex etià annaria, auctore Festo, vnde Lampridius in Cōmodo: Post hac venia legis annariae impetrata, consul factus est. Vide de lege annaria Petri Crinitum, lib. 8. cap. 13. de honesta disciplina. Maioragium cap. 4. de Senat. Rom. & Zamofcium de Senatorum ete ete quam plurima disputantem. lib. 1. de Senat. Romano.

Amicitias immortales] Prouerbij loco hanc sententiam citat Erasmus in prouerbio: Amicitias immortales esse oportet.

Profcenium.

Profcenium] Profcenij locus erat, auctore Budaeo, ante scenam porrectus, vbi pulpitrum excitatum erat, quo actores fabularum prodirent, ita vt scena altior pulpitrō esset, pulpitrū altius Orchestra. Sunt qui profcenium dictum esse putant à Nannio Profcenio meretricula, ea siquidem cultus exquisitissq. aureis sultra ornamentis, formose gratèq. puella speciem praeferebat, verum exuta turpissima nota non caruit. De quo vide notata per Cal. lib. 16. cap. 5. lect. antiq.

Lanum permarinū] Qui sunt, vt vetus Lexicon interpretatur Sed διὰ πόντου, vt annotat Torneb. lib. 20. aduers. cap. 35. Gyraldus historie Deorum. Syntagmate 15. putat, quod vt antiqui domibus publicis priuatissq. ac compitu Lares, ita etiam nauibus attribuisent, vnde sint permarini lares.

Lares permarini.

IN LIBRVM XLII. QVI ALIIS DECADIS V. LIBER I. DICITVR, ANNOTATIVNCVLAE.

Questorium.

Vintanam] Scilicet portam, quae & Quintanis dicitur. Questorium] Tabernaculum Questoris, scilicet praetoriorum, tabernaculum praetoris.

Sanqualis.

Sanqualis] Quam quidem osisfragam vocant. Sanqualem autem atque immuissulam augures Romanos in magna quæstione habuisse, auctor est Plinius libro decimo, capite septimo.

Prytaneū.

Prytaneum] Prytaneum proprie dicebatur, quod in ea triticum seruaretur, quod Graeci πρυτανειον dicunt, quasi πρυς πρυτανειον, auctor est Plutarchus. Cimoneum Atheniensem liberalitatis animi praetori domum suam ciuibus fecisse apud πρυτανειον notat. Vide Caelium lib. 13. cap. 32.

Iouis Olympij] Sic Iouem cognominatum esse, auctor est Dio. Iupiter Odorus ab Olympo profecto, abs quo ingenij cultum acceperit, Caelius lib. 20. cap. 13. lect. antiq.

Lares permarini.

Non laqueatum auro] Id est, non tantum habens laquearia aurata, sed etiam ipsos parietes auro incrustatos. Laquearia enim superiores edificij partes conuexae dicuntur, à nomine lacus, propterea quod vignerum interualla quandam lacuū speciem praebere videantur. Cic. lib. 2. de legib. Magnificasq. villas & pauimenta marmorea & laqueata testā contemno. Vbi Torneb. laqueata testā elegantissimi ornata lecta exponit, quod pingebatur inaurabaturque. Lucretius: Non Cytherae reboant laqueata aurataq. templa.

Laqueata.

Glarea extra] Id est, minutissimis lapillis, qui fluiuiorum ripis Glareae vel maris littoribus reperiuntur.

Ianos.

Iani. Ianos tres faciendos] Iani plurali numero vocantur adificia quadriformia et peruia, seu strata illa & lapidea, seu ex materia pro tempore exciata. Sic Suetonius in Domitiano: Et foris (inquit) porticius tabernis, claudendum & Ianos tres faciendos. Huc referenda, que & Cic. libro 2. de natura deorum scripsit. Cumq; (inquit) in rebus omnibus vim haberent maximam prima & extrema, principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, quod ab erendo nomen ductum est, ex quo transiiones peruis Iani, foresq; in liminibus profanarum adium ianue nominantur. Hec Cicero.

Marginare. Marginandasq;] Id est, vt viarum margines & extremitates integre, sicut et ceteraq; cōseruarentur, vel dilapsę rescerētur. Sic marginata tabula apud Plin. lib. 3. ca. 12. que marginem habet ampl.

Sardi venales. Cæsa aut capta] Tantum captiuorum Gracchus adduxisse scribitur, autore Plinio de viris illustribus, vt longa venditione res in prouerbium veniret. Sardi venales: Cuius prouerbii rationē Plutarchus in Romanorum problematibus aliam tamen adfert. Nimirum olim

incluisse morem apud Romanos solemem, vt qui ludos in Capitolio ederent, Sardos venales pronunciarēt, prodiretq; quę quissiam, per ludibrium monili cinctus, quam bullam vocat, eumq; morem hinc ortum putat, quod veteres olim diu cum Romanis bellum gessissent, quodq; urbem horum postremam Romulus expugnasset. Vnde & regem ipsum & multos captiuos Romanos deductos, venales pronunciauit. Porro cum Lydi ab initio fuerint Hetrusci, Lydorum autem caput erat Sardis, inde factum vt Hetruscos Sardonum nomine pronunciarit venales. Huius autem prouerbii meminit Cicero quoque lib. 7. Epist. fam. & explicat Erasimus in Chiliad.

Sardinia insula forma erat] Insula eius longitudinem Strab. bo li. 5. facit miliarium 220. Latitudinē 98. Ptolem. autē multo longiorē fecit quā sit lata. Eorum enim litus 188. mille passuum longitudinis habet, max. latitudinē 122. in mille passuum existente, in cuius sententiā quog; est Mela li. 2. ca. 7. circa finē. Est autem hac insula à Sardo Herculis filio ita dicta, vt Silius Italicus li. 12. & Solinus ca. 10. tradunt:

IN LIBRVM XLII. QVI ALIIS DECADIS V.
LIBER SECVNDVS DICTVR, ANNOTATIVNCVLAE.

Fullalana. **L**Instrumento militari ornabantur] Vide nota supra lib. 40.

Lana pulla. Lana pulla] Id est, Fusca in nigrum vergens, cuiusmodi est, & terra color qui Peticus dicitur, Vergil. li. 3. Georgicorum: Ne macula infuscent vel lera pullis, id est, nigris, vt inquit Seruius.

Pomprina palus. Pomprinum omne] Paludem Pomprinam intelligit, quam alij Satyrā appellat, alij verò Pontinam scribunt, de qua Virgilius Aeneidos septimo:

Quę Saturne iacet atra palus, gelidusq; per imas,
Querit iter valles atq; in mare conditur Vfers.

De hac Palude vide Cællum lib. 19. cap. 25.

Iuno Monte ta. Aedem Iunonis Monetę] Iuno Monetę unde dicta sit, vide supra lib. 7. ab vrbe condita.

Mars communis. Martem communem] Homerikum hoc est: Is siquidem Iliados c. inquit,

Ζωδὲ ἐνυδαὶ & ἦ τεκταέοντα & τήτα. id est, Communis Mars, in q; vicem perimit perimentem.

Vide Erasium in proverbio, Omnium rerum vicissitudo est, & in proverbio: Mars communis.

Cirrho. A Cirrho] Cirrho vrbs est in Phocide, ad radicem Parnasi montis, Plinius lib. 4. cap. 1.

Latrones. Latrones] Conuenienti eos nomine appellat latrones, siquidem illi sunt, qui spe prede hominum vitę insidiantur, quales sunt grassatores & viarum obfessores.

Lautia. Loca, lautia acciperent] Lautia que dicantur superius dictū est, & sunt à Plutarcho in quæstionib. Romanis interpretata, hoc vero prioribus adijciendum à Græcis ea xenia appellata, vt sit à Demosthene in oratione de legatione. Xenia enim Philippi regis legatis Atheniensium data sic vocant, id quod & alicubi Plutarchus, quin & eodem modo vsus est App. cū scribit Phameam, qui cum Scipione nauigauerat, à Senatu susceptum, xenijsq; quā plurimis donatum.

Pella. Pella in veterē regia] Huius situm infra lib. 4. 5. Linius describit, Strabonis Epitome, Pellam initio parvultū oppidum fuisse astruit, sed in ea enurtus Philippus, & ampliore et illustriore reddidit. Hec Alexandri quog; Magni patria fuit. Vnde Iuuenalis:

Vnus Pella inueni non sufficit orbis.
Clara quog; est Euripidis sepulchro: cuius Politianus vno versu e-

legantissimē meminit in Nutricia sua,
Quemq; tegit rabidis lacerum pia Pella moloſis.

Alcida] Minerva Alcides à Macedonibus cognominata est, haud dubitē dicitur τῆς Ἀλκίδης, id est, robore, virtute, et fortitudine, sicut et Hercules ab ea dictus esse putatur.

Duo erant agemata] Arrianus quosdam equites in Alexandri Agemata exercitu sarissophoros appellatos tradit, sicuti et nonnullos qui dicebantur amici. Nec non alam equitum que dicatur agema, quanquā & de pedibus dicitur quā testatur idem Arrianus, vt notat Cælius libro 21. cap. 31. Qui verò hic ceterati dicuntur, Græcis sunt Πελαστα, Cælius li. 10. ca. 4. Scuto protekti modico, et lanceas proferentes haud ita longas, idem lib. 21. cap. 18. De his etiam superius nonnulla annotauimus.

Equitumq; sacris ala] Sic Cælius lib. 9. cap. 23. annotat, Thebis fuisse iερον λόγον, id est, sacram cohortem, quam Gorgidas instituerit, primus ex electissimis viris, hoc est amatoribus, amatisq; vt volue nonnulli, quando hic est ad robur nexus potens.

Equites feminariū Senatus] Equester enim ordo quasi gradus ad Senatoriū erat. Aelius quog; Lampridius multis post annis euerſa Repub. idem Alexandrum Seuerum Imperatorē dixisse narrat, Nunquam (inquiens) libertinos in equestrem locum redegit, afferens Senatorum feminarium equestrem locum esse. Hinc & Festus, Adlecti dicebantur, qui ob inopiam ex equestri ordine in Senatorium numerū assumpti sunt.

Cestrophendonis] Cestron missilis genus, quod Itali, autore Cælio lib. 27. ca. 4. culum vocant, id Persico bello inuentum arbitratur Suidas, de quo & alijs generibus telorum Petrus Crinitus lib. 13. cap. 6. de honesta disc. Torn. lib. aduersariorum 20. cap. 31. Cestron Græcis verutum significari tradit.

Iouis quem Niceum vocant] An Niceus à victoria, id est, vt Iupiter Niceus dicatur, an à loco, dubitat Gyraldus. Idem tamen cum Ioue victo esse videtur, qui ita cognominatus est, quod omnia vincere putaretur, vt Linius sub lib. 10. scribit, Papyrium in ipso discrimine, quo templa dijs immortalibus voueri mos erat, vouisse Ioui Victori, si legiones hostium fudisset. Ioui verò Victori diem Festum Romani celebrant idib. Aprilis, qua de re Ouidius in Fastis:

Occupat Aprilis Idus cognomine victor
Iupiter, hac illi sunt data templa die.

IN LIBRVM XLIII. QVI ALIIS DECADIS V.
LIBER III. DICTVR.

Recuperatores. **R** Vinos Recuperatores] Hi sunt qui postea iudices delegati à recentioribus appellari cepti sunt. Dabantur autem à pratore, post iudicium constitutum, vt annotat Budeus in posterioribus ad Pandectas.

Patroni qui. Patronosq;] Qui eos defenderent. Qui defendit alterum, inquit Afcionius, aut patronus dicitur, si orator est, aut aduocatus, si aut ius suggerit, aut presentiam suam commodat amico, aut procurator, si negotium suscepit, aut cognitor, si presentiam causam no ait, & sic tuetur vt suam.

Vicesima. Vicesimas vendere Hispanos] Varia vicesima hinc inde ab autoribus memorantur. Erat enim vicesima rerum venditarum, qua

ad fiscum pertinebat, de qua Plinius lib. 7. epistolarum, & Iacobus Rænardus libro 3. Variorum cap. 16. Fuit & vicesima eorum, qui manumitterentur introducta ex lege Manlia, de qua supra libro 7. Huius meminit & Cicero ad Atticum lib. 2. quamuis Blondus in sua Romā triumphante, vbi de vectigalibus disputat, nescio cuius autoritate fretus, Ciceronem in eo loco de vicesima quadam loqui scribat, quam ex re frumentaria Latini Romanis prestiterim. Fuit & vicesima hereditatum, introducta lege Iulia vel Papia, qua cautum erat, vt si quis heres extraneus institutus fuisset, is priusquam hereditatem adiret, vicesimam eius partem Fisco daret, qua lege filij & proximiores heredes non renebantur. De qua Alciatus libro

H 4 dispun-

dispositionum 3. cap. 6. Zafius in catalogo legum antiquarum de lege Julia vel Papia de maritandis ordinibus. Hanc Gratianus Imperator, ut et ad in gratiarum actione Antonius, penitus sustulit. De legibus autem vicefime primus scripsit Iuriconsultus A. Olfilius, autore Pomponio de origine iuris.

Ampliat qui.

Bis ampliatius] Ampliat sunt rei, quorum damnatio vel absolutio differretur, aut quia coram iudicibus sunt testes, aut quod nondum plene liquet, aut de crimine, aut de poena modo. De quo latè Budæus in prioribus annotat. Magna verò disputatio est de ampliatis & comprehendendis, de qua vide Manutium in libro de legibus Romanis: Robortellum libro 2. emendationum cap. 25. 26. & 27. Nec contemnenda sunt ea, quae annotavit Torneib. lib. 1. aduers. ca. 3. quae & superius retulimus.

Furius Prænestæ, Matienus Tybur] Id propemodum est: Exquiliis à feruenti migrare Suburra. Sed enim vrbes erant aliquot Latinarum, in quas exilij causa solum vertere ius erat, iam inde ab vltima propè antiquitate. In quibus hæc due numerabantur, vt ex Hælycanasæo tradit Torneib. aduers. lib. 16. cap. 21.

Potentiores compellere] Compellere pro accusare hoc loco poni, Torneib. eodem loco annotat.

Compellere pro accusare.

Cum quibus connubium non esset] Hos quidam Latina conditionis fuisse credunt. At feruorum in numero fuisse Torneib. existimat, quod hic Lilius eos manumitti Senatus placuisse scribat, quo significat ingenuos non fuisse, & quod ea colonia Latinorum Libertinorum appellata sit.

Sagulum.

Sagula] Vestes militares Virgilius: Virgatis lucent sagulis. Tacitus de moribus Germanorum: Nudi aut sagulo lectes, nulla cultus iactatio. Et paulo post, Tegmen omnibus sagum, sive bula, aut si desit, sibiua confertur.

Terminalia.

Post Terminalia] Terminalia feria in honorem Termini dei, finium custodis, instituta, quae post diei Charistiorum celebrabatur, de quibus Onidius in Fastis. Varro dicit, hoc Festum celebratum fuisse pridie Kal. Martius, nisi cum intercalaretur Februarius, tum enim sexto à fine die solitum fieri scribit, quaquequam aut tum quinq; inferiores dies ei mensi demij solitos.

Sors cernit.

Præquam id sors cerneret] Sors cernere dicitur, cum eius alicuius aliquid permittitur, vt id discipret, vt euentus sit, quem dii iudicauerit, Torneib. lib. 16. aduers. cap. 21.

Prætorum potestas.

Prætores quibus & vis imperij minor] Consules enim duodecim sacros præferebant, prætores vrbani binos, provinciales senos. Hinc provincialium prætorum Polybius ἑκατάκτωσιν solet vocare, quasi sex secures præferantur, & imperium propriè consulum fuit, prætorum iurisdictio. Verum qui, quod vtriusq; ius fuerit, Lilius scire vult, leget Commentaria Onuphrij in lib. Fast.

Censui censendo legere.

Censui censendo] Legem censui censendo dicere, pro censu agendo, estimandisq; civium fortunis & facultatibus veterè dicendi formula vsurpauit, annotante Torneib. li. & cap. præallegato.

Adiurare.

Hæc adiurarent] Id est, hæc iurarent, aut prætere iurarent. Id enim est adiurare. Cicero pro Flacco, Illud quæro sint ne ista prædia censui censendo.

Gratiola missio.

Gratiola missio] Id est, per ambitionem & gratiam impetrata, vt Torneib. eodem loco exponit.

Ambitiosus Consules.

Ambitiosa decreta.

Non consilibus sed ambitiosis consilibus] Id est, qui vel fauore vel accepta mercede agerent. Sic & ambitiosa decreta dicitur, tam quæ gratis quam ea quæ accepta mercede contrarius & æquum in alicuius fauorem à iudicibus interponuntur, L. 65. §. 2. ff. ad S. C. Trebell. Sic ambitiosas sententias accepisse videri potest in Domitiano Suetonius, Ambitiosas (inquiens) centumviro rum sententias rescidit. Vide Renardum lib. 5. Variorum cap. 6.

Vltro tributa] Hæc quæ fuerint superius explicatum est, vt & quid sit in adscata, quæ huc repetas.

Auocare concionem.

Auocata à se concionem] Auocare concionem est concionem à magistratu, qui eam aduocauit abducere, quod vt apud Gellium est, ius erat aliquibus magistratibus facere. Sed à Tribuno auocare, vt ex Lilio auguramur, nefas erat. Torneib. lib. 16. aduers. capite vigesimo primo.

In ordinem se coactum] In ordinem redigi quid sit, supra lib. 25. explicatum est ex Cælij lib. 25. cap. 18.

Bona consecrauit] Id est, deuotit & detestabilia decreuit esse, ita vt cuiuslibet direptioni exposita essent. Hoc enim hic est consecrare, licet & ita intelligi possit, vt consecrare sit à priuato cultu, sacro aliquo crimine vindicare, vt Roma Sp. Melij et M. Ciceronis arca consecrata est, & Scipio Carthaginem consecrauit ad eternam hominum memoriam, vt Cicero in prima agraria contra Rullum, Appianus in Lybica & lib. 1. de bellis ciuilibus testantur. Alia est consecratio quam Apotheosim dixerunt, de qua nominatim locutus est Herodianus, vbi de Scueri morte agit, de qua vide Cælium lib. 21. cap. trigessimorterto.

Vtrique censori perduellionem se iudicare] Tribuni non tantum multam irrogat, sed etiam crimen iudicat, cum quem de crimine condēnat, quæ de re apud populum postea certabatur ex pro uocatione, vt Torneib. præallegato loco annotat. Cæterum quod tribunus censoribus diem perduellionis dicit, id inde fit, quod si quis intercessionem Tribunitiam non parauisset, aut concionem à Tribuno auocasset, is Maiestatis crimen commississe censetur, vt & si quis cõcilium plebis vi atq; audacia turbasset, tribunosue in ordinem coegisset, maiestatis in eum iudicium exercebatur, quale hoc libro describitur. Sed & si quis tribuno plebis de via non decessisset, in hoc crimine, quasi scopulum quendam impingebat. Scribit enim Plutarchus in Gracchis C. Veturium ciuem Romanum vltimo supplicio affectum, quod tribuno plebis in foro ambulanti de via non decessisset, cum more maiorum omnes ei cedere teneretur. Porro hoc crimen antiqui perduellionem vocabant, ex ea nimirum causa, quod huius criminis conuicti, hostili animo aduersus Rempublicam esse viderentur. Nã antiqui hostes perduelles vocabant, itaq; ea differentia est inter perduellionem & maiestatis crimen, quod omnia perduellionis delicta sub nomine Maiestatis cadunt, non autem omnia, quæ crimina maiestatis dicuntur, perduellionis sunt, vt L. fin. ff. ad Iuliam Maiestatem. Vide quæ de hoc annotauimus supra libro primo.

Tabularium] Tabularium locus erat Romæ refertus omnibus instrumentis, tabulis, literisq; publicis, in quibus omnia publica, prædia, vectigalia, portoria, ciuitates, redemptionesq; publicarum per scripta erant. De eo Maro scripsit:

Insanumq; forum, & populi tabularia vidit. Torneib. loco præallegato.

Si collega damnatus esset] Vera et infucata amicitia exemplum. Letari enim & dolore affici ex his, quæ in vtramque fortunam amico contingunt, vt in Latino ait Cicero, ea demum est vera amicitia, et hinc Demetrius Phalereus veros amicos in rebus letis et prosperis vocatos, in aduersis inuocatos & vltro adesse solitus est dicere: Cæterum aliam causam, ob quam hi censoris rei facti sunt, refert Plinius de viris illustribus cap. 57. quem vide.

Comitem exilij] Pro magno enim & insigni amici commodo, tenuis (vt Theophrastus ait) infamia interdum subeunda est, quandoquidem honestatis & fame iactura maiore honestate plerumque & cum maximo favore compensatur.

Conceptis verbis iurauit] Quid sit conceptis verbis iurare, ostendimus supra, & tradit Torneib. lib. 3. aduers. cap. 10.

Aquileiensem legatis] Certus enim videtur in colonijs familiarium numerus, cui iniussu Senatus adijcere non licebat.

Epidamni magis celebre] Epidamnium ab Epidamno barbarorum rege conditore dictum esse, Appianus lib. bell. ciuiliu secundo scribit: eiusq; portum post Dyrrachium dictum à Dyrracho Epidamni ex filia nepote. Tandem Corcyrenses appellationem vt infaustam mutasse, portumq; ab vrbe, quæ de super imminet, Epidamnium dixisse. Hæc enim ille. At Romani, quia velut in damnum iturris omen id visum est, Epidamni nomine, vt magis infausto, expuncto, Dyrrachij vocabulum resituerunt, vt meminit Pomponius Mela lib. 2. de Macedonia, ferè circiter finem.

Templum Iouis quem Nicæam vocant] Huc transferenda sunt ea, quæ de Ioue Nicæo circiter lib. 4. 2. finem annotauimus: Victoria verò Grecis vix dicta est, ἡ τῶν νικῶν, id est, à non cedendo: vt Cælius annotat lib. 5. cap. 6. Ita vt Nicæus non incommode τῶν νικῶν vix, id est, victoria dictus esse videatur.

Bona alicuius consecrare.

Tribunus plebis sacrosancta auctoritas.

Perduellionis crimen.

Tabularium quid.

Conceptis verbis iurata.

Iupiter Nicæus. vix victoria vn de Græcis dicta.

IN LIBRVM XLIII. QVI ALIIS DECADIS V.

LIBER QVARTVS DICITVR, ANNOTATIVNCVLAE.

ACTUM. **A**ctium Acarnaniae portum] Vbi & Actij Apollinis templum erat, atq; Nicopolis Augusti imperatoris opus: Cum enim Octavianus, cognomento Augustus, ante saucias Ambracij sinus, Antonium cum Cleopatra Aegypti regina nauali bello vicisset, pro huius insigni victoria gloria Nicopoli nomen imposuit. Hoc verò bellum post Velleium Patreculum Orofius lib. 6. diligentissime profequitur, & sub finem libri octauum elegantissime Virgilius describit in Aeneas clypeo. Nec minus eruditè Flaccus Horatius in libro πινδαυ Ode nona, & lib. 4. Propertius.

Diurnum. **D**iuortium itinerum] Huc transfert ea, quae supra lib. 38. de diuortijs aquarum dicta sunt ex Tornebi sententia.

Circa Diuum castra habuit] Diuum Ptolemæus Pieria attribuit, Stephanus Macedonia, in qua olim Olympica certamina celebrare consueverant. Pausanias in Bœoticis autor est in his locis Orpheæ à mulieribus Thracijs discerptum fuisse. Polybius lib. 4. autor est. Diuum urbem, edificijs gymnasijs, porticibus, templis, denarijs, imaginibus veterum Macedonia regum eximie fuisse adornatam.

Enipeius. **E**nipei amnis] Celebris hic est amnis victoria Caesaris contra Pompeium, vnde Lucanus lib. 7.

Sanguine Romano quam turbibus ibit Enipeius. Ludicro Circaensi] Quod Graecis Olympici, hoc Romanis Circaenses ludi fuisse videntur. Quippe Agonici Circaenses apud Elidem in honorem Iouis Olympici pariter inuenti institutiq; sunt. Inde Romanos aduocatos quidam existimant, vbi Neptuno et Cereri tribuerunt, quorum memoria quotannis celebrabatur iuxta fluminis ripam angustio tramite, altero latere urgente flumine, altero positus gladijs, ut vtriusq; praesens exitium esset, bigarum cursu certabatur dimicatione periculosa, aded vt intra praescriptum illas coherere necesse esset, vnde Circaenses dicti. De quibus praeter Liniuum hic Blond. lib. 2. Romæ triumph. Marlianus lib. 4. cap. 10. Topog. Ouid. lib. 4. Fast. Alexand. ab Alex. lib. 5. cap. 8. Cœlius lib. 8. cap. 7. Leoni. lib. 2. cap. 57. & lib. 1. ca. 68. & lib. 2. cap. 62. De varia historia.

Lingua. **L**ingua] Linguam vocat terram in mare protensam specie linguae. Nam lingua siue lingua interdum promontorium, vel alia quævis terra longa & angusta dicitur, quæ in modum linguae exeat in mare excurrit, Caesar lib. 3. de bell. Gall. Erant eihmodi ferè situs oppidorum, vt posita in extremis lingulis promontorijsq; neq; pedibus aditum haberent, &c.

Cerui. **C**eruis etiam obiectis] Cerui hic sunt furca lignæue cornuta, ad similitudinem ceruorum cornuum. Sic Caesar lib. 7. de bello Gall. post eas aggerem, et vallum duodecim pedum extruxit, huic lorica pinnasq; adiecit grandibus ceruis, &c.

Idem castris tenderet] Tendere in re militari tertia figere, seu papillones erigere significat, sic Caesar lib. 6. de bello Gall. vsq; ed, vt qui sub vallo tenderent mercatores, recipiendi sui non haberent facultatem, & Virg. lib. 1.

Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles. Eumenem classemq; eius, tanquam vento allatas naues] Videtur significare classem illam, cum socijs opem non tulerit,

paruoq; temporis spatio illic manserit, videri potuisse, non consilio ed venisse, sed tempestate delatam. Naues enim cum virætorum aliqui appelluntur, statim cessantibus illis abeunt. Victorius lib. 17. cap. 22. Var. lect.

Natura inter se inimica] Demosthenicum hoc esse videtur. Sic namq; ille: βασιλεὺς δὲ τὸ γέννησθαι ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐκείνου ἐστὶν ἐναντία τῷ νόμῳ ἐναντία.

Naues quas hippagogos vocant] Haec aliter Hippagines vocantur, Polybius ἵππωνες vocat in primo. De quo genere nauigij vide Baysum in libro de re nauali. Tractat etiam de eo nonnulla Franciscus Robortellus lib. 1. Emendat. cap. 2.

Sanctitas templi] In cuius limine inscriptos fuisse versus legimus, quibus edocerentur homines, quæ herbarum cõpositione aduersus omnia venena vterentur. Ab hac verò insula Delo Apollo Delius vocatus, quod in ea & natus & cultus esset, & oracula certissima redderet, licet Macrobius Delum cognominatum tradat, quod Sol luce sua cuncta τὸ δῖα, id est, clara & manifesta faciat.

Per Cyclades] Sic insula, circa Delon in orbem sita, auctore Plinio, dictæ sunt, cui & Strabo accedit, vt mirari liceat, quæ causa motus Seruius Cycladas dictas scripserit, nõ quod in circulo sint, sed potius quod longo ordine eas circuire necesse est. De his vide delatam lib. 2. de insulis Mediterranei maris.

Vtrarios ad mare] Vtrarij dicebantur, qui vtribus & alijs id generis pellibus & aquam in castra deferre solebant.

Bucculasq;] Bucculae eae castidis partes, per quam mittitur spiritus, ita dictæ, quod buccam tegant. Hinc buccularij in iure ciuili dicitur, qui galeas faciunt, vt annotat Tornebi. li. 9. aduers. ca. 16.

Macedonas vt triste prodigium] Sic & Galatas Luna defectu conspecto perterritos, nec cum Attalo rege vltimus procedere voluisse narrat Polybius lib. 5. Et Germanos ante nouam lunam praelio minime contendere solitos refert Caesar lib. 1. de bello Gall. Catrum de hac Eclipsi Luna vide scripta à Plutarcho in vita Aemylj, qui tradidit milites Romanos pro sua consuetudine splendorem Lunæ aris percussit tinnitu reuocasse, & consulem Aemylum, vbi primum à tenebris Lunam expurgatam viderit, vnde cum ei vitulos immolasse. Hinc Polyb. lib. 9. tradit cognitione Mathematicum, & maxime astrologia & Geometria, Imper. opus esse, de quo ipsum latius vide.

Dianæ quam Tauroponon vocant] Dianam Tauroponon vocant, sicuti in Periegesi scribit Dionysius Afer, non ab gente solent, sed & animal, vt probat Eustathius, quia armentis praesit. Cœlius li. 7. cap. 15. Tauroponia Diana meminit, & Diodorus li. 5. Idem & Tauroponia sacrificia Dianæ & Martis apud Amazones vocari scribit Phauorinus: Tauroponon (inquit) Dianam dixerunt, quoniam vt Tauros æqueleor omnia, vel quod Taurum Neptunus immiserit Hippolyto furenti, astro per omnem ferè terram, vel quod Iphigenia è Scythia fugiens, in Attica simulachrum Dianæ constituerit, & Tauroponon Dianam appellauit.

Samothracum traiecit] De hac insula leges Strabonem lib. 10. Diodorum Siculum li. 6. Plinium lib. 4. ca. 12. li. 36. ca. 5. lib. 37. cap. 10. Pomp. Melam li. 2. ca. 7. Volater. li. 9. ca. 4. Geograph.

IN LIBRVM XLV. QVI ALIIS DECADIS V.

LIBER V. DICITVR, ANNOTATIVNCVLAE.

Ad quæ adrigas mittendas excedenti] Efcendenti non excedenti legendum, nam veteres efcendo pro ascendo dixisse, annotat Tornebi. lib. aduers. 20. cap. 30. Sic Varro è vinea in arbores ascendit vitis: & rursum in carnarium escendit.

Laureata tabella] Literas laureatas intelligit, quæ quid fuerint superius ostendimus, Et vide de hisce Brodeum lib. 1. Miscellaneorum cap. 33.

Pullo amictus illo] Tornebus lib. 16. aduersariorum cap. 20. legit, pullo amictus villo. Vilus autem pilus est. Martialis: Calfaciunt villi pallia nostra mei. Si quis tamen fillo legere malit, nec ipse contradicit.

Exemplum mutationis rerum humanarum] ἡμῶν & τῶν ἀνθρώπων, id est, Circulus res mortalium scilicet sunt, quod circum agantur, & velut in orbem recurrat fortuna versante rotam, de quo Erasmus in prouerbio, omnium rerum vicissitudo est. Et in prouerbio Fortuna.

Quid vesper ferat] Vide Erasmus in prouerbio, Nescis quid vesper vehat, & huc alludit Philippus supra lib. 39. cum Theffalis respondens, minacem clausulam adiecit, nondum omnium dierum solem occubuisse.

Confurrexit consul] Quin & consulem hostis crudelissimi aduersa fortuna motum, lacrymas multas effuisse alij scribunt, virtus siquidem cadentium magnam reuerentia partem etiam apud hostes habere debet. Vide Plutarchum in vita Aemylj, Sabellicum lib. 8. Etnicad. 5. Florian li. 2. cap. 12. & Sabellicum lib. 4. ca. 7. Etnic. exempli. Platnam lib. 2. de optimo ciue.

Maisgabæ regis] Rom. consuetudine, si quando reges aut legati venire nunciarentur, primum quid vellent ab exploratorib. cognoscerebatur, postea ad eos egrediebantur minores magistratus. Quod si essent legati hostium, non admittebantur in urbem, sed ijs & hospitium & Senatus extrarurbem dabatur, vt supra libro 30. de Carthaginiensium legatis. Et post Nicostratus in lib. quem inscripsit, De Senatu habedo, tertium senaculum circa eadem Et. nona fuisse memorie proditi.

Laureata tabella.

Fortuna aeterna.

Hippagoge nauca.

Delius Apollo.

Cyclades.

Vtrarij.

Bucculae.

Diana Tauroponos.

Samothracum.

prodidit, in quo exterarum gentium legatis, quos in urbem admittere nolabant, Senatus dabatur. Legationes autem sociorum & amicorum regum aut populorum non excludantur urbe. Varro etiam prodit locum prope curiam Hostilianam substructum, ubi nationum subsisterent legati, qui ad Senatum essent missi, eumque, Græcofasin appellatum, ut tradit Zamofius lib. 2. de senatu Romano.

Vrbane tribus.

In quatuor vrbane tribus] Suburbanam videlicet, Palatinam, Exquilinam, & Collinam, quas Servius Tullius sextus Romanorum rex primò instituit, & in has manus missos, si Reip. Romana particeps esse vellent, ut una cum civibus conferentur, distribuit. In his deinde Q. Fabius Rullus omnem forensis factionem postea excretam Cenfor cogit.

E tribu mouere.

E tribu mouere] Est itaque tribu mouere, ut ex hoc Liuji loco apparet, ex honestiore tribu in minus honestam transferre, ut ex rusticam in vrbaniam, aut ex rusticam in rusticam, unde dicit Plinius in vrbana tribus transferri, ut annotat Sigonius de antiquo iure civium Romanorum lib. 2. cap. 16. Porro rustica trib. apud Romanos omnium laudatissima erant, & eorum quidem qui agros colerent, de quibus in vrbanas transferri ignominiosum & turpe erat. Quæ de re Plinius lib. 18. cap. 3. Alex. ab Alex. lib. 1. cap. 18.

Rustica tribus.

In oppido Mineruio] Partem quandam Romæ Tornebo videtur intelligere, in qua templum Mineruæ fuerit, quod Mineruium dicebatur, ut Dianium, de quo ipse lib. 16. aduers. cap. 20.

Mineruii.

Quem tandem titulum] Titulum hic accipe pro causa, sicut Asconius in oratione Ciceronis pro Milone, manusi ferat eos Milo sub hoc titulo, quod caput suum vlti essent. Sic & Ambrosius in sermone XC. Et quia erant nobiles, inquit, titulum eis Christianitatis opposuit, Renardus de auctoritate prudentum cap. 7.

Titulus.

Lebadia templum Iouis Trophonij adijt] Lebadia veluti reliquæ Græciæ ciuitates, rebus alijs multis ornata felixq. fuit, tum Trophonij nemore. Quo loco ferunt Hercynia Trophonij filia, una cum Proserpina Cerevis filia, quandoque colludentem, anserem habuisse. Qui cum inuita Hercynia auolasset, in subterraneum antrum sese recessit, atque sub lapide se abscondidit. Puella antrum ingressa, anserem sub lapide delitescentem recuperavit, confestim eo loci, ubi lapidem puella sustulerat, aqua scaturiuit, que in fluminem excretes Hercynia fuit nominata. ad cuius ripas Hercynia templum extraxerit, in eo templo virginis simulachrum in manibus anserem gestantis erectum. Hac ex Paulania Bæoticis, & Zetæti in Lycophionem Commentarijs. De specu vero Trophonio complura notauit Erasmus in prouerbio, in Anro Trophonij vaticinatus est. Meminit eius & M. Tullius in Tusculanis. Herodotus in Cho. Philostratus in Apollonij Thyrenæi vita. Origines lib. 3. contra Celsum. Phauorinus, & Aristophanis interpres in Nubib.

Iupiter Trophonius.

De huius Euripi Euboici structura, qua statim aliquibus diebus temporibusq. fluere atq. restuere dicitur, Lilius li. 27. Cicero li. 3. de diuinatione, Pomponius Mela lib. 2. At diuersum ab ijs Iohannes Tortellius prodere non dubitauit: ut ibi Ioachimus Vadianus in suis annotationibus ad Melan refert, que omnino videnda sunt, nec continenda qua Nicolaus Gerbelius libros 5. in descriptione Græciæ Sophiani de hoc scripta reliquit.

Euripus.

Amphilochus vates] Meminit huius & Strabo, & Pausanias, qui & eius artem artem describit. Thucydides libro secundo Historiarum, Amphilochum scribit Amphiarai filium, post bellum Troianum cum domum reuersus esset Argos exosum domicilium condidisse in sinu Ambraciotico urbem, quam de nomine prima vrbis & suo Argos Amphilochicum appellauit.

Amphilochus vates.

Quinq; millibus passuum] Cur Aesculapij templum extra urbem fuerit, Plutarchus in problematis rationem reddit. Quod agrum peruenit extra Pomœria veruari soliti fuerint, ne vrbis horum fatore contagione contaminaretur.

Aesculapij templi extra Epidaurum.

Summotor aditus.] Licetorem intelligit, eorum namq. erat, ut populum summo uerent, fontes virgine caderent. Sic Lilius & summo uerent populum licetores iusti. Et alio loco, Licetor apparuit, summo uerente eo, inceserunt. Accensus porro hoc loco intelligit magistratum ministros, sic dictos ab accendo, id est, vocando. Nam accensus instar preconis acciebat in usu consulis Quirites ad concionem, de his & superius nonnulla annotauimus, que vide.

Summotor aditus.

Lunamq; matrem] Romanorum consuetudo erat arma de hostibus capta, interdum cremare Vulcano, aut Marti, aut Mineruæ, idq. ab Imperat. factum reperimus non raro, ac quidem in dictis nu-

Luna dea.

minibus constat rei causa, in Luna cerere non apparet, quid enim attinet arma in honorem Lune comburi? Quare Tornebo lib. 16. aduers. cap. 20. pro Luna, Luna reponendum censet, ut & supra li. 8. scribitur, Armorum vis magna, tum inter castra corpora hostium, tum in castris inuenta est. Ea Lucæ matri dare se consul dixit, ubi notata quoq. a nobis vide.

Tribus ijs omnibus] Antiquissima siquidem, qua nunquam non seruata est, lex de triumpho fuit, ut qui ob rem in bello bene gestam triumphum ducturi essent, ante triumphum ne urbem ingrederentur. Triumphabant enim cum imperio, & imperium deponere urbem intrantibus necesse erat. Triumphum autem Senatus decernebat, sed imperium in urbe, quo die triumphus duceretur, populus dabat, rogatione ab aliquo tribuno plebis lata. Hanc legem de imperio vnius diei intra urbem Cicero significat li. 4. ad Atticum, de qua plura Manutius de legibus Romanis.

Intra cta inuidia media sunt] Sic poetæ:

Ima tenent pacem perflant altissimaventi. Militem honorem dare posse] Ita legendum esse, fugato aduerbio non, quod in prioribus editionibus fuerat, annotat Tornebo lib. 16. aduers. cap. 20. Qui autem potest honorem dare, penes eum etiam est potestas non dandi. Intelligat igitur Paulus, qui se negat habuisse potestatem pecunie, militem habere potestatem mandandi se fraggio triumpho, quem non deserit male merito, iste sensus & historico dignior est, & argutior, & acrior.

M. Seruilius.

Vir consularis, qui vicies ac ter in bello singulari certamine provocatus hostem interfecerat, ut tradit Plutarchus in vita Aemylj, & ipsemet circa finem orationis huius gloriatur.

Ipse postremò Paulus in curru] Huius triumpho ordinem & pompam lege apud Plutarchum, Appianum inter principum & medium eius libri qui Libycus inscribitur, Sabell. lib. 8. Ennead. 5. Blondum lib. 10. Romæ triumpho. Filij duo, Maximus & Scipio, qui in adoptionem dati, alter Scipioni Africano, qui P. Scipio Aemilianus dictus est à Paulo Aemilio patre, alter autem Fabij Maximi filio eius qui quinquies consul fuit. Huius vero adoptionis meminit Plutarchus in Paulo Aemyljo, Val. Maximus libro 2. cap. 5. Alex. ab Alex. lib. 2. cap. 11. qui huius adoptionis rationem reddit. Notandum est autem, lege cautum fuisse, ut adoptatus adoptantis appellationem sumeret, suo quoque nihilominus nomine retento, cuius rei testis est Tranquillus & Dion in Augusto.

Sacrorum hæredes] Peculiaria etenim sacra cuiusq. familie fuisse, supra ostensum est.

Vestra felicitas & secunda fortuna] Vere magnanimitatis exemplum Aemylus est, qui recta ratione fretus fortitudinem & constantiam, non solum aduersus arma & hostium minas, sed aduersus omnem fortunam pariter habendam ratus, ea ratione filiorum casum tulit, ut secundis aduersa, & domestica publicis obscurata, dignitatem & magnitudinem rerum nequaquam deturbarent. Vide Valer. Max. lib. 5. capite 10. ubi similia cum Romanorum tum aliorum exempla leges.

Ego qui de illo triumphauit, ab altero funere filij curru ex Capitolio] Tornebo lib. 16. aduers. cap. 20. legit filij in curru, & sic distinguit, antequam curru triumphalem ascenderet, alterum se amisisse à liberis, alterum acto iam triumpho, quod consonat historia. Et ut hac obseruatiuncula notatu digna, sic nec prætereunda altera in oratione Seruiliij præcedente. Nam ubi in ea legitur, vicitimas quas traducendas in triumpho vindicauit. Tornebo eodem loco legendum atque scribendum censet in triumphum. Ita enim sententia satis fiet, & ingenua quadam liberalisq. antiquitatis indoles redolebit.

Cum Alexandro filio] Hunc tornandi subtiliumq. operum egregium artificem fuisse tradit, eumq. Romanas addidisse literas, & magistratibus se scriptorem solertem ac gratiosum præbuisse, ut refert Plutarchus in vita Aemylj. Hoc ipso insigni exemplum inconstantiae rerum humanarum præbens, ita ut præclare Valerius Max. lib. 6. ca. vlt. circa finem dixerit: Caduca nimirum & fragilia, puerilibusq. consentanea crepundijs sunt ista, qua vires atq. opes humane vocantur, affluunt subito, repente dilabuntur, nullo in loco, nulla in persona stabilibus nexa radicibus consistunt, sed incertissimo flatu fortuna huc atq. illuc acta, quos in sublimè extulerit, improviso recessu destitutos, in profundo cladum miserabiliter immergunt.

Triumphus P. Aemylj Macedonici.

IMPRESSVM FRANCOVRTI AD
MOENVM, APVD GEORGIVM CORVINVM, IM-
penfis Sigismundi & Iohannis Feyrabendi-
norum.

M. D. LXXVIII.